אוצר חכמה

מכתב עתי

המאסף: חקר לשונות קדומים, באורי כתבי הקדש.
בקרת שני התלמודים ומדרשי חז"ל, קורות העתים,
מליצה ושיר,

על ידי

יוסף כהן צדק.

מחברת שנת הכת"ר לפ"ק שלישית:

Schatzkammer

der

Hebräischen Literatur.

Zeitschrift

für

Geschichte, Kritik, Sprachkunde und Belletristik.

Redigirt und herausgegeben von

JOSEPH KOHN

Inhaber der k. k. großen goldenen Medaille und Redakteur des

Hamwasser et Hanescher.

Jahrgang III.

Im Selbtverlag des Redakteurs.
Druck des J. M. Stand Lemberg. 1865

והיה אמונת **עתיך**
חסן ישועת **חכמת** ודעת
יראת י"י הוא **אוצרו**

(ישעי' ל"ג ו')

לכבוד

אוצר החכמה והתושיה גבר חכם בעוז הנודע בתבל לכבוד
לתהלה ולתפארת, הרב הגאון החכם הגדול, המבקר האמתי,
קורא הדורות מראש, המאיר נתיב בצלמון קדמוניות ישרון
וחוקר לכל תכלית לשון חכמים מרפא

כש"ת

מו"ה **שלמה יהודה ליב כהן רפאפארט** נ"י

האבד"ק **פראג** יע"א,

המכונה בלדק

רבי עזריהו מאור עינים השני;

יובל שי

החלק השלישי הזה נחלה חכמה בשם כל הרבנים החכמים המשוררים
והמליצים הכתובים הזה, ביד אוהבו מכבדו ומוקירו באמונת

המאסף.

גאון יהודה! ברדת נפשך משמים ארין, ירדה להורות דרך ישר:
לקשר התורה והחכמה בעבותות אהבה, להבין דברי חכמים וחדותם על פי
חקר לשונות קדומים, ולדעת קורות אבותנו ורבותנו על פי חקי הבקרת
האמתית. לעמבערג צור ילדך, גאליציא הרה וילדה אותך, פראג
גדלה שעשועיה „אשרי לי" תאמר בעהמען „כי מצאתי כלי חמדה" — אל
על נקראת לרעות עדת ישרון אשר בפראג ותעזוב ארצך מולדתך ובית אביך:
ואולם זרע התבונה אשר זרעת על אדמת גאליציא, עשה פרי נחמד
למראה ותאוה לעינים. ככהן גדול העלית את נרות החכמה והתבונה
באור תורה, ולאורך ילכו רבים וכן שלמים בארצנו עד היום הזה.
ממימי חכמתך שאבו וישאבו רבים מהרבנים החכמים המשוררים
והמליצים אשר דבריהם אספתי אל בית האוצר הזה, הנבנה בעיר
מולדתך; על כן קדיש תהי המחברת הזאת לך גאון יהודה. תובל שי
למורה דעה, בשם כל הרבנים החכמים המשוררים והמליצים הכתובים
בספר הזה. קרא נא את הספר הזה מהחלו עד תמו בעין בקורתך
הפקוחה והחודרת, ומשפטך — אם לשבט ואם לחסד — שלח נא
בטובך אלי, ואדפיסהו בראש אוצר חכמה מחברת הרביעית אשר תצא
בקרב לאור עולם ברצות י"י. ואל נא תזכור לי עונות שגיאות הדפוס,
כי רובו נדפס בדפוס זר עד אשר הקימותי לי בית דפוסי והשלמתי אותו.
ועתי לא תרשני אף לעשות לוח הטעות.
ויהי נועם י"י עליך, ויפוצו כל מעינותיך החוצה, על ספרך
„ערך מלים" אשר אין די מלים להעריכו תתוה תי"ו, ואזניך
תשמענה תהלות ספרך „אנשי השם" מפי אנשי שם המבינים דבריך,
ועוד ימים רבים תלך כעמוד איש במחנה חכמי יהודה להאיר עינינו
בהכמת שלמה. וישמחו בך אוהבי ומכבדי שמך ובתוכם אוהבך מכבדך
בערכך הרם והנשא

יוסף כהן צדק.

פיוט לר׳ זרחיה הלוי

לערב יום הכפורים

העתקתיו אני שד״ל מס׳ שפתי רננות וממנהג אויניון , ובראשי שיטות רשום **זרחיה הלוי ברבי יצחק נר״ו** .

ז וָעַק בְּקָרְאוֹ , גְּרוֹנוֹ נִחָר
זוּלָתְךָ לִקְרוֹא מִצָּרָתוֹ לֹא בָחָר
זְמַן וַיִּקְרָא רַעְיוֹנֵי לֵב סְחַרְחָר
הִתְקַדְּשׁוּ לְמָחָר .

רָ אָה בְּנַפְשׁוֹ שְׁעֵרוּרִית
רָץ לְהִתְרַחֵץ בְּמֵי בְרִיתְךָ כְּבֹרִית (א)
רוּחִי עַל כֵּן בְּמַסּוֹרֶת הַבְּרִית
הִנְנִי מֵבִיא מָחָר .

חִ ין עֶרְכְּךָ תְּהִלּוֹת נִשְׁמָתִי

א) בשפתי רננות (שהוא מנהג טריפולי) כתוב להתרחץ , ומילת במי היא סיוע לנסח זה , כי כן מלאנו אם התרחצתי במי שלג . אבל במנהג״ אויניון כתוב להטהר , ונראה שהוא תקון שתקנו האחרונים .

חֶשְׁבּוֹנוֹת מַחְשְׁבוֹתַי וּמְזִמָּתִי (ב)
חֲטָאַי בָּהֶם תַּעֲבִיר וְאַשְׁמָתִי
וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר׃

יְ רֵאִים יִשְׁפְּכוּ לְפָנֶיךָ נַפְשָׁם (ג)
יָבִיאוּ תּוֹדַת אֶשְׁמָם לְאָשָׁם (ד)
יַקְרִיבוּ חֶלְבָּם כְּחֵלֶב אִשָּׁם (ה)
חַג לַיְיָ מָחָר׃

הֲ לֹא הֻזְהַרְתָּ מֵאָז צִיר אֱמוּנַי (ו)
הִתְוַדּוֹת פְּשָׁעַי עַל רֹאשׁ קָרְבָּנַי
הֱיוֹתָם לְרָצוֹן · וַיָּשֶׂם יְיָ
מוֹעֵד לֵאמֹר מָחָר׃ (ז)

הַ בֵּט כִּי שָׁמְמוּ נְאוֹת מִזְבְּחוֹתַי (ח)
הֵן עַתָּה שִׁלַּמְתִּי פָּרִים שְׂפָתַי
הוֹדוֹת עֲלֵי פְשָׁעַי וְעַל חַטֹּאתַי (ט)
וְהָיָה בָּזֶה יוֹם מָחָר׃

ב) במנהג אויניון חשבונות מעשה מחשבותי ומזמתי, ומלת מעשה אינה אלא תוספת שהוסיפו אחרונים, וכוונת הפייטן לומר שעל ידי חין ערך התפלות שתפלל נשמתנו ביום הכפורים, והוידויים והתרועה, והחשבון שנעשה עם נפשנו במחשבתנו, ה' יעביר חטאינו.

ג) לשון ואשפוך את נפשי לפני ה' (ש"א א' ט"ו), וכן הוא במנהג אויניון, אבל בשפתי רננות יראים שפכו לך נפשם.

ד) אשמם לשון עון אשמה; לאשם קרבן על חטא.

ה) מלשון על אשי החלבים יביאו, ובמנהג אויניון האל"ף נקודה קמץ. ובשפתי רננות חטף פתח.

ו) באויניון ציר אמוני, והוא שבוש גדול.

ז) מלת לאמר חסרה בשפתי רננות.

ח) בשפתי רננות גאים מזבחותי, והוא שבוש.

ט) לשון הכתוב אודה עלי פשעי ליי, ובשפתי רננות כתוב התודות על פשעי והאשם על חטאתי.

לַעַג שַׁלְוֵי עַמִּים וְשַׁאֲנַנֵּיהֶם (י)
לְהַזְכִּיר לְפָנֶיךָ תָּמִיד עֲוֹנֵיהֶם
לָשׂוּם פְּדוּת בֵּינֵיהֶם
וּבֵין עַמְּךָ מָהֵר :

שְׁמַע וְהַטֵּה אֲלֵיהֶם אָזְנֶיךָ
וְהָאֵר הוֹלְכֵי חֲשֵׁכִים בְּאוֹר פָּנֶיךָ
וַעֲנֵה לְעַמְּךָ בְּעֵת רְצוֹנֶךָ
אַל תִּירְאוּ וְאַל תֵּחַתּוּ מָהֵר : (ד"ה כ' י"ז)

יִהְיוּ לְרָצוֹן אִמְרֵי תְּפִלָּתָם
יִכּוֹנוּ דִּבְרֵי נְגִינָתָם וּתְהִלָּתָם
יִתְבַּשְּׂרוּ מִמְּךָ : עַתָּה שְׁאֵלָתָם
אֶעֱשֶׂה לָהֶם וּמָהֵר :

בִּן · מַהֲלָלְךָ וְעֻזְּךָ חוֹרֵשׁ
בִּדְבָרְךָ אָוֶן וְעָמָל מִפָּנָיו יְגֹרֵשׁ (יא)
בְּרַחֲמֶיךָ אָב נִדְרָשׁ לְכָל דּוֹרֵשׁ · הִדָּרֵשׁ (יב)
כִּי יִשְׁאָלְךָ בִּנְךָ מָהֵר :

רַחוּם תִּזְכּוֹר בְּרֹגֶז רַחֵם
רוֹצְחַי תְּחַתֵּם וּמֵאֹהֶל תִּסָּחֵם (יג)
רוֹמָה עַל אוֹיְבַי וְצֵא הִלָּחֵם
בַּעֲמָלֵק מָהֵר :

י) בס"ר עמים שאננים לעג שלוי עמים וכו׳ , הכוונה יהי רצון , שהלעג שהם מלעיגים עלינו , יועיל להזכיר לפניך עונותם וכו׳ .

יא) באוריכיון ועמלו מפניו גורש .

יב) באוריכיון לכל שואל ודורש , והוא תקון מתחכמים .

יג) תהלים כ"ב ז׳ . ובמקום רוצחי , כתוב באוריכיון רועלי .

בְּ זַעֲקִי אַל נָא תִתְאַפַּק וְתַחֲרִישׁ
בְּבִכּוּרֵי רְנָנַי עָדֶיךָ אַגִּישׁ
בָּהֶם תְּטַהֵר לִבִּי וְתַקְדִּישׁ (יד)
קֹדֶשׁ לַיְיָ מָהָר׃

י וֹדֵעַ צְפוּנַי וּבוֹחֵן סְתָרַי
יִרְצֶה יוֹשֶׁר לִבִּי וַאֲמָרַי
יָסֵר מִמֶּנִּי עֲוֹנוֹת נְעוּרַי
מֵעֲבָדָיו וּמֵעַמּוֹ מָהָר׃ (טו)

י וֹצֵר עֵינַיִם וְנוֹטֵעַ אָזְנָיִם
יַעֲרוֹג לְךָ לִבִּי בְּאֶרֶץ צִיָּה וְעָיֵף בְּלִי מָיִם
יוֹחִיל צוּר גֶּשֶׁם סְלִיחָה מִשָּׁמַיִם
יַמְטִיר בְּעֵת מָהָר׃ (טז)

צַ עֲקַת תַּחֲנוּן קוֹלֵנוּ
צֶדֶק כַּפָּרָה תַגְדִּיל עַל צֶדֶק מַעֲלָלֵינוּ (יז)
צַוֵּה יְשׁוּעָתְךָ לִהְיוֹת לְמָעוֹז אֵלֵינוּ
וְאֶל דּוֹרוֹתֵינוּ מָהָר׃

חַ נּוּן מָה רַב טוּב חֲנוּנָיו (יח)

יד) בס"ר רוחי תטהר.

טו) בשני הדפוסים ומעבדיו בוי"ו החבור, והוא נכון בענין, אך איננה בפסוק, ואיננה צריכה, כי הוא כאלו כתוב יסר עונות נעורי ממני, מעבדיו ומעמו, על דרך יששכר זבלון ובנימן.

טז) באויניון הנני ממטיר, והוא שבוש, כי המכוון הוא: יוחיל לצור הממטיר מהר גשם סליחה.

יז) באויניון צדק כפרך תגדיל על גודל מעללינו, ובין כך ובין כך הלשון קשה.

יח) בס"ר חסרה מלת רב.

חֶמְלָתוֹ כְּמֵאָז בִּשֵּׂר לַעֲנָיו
חִישׁ כָּכָה יִרְצֶה לְבָנָיו
אֶת זֹאת לֵאמֹר מָחָר : (יט)

קֹ דֶם פָּנֶיךָ לְהִתְוַדּוֹת עַל אֲשָׁמָיו (כ)
קְרָאוּהוּ בִּעוּתֵי שִׁבְטְךָ וְאֵימָיו (כא)
קוּם טַהֵר גֹּעַל לִבּוֹ וְדָמָיו (כב)
וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר :

נְ דָבוֹת פִּי רְצֵה נָא וְהוֹאֵל
רַ חֲמֶיךָ תִזְכּוֹר בְּהִתְעַטְּפִי כְּשׁוֹאֵל
וְ נַפְשִׁי תָגִיל בַּיְיָ · בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל
תִּתְהַלֵּל בְּיוֹם מָחָר :

תועפות ראם

הערות מאת רבינו הרמ״א ז״ל על ספר מורה נבוכים להרמב״ם ז״ל ועל פי׳ רש״ט והאפודי . אשר היו בכתב יד קדשו, ומרוב ימים לא כהלין כתביה למקרא , ונתקנו דבריו במקומות שונות , תוך שני חצאי לבנה [ ] מאת יהושע העשיל סירקין ומאת המאסף ·

(המסך מאוצר חכמה מחברת שניה לד 17)

בהקדמה דף ז׳ ע״ב , עפ״י רש״ד : ויהיה האדם שומר תורתו ואמונתו לא מה שיחשבו הפתאים , כ״ב (בכתב אחר) ותורת אמת היא מחכימת פתי שאוחז בקבלתו הגלויה לו איש מפי איש עד משה מסיני , ועיין בספר עבודת הקדש בפרקי חלק התכלית ופרקי סתרי תורה , אז תבין יראת י״י ודעת קדושים

יט) הכוונה : מהר ירצה האל לומר לבניו מחר את זאת שאמר למרע״ה: סלחתי כדברך . ובגליון ירצה , והוא שבוש .

כ) בגליון קדם "יד" היום .

כא) בס״ר ד־ בעתות שבטיך , והוא שבוש .

כב) בגליון גו אלי לבך , והוא שבוש .

תמלא . ואנו אין לנו עסק באתר דזקוקין דנור בין שתי האשות וכבר קן רבונות אחריות , אלוהי שלהביות , וברוך היודע האמת . ואלו נשא חמנה דרך שקר הכר ממני ותורתך חנני דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי . ועיין בדף קי״ב [יצוא אי״ה באוצר חכמה הבא והיא הערת לא״ז הרנ״א לפי כ״ב לשניםי] בזה הספר , ת״ש שם על הגליון . העתק מכ׳ עבודת הקדש ז״ל .

פ״א , וכמו שהם לא יפרדו תוספת התאינה וכו׳ . כ״ב : זהו מה שאמר בהקדמה ויחשוב שהוא השליך פנות התורה . ן׳ כספי .

שם , אם לא יהיה גוף , בעל פנים , ויד , כמותם בתמונה , כתוב למעלה על שלש המלות האלה : חומר , צורה , פועל , וכ״ב : י״ת תמונה אגד כלל האדם , ר״ל תכונת האברים ותתילר היא תכרת [הפנים] והאברים כפי מה שהוא . אמנם כ״ל שהם שמות נרדפים ר״ל [שענם ענין] אחד ביאור .

שם , אמנם צלם הוא נופל על הצורה הטבעית , כ״ב : ר״ל צורה המשכלת וקראה טבעית [להיות שים] לאדם בטבע הכנה [או הכנה] שכלית .

שם דף ה׳ ע״ב , נכתב למעלה על הגליון : וזה כוונת רז״ל שאמרו בדפים המעשי לו , כי דיוקן המלאכים ודיוקן האדם שוה בה ר״ל צורה השכלית אשר בה נברא המלאכים ונברא האדם , וזה פי׳ בצלם אלהים ברא אותו כי צלם אינו שב רק למלאך כי בדמיון המלאך נברא האדם כי ידוע שהמלאך יש בו צורה וחומר, והחומר שלו היא אגד שהוא מכוכב ואין לו תגליות בעצמו חבלעדי הצורה הגומרת אמתתו , וצורת המלאך היא אגד מה שמשכיל מה שלמעלה ממנו והם זכר ונקבה . באורים מלוקטים .

שם , יהיה א״כ צלם זה משותף או מתספק , כ״ב : ר״ל אם היא מושאל או משותף , כדע שלא יוכל לומר שם צלם על הצורה השכלית ואל הצורה המוחשית בהשאלה שאין דמיון בין צורה השכלית וצורה המוחשית , אכן רמז הר״מ באמרו או מתספק במה שהרחיקו לדבר נכונה בה התכונות הטבעיים שבם צלם נאמר אל הצורה השכלית ואל תכונת [הטבעיים] בהשאלה ושתוף קצת דימוי שביניהם כמו שהכחות הטבעיות המעוררות התכונות בלתי נראים : כן הצורה השכלית בלתי נראית . באורים .

שם , וכאשר ייוחד האדם בענין שהוא זר בו , כ״ב : ר״ל נפלא היות השכל האלהי מדובק [אל] החומר העפרי החשוך , ביאור .

פ״ב , ולא אמר יודעי שקר ואמת וכו׳ ואין בהכרחי וכו׳ , כ״ב : ר״ל בענינים ההכרחיים אין בו גנות ולפי׳ גלות הערוה בלילה בשמשי אשתי להכרת הולדת בנים אין בו גנות , הנה ההכרחי אגד שהוא הכרחי לא ישיגהו הגנות והגאות אשר יעמוד במקומו בלשון עברי טוב ורע .

שם בסוף הפרק . ישתבח בעל הרצון אשר לא תושג תכלית כונתו . כ״ב להורידו תרוחני לגשמי , וסכמתי בעבור התי״ה זה אחר זה , כי ידעו השכלים האנושים בסבת זו האכילה , ולזה אמרו ז״ל טוא׳ ונמזיק מיצה לאבותינו שאלמלא לא חטאו לא היינו באים לעולם .

פ״ג) , ואמר בתבניתם וכו׳ תבנית כל צפור תבנית יד תבנית האולם . למעלה משלשה תבות אלו נכתב : הגיון , טבעיות , אלהיות , ובגדו נכתב : כל אלו דומים לכחות עליונים שהשגתם בשכל .

(ההמשך אי״ה במחברת רביעית)

משיב כהלכה

ב"ה יום ב' א' דחנוכה תרי"ג לפ"ק קאליש.

ישאו הרים שלום וברכה לכבוד ה"ה הרבני המופלג בתורה החכם השלם אוצר בלום לתורה ולתושיה המפואר כ"ש מהולל לתפארת מו"ה גבריאל פאללאק נ"י באמשטרדם.

מאז באו דבריו הנחמדים מן עשרים לחודש מרחשון אלי, לא מצאוני במקומי בזאלקווא, כי במשך הזמן הוכפתי והורמתי להרבין תורה בישראל בקהלה קדושה ומפוארה קאליש המעטירה עיר ואם בישראל בקרב מדינות פאלאניא אשר בגבול פרייסען, והעיר רבתי עם ורבתי בידיעות, משכן כבודו של רבינו בעל מגן אברהם, והנה לא העתקתי עדיין אהלי ומשכני מזאלקווא, מאשר לא גמרתי דעתי בענין מוחלט להשאר פה, רק לע"ע באתי לראות את המקום ולחקור אחר יושבי העיר אם שלמים הם לפני ה' ואנשים, ואם יוכשר דרכם לפני, והנני פה זה ערך חמשה שבועות, וזוגתי הרבנית הצנועה תי' שלחה לי מ תבו היקר, אולם העלים הנדפסים אשר נספחו להמכתב נשארו שמה, והנה ידוע כי במצב הזה אשר כל ספרי ומכתבי בזאלקווא, אין בידי להשיב לרו"מ כראוי, ואין אומן בלא כלים, אכן למען לא יאמר רו"מ כי השלכתי דבריו אחר גווי לכן באתי להשיבו כיד ה' הטובה עלי ואתו הסליחה.

א) מ"ש רו"מ להקשות ע"ד הרמב"ם פי' המשנה (ספ"ד דיומא) דהוספת אש המערכה ביוה"כ הוא משום להדר המזבח, ולמה נטה מפירוש רש"י דפירש דהוספת המערכה ביוה"כ משום קטורת שהובא לפני ולפנים? והנה לא לבד כי בפי' המשנה פי' הרמב"ם כן, רק גם בספרו הי"ד פ"ב מה' עבודת יוה"כ סוף הלכה ה', כתב ג"כ טעם זה, והפלא יותר בזה אשר לא התעורר רו"מ כי דברי הרמב"ם בזה מתנגדים לדברי התוספתא פ"ב דיומא, דמבואר שמה בזה"ל: בכל יום שתי מערכות והיום שלש למערכה גדולה ולמערכה קטנה ואחת שמוסיפים לקטורת לפני ולפנים ע"ש. ובדוחק יש לומר דכיון דנשאר שינויים אשר היה בענין עבודה ביום הקדוש משונה משאר ימים, ומפרשו בשני טעמים, משום כבודו של כה"ג ובכוון לא פרשו הטעם, ועכ"ד דכמו למעלה משום כבוד היום גם בהוספת המערכה ג"כ משום כבוד היום.

ב) ע"ד הרמב"ם (ס"פ י"ח מה' סנהדרין) דכתוב דגזירת הכתוב שאין בית דין ממיתין ולא מלקין ע"פ הודאת עצמו, וסיים כללו של דבר גזירת הכתוב היא, וכ' רו"מ דטעמו של רבינו, משום דאין אדם משים עצמו רשע אפילו בכה"ג שע"פ דבריו יתחייב מיתה, וכמו שמצינו (יבמות ק"ד ב') הרגתיו לא ישא אשתו, אבל לאחר תנשא.

הנה מש"ש אין ראיה דמאן לימא לן דדין זה בזמן דדנין דיני נפשות איירי, ועוד דלדין מיתה צריכים ב"ד של כ"ג. ובמשנתינו בב"ד של שלשה או ביחיד מומחה איירי אשר יש בידו להתיר אשה, אבל לא לעונש. ועוד דלמיתה צריכין התראה, ואיירי דאומר שהרג בלי התראה, דמשוי ליה רשע, ובכ"ז אין כאן עונש בית דין, אולם בדין דהרמב"ם איירי דמודה על עצמו שהרג בהתראה ובפני עדים רק שהלכו למדינת הים, כמ"ש בתשובת מהר"ץ שם, וע"כ צריכים לפרש דברי הרמב"ם בס"פ פי"ח מהל' סנהדרין על אופן זה דאיירי

ביש ראיות מוכיחות דהרג, רק דנעדר לב"ד עדות כזאת אשר תכוף ע"פ דין תורה, כגון בעדות מיוחדת או הוכחשו בחקירות וכדומה, דאלו בפתם אם בא אחד ואמר שהרג את פלוני, לא הוצרך הרמב"ם ז"ל לחפש טעמים, שמא מן המשלים מרי נפש המחכים למות, ותוקעים חרבות בבטנם, ומשליכים עצמם מן הגגות, שמא כך זה יצא ויאמר דבר כדי שיהרג ע"ש, ול"ל טעמים אלו ת"ל דאדם קרוב אצל עצמו, והוי נוגע, ונוגע אין נאמן בין לזכות בין לחוב, והרמב"ם ז"ל עצמו (פי"ב מהל' גירושין ה"י) הביא דין זה דישראל שאמר הרגתי את פלוני, ה"ז תנשא משום דאין אדם משים עצמו רשע ע"ש, ולמה כאן בה' סנהדרין חפש טעמים אחרים? ועוד אס"ד דטעם זה שנתן הרמב"ם הוא עקר משום דחוששין שמא הוא מאותן האנשים המחכים למות שמשליכים עצמם מן הגגות, ואומר דבר שלא עשה כדי שיהרג, א"כ אין מקום לקושית הש"ס (יבמות שם) דלר"י דס"ל הרגתיו לא תנשא לאחר, מ"ש בין הרגתיו להרגנוהו ע"ש, ולטעם הרמב"ם ניחא, דבהרגתיו מפ"ז אינו נאמן דאמרינן שקורי משקר, רק מחכה למות, ואומר דבר שלא עשה כדי שיהרג, אבל בהרגנוהו דהלכה רווחת דבכה"ג, בשנים שהרגו את אחד אין כאן עונש מיתה כלל, (ועי' רמב"ם ה' רוצח ושמירת נפש פ"ד ה"ו). וא"כ בהרגנוהו דאין לנו לתלות דטועתו מפני שהוא מר נפש, ומצפים למות הששים למצוא קבר, דגם לפי דברנו שאנו מאמינים לו, ג"כ אין כאן עונש מיתה, וע"כ קושטא קאמר "ונאמן" ואין מקום לקו' הש"ס אע"כ דטעם הרמב"ם לא שייך רק כמו בהך עובדא דעכן שנתברר לו הדבר וע"י הגורל וע"י אשר מצאו באהלו אדרת שנער ושאר דברים, ורק עניינים אלו מספיקים לגמור ע"פ הדין, וכן בגר העמלקי שהרג את שאול ג"כ היה ידים מוכיחות שהרג את שאול, ובכ"ז מן הדין אין כאן חיוב מיתה או בדין אשר מובא רמב"ם ספר המצות מל"ת ר"ל כי לאו המפורש בתורה ונקי וצדיק אל תהרוג בא להורות דאסור לב"ד לדון ע"פ אומדנא היותר קרובה כגון אחד שרדף אחר חבירו בסייף וברח לבית אשר אין שם איש, והנרדף מוטל מפרפר ובכוון והדם נוטף מן הסייף אשר עדיין ביד הרוצח, בכ"ז כיון שלא ראו עדים את ההריגה אין כאן עונש ב"ד ע"ש. והוה סלקא באופן זה אשר כבר נעשה רשע ע"פ עשיותיו המורים למדי כי הוא בעל הדבר, כמו ביש עדים שפלוני הרג את הנפש, אולם לא היה עדות מיוחדת רק אחד ראה מחלון זה, וזה מחלון אחר וכבר נעשה רשע, וס"א דבאופן זה אם הודה שוב, נהרג ע"פ עצמו קמ"ל הרמב"ם דבכה"ג יש לנו טעם אחר שלא יענש על פיו, משום דחיישינן דילמא שקר הגיד מאשר מחכה למות. ובפרט לשיטת הרמב"ם (פ"ד מה' רוצח ה"ח ופי"ח מהלכות סנהדרין ה"ד) דמי שלקה ושנה או הרג שלא בהתראה וכדומה מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורים עד שתבקע כרסו, ובודאי נבחר לו המות, ואמרו (כתובות פ"ג) אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה הוי פלחי לצלמא דמכה שאין לו קצבה אין אפשרות לאדם לסבול, וכבר אמרו במדרש רבה פ' נח פל"ח פיסקא ויהי כל הארץ שפה אחת, אל תהרגם פן ישכחו עמי וכו' אמר דוד אל תהרוג דואג ואחיתופל פן ישכחו עמי פן ישכחו הדורות הבאים הניעמו בחילך טלטלמו והורידמו וכו' ע"ש שעכ"פ איש אשר מטולטל ונע ונד, ובפרט אם ישב במקום צר ואין מאכילין אותו רק שעורים למען יבקע כרסו, לאיש כזה נבחר לו מות מחיים, ומפ"ז אין נאמן בהודאתו אע"ג דיש רגלים לדבר וידים מוכיחות

דהרג, וז"ב דבאופן זה מיירי הרמב"ם, ולפע"ד כוונתי אל מטרת האמת בזה.

ג) ע"ד הילקוט פי' עקב שמונה סך פסוקי תנ"ך חוץ מספרים החיצונים, כבר נדפס ממני באור מאמר זה בלייטעראטור אוריענט שנת 1841 ועיין רו"מ שמה וימצא די באור לדעתו.

וע"ד אשר התעורר רו"מ ע"ד הפיוט יו"כ, הנה כעת אין ספרי ת"י לעיין בהם כפי הנצרך לענין וצריך לזה חיפוש במדרשים ואגדות.

ולמען כבודו אמרתי לכתוב לו ביאור מדרש אחד אשר אדמה כי ייטב בעיני הקוראים את ספרו.

לשון המדרש סדר חיי פי' סמ"ך „א"ר אחא יפה שיחתן של עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, פרשתו של אליעזר שנים וג' דפים הוא אומרה ושונה והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא וכו', א"ר אחא יפה רחילת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים, שאפילו רחילת רגלי בתי אבות צריך לכתוב, והשרץ מגופי תורה, ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא, והדבר תמוה מדוע הכפיל ר' אחא דבריו ומה הוסיף על דבריו הראשונים? ונראה דמצינו במדרש רות ריש פסקא ותאמר נעמי, א"ר זעירא מגלה זו (היינו מגלת רות) אין בה לא טומאה ולא טהרה, לא איסור ולא היתר, ולמה נכתבה? ללמדך כמה שכר טוב לגומלי חסדים ע"כ. ולפ"ז הנה מן ספור אליעזר עם רבקה, אין ראיה גדולה לדבר לחביבת עבדי בתי אבות אשר האריכה התורה בזה, דאפשר דהאריכות בזה, להראות כמה שכר טוב לגומלי חסדים. דגמילות חסדים של רבקה נגד אליעזר לגמליו, גמרה לה לבנות בית נאמן בישראל; אבל מסיפור רחילת עבדי אליעזר, דנאמר בקרא ויבא האיש וגו' ומים לרחוץ רגליו, דמבואר דרחילת רגלים, לא היה מגד רבקה, רק אליעזר עשה זאת, והוא היה ממונה על מאודו של אברהם, ומדוע כתבה התורה ספור זה? אלא להראות חביבת עבדי בתי אבות.

ימחול לי רו"מ על אשר לא האראכתי כי הנני ט־וד מאוד ועוד מזון למועד לטייל עמו אריכות וקצרות. **צבי הירש חיות** חופ"ק קראקא.

תולדות אדם

ספר כולל שנים עשר ספרים

בהם יסופר: מתכונת בנין גוף האדם ואבריו, איכותו ומהותו, שמירת חייו ובריאותו.

השער השלישי

מפעולת התנועה והמנוחה על בריאות גוף האדם.
(המשך מאוצר חכמה שנה שניה נד 45).

א) הנה בכל מקום אשר עינינו צופיות, נראה כי כל הדברים אשר

בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת, ינועים ומתנועעים תמיד, ועי"ז הם פועלים את פעולתם המועדה להם מאת יוצרם. כי השמש והירח וכל כוכבי שמים יחוגו וינועו תמיד במסלותם, והארץ אשר אנחנו יושבים עליה גם היא תסוב לא לבד על ציריה ממערב למזרח בכל יום, אשר מזאת יסובב חילוף היום והלילה האור והחשך, כי אם גם תקיף השמש פעם אחת בכל השנה (כנודע הכל למחקרי הטבע החדשים) אשר מזאת תסובינה ארבע עתות השנה ושינוי הקור והחום בהן. גם האויר הסובב את הארץ מכל עבריה, והאש אשר בתוכו (דאס אין דער אטמאספהעריסען לופט זיך בעפינדענדע עלעקטריסטע פייער) והימים והנהרות אשר עליה, כלם הם בתנועה תמידית ע"י הרוח המרקפת על פניהם. הצמחים למיניהם מעלי השדה על כל עשב וירק דשא לא ינוחו ולא ישבותו, כי מלבד שינודו מפני הרוח אשר ישב בהם, מתנועע גם הלח אשר בקרבם, בשורקיהם וגידיהם הדקים תמיד לסבב בזאת גידולם ובישולם"". וכן כל בע"ח מעוף כנף ובהמות שדי וחיתו יער עד כל רמש הרומש על הארץ הם בתנועה כל היום, ורק לעת ערב ובבוא השמש ינוחו מתנועתם החיצונית, אבל מתנועת אבריהם ולחיותיהם הפנימיות לא ישבותו גם בעת שנתם בלילה. וגוף האדם הגדול ונבחר מכלם אשר קראו הקדמונים בשם עולם קטן (איינע וועלט אים קליינען) לא יפול הוא מהם בבחינה זאת. כי גם הוא מתנועע תמיד בחלקיו הפנימיים: כי הלב אשר ממנו תוצאות חיים לכל שאר האיברים הוא בתנועה תמידית להכניס ולהוציא הדם מחדריו, ולהוליך אותו ועמו החום הטבעי והכח החיוני (דיא לעבענסקראפט) לכל חלקי הגוף מגדולם ועד קטנם, באמצעות עורקי וגידי הדם (מיטטעלסט דער פולס אונד בלוטאדערן) המתפשטים והולכים בכלם, וכלי העכול אשר לאדם יפעלו פעולתם התמידית גם מבלי דעת ורצון בעליהם, להוציא מהמאכל אשר יאכל ומהמשקה אשר ישתה את החלק הטוב אשר ממנו יתהוה הדם ומיץ המזון (דער נאהרונגססאפט) הנשאר בגוף, כמו שכלי ההוצאה והפורקה יפעלו בהפך להוציא החלק הרע והנפסד לחוץ למען טהר ונקות הדם והפרשדון מחלאתם, ולא לבד בעת היותו בריא כי אם גם כאשר יחלה האדם ייגעו ויעמלו כל כחות גופו כפי יכלתם להוציא את הלחיות הנפסדות אשר על ידן נחלה, אל החוץ, ע"י הזעה הקיא והשתן, למען לא ימות נשמת בהשארן עוד בקרבו זמן מה יותר מהראוי, גם כחות נפש האדם רעיוניו ומחשבותיו פועלות את פעולתן בלי חשך, לא לבד בהקיץ כי אם גם בחלום חזיון לילה, ובחירתו את הטוב ומאיסתו את הרע מתחלפנה ברצונו תמיד כפי התחלפות הכרתו את הדברים אשר קולת לו וכפי שינוי פעולתם על כח המדמה והמרגיש אשר בקרבו (אויף זיין פארשטעלונגס אונד עמפפינדונגספערמעגען) באופן שהתנועה הפנימית הגופנית והשכלית לא תשבות כרגע בקרב האדם. ועל שתי מיני התנועות הפנימיות שלו נוכל לומר מאה"כ „כי אדם לעמל יולד, ובני רשף (ר"ל רעיוניו ומחשבותיו) יגביהו עוף" (איוב ה'). גם נוכל לשפוט מכל האמור עד הנה, כי התנועה התמידית היא יסוד ומשען החיים והקיום לכל הנמצאים כלם כמו שהעיר על זה גם החכם מו"ה שניאור זקש נ"י באוצר חכמה (ח"ג לד 38).

ב) אם כן הדבר שהתנועה הכרחית בתבל כלה ומלואה, וגם בחלקי גוף האדם הפנימים ובנפשו המשכלת, הנוכל עוד לחשוב ולהעלות על רוחנו, כי בחלקיו ואבריו החיצונים נועד האדם רק לנוח ולשכון תמיד בחיק העצלות

לטמון ידיו בצלחת או לחבקם יחד מבלי עשות מאומה , ושלא ימיש ממקומו כל היום כולו ? ומלבד זאת הלא יורה הנסיון כי תנועת הגוף וביחוד ברוח ואויר צח על פני השדה מועיל מאוד לבריאות וחוזק הגוף , כי הריאה אשר בכל לעד ולעד תשאף רוח חדש תתחזק ע״ז , והדם יתאדם וכנחל שוטף ירד אל חדרי הלב , לסבב הבדלת והפרדת החלק הטוב מהמזון , מחלקו הרע והנפסד אשר ידחה לחוץ גם עצירת וסתימת המעים וקשי הוצאת הרעי והשתן אשר יסבבו להרבה אנשים חלאים רעים ונאמנים ימנעו לרוב ממי שירגיל עצמו לנוע בכל יום לפחות זמן מה על פני השדה או ברחובות קריה מקום אשר ישב רוח צח ונקי .

וזה לך האות קורא נעים ! על אמתת דברנו אלה , ראה נא והתבונן גבורת הציד אשר רוב ימיו יבלה בחורש ויער , ושים לבך על ההבדל אשר בינו ובין האומן החלש היושב תמיד בבית עבודתו לעשות שם מלאכתו , כי אז לא תתפלא עוד על חולשת החכם אשר רק בחדר משכבו ישכון תמיד בגלל תורתו וחכמתו . ואם גם יסגר בין קירות ביתו לבלתי צאת החוצה אף פעם אחת ביום , הלא אז פניו יחורו וכשלג ילבינו , כמו שלא תתמה בהפך על עוצם כח ובריאות האכרים החזקים כראי מוצק , כי רק בעבור עבודתם תמיד על פני השדה בריאי אולם המה ואונם בשרירי בטנם . מכל אלה תוכל לשפוט בצדק , כי למי שמלאכתו בבית וביחוד לחכם העוסק תמיד בלימודו הוא הכרח גדול ברצותו להעמיד ולקיים בריאות גופו על כנה , ללכת ברגליו או במרכבתו לפחות זמן מה בכל יום לשוח בשדה או במקום אחר אשר שם האויר זך ונקי , כי רק תנועתו זאת תחזק כח עיכולו ותעיר תאותו אל המאכל אשר מבלעדי שתי אלה ירופפו עמודי בריאות כל אדם 1) [ועיין בינה לעתים (דרוש ו׳) כי ברעיון זה באר מאה״כ (תהלים נ״ט) המה יניעון לאכול אם לא ישבעו וילינו] , גם שנתו תערב עליו , וכחו יחליף ואדם עמו בהקיצו בבוקר בכל יום , תחת כי האיש אשר ינוח תמיד ולא יקום ולא יזוז ממקומו לעבוד עבודה או להתנועע לפחות זמן מה אף אם כביר מצאה ידו , ודאגת המחסור לא תקיפנו , בכל זאת לרוב (מייסטענס) תדד שנתו מעיניו , ואף כי אם יאכל לעת ערב כנפשו שבעו , כאשר ירמוז על זה גם מאמר החכם (קהלת ה׳) „מתוקה שנת העובד אם מעט אם הרבה יאכל , והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון;" התנועה הגופנית הזאת תשמח גם לב בעליה ותצהיל פניו משמן ומראהו תאדם , גם עורקי גופו ועצביו תחזק ורוחו תאמץ ותעיר בקרבו החפץ והתשוקה לכל מלאכת עבודה או מלאכת מחשבת , ותסיר ממנו כל עצבות ורפיון ידים עצבון רוח ורוך לב , עד כי גם בבוא עליו לפעמים איד , ובעמל אנוש ינוגע אשר כמעט אין איש נמלט ממנו , לא יפול לבו עליו ולא יאמר נואש , כי אם יבטח בי״י ויחכה לתשועתו עד אשר ישוב וירחמהו , ואם יחלה לפעמים בעבור רוע ועפוש האויר , ירפא מהר ועל יותר הנקלה בעזר הי״ת משאר אנשים אשר כגילו , מבלי שיצטרך כמוהם לסמי הרפואה ומעשי רוקח , כי גם כח ועוצם רוחו וטבעו יעמדו למחזיק ולמעוז לו . וכ״כ הרמב״ם (פ״ד

1) ולפי דעת הרופאים התנועה היותר טובה ומועלת לאדם היא הרכיבה על סוס או שאר בע״ח , למי שרגיל בה ודרכו בכך , יען כי ע״י הרכיבה יתנועעו כל אבריו מבלי שייגעו וילאו כמו שהוא בהליכה , והישיבה במרכבה דומה יותר למנוחה מלתנועה.

מה' דעות ה"ד) „ועוד כלל גדול אמרו בבריאות הגוף כל זמן שאדם מתעמל ויגע „הרבה ואינו שבע (ר"ל שאוכל תמיד פחות מעט מדי שבעו) ומעיו רפים אין „חולי בא עליו וכחו מתחזק, ואפילו אכל מאכלים רעים, וכל מי שהוא יושב „לבטח ואינו מתעמל, או מי שמשהה נקביו או שמעיו קשים אפילו אכל מאכלים „טובים ושמר עצמו על פי הרפואה, כל ימיו יהיו מכאובים וכחו תשש עכ"ל. ובשבילי אמונה (נתיב ה' שביל ה') כתב וז"ל „המרגיל עצמו תמיד בהשקט „ובמנוחה ובעזיבת היגיעה יזיק לו הרבה, לפי שממית (ר"ל שמקיר) החום הטבעי „ומכבה אותו, ומקבץ המותרות בגוף ומעכב עיכול המאכל וכו'". וכענין זה אמרו חז"ל (גיטין ס"ז ב') „ר' יוסף איעסק בריחים, ר' ששת איעסק בכשורי (פירש"י לשאת קורות ומשאות) אמר „גדולה מלאכה שמחממת את בעליה" ור"ל שהמלאכה והיגיעה מעוררות החום הטבעי באדם ומסבבית עי"ז טוב עיכולם את מזונם ובריאות גופם. ובאבות דר"נ (פרק י"א) שבחו מאד את המלאכה והיגיעה בבחינה גופנית ומוסרית, עד שאמר ר' שמעון בן אלעזר „אף אדם הראשון לא „טעם כלום עד שעשה מלאכה, שנאמר (בראשית ב') ויניחהו בגן עדן לעבדה „ולשמרה, והדר: מכל עץ הגן אכול תאכל, ור' טרפון אמר: אין אדם מת אלא מתוך הבטלה וכו'" ור"ל שמניעת המלאכה והיגיעה מסבבת המיתה להרבה בני אדם בלא עתם, ומתך רעיונו זה על הכתוב שנאמר (שם מ"ט) „ויגוע ויאסף אל עמיו" ואמרו שם „כשם שהתורה נתנה בברית (ר"ל כמו שחיוב לימודה על כל איש) כך המלאכה נתנה בברית, שנאמר: ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וגו'".

ג) מכל האמור עד הנה יראה ויספוט כל משכיל, כי ראוי ונכון הוא שכל האומנים אשר יוכרחו לשבת כל היום בביתם לעשות מלאכתם, ואף כי החכמים ההוגים בתורה וחכמה, ישימו להם לחק אשר לא יעברו ללכת לכל הפחות שעה אחת בכל יום לעת ערב על פני חוצות לשאוף שם רוח חיים, כי רק אז ישמרו מהרבה חלאים המתעתדים לבוא עליהם, אם יחדלו מעשות זאת ואף כי הם יסגרו בין קירות ביתם תמיד כאסירי עני וברזל בבתי כלאים, כי כמו שיופסדו המים הטובים אם ישקטו זמן מה בכלים או באגמים מבלי שום תנועה ונדנוד הרוח אשר יעבור עליהם; כן יופסד ויעכר גם הדם ושאר הלחיות התתהוות ממנו בקרב האדם השוקט תמיד על שמריו מבלי עזוב מקומו כל היום כולו, ומהפסד ורוע הלחיות האלה יולדו לו אחרי כן חלאים רעים ונאמנים. ודע קורא נעים! כי מניעת התנועה והיגיעה היא רעה חולה לחכמים עוד יותר גדולה מאשר היא לשאר בני אדם, כי אצל החכמים יוחלש כח עכולם מלבד זה גם בעבור רוב עסקם בתורה וחכמה. כמו שהעירו על זה גם חז"ל בעצמם, באמרם (סנהדרין כ"ו ב') „למה נקרא שמה (של תורה) תושיה? מפני שמתששת כחו של אדם!" יען כי כפי הידוע אין דבר מחליש כח עיכול האדם כיגיעת ועמל מוחו ושכלו לדאוג דאגה, או לחשוב מחשבות ולהעמיק בעיונים עמוקים יותר מן הראוי, וע"י חולשת כח העיכול לא יוכל מזון איש להשלים חסרון הדם ושאר לחיותיו הנתכים והנמעטים ממנו בכל יום, וכרגל (אונד איין פאלגען) החסרון הזה יבא לאדם חולי העצבון והתוגה (היפאכאנדריע) להכעיסו ולהרעימו תמיד, וכל רגשות שמחה ותשוש לב כלה גרם יגורשו מקרבו, ועי"ז יהיה עלול גם לשאר חלאים עוד. וע"כ ברלות החכמים להשמר מכל אלה, צריכים הם לתת לפחות זמן מה בכל

יום מתג ורסן לתשוקתם העזה אל התורה והחכמה , ומנוחה ומרגוע לנפשם המשכלת , ויגיעת בשר לגופם , ויתענגו אז עונג נקי הנרצה בעיני אלהים ואדם בשאיפת רוח חיים בשדות וכרמים , להשיב נפשם ולעורר רוח התרדמת עלצונם , כי רק אז ייטב להם ויחליפו כח לעסוק אח"כ מחדש בתורה וחכמה ברוח נכון ושכל נח .

ד) אפס כי תאמר בלבבך קורא נעים ! אם כן הדבר כי הלימוד והעיון בדברי התורה והחכמה מחלישים גוף האדם ומזיקים לבריאותו , הלא טוב לי כי אחדול מהגות ועסוק בהן , ואף כי שאגיה את בני אשר נתן לי יי' מבלי חינוך ולמוד , כי אם כפראים במדבר אגדלם לבלתי הלאותם והקנות גיפם בלימודים ועיונים ; דע איפא כי לא מחכמה תחשוב ככה , כי כמו שלא יזיק לאדם כלל יועיל לו מאד , אם ירגיל חושיו החצונים וכח המרגיש אשר בקרבו להכיר ולהבחין כל הדברים וכל אשר נעשה חוצה לו מסביב ; כן לא יזיק לו גם כן להרגיל שכלו וכח תבונתו ע"י חינוך ולמוד מנוער עד זקנה , להשכיל ולהבין דברי תורה וחכמה , להבדיל בין האמת והשקר ובין טוב לרע בבחינה מוסרית כי רק זה יתרונו מכל שאר הברואים עלי ארץ , ואף כי לדעת חוקי האלהים ותורותיו , למען דעת לבחור תמיד בטוב הנרצה בעיניו ולמאום הרע המתועב לו . ורק כמו שהעין הרואה תמיד אל אור השמש הבהיר בשחקים תכה מהר ותוכה בעורים ; כן יזיק הלמוד התמידי לבד מבלי חשך לכל אדם ". ואף כי לנערים רכים ולצעירים וחלושי השכל , כי ע"ז יוחלש גם כחם הגופני ובריאותם ויתנגע גם גידולם (איהר וואקסטהום) או יוחר המועד הראוי לו , כי החינוך הראוי לפי דרכם והלמוד המשוער והנערך לפי כח גופם ומדרגת שכלם , יועיל להם מאד גם בבחינה גופנית , כי ישמרם מוסר וילמדם כבר בנעוריהם למשול ולרדות ברוח תאותם החמרית , ולמנוע מהם גם הרע המסובב לבריאתם בלכתם בשרירות לבם אחרי תשוקתם הגופנית למען ספות הרוה את הצמאה , כמו שרמזו על זה גם חז"ל באמרם (ברכות ה' א') „כל העוסק בתורה יסורין בדלין ממנו" כי התורה תלמדהו לשמור תמיד את הגדר הראוי בכל הנאות גיפו ותענוגי בשרו , ועי"ז ישמר גם מהמכאובים המסובבים תמיד מפריצת גדר השוי והראוי . וכעין זה אה"כ (משלי ג') „רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך " וכאשר יגדלו הנערים המחונכים על אופן זה ויהיו לאנשים , תהיינה להם התורה והחכמה תמיד לשמחת לב ומשוש נפש , כי כל הוגה בהן בטובה ונחת ישמח ויגיל בהן תמיד וימלא נועם ועדן לנפשו בדבריהם הנחמדים מפז ומכתם אופיר , כמו שאמר המשורר (תילים קי"ט) „שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב" . והשמחה הנקיה הזאת תהיה לו כבושם חיים להאריך ימיו ושנותיו , כמא"הכ (דברים ל') כי היא חייך ואורך ימיך . וכן אה"כ (קהלת ז') החכמה תחיה את בעליה . וכעין כל זה נמצא גם בדברי חז"ל (מדרש קהלת רבה פ"ח ובבלי נדרים מ"ט ב' , ובירושלמי שקלים פ"ג בשנוי מעט) גוי אחד ראה את ר' יודה בר' אלעאי חמתיה , אפוהי נהירין וכו' , א"ל ועל מה אפך נהירין ? א"ל אורייתא היא דמנהרא אפוי , דכתיב (קהלת ח') חכמת אדם תאיר פניו (מרוב שמחתו בה) . וכן (יבמות ק"ה ב') „משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתים כבן י"ח שנה , באו והודיעו את ריב"ז , א"ל שמא ממשפחת עלי אתם וכו' לכו ועסקו בתורה ותחיו , הלכו

ועסקו בתורה וחיו וכו׳ . וכן הורה גם הנסיון כי לא לבד בדורות הראשונים האריכו הרבה חכמי ישראל את ימיהם כדאיתא בספרי סוף פ׳ זאת הברכה : שהילל הזקן , ריב״ז ור״ע היו שנותם מאה ועשרים שנה כמרע״ה יע״ש , ועוד אחרים האריכו אז את ימיהם , כי אם גם בדורות אחרונים וגם בזמנינו אלה יש עוד ת״ל הרבה ת״ח זקנים ושבעי ימים , השם יאריך עוד ימיהם יותר .

ה) התנועה והיגיעה היא משנה אחרת הכרחית מאד לאותם בני אדם האוכלים מאכלים שמנים ודשנים , כי חיי המנוחה והמרגוע יעמיסו להם חלב ושומן למכביר , עד כי יעשו פימה עלי כסל , ועי״ז יהיו ג״כ עלולים ונכונים (געניגט) לכמה חלאים הממיתים בעליהם קים מהר , כחולי עיכוב הילוך וקטוב הדם (שלאג פלוס) או המקרבים להם המות לאט לאט , אשר ע״כ יורה הנסיון כי רוב הזקנים אשר האריכו ימים עלי ארץ היו תמיד אוהבים לנוע , או עמלים ויגעים תמיד במלאכתם ועבודתם , לא עצלים ורופקי ידים , ובעבור זאת היו גם רזים ודלי בשר . וכפי המסופר מליקורג מחוקק השפארטאנים בארץ יון נתן חוק באהלי ליסר כל הבחורים השמנים, בשוטים , יען כי זה היה לו לאות ולמופת כי הם עצלים ונרפים מעשות כל מלאכה 1) וגם ברומי קנסו לפנים בימי קדם את הפרש (דען ריטטער) לקחת ממנו את הסוס אשר הוא רוכב עליו , אם היה איש שמן ועב , יען כי מתמתן בשרו שפטו עליו , כי הוא עצל ורפה ידים וגם נח כל מלאכה ועבודה , ועי״כ רצו להכריחו בזאת , ללכת ברגליו . ונמשך מכל זה , כי כל החפץ להשאר בריא וחזק צריך לנוע כפי יכלתו מנוחת גופו ואבריו החלונים , כי ממנה תסובב גם העצלות והרפיון בתנועת ופעולת כחותיו הפנימיות , וביחוד חולשת כח עיכולו כאמור כבר למעלה , ודמו אשר בקרבו , תחת כי הוא נועד להיות המקור אשר ממנו תוצאות חיים לכל הגוף , יעכר ויהיה מעין נרפש ומקור משחת ובנת הכליון לנפשו החיונית , ויסים תמיד אל לבו לעסוק במלאכה מה , או להתיגע לפחות זמן מה בכל יום . כמו שצוו חז״ל (פ״א דאבות) אהוב את המלאכה , ושם פ״ב אמרו „וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון" הורו בזה כי המלאכה והיגיעה טובות לאדם לא לבד לבריאות גופו ויותר שכלו להגות בתורה וחכמה , כי אם גם בבחינה מוסרית לשמור אותו ממחשבות און והרהור עבירה , מקנאת ושנאת רעים , אשר כל אלה מסובבות לרוב רק ע״י עכירת דם האדם בהיותו עצל ושובת מכל מלאכה , כמו שאמרו גם חז״ל (כתובות נ״ט ב׳) „שהבטלה מביאה לידי זמה" אפס גם זאת לא יחשוב איש כי תנועת גופו ע״י לכתו אנה ואנה באויר ביתו הנפסד , תועיל לו כהליכתו ותנועתו על פני השדה , כי לא כן הוא , כי אף שההליכה בביתו היא טובה לבריאותו מהישיבה התמידית על מקום אחד , בכל זאת רק ההליכה והיגיעה על פני חוצות לבד ואף כי ברוח נח עלי ספיים תסבינה לו כל הטובות הנזכרות למעלה . וכפי המסופר מהרופא החכם דומאלין הצרפתי אמר לפני מותו אל קרוביו ומיודעיו אשר בכו בכי תמרורים על מהירת פרידתו מהם „התנחמו אחי ורעי ! ואל תעצבו על כי אעזבכם מהר , כי גם במותי אשאיר לכם שלשה רופאים יקרים

---

1) ראה מאמר „ראשי בשמים" מאת ידיד נפשי החכם השלם המליץ היקר והנעים הר״ר קלמן שולמאן נ״י מווילנא (אשר הכמה שנה ראשונה לו 80) **המאסף**

יקרים ונאמנים, הלא המה: ההסתפקות בהכרחי והרחקת המותר בכל תענוגי והנאות הגוף, שתיית המים לשבור הצמאון, והתנועה על פני השדה" ועל אמתת דבריו אלה יעידו גם כל בנ"א אשר הם בריאים וחזקים כל עוד הם חפשים ומונהגים רק על פי נטיית טבעם (איהרעס נאטירליכען איינסטינקטע) אשר יסד היוצר בקרבם לשמור את שלם אלה, ולבלתי נטות מהם ימין או שמאל.

ו) הנה במספר תנועות הגוף המועילות לבריאותנו מנו חכמי המחקר גם הדיבור, יען כי על ידו יתנועעו לא לבד כלי המבטא אשר בפה, כי אם גם הריאה אשר ממנה יצא הקול, ועורקי הדם המחוברים עמה, ואפשר כי על זה רמז גם שמואל (אשר כפי הנודע היה רופא חכם מאד) באמרו לר"י (עירובין נ"ד א') שיננא פתח פומיך קרי פתח פומיך תני כי היכא דתתקיים בך ותוריך חיין שנא' (משלי ד') כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא, אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה" הורהו בזה כי הלימוד בקול יועיל לא לבד להשאיר הדבר הנלמד בזכרון זמן רב, כי אם גם להאריך ימי הלומד ע"י שמקיים ומעמיד בתנועת גופו זאת את בריאותו על איתנה. ואפשר כי הלימוד בקול רם 1) ותנועת הגוף בעת לימודם ותפלתם, אשר נהגו בה בני עמנו ואף כי חכמי ישראל מני קדם (כמבואר בכוזרי מאמר שני סימן ה') הועילו להם להעמיד בריאותם ולהאריך ימיהם גם בדורות קדומים, בעת אשר יראו עוד לצאת מביתם ואף כי מקיר העיר החוצה, ומפני יראת ופחד אויביהם בימי החושך והאפלה ושנאת הדת שכבר עברו תהלה לאל (וכעין זה העיר מחבר ס' בן יקיר בלשון אשכנזי).

ז) תנועת הגוף צריכה להיות ממוצעת ובלתי עוברת גבול הזמן הראוי, כמו שצוו גם חז"ל (כתובות קי"א א') הזהר בשלשה דברים אל תרבה בישיבה, שישיבה קשה לתחתוניות, ואל תרבה בעמידה שהעמידה קשה ללב [וכן יאמרו גם הרופאים, כי ע"י רוב העמידה ירד הדם ברוב למטה, ולא לבד שיוחלשו עי"ז הרגלים מפני כובד משאו; ולפעמים יתבקעו גם גידי הדם שם בעבור זאת, יתמעט עי"ז גם הדם בלב ובאצטומכא (איס מאגען) ויוחלש גם כח העיכול אשר סבתו החום הטבעיי המסובב מהדם] ואל תרבה בהליכה, שההליכה קשה לעינים כי ע"י רוב ההליכה יוחלשו לא לבד עצבי העין (דיא אויגנערפען) כי אם גם יעלה גם הדם המחומם הרבה אל הראש והעינים ויסבב בהם אוכלא (הייצע ענטצינדונג) ואלא שליש (היום) בעמידה, שליש בישיבה, שליש בהלוך. ובגיטין (ע' א') מנו ההליכה ג"כ במספר הדברים שרובן קשה ומיעוטן יפה. וכמו שצריך לתת שיעור להמשך זמן התנועה, כן צריכה להיות נערכת גם אל מהות האויר והזמן אשר בו יתנועע האדם. כמש"כ בשבילי אמונה (נתיב ה' שביל ה') וז"ל „אמנם מי שהוא כחוש (מאגער) אין צריך להתיגע, לפי שיוסיף בהתכת גופו, וכל אדם אין לו להתיגע בזמן החום כי אם מעט מזעיר, לפי שאז מרוב חמימות האויר יותך באדם רוב לחיות בזעה היוצאת מגופו, ומיבשת רטיבתו, אבל בזמן הסתיו צריך להתיגע יותר, לפי שבאותו הזמן, לרוב קרירות האויר אזי החום הטבעי שוקע

1) וביחוד עם תלמודים הצעירים לימים, כי בעבור היות החום הטבעי וכח החיוני בהם גדול הרבה, תועיל שכונתם והישיבה עמהם לדעת הרופאים לזקנים מאד להאריך ימיהם. כי קרבת גוף צעיר לימים תחמם גוף הזקן, וסמכו דבריהם על מהא"כ מ"א א' ב'.

בתוך הגוף כי יקרה תהפכו , לכן יתקרר הגוף (בחלקיו החלונים) ולכן נאות להתיגע כדי לחממו " והרמב"ם במורה נבוכים (ח"ג פ' כ"ה) כתב „כי יש דברים רבים שהם הכרחים או תועלתם גדולה אצל אנשים ואצל אחרים לא תצטרך כלל כהתעמלות הגוף כפי התחלפות מיניו אשר הוא הכרחי להתמיד הבריאות על מה שצריך אצל מי שיודע חכמת הרפואה" עכ"ל. נראה מדבריו שכונתו ג"כ להבדיל בבחינת הכרח התנועה לבריאות הגוף , בין איש שמן לכחוש , כדעת השביל"י אמונה . ומה שכתב בש"א שבזמן החום אין להתיגע , נראה שכונתו רק בארץ מולדתו ספרד (שפאניען) שהיא חמה בקיץ עד מאד מאשר ארצות החמות מאד כמוה , באזיא ובאפריקא , אבל במדינות אירופא הצפונית שגם בקיץ אין החום גדול כל כך , לא תזיק גם היגיעה . וכפי הנודע עושים כן באמת רוב יושבי איטליא ושאר ארצות החמות לנוח כל היום בביתם בימי הקיץ , ורק לעת ערב ותחלת הלילה ילאו לעשות מלאכתם או לעסוק בעסקיהם . ובבחינת הזמן מתי יתנועע , כתב הרמב"ם בפ"ד מהל' דעות עוד : לא יאכל אדם עד שילך קודם האכילה עד שיתחיל גופו לחום , או שיעשה מלאכה או יתיגע ביגיעה אחרת , ועל זה הוסיף בש"א (שם שביל ג') „ואני אומר כי בתורתנו נרמז לנו זה , באמרו (בראשית ג') בזעת אפך תאכל לחם , ר"ל כי בזעת הגוף ייטב אכילת הלחם" אבל אחר האכילה אין להתיגע , כי כן כ' הרמב"ם שם „וכל המטייל אחר אכילתו או שייגע , הרי זה מביא על עצמו חלאים רעים וקשים . ולפ"ז לריכים אנו לאמר , כי זה שאחז"ל (שבת י"א א') אכל ולא הלך ארבע אמות אכילת מרקבת וזהו תחלת ריח רע" כונתם רק לפני האכילה ולא לאחריה . או שכונו לדעת גאליניום שהביא הש"א שם בזה"ל „כי תכף אחר האכילה ראוי לאדם להתנועע מעט כשיעור שיתילב המאכל בתחתית האסטומכא ואח"כ ישקוט וינוח כדי שלא ילא המאכל מהאסטומכא בלתי מעוכל".

ה) אפס כמו שכל תנועת הגוף המועלת , בזמן ובאופן הראוי , לפי מהות כל אדם ולפי עת השנה היא טובה ומועלת מאד לבריאות הגוף , כן תזיק בהפך כל תנועה חזקה ונמשכת (אונד אונהאלטענד) יותר מהראוי , ד"מ המרולה החזקה ·הרכיבה ושאר יגיעה רבה , כריקוד הרב במחולות בימי הקיץ , או בבית מלא אויר חם ונפסד מרוב האנשים אשר בתוכו , כי כל אלה יחממו הדם יותר מהראוי , ומסבבים עייפות גדולה , הולאת הזעה לרוב , ויבושת לחות עורקי ועלבי הגוף , ועי"ז גם למאון גדול ושתית מים או שאר משקים אשר לא כדת , ותולאות כח העיכול , ומניעת השנה המתוקה , והרבה מכאובים וחלאים יבואו לאדם בעקב כל אלה . והנסיון יורה ביחוד בערים גדולות , כי בכל שנה אחרי עבור ימי הריקוד במחולות שלהם , ימותו הרבה בחורים ובתולות , בחצי ימיהם שאול יחתו , ובלא עתם לקברות תאותם הריקוד , ובלו . ורעה עוד מזאת כי זה מקרוב פשתה המספחת הזאת גם בבני עמנו ואף בערים הקטנות , כי תחת אשר מלפנים חנכו האבות את ילדיהם רק ללכת במעגלי המוסר ויראת ה' , ילמדום עתה בהיותם עוד רכים ולעירים לרקוד במחולות ובלכתם לבתי החתונות או לבתי השחוק יקחו אותם עמהם להתענג ולהשתעשע שם כמוהם , מבלי שים על לב , כי מלבד הרעה המוסרית שמסבבים להם בזאת כי ע"י המעשים אשר לא יתכנו אשר יראו שם , וע"י דברי ניבול פה אשר ישמעו שם , יתעוררו בקרבם הרגשי והתפעלות תאוה , אשר מן הראוי שלא

יתעוררו בלב כל אדם עד אשר יגדל, כמאה"כ (שה"ש ב' ז') השבעתי אתכם וגו', הם ומסבבים להם גם רעה גופנית, כי תנועת הרקידה באויר מגור ונפסד תזיק מאד לגוף הילדים האלה עוד, כנודע.

אבל גם על זאת יכאב לב כל משכיל בראותו קצת האבות יסכימו לעשות בהפך, כי לא יתנו את בניהם ואת ילדיהם להריב בלעדיהם את ידיהם ואת רגליהם עד שכמעט ימנעו מהם היכולת להתנועע לפעמים זמן מה כאות נפשם על פני חוצות, ולא ישימו על לב, כי עי"ז יוחלש כח הילדים האלה ויומנע לרוב גידול וחוזק אבריהם כראוי, והם רבים חללים הפילה אהבת הריקוד הרב ושאר תנועה ויגיעה; עצומים גם הרוגי אהבת המנוחה והמרגוע יותר מן הראוי׳ גם הנערות בנות קציני או דלי העם המפנקות מנוער לשבון תמיד בעצלתים בחדרי בתיהן נעבוק כל היום רק במלאכת רוקם וחושב, מבלי שלוח יד גם בשאר מלאכות ועבודות בבית או בשדה, לא טוב הן עושות, כי גם עמודי בריאות גופן ירופפו, ומוסדיה ימוטו. ועינינו רואות כי גם בילדי ולעירי הצאן ושאר בע"ח יסד י"י התשוקה הטבעית לרקוד ולהתנועע על פני השדה, ולמה יגרעו מהם בני ובנות האדם הצעירים עוד לימים? גם הצפור הכלוא בכלובו יקפוץ וידלג הנה והנה למען שמור כפי יכלתו את נפשו החיונית מהפסד בריאותה, והפיל אשר הוא שמן מאד ובעל בשר הרבה עד שיכבד עליו תנועת כל גופו, ינוד לפחות תמיד הנה והנה כקנה מפני הרוח, למען תמנע עכירת וקפאון דמו בקרבו, כי כן יסד י"י בטבעם, ואיך נמנע אנחנו בני אדם אשר חנן י"י להם בינה מבנינו ובנותנו את הרפיון הזה לדלוג ולקפוץ כאילים ברוח נח על פני השדה ככל אשר תאוה נפשם, אם רק נשמרם מכל נגף ומכשול? וגם על זאת אני קורא מאה"כ (איוב ל"ה) „מלפנו מבהמות שדי ומעוף השמים יחכמנו." (המשך יבא אי"ה)

חיים יוסף פאללאק מופ"ק טרעביטש

דברים אחדים

איזהו מחכמי זמננו אשר הטיפו מלתם עלי עלי המגיד, גם על נוסחאות תפלותנו הטו ידם, אלה הוסיפו ואלה החסירו אותיות או תבות, ועוד אחרים שינו בקריאות שוגות במטבע שטבעו מיסדי התפלות איש איש כפי שכלו וידיעתו, וכלם לש"ש נתכוונו! ובעבור זה אל ירע בעיניכם אחי הקוראים הנכבדים אם גם אני אהיה בין אלה המבקשים מכם אוזן שומעת ועין רואה על דבר אחד אשר מלבד לכוונת התפלה הוא נוגע גם לדינא, כי בעת כל איש היורד לפני התיבה להוציא אחרים ידי חובתם שורר בבית התפלה להפריד או להחביר מילין, למשוך אותם למעלה או למטה ככל אשר ישר בעיניו, ונפשו לא תשער ולא יודעת מאומה שכמה דברים תלוים במחלוקת חכמים קדמונים ואחרונים, ולא תהא הובה על חכמי זמננו לדון ולפסוק עם מי

הוא הדין והאמת, למען המתפלל ילך בטח ויכוון כוונתו עם כוונת השומעים תפלתו? ע"כ אציע לפניכם עפ"י סדר התפלות דברים שונים משונים מפורשים ומבוארים, ואלה הם:

א) אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא, לפי גרסת התפלה בתלמוד (ברכות ס' ב') הסרה מלת היא, ובעל אליהו רבה (ריש סי' מ"ו) כתב בפירוש שאין לומר טהורה היא, ולפ"ז תהיה כוונת התפלה: הנשמה הטהורה אשר נתת בי — אתה יצרת, והוצרך מלת טהורה להתדבק עם בי.

ב) לפיכך אנחנו חייבים וכו' ולפארך ולקדש וכו' לשמך. הח' לאנדויא מושך המלות ולקדש למעלה אל לך, אבל הח' זקש (בברלין) מושך אותם למטה אל לשמך.

ג) לביתך נאוה קדש יי' לארך ימים. החכם בעהא"ק מווילנא (מגד ירחים מחברת רביעית צד 68) מפריד בין נאוה לקדש, ומפרש לביתך נאוה (להיות) קדש ליי' לארך ימים.

ד) על דבר מים אדירים כבר כתבו בהמגיד דברים נחמדים החכם המפורסם לוצאטטא וידידי הח' סטרעליסקער.

ה) אמן יהא שמיה רבא. כבר כתב השל"ה (דף רנ"ד ד"ה ההמוניים) שההמון מחבר אמן עם יהא, אבל הוצרך להפריד מן יהא שמיה, ועיין מ"ש אחי המנוח מ"ה אברהם ז"ל אבד"ק פיסקרעטשאם בספרו מקורי מנהגים דף מ"ב *).

ו) ומשמיעים ביראה יחד בקול. זקש מתרגם. אין עהרפורכט איינמיטהיג" ומחבר יחד עם ביראה, אבל לאנדויא מתרגם, אים איינקלאנג. ומחבר יחד עם בקול.

ז) את שם האל וכו' קדוש הוא. לאנדויא מושך קדוש הוא אל שם, אבל זקש מושך המלות אל האל המלך, ודעת לאנדויא יש להפסיק מעט בין והנורא לקדוש.

ח) והשב וכו' ואישי ישראל ותפלתם, איזהו מושכים ואישי ישראל למעלה לדביר ביתך ואיזהו למטה לתפלתם, עיין תוס' (מנחות ק"י א') ד"ה ומיכאל.

ט) ברוך יי' יום יום יעמס וגו'. זקש מחבר יום יום עם יעמס, אבל התלמוד (ביצה ט"ז א') (וגם הרמבמ"ן לתהלים ס"ח ב') מחבר יום יום עם ברוך יי'.

י) אל חי וקים תמיד ימלוך. הרב המפורסם ממעקלענבורג בפירושו לתפלה מחבר תמיד עם ימלוך, ומפרש שיי' לא לבד לעולם, אבל גם בלי הפסק ובתמידות ימלוך עלינו.

י"א) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל וגו'. זקש מפסיק (לפי מסרת הנגינה) בין אתכם ובין מכל ע"י נקודה, אבל במחזורים

---

*) ויש להעיר שבל' דברי הגמ' (סוטה מ"ט א') עלמא למאי קאי איהא שמיה רבא, מוסיף רש"י ז"ל והיינו: אמן יהא שמיה רבא.

ישנים (ד׳ זולצבאך תנ״ט) נפסק עליכם מן לטהר ע״י שתי נקודות (:)

י״ב) המלך בכבודו תמיד ימלוך וכו׳ . וכתב המבאר המלות במחזורים הנזכרים וז״ל : המלך בכבודו , מי הוא זה מלך הכבוד , וי״א המלך בכבודו תמיד , אני י״י לא שניתי עכ״ל .

י״ג) כאמור לדוד ברכי נפשי וגו׳ . כמעט בכל התרגומים האשכנזיות (ורק זקש יצא מן הכלל) ראיתי הטעות שמתרגמין כאילו כתוב : כאמר דוד , או כנאמר מן דוד , ובתפלה החדשה לבני אמעריקא חסרה תבת „ לדוד ״ ובאמת הוא פסוק שלם (תהילים ק״ג א׳) ויש להפסיק בין כאמור ובין לדוד .

י״ד) חמדת ימים אותו קראת זכר וכו׳ . בעל שבולי הלקט (הובא בב״י או״ח סי׳ רס״א) מחבר אותו קראת עם זכר למעשה בראשית , עיין מה שכתבתי בזה בהמגיד (שנה רביעית Nr. 17) .

ט״ו) המלך היושב על כסא רם ונשא . המבאר בהמחזורים הנ״ל כתב אלה מושבים רם ונשא להמלך (ויש להפסיק מעט בין כסא לרם) , ואלה מושכים רם ונשא לכסא .

ט״ז) בהיותם מקריבים לפניך זבחי רצון ושעירי חטאת לכפר בעדם . באיזהו מהדורות נפסק רצון מן ושעירי , כאילו רק השעירים ולא זבחי רצון (שהם קרבנות עולות בר״ח) לכפרה באים .

אלה הדברים אשר שמתי לפניכם , ובלי ספק עוד רבים המה אשר תמצא עין המבקר , ולפי ענ״ד למצוה תחשב אם בזמננו באשר ידיעת לה״ק לדאבון נפשנו מתמעטת יום יום , יוקבע ויופסק איזהו מהפירושים השונים המה הישרים , למען המתפלל לפני הצבור , ידע ויבחן אם לדבק אם להפריד , ולא תהי עוד מבוכה אשר כמעט אזן השומע לא תוכל לסבול , ונפש היודעת — תגעל בעיקול ופתלתל , ודי ברמיזא .

ב

ידידי הרב המאסף אוצר חכמה ! בטובך שלחת לי המבשר והנשר , ובם מצאתי נדפסו דברי אחי זצ״ל , וגם דברים אחדים אשר שלחתי לך זה שנה אחת או יותר , ולמען השיב לך כגמולך הטוב אביא עוד הפעם לפניך איזה דברים , ואתה תבחר לתת מהם מקום באחד ממכתבי עתים השונים היוצאים לאור מידך .

א) הנשר הגדול המגביה עוף על כל מפרשי הש״ס הקדוש רש״י זצ״ל , החליף פירוש מלה אחת כמה מונים , ואנו אפרוחים אשר יעלעו מי הכמתו שואלים זה לזה : איה האמת ? איזה פירוש הוא הצדק ? באיכה (ג׳ מ״ה) כתב רש״י וז״ל : סחי הוא נ י ע בלשון משנה : כיחו וניעו שניסח מתוך הריאה ומוצא דרך הגרון , וא״כ ניע הוא לונגע„ אויסוואורף, אבל בנדה (נ״ד ב׳) מפרש רש״י ניע ע״י קר״ק בלע״ז והוא Crachat בלשון צרפת , והוא „שפייכעל״ ושם (נ״ה ב׳) אומר רש״י בפירוש : כיחו וניעו מין רוק הן , והנה בב״ק (ג׳ ב׳) מחליק רש״י בין כיחו לניעו ואומר : כיחו ע״י הפה , ניעו ע״י ליחות החוטם : והוא „נאזענשליים״ וא״כ ראינו שלשה פירושים אלה מאלה שונים למלת ניע ;

אבל גם על כיתו החליף רש״י פירושו: כי בב״ק שם מפרש המה ע״י רוק, ובקידושין (פ״א ב׳) ע״י ליחה היוצא מן הריאה. ועיין עוד מ״ש בספרי צאאלאגיע דעס תלמודס 3ס §.

ב) באוצר חכמה (שנה שניה צד 18) ליקט הח׳ יששכר בעער נ״ע איזה מקומות שיב״ע סר מדרישת חכז״ל, ואני אוסיף לזה שיונתן מתרגם (ויקרא א׳ ט״ז, ה׳ ח׳) ומלק. ויחזם״ והוא מלשון המשנה (דמאי פ״ג מ״ב) הרוצה להזום עלי ירק וכו׳ והוא בל״א אבפפליק. קען, והלא היא משנה מפורשת (זבחים פ״ז מ״ד) שבחטאת העוף אינו מבדיל הראש מן הגוף, אבל בעולת העוף מבדיל, וא״כ השרש חזם לא יעלה על חטאת העוף.

ג) הגאון תוי״ט זצ״ל כתב (סנהדרין פ״ז מ״ה) וז״ל: יכה יוסי וכו׳ כתב הר״ב אני שמעתי מפני שהוא דן ד׳ אותיות וכו׳ אם שמע לא קרא בפי׳ רש״י שהרי בפירש״י כתוב כל זה עכ״ל. ולולא דמסתפינא אומר שהרב בעל תוי״ט לא ירד במה״כ לתוך כוונת הר״ב כי כונת הר״ב היא שהעד (דהיינו כל אחד מהעדים) אומר: אני שמעתי מהמגדף הגידוף יכה יוסי וכו׳, ואילו היה בכי׳ של פירוש הר״ב הסימן ההפסק לא אחר מלת יוסי אלא אחר מלת שמעתי, והנה ידוע שהעדים נבדקים זה שלא בפני זה, ועיין סנהדרין פ״ג משנה ו״ו ופ״ה משנה א׳.

יהודה ליב לעווזאהן סופ״ק בנאקקאלנס.

הערות, הגהות, ופירושים

על איזה מקומות בש״ס

מנאי **דוד אפפענהיים** בנאמו״ה הגאון מו״ה **יששכר בער** ז״ל רב בגראס בעטשקערעק.

מאי שילמד אדם את בנו אומנות?

תניא בירושלמי (פאה פ״א ה״א) שאלו את רבי יהושע מהו שילמד אדם את בנו יוונית? א״ל ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה, שנאמר לא ימוש וגו׳ והגית בו יומם ולילה (יהושע א׳ ח׳) מעתה אסור ללמוד את בנו אומנות והתני רבי ישמעאל, ובחרת בחיים זו אומנות? ר״ח בשם רבי יוחנן מפני המסורות. רבי אבהו בשם רבי יוחנן מותר אדם ללמד את בתו יונית מפני שהוא תכשיט לה, שמע שמעון בר בא ואמר, בגין דו בעי מלפיה בנתיה הוא

תני בר׳ יוחנן ! יבא עלי אם שמעתיה מר׳ יוחנן ! פי׳ לשון שבועה הוא , יבא עלי כך וכך אם שמעת מר״י ! —

וקשה איך אפשר ששמעון ב״ב נשבע שר׳ אבהו , שהיה רבא דעמיה ומדברנא דאומתא , העיד עדות שקר בשם ר׳ יוחנן שמותר ללמד את בתו יונית , ועשה אם כן את ר׳ אבהו לא לבד לשקרן אלא גם למוציא דבה ? ואם באמת לא שמע שמעון ב״ב זה מר״י רבו איך יכול להשבע ולחשוד את ר״א שאומר מילתא בשם ר״י מה שלא שמע מפומיה ? בשלמא אם נאמר ששמעון ב״ב שמע מר״י בפירוש שאסור ללמד את בתו יונית היה יכול להכחיש את ר״א ולומר ששקר ענה בר״י מאחר שהוא שמע מפומיה דרבו להיפוך , אך לפי הנראה לא ידע דעת ר״י בבירור , וא״כ איך מלאו לבו להשבע ולהעז בפניו ולומר : יבא עלי אם שמעת מר״י ! דלמא הוא לא שמע שהתיר מרבו , ור׳ אבהו קבל מתנו שמותר ללמד את בתו יונית ? והרי הם ז״ל אמרו לא ראינו אינו ראיה , והכא לא שמענו אינו ראיה !

והנה העירני ידידי ורעי גיסי הרב הגדול והמפורסם מו״ה שמואל ליב ברילל נ״י דיין מצויין בפעסט , שגירסת התלמוד בפיהם היא מוטעית וצריך להגיה : יבא עלי אם לא שמעתיה מר״י ! ושכן מצא נוסחא אחרת בירושלמי (שבת פ״ו ה״א) : ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן , מותר ללמד את בתו יונית מפני שהיא תכשיט לה . שמע שמעון ב״ב ואמר בגין דר״א בעי מלפה בנתיה יונית , הוא תלי בר״י ! שמע ר׳ אבהו ואמר יבא עלי אם לא שמעתיה מר״י ! ופי׳ בעל קרבן עדה , שמע ר״א דברי שמעון ואמר יבא אם לא שמעתי מר״י שהתיר כן ולא מלבי אני אומר 1) .

ולפי זה סרו כל התמיהות והקושיות מפני ששמעון היה מסופק בדבר ולא רצה להאמין לר״א ששמע כן מר״י שהרי ר״י הורה לאסור לימוד יונית מפני המסורות , ולכן אמר בעבור שהוא רוצה ללמד את בתו יונית תלי בר״י וחשד את ר״א שבשעתיה דנפשיה אמר , לפי שדבר שטעם האיסור מפני המסורות לא שייך באשה . ולכן נשבע ר׳ אבהו שאמת אתו וקיים מאמרו ששמע כן מר״י שיש חילוק בין בנים לבנות , ומותר ללמד את בתו יונית , מפני שאין חשש מסורת באשה .

נגד זה מצאתי שמימרא זו נאמרה ונשנית עם שינוים מעטים ג״כ בירושלמי (סוטה פ״ט הט״ו) : שאלו את ר״י מהו שילמד וכו׳ וכו׳ ר״י אמר מפני המסורות (ופי׳ בעל פני משה , טעמא שלא ילמד שלא יהא מכיר בלשונם וירגיל לקבל המלך ויתמסור) ר׳ אבהו בשם ר״י מותר אדם ללמד את בתו יונית מפני שהיא תכשיט לה (פי׳ שבח ותפארת לה ובאשה אין חשש מסורת) שמע שמעון ב״ב ואמר בגין דר״א בעי מליף ברתיה הוא תלי לה בר״י ! יבא עלי אם לא שמעתיה מר״י ! (פי׳ ר״א השיב לשמעון כן כדי לחזק דבריו) . — וגירסא זאת מסכמת עם לשון התלמוד במסכת פאה . אך שם חסרה מלת לא

1) ודע שבלשון ארמי גוף נוכח ומדבר בעדו שוים המה זה לזה בהתחברות הכנויים , דהיינו שְׁמַעְיֵית , שמעתי , עם שְׁמַעַת , שמעת , ולכן יש לפרש שמעתיה : איך האבע איהער ־ֵ־ דוא האסט עס ־ָ־ געהערט .

ועל ידי זה יצא משפט מעוקל מפיו של שמעון ב״ג , ואין אחד ממפרשי הירושלמי העיר על זה . גם בעל סדר הדורות , ערך ר׳ אבהו , הביא גם הוא דברי ר״א ועדותו מירושלמי ברכות פ׳ אלו דברים (ואף שם הנוסחא , כמו בשבת , שמע ר״א ואמר יבא עלי אם לא שמעתיה מר״י) ולעיין אח״כ שאר המקומות לעיין בם כדרכו תמיד ולא גלה את אזן הקורא שים במסכת פאה שגגת תלמוד !

ודע שתלמוד בבלי סוף סוטה חולק על הירושלמי , ושובר שהגזירה של לימוד לשון יונית לא היתה אלא על ח כ מ ת יונית בלבד , שהרי הקשו שם על המשנה , בפולמוס של טיטוס גזרו שלא ילמד אדם את בנו יונית והא אמר רבי יוחנן בארץ ישראל לשון סורסי למה , אלא אי לשון הקדש או לשון יונית ? ומשני לשון יונית לחוד וחכמת יונית לחוד (עיין רש״י ובפי׳ המשנה להרמב״ם לשון חכמים שמדברים בני פלטין ואין שאר העם מכירין בו) ושל בית ר״ג ורבי דקרובין למלכות הוו התירו אף לימוד חכמת יונית . ותניא נמי במנחות (צ״ט ב׳) א״ר אמי אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש ספר התורה מפיך והגית בו יומם ולילה , אר״י משום רשב״י אפי׳ לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש , ודבר זה אסור לאמרו בפני עמי הארץ , ורבא אמר מצוה לאמרו בפני ע״ה . — שאל בן דמה את ר׳ ישמעאל כגון אני שלמדתי כל התורה כולה מהו ללמוד חכמת יונית ? קרא עליו המקרא לא ימוש ספר התורה וכו׳ צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית , ופליגא דר׳ יונתן דאמר . פסוק זה אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה וכו׳ . — וידוע שקיי״ל כרבא שהוא בתרא וכרשב״י , אפי׳ לא קרא אדם אלא ק״ש שחרית וערבית קיים לא ימוש וגו׳ והגית בו יומם ולילה . ואף ר׳ ישמעאל שאמר לב״ד צא ובדוק שעה שאינה לא מן היום , לא רצה אלא לדחות את ב״ד בקש שהרי ר׳ ישמעאל עצמו תני ובחרת בחיים זו אומנות , וא״כ איך יכול לקיים לא ימוש ספ״ת והגית בו יומם ולילה ? אלא ודאי שגם ר״י סובר לשון יונית לחוד , וחכמת יונית לחוד , ומפני שבן דמה רצה ללמוד ח כ מ ת י ו נ י ת קרא עליו המקרא לא ימוש וגו׳ 2) .

ותמיה לי לר׳ יהושע ולר׳ ישמעאל שאסרו ללמד את בנו יונית מפני שנאמר לא ימוש וגו׳ והגית בו יומם ולילה , למה גזרו בפולמוס של טיטוס שלא ילמד אדם את בנו יונית , הא בלאו הכי אסור ללמוד מפני שנא׳ לא ימיש ? לכן נלע״ד שר״י ור׳ ישמעאל תרווייהו סברו שהפסוק לא ימוש אינו אלא אסמכתא בעלמא , וגם הגזרה של איסור לימוד יונית לא היתה אלא לאותה שעה בלבד , ולא פשט

2) עיין ב״ק דף פ״ג ובשיטה מקובצת שם , ומביא בשם גאון ז״ל דחכמת יונית ברמיזה הוה . והרמ״ה ז״ל כתב בפירושיו דחכמת יונית היינו כגון אלו חזים בכוכבים מודיעים לחדשים וכו׳ . וכתב הרב המאירי וז״ל „חכמת יונית אסורה ללמדה מפני שמושכת לבו של „אדם וכו׳ וקרובי מלכות שלהם מלך שהם צריכים בה מותר , ולא היו מקרבין אלא מי שהוא „שלם בחכמות , ואף החכמים השלמים וכו׳ אין לך קרובים למלכות יותר מהם , והרי נאמר „בי מלכים ימלוכו , ומותר להם ללמדם כדי להשיב עליהם ולחזק הדת במסמרים לא ימוט , עכ״ל . ועיין שו״ת ריב״ש סי׳ ת״ה ומאור עינים א״ב פ״ב .

אסורו ברוב ישראל, שהרי כמה אלפים ורבבות מישראל בשעת הגזרה דברו ולמדו יונית באלכסנדריא של מצרים, ושפתם שפת יונית היתה כידוע (עיין ערוך ערך אלנסתון וערך מלין מהגאון שי"ר נ' ערך אלכסנדריא) וע"כ שאלו את ר' יהושע מה שילמד אדם יונית, רצונם לומר מה שילמד אדם עכשיו שבטלה הגזרה גם בארץ ישראל? וע"ז השיב ר"י, ילמדנו בשעה שאינה לא יום ולא לילה וכו' דרך דחוי בעלמא. ולפיכך לא אמר סתם, אסור ללמד את בנו יונית דכתיב לא ימוש וגו' והגית וגו', מפני שמשם אינה ראיה גמורה, שי"ל שהפסוק הזה אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה, אי כר"א שאפי' לא שנה אדם אלא פ"ק אחד שחרית קיים והגית בו יומם ולילה. ובפרט ידוע שכל דבר הנלמד מפי נביאים אינו אלא דברי קבלה ודברי סופרים, ופסוק לא ימוש כתיב ביהושע. --

וזה מיושב קו' התו' (מנחות ס"ד ד"ה ארור, ודף צ"ט ד"ה מה): תימא וכי לא ידעו דגזרו עליה ולמה שאלו את ר"י על זה? לפי שבאמת ידעו שהגזרה לא היתה בתחלה אלא לשעתה ולא פשט אסורה ברוב ישראל, ולפיכך שאלו על זמנן מה שילמד וכו'?

ולענ"ד גזרה הראשונה בזמן החשמונאים לא היתה אלא על חכמת יונית בלבד, שהרי באותה טעה אמרו, ארור שילמד בנו חכמת חכמת יונית (פירש"י: רמיזות) ובפולמוס של טיטוס גזרו סתם שלא ילמד את בנו יונית, דהיינו אף שפת יונית, , ואעפ"י שגזרו שתי פעמים לא גזרו אלא לזמנם ולא לדורות הבאים אחריהם, לפי שידעו שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בו, ובפרט היהודים באלכסנדריא ובחוצה לארץ ברומי, ובאנטוכיא, ובקיסרין, ששפתם היתה שפת יונית. — ואפשר לא גזרו את הגזרה אלא בארץ ישראל בלבד ולא בשאר ארצות, ולא עלה על לבם מעולם לאסור על איש לדבר בלשון עמו (3.

ואגב אורחא אעיר את הקורא הנכבד, שרז"ל במנחות דף צ"ט ובילקוט יהושע קראו לא ימיש ספר התורה ביו"ד ומבנין הפעיל, ולפנינו כתוב לא ימוש בוי"ו ומבנין הקל, ואין אחד ממפרשי תנ"ך ובעלי מסורה אשר העיר על זה עד עתה, וגם בעל מנחת ש"י לא דק פה היטב.

ב

בכל דרכיך דעהו

ג שנינו במסכת ברכות (ס"ג א'): דרש בר קפרא איזהו פרשה קטנה

---

3) וכ"כ השטה מקובצת בב"ק, של בית ר"ג התירו וכו'. ואעפ"י שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין? י"ל דהראשונים לא גזרו על קרובים למלכות. ולפענ"ד שעיקר הגזרה לא היתה אלא לזמנם, שהרי ראינו שבעים הזקנים, וידידיה האלכסנדרי (פהילא) ויוסיפון לרומיים וכותבי האפוקריפין, ספר חשמונאים וכיוצא, כלם כתבו ולמדו לשון וחכמת יונית. גם עקילס הגר תרגם התורה בלשון יוני, ור"י ור' אליעזר שבחוהו, ועקילס חי זמן רב אחר פולמוס של טיטוס. ור' אמר בא"י או לשון יונית

שכל גופי תורה תלוין בה ? . (בילקוט הגירסא , שנאמר) בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך . וקשה מכין לו לבר קפרא שזו פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה ? ואם דעתו להורות לנו כלל גדול בתורה , כמו הלל ובן עזאי ור׳ עקיבא (ב"ר פ׳ כ"ד) למה לא בחר באיזה פסוק אחר בתורה כמו ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו׳ ; או קדושים תהיו כי קדוש אני ה׳ ; והלכת בדרכיו , וכיוצא בו , ומי איכא מידי דלא רמיזא באורייתא ? והנה האיר ה׳ את עיני ומצאתי גירסא אחרת בדרש ב"ק שלדעתי היא העקרית ונכונה . וז"ל ראשית חכמה ריש פרק דרך ארץ : גרסי׳ בברכות דרש ב"ק איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה הוי אומר דרך ארץ שנא׳ בכל דרכיך דעהו וגו׳ . ועיין עוד שם פרק אור עולם פ׳ כ׳ : גדול ד"א שהיא שקולה כנגד כל התורה כדדרש ב"ק איזו פ"ק שכל גופי תורה תלוין בה הוי אומר ד"א שנא׳ בכל דרכיך וגו׳ וידוע שבעל ראשית חכמה לקח פי׳ ד"א ממנורת המאור כ"י של ר׳ ישראל אלנקאוה שלא בא עד עתה לדפוס כמבואר בהקדמה . ומזה נראה שגירסא זו עתיקה וישנה , שהרי ר׳ ישראל אלנקאוה הי׳ יותר ממאה שנים לפני ר"י אבוהב ומחבר מנורת המאור הנדפס . גם בעל השל"ה מביא בשער האותיות , אות דרך ארץ , הנוסחא של הר"ח : דרש ב"ק איזהו וכו׳ הוי אומר ד"א שנא׳ בכל דרכיך וגו׳ הרי כאן שלשה עדים נאמנים שמקיימים את הנוסחא הזאת . — ולזה נ"ל שגם ב"ק מודה להלל ולבן עזאי שיסוד לכל המצות שבין אדם לחבירו הוא ואהבת לרעך כמוך , וחביב אדם שנברא בצלם אלהים , אך הוא רצה ללמד ענין אחר דהיינו שאם אין ד"א אין תורה , ורוב גופי תורה תלוין בד"א ולכן מביא ראיה מקרא ממשלי ג׳ ו׳ בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחתיך . ולדעת ב"ק בכל דרכיך דעהו נאמר על ד"א שגם היא אחת מעקרי וגופי התורה , וידוע מאמרם כ"ו דורות קדמה דרך ארץ לתורה , ועי"כ צריך כל אדם לדבק בתורה ובד"א כפי שיהיו שניהם לאחדים בידו , ויפה ת"ת עם ד"א . ובפרט כל מעשיך יהיו לש"ש . ופי׳ הכתוב לדעת ב"ק הוא כך : בכל דרכיך בכל עסקיך ומעשיך במשא ומתן ובד"א אם אומן באומנותך , אם סוחר בסחורתך אם איש מלחמה במלחמה (עיין רש"י ברכות ס"ג ב׳ ד"ה דרך ארץ) דעהו , דע את אלהי אביך והוא יישר ארחתיך . וכן פירש הרלב"ג במשלי וז"ל : בכל דרכיך ומעשיך השתדל לדעת השם ית׳ , והמשל שכאשר תאכל תדע ממאכל הש"י , בהתבוננך עוצם חכמתו בבריאת זה המזון , ובשומו בחי הכח להשיב אותו אל עצם הניזון וכו׳ ובזה תדבק תמיד בשם יתברך גם בעשיתך הפעולות הגופיות , וזה יהיה סבה שיישר הש"י ארחתיך מצד השגחתו הדבקה בך ודפח"ח .

והנה רבא מוסיף על דברי ב"ק ואמר , אפילו לדבר עבירה . ופירושו שלאו דוקא בד"א תשוה ה׳ לנגדך תמיד , אלא אפילו לדבר עבירה דהיינו בעבירה לשמה כמו שפירש"י . —

ובאמת במאמר הקטן הזה יש נסחאות רבות ושונות . ובעין יעקב הגירסא כך הוא : דרש ב"ק איזו היא וכו׳ א"ר פפא אפילו לדבר עבירה

או לשון הקדש , ור"י אמר : בבבל או לשון סורסי או לשון פרסי , ומשום דהוו כבושים תחת ידי יונים וידי פרסיים אמרו הכי . שטה מקובלת בשם גאון .

א״ר פפי היינו דאמרי אינשי: גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי. פי׳ שגם הגנב במחתרת קורא להקב״ה שיהיה לו בעזרו. ועיין פחד יצחק ערך גנבא (שהעירני עליו ידידי החכם השלם המופלא ר׳ **שלמה זלמן חיים האלבערשטאם** נ״י) שכתב: בגמ׳ דפוס פורטוגאל כתוב זה (גנבא במחתרא רחמנא קרי) בברכות דף ס״ג. דאמר התם איזוהו פ״ק וכו׳ אמר רבא אפילו לדבר, ושם בדפוס הנ״ל פרש״י אפילו לדבר דעבירה לפי׳ עשה אדם עבירה ומתכוין לשם מצוה כגון בנות לוט ומעשה דיעל וסיסרא, הקב״ה מיישר את ארחותיו. עוד בדפוס הנ״ל הומר אח״ז, ר״פ אמר היינו דאמרי אינשי גנבא וכו׳. ובגמרות שלנו ליתא בהו הא דר״פ, וגם פירש״י הנ״ל ליתא, אלא כתיב בהו: בכל דרכיך דעהו אפי׳ לדבר עבירה דעהו, תן לב אם צורך מצוה הוא כגון אליהו בהר הכרמל, ברכות פ״ט, עוד בדפוס הנ״ל בפירש״י לפי׳ לדבר עבירה דעהו לפי׳ עשה אדם עבירה ומתכוין למצוה כגון בנות לוט ומעשה דיעל וסיסרא הקב״ה מיישר את ארחותיו עכ״ל. וגירסא זו מצאתי ג״כ בעניין אבות לרשב״ץ פ״ב משנה י״ב. וכל מעשיך יהיו לש״ש ז״ל: וכן אמרו בפ״ק הרואה בכל דרכיך דעהו ואפילו לדבר עבירה תדע דגנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי, ואמרו שם שזו היא פ״ק שכל גופי תורה תלוין בה 1).

ומזה (מכל התגובות והגירסאות) נראה בעליל שמאמר קטן הזה חסר בו ידי המדפיסים והמעתיקים, על כי עלו בו קמשונים כסו פניו חרולים. וברוך ה׳ שהנחני בדרך אמת לאסף ולקיים הנוסחא האמיתית, דהיינו: **איזו היא פ״ק שכל גופי תורה תלויים בה? הוי אומר זו ד״א שנאמר בכל דרכיך דעהו וגו׳! —**

אות נצח לישראל נצח *)

בשנת תקנ״ג בשבעה עשר יום לחדש ניסן יום מות הרב הגאון הגדול המפורסם החכם הכולל ה״ה מוה׳ **ישראל הלוי ז״ל** בעהמ״ח ספר **נצח ישראל** ס״ת **אבן ישראל** ספר **אהבת השמים** וספר **נוד הדמע** ושארי חבורים בן הרבני מו״ה יעקב הלוי ז״ל, נשא עליו הקינה הזאת החכם מו״ה **אריה ליבוש ב״ר מרדכי ז״ל סופר דק״ק בראד.**

---

1) עיין עוד שם בת״א שכתב: וכשימלא גופו חכם מהלימוד וילמדך לעייל במעט פסוקים ובהוכחות יבין בזה כדי להרחיב לבו לבו לתלמידו, וכמו שאחז״ל כי הוו חלשי רבנן מגרסייהו הוו אמרי מילי דבדיחותא, וזהו ענין האגדות הזרות הנמצאות בתלמוד. גם הרמב״ם בשמונה פרקים סוף פ״ה מביא מאמר זה, וז״ל: כמ״ש כי הוו חלשי רבנן וכו׳ וכתב שם הגר״ב בהגהותיו: לפי שעה לא ידעתי מקומו. ובשבת ל׳ איתא דרבה מקמי פתח לה לרבנן אמר מילתא דבדיחותא וכו׳. ואפשר שהאגדות הזרות הנמצאות בתלמוד המה בעצמם מילתא דבדיחותא דקאמר רבה לרבנן קודם הלימוד. ודוק כי קצרתי.

*) הספר היקר הזה נמצא אך תחת ידי בכתיבים על קלף, אשר הגיע לידי מאת משכיל אחד בבערזאן, אך מחברו לא נודע לי מי הוא, ומי יתן כי אחד מידידי אשר בבראדי יאבה בטובו להודיעני דבר מה אודותו, ואספרה תהלתו בקהל רב. **המאסף**

אשא על שפים קינה על הלקח פתאום ידיד המשכיל הר
המור וגבעת הלבונה, לזכרו תאות נפש אשר בשם ישראל
יכונה בדברי כבושים הנה ש ב ע אשר הצבתי לבדנה :

חכמת הדקדוק

י שאו קינה ויהמו נושקי בר מגוללת בדמעות עיניהם,
רבתה בהם אנחה יגון בלבביהם, על האי שופרא
דבלי בעפרא חכם לב וצח שפים בין כל חכמי קדם
לדקדק בניב שפתותיהם, איך נהפכו עליו ציריו פתאם
בא אידו נגדע קרנו קרן ישראל

חכמת ההגיון והמליצה

ש טף מי דמעה יזלו על ארך האבר מלא הנוצה, חוג
שכלו ותנובתו כפורחת עלתה נצה, בטורו צוף ונועם
הגיון ומליצה, איך כחציר חלף נכתעף פארו במערצה,
בפטירת זעם ועברה כרגע נשקה בו האש וגם אף עלה ב ישראל

חכמת השיעור וההנדסה

ר גליו בביתו שכנו והוא ממדה העמקים, בלי כנף היה
מעופף להרקיע לשחקים, בעין שכלו ידע לשער נבכי
תהומות ויסודות ארקים, נתן דבריו לשיעורין טיבם
של קרובים ורחוקים, ראשו לעב הגיע איך ישלח
ברקים, מתי תבל באו בהידות לנסות בם את ישראל

חכמת החשבון והתשבורת

א זור מתניו וחשב אפודתו שזור מחוט התבונות, והוא
עוטה מעיל הדעת לחשוב השבונות להבר פרודות
ולהפריד צמודות לפסג ארמונות, מוציא פניני שכלו
היה כשחר נכון להאיר לבות עם בינות, איך נשסה
אוצר כלי חמדה חמדת ישראל

חכמת מהלך הגלגלים והכוכבים

ל ו נתכנו עלילות כוכבי השמים וכסילותם, עיניו
משוטטות היו בשבעה עינים במרוצתם ובשנים עשר
נשיאים לאומותם, צר ואור ותקופותם, חוקות השמים
וכל משטרותם, וכל מעשה תקפם וגבורתם, איך
פתאום כבודו לעפר ישכון וישכן ישראל

חכמת הטבע והרפואה

ס מי חכמתו יערפו טללי תחיה, אליו נבעו מצפוני חכמת הטבע והרפואה, ידע מה בחשוכא העצמים בבטן המלאה, להרבות עצמה לאין אונים אשר מהם נדחה תושיה, נחמד למטה ואהוב למעלה באהבתו את ישראל

חכמת הניגון והשיר

נ רסה נפשו לתאבה למצוא חפץ הניגון והשירים, דרך עליה ודרך ירידה ולישר הדורים ידע פרק בשיר ככל אחיו הלוים שרים זמרים, לו בימיו עמדו על מלאכת יי' לוים המשוררים, בין גדולי רמי קומת בני מחצבו היה עומד לנצח ישראל

ל איש אשר אלה לו אנכי הרה עמל יגון ואנחה כי נעלמה החכמה וגם נסתרה מעין כל חי, כי פתאום בא מועד היה לאיש ישראל מועד לכל חי, שלום על עפר מנוחתו כי עודנו לא ישוב הבשר ההי, עד ירננו שוכני עפר אז יעמוד לגורלו בתוך כל המון ישראל

אהבת ציון

במתניתין ריש יומא איתא: שבעת ימים קודם יוה"כ מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין. גמרא. תנן התם שבעת ימים קודם שריפת הפרה היו מפרישין כהן השורף את הפרה ללשכה שעל פני הבירה. ואחרי אשר נתפרשה הברייתא הזאת בהרחבה רבה שאל המקשה בגמ': מנלן? א"ר מנשיא בר אידי א"ר יוחנן אמר קרא כאשר צוה יי' ביום הזה... יי' לעשות לכפר עליכם, לעשות אלו מעשה פרה, לכפר אלו מעשה יום הכפורים.

ולכאורה יש לתמוה הרבה, דמייתי מעיקרא ברייתא דפרה ושקיל וטרי בה, ובתר הכי מקשה מנה"מ, ומעיקרא אמתניתין דידן הו"ל לאקשויי ברישא מנה"מ? ובאמת בירושלמי לא כתיב ולא אחר ומפרש מיד מתניתן דידן, וכן איתא התם: ר' בא בשם ר' יוחנן שמע לה מן הדא: כאשר עשה ביום הזה אלו שבעת ימי המלואים, צוה יי' לדורות, לעשות זה שעיר של יוה"כ. ר' יונה בשם בר קפרא שמע לה מן הדא: כאשר עשה ביום הזה אלו שבעת ימי המלואים צוה יי' זו שריפת הפרה, לעשות זה שעיר של יום הכפורים. תא חזי עוד קורא נעים! מה שהקשו בבבלי הלוך וקשה: ואימא צוה דקרבנות? ואימא כפרה דקרבנות? ואימא רגלים? ואימא רגל אחד? וכו'; ומשא"כ בירושלמי

גם חדלו התלונות הגדולות קושיות , הלא דבר הוא ! אליבא דרש"י ז"ל כתב טעם אחר על מתניתין מה שלא נגלה בגמ' וז"ל : שבעת ימים קודם יוה"כ מפרישין כה"ג , שכל עבודת יוה"כ אינה כשירה אלא בו , דכתיב גבי יוה"כ וכפר הכהן אשר ימשח אותו . וכן בתחלה לרבין במאי קמיפלגי בירושלמי ר' בא בשם ר' יוחנן דלא מייתי קרא למעשה פרה ור' יונה בשם בר קפרא דמוקי דיליף נמי מגזרה שוה „צוה ייי״ לשריפת הפרה ? ונראה שתלויה הפלוגתא אם עיקר הטעם דמפרישין כ"ג שבעת ימים קודם יוה"כ הוא כפירוש רש"י לפי שכל עבודת יום הכפורים אינו אלא בכ"ג , ולא קרא דלעשות זה שעיר של יוה"כ אינו אלא אסמכתא בעלמא , ולכן לא מצי למילף מיני דמפרישין אותו קודם שרפת הפרה , דבטל הטעם ובטל הדבר , ואי קרא דלעשות זה שעיר של יוה"כ אינו אלא אסמכתא בעלמא , ולכן לא יוכל למילף נמי דמפרישין אותו קודם שריפת הפרה , דבטל הטעם ובטל הדבר , דאלו יליף גמור הוא ואינו אלא תשובת אסמכתא לסברת התולים משא"כ גבי שריפת הפרה ; אי אם קרא יליף גמור הוא , ואז ילפינן נמי מינה הפרשה קודם שריפת הפרה כמו דילפינן שצריך לפרוש אותו קודם יוה"כ . והנה ר' בא בשם ר' יוחנן נשען על הסברא התלויה , לכן לא יליף ג"כ הפרשה דשריפת הפרה מקרא , משא"כ לר' יונה בשם ב"ק הוא למוד ומזה וילמוד לזה ולזה . ומה שאמר ר' מקביא בשם ר' יוחנן בבבלי לעשות אלו מעשה פרה , לכפר אלו מעשה יוה"כ , לא עיקר השמועה ולא נכונה היא , כי ר' בא בשם ר' יוחנן לא יליף מעשה פרה מילפותא דהך קרא , ובלי ספק הנה הוגד זאת בשם בר קפרא , ונעשה שמות בשמות . והוא רהיב דעות נפלה בשמועה זאת , דבירושלמי לא יליף "שריפת" הפרה מלעשות אלא מג"ש דצוה ייי . ובאמת מאי משמע דלעשות אמעשה פרה קאי , הא בפרה לא אשכחן בלל לשון לעשות ? ונמי דמסקינן בבבלי , דמגזרה שוה דצוה צוה מוקמינן לה לפרה , סוף סוף עיקר הסבר דר' מקביא בשם ר"י ? אלא דנשתבשה השמועה אשר הגיעה לאזני ר"א בשם ר' יוחנן , והוגד לו בשמו מה שלא עלתה על דעתו , אלא על דעת ב"ק , והא לא יליף הפרשה משריפת הפרה אלא מג"ש . וגם במאמרו אמר ג"כ ר' דיתא בשם ר' יוחנן דלא מתני אלא חדא , עיין בבלי דף ג' ע"ב .

נחזור ונחקור מה בין בבלי לירושלמי , והיא זה פרי חקירתנו . בבבלי יליף מקרא כאשר עשה ביום הזה יליף מיום וגמור , לכן בהקדמה התחילו דין הפרשת שרפת הפרה , להראות דיליף גמור הוא , ואינו אסמכתא , כי כאן לא מסתבר מלתא , אלא דילפינן מקרא , כן גבי יוה"כ נמי יליף גמור הוא . לכן גם שקלו וטרו אח"כ לא פעם אחד אלא כמה פעמים , דלמא לאו אלו לאו צריכין הקרא , ולא הזכיר דמפרישין כה"ג שבעת ימים קודם יוה"כ ; אבל בירושלמי לא הביאו הקרא ליסוד מוסד ולחומה בצורה , בשם הסברא ולא היליף עיקר , ואף כי אמוראי פליגי בזה , בודאי הלכה כר' יוחנן נגד בר קפרא , ונקטינן כי הסברא עיקר , והדנו ג"כ לספוק כוונה נגד ב"ק .

נשאר לנו עוד לחקור עפ"י ספר קורות העתים של יוסיפון הכומי , אם אמת הדבר שכהן גדול הקריב לבד כל הקרבנות של יוה"כ , ואין עוזר לו , כי הכהנים ההדיוטים לא עבדו ביום הקדוש והנורא . והנה רבים מחוקרי עמנו כתבו זאת , והעידו לנס עדות מאמנה מיוסיפון הכהן אשר בספר , כי

עת עלה פאמפעיוס יצא בתגור על ירושלים, לכד אותה אחרי מצותו שנים
שלשה חדשים., והיה היום הזה יום צרה ונוקה ביום תענית hemera nestia
ובשעת עמוד כל כהני התשמרת על עבודתם, והזריזים לא ילאו מן המקדש
ולא השביתו העבודה, את אלהים יראו ואת מצותיו שמרו, ולא פני אויב
האויב ולא נפל חתיתו עליהם. והנה החליטו החוקרים, שבודאי זה היה ביום
הכפורים, ונראה עין בעין כי יום צום העשירי לא בכ״ג לבדו אלא כל
הכהנים עמדו על משמרתם. ראה חכם הארלפעלד I. 159. אך זה הבל
וריק כי בלא ספק לא היה זה ביוה״כ, לפי שבפ״דוס כת ג שם ביוסיפון שהיה
זה בחדש השלישי Ariton mena וליום הקדוש הוא בחדש השביעי. והחכם
גרעטץ גם הוא העמיק שאלה איזה צום שהל בחדש השלישי, ויש לנבו לדעת
אחרת, כי נלכדה העיר ע״י פאמפעיוס ביום השבת שנקרא בפי כותבי העמים
יום צום, שיהודים לא יאכלו חמין ביום שבת קדש. ויוסף הכהן ראה
בסטראבא או בניקאלאאס שנלכדה העירה ביום צום, וכתב דברים מזויפים
על פיהם ועל מכתבם. ראה גרעטץ חלק ד׳ צד 168. אך מי לא יראה
הלמן והדחק! הבט נא וראה מה שספר עוד יוסיפון הרומי „כאשר באה
„ירושלים במצור ובמצוק ע״י סאזיום, גם בפעם הזאת גבר האויב בחדש
„השלישי ביום צום כאשר היה מקדם בימי פאמפעיום, ועל הבנית הרעה
„ביום ההוא, אות הוא לבני נכרי, לפי שלא שבו אל ה׳ גם בפעם הראשון,
לכן שבה הרעה בעצם היום הזה״ ומעתה מי לא יראה כי שקר ענה גרעטץ
ולא טעה יוסיפון אחרי סיפרי העמים. לכן אדמה בלבבי כי היה הצום הזה
כ״ג סיון. ולפי דעת הבלבו ס״ג והס״ג הצום הזה הוא מן התורה, ובודאי
ידעו מתנו גם בבית שני לפי שביום הזה מנע ירבעם את אנשי גליל
העליון להביא בכורים לירושלים. עכ״פ יום פאמפעיום לא היה ביום כפורים,
ומה שאמרו חכמי הש״ס כי כ״ג לכד שמת ביום הכפורים שריר וקים 1).

מרדכי דושאק רב דק״ק גאיא והגליל.

בקורת על דברי בקורת

מנאי

הק׳ אברם שמידל רב דק״ק פראסניץ

הרב החכם המבקר מהר״א גייגער במכתב עתי שלו החדש
(יודישע צייטשריפט 1862, צד 129) העיר על התהפכות לשון הקרא,
כי שמות פרשה ל״א פסוק ב׳ ידבר אלהים אל משה, ר א ה (לשון

---

1) ראה. על אדות הדבר הזה דברים של טעם משני רבנים חכמים ונבונים (המגיד
שנה רביעית גליון 10 וגליון 19).

יהיד) קראתי בשם בצלאל וגו׳ , וישם פרשה ל״ה פסוק ל׳, אשר שם משה ידבר אל בני ישראל , נהפך היחיד לרבים : ראו קרא יי׳ בשם בצלאל וגו׳ , ומן התהפכות לשון הזאת המציא החו׳ גייגער הוכחה שפרשה האחרונה ההיא נכתבה בזמן מאוחר , עת היתה השפה העבריה כבר אחרי בלותה , כי לולי כן הכותב הפרשה ההיא היה יודע שכל מלות הקריאה המורות על התפעלות הנפש הן בלתי משתנות לא במין ולא במספר, כמו מלת הבה הנשארת תמיד על מתכונתה , וכן ג״כ מלת ראה אם היא מלת הקריאה בלתי משתנת גם לרבים , כי כן מצאנו : ראה נתתי לפניכם את הארץ (דברים א׳ ח׳) . ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים (שם ד׳, ה׳) , ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה (שם י״א , כ״ו) . והן אמת כי גם יהושע פרשה ח׳ פסוק ד׳ וה׳ וכן פרשה כ״ג פסוק ד׳ מצאנו מלת הקריאה „ראו״ בל״ר , אולם לדעת מהרא״ג מזה הוכחה כי גם מחבר ס׳ יהושע היה חי בזמן מאוחר ולא היה כבר בקי בטיב הלשון , וכן זה גם הוכחה נגד אותם החוקרים האומרים שספר דברים וס׳ יהושע כולם מרועה אחד נתנו או ממחבר אחד נכתבו.

אכן על זה אשיב אמרי לחכם הנ״ל , וכי כל כך הוא מרומם ונעלה על כל ספק זה הכלל מן מלת הקריאה ראה , עד שזה המבקר הרהיב בנפשו עוז לאמור שכותב הפרשה ל״ה בשמות וכן מחבר ס׳ יהושע לא הבין כבר לשון עברית על בוריה ? הלא מצאנו ג״כ ראו כי רעה נגד פניכם (שמות ט״ז , י׳) , ראו כי יי׳ נתן לכם את השבת (שם ט״ז , כ״ט) , ראו אנכי מתמהמה (שמואל ב׳ פרשה ט״ו , כ״ח) , ראו מה אתם עושים (ד״ה ב׳ . י״ט , ו). וכן מצאנו ג״כ מלת הקריאה לכה נהפך לרבים „לכו״ . עיין בראשית ל״ז , כ׳ וכ״ז . תהלים ל״ד , י״ב . ס״ו , ה׳ , ט״ז . וכן עוד במקומות אחרים .

ב

לא אפונה כי אתה הקורא הנעים תשתומם למה לא הבאתי ג״כ ראיה נגד גייגער מן בראשית ל״ט , י״ד , כי הלא גם שם מצאנו מלת הקריאה „ראו״ ? על זה אני אשיבך מלין , גם אל הפסוק הזה שלח גייגער את קצה משענת הבקרת אשר בידו לאמור עליו שכותב מאוחר הוסיף שם דברים אשר לא היו שם בראשונה — כי שם כתיב : ותאמר להם לאמר ראו הביא לנו איש עברי וגו׳ , והנה לדעת המבקר הנ״ל כל הפסוק הזה קורא בפה מלא : לא מפה דובר צחות יצאתי כי אם בזמן כבר כהתה עין הלשון וגם ליחה ולהצתי לתוך ספר תורת בני ישראל , כי לא די שכתוב כאן ראו שהוא נגד מנהג השפה העבריה , כי אם גם מה שכתוב ותאמר לאמור הוא ג״כ נגד חוק הלשון , כי חוק לישראל הוא מדברי לשון הקודש שהפעל דבר הוא כמו בל״א „רעדען״ המורה רק על ״ד״ תוכן הדבור לא על ״ סגנון ופרטי הדברים , לכן מדרך הלשון להוסיף עוד מלת לאמור ; אמנם הפעל אמר הוא כמו „זאגען״

בלע"ז המורה על הדברים עצמן כאשר נאמרו , ולכן „אמר לאמור" הוא כל כך מיותר לגמרי עד שכל מבין בטיב הלשון לא יוכל שאתו („איינע אונערטרעגליכע איבערוואוכערנדע רעדענסארט") , וזה מורה באצבע שמי שכתב כך חי בזמן מאוחר עת כבר נאבד עומק הבנת הלשון , לא עמד טעמה בה וריחה נמר .

והנה כאשר קראתי הדברים האלה במכתב עתי ה:"ל (צד 131) עמדתי משתאה מחריש לדעת אם עיני ראו ולא זר או אם רק חלום חלמתי ואיני יודע אם יש טעם בריר חלמות — השכח גייגער כל אלו פסוקי אין מספר הן בחומשי תורה והן בשאר מקראי קודש אשר בהם כתוב אמר לאמור ? השכח בראשית ל"א , כ"ט . מ"ב , כ"ב . מ"ג , ג' . מ"ז , ה' . שמות ז' , ח' . ט"ו , א' . ל"א , י"ב . ל"ה , ד' . במדבר ז' , ד' . ט"ו , ל"ז , כ' , ג' . כ"ו , א' . כ"ז , ו' . ל"א , כ"ה . דברים ב' , ב' . ט' , י"ג ? השכח מה שכתוב ביהושע א' , י"ב . ד' , א' , ט"ו . ז' , ב' . כ"ב , ח' ? והנה ידעתי מה יענה אותנו על השאלה הזאת האחרונה , כי מן מחבר ספר יהושע אשר כתב ראו במקום ראה ממנו אין להביא ראיה — אולם ראה נא מה שכתוב בשמואל , במלכים , בירמיה , ביחזקאל ובשאר ספרי קודש , ואין כל ספק שבעולם כי כל הפסוקים בלי מספר האלה הם עדים נאמנים אשר עדותם חזקה כראי מוצק כי הוא באמת מחוק הלשון לכתוב אמר לאמור .

ג

אגב גררא נזכיר מה שכתב המבקר הנ"ל בספרו אורשריפט (צד 269) על פסוק ובצע ברך נאץ י"י (תלים י' ג') . בחריצות הבקורת מצא גייגער שבעצם וראשונה היה כתוב כאן : ובצע נאץ י"י , ויהי היום ויבוא איש ירא וחרד על דבר י"י אשר חס על כבוד קונו וימצא בלשון ההיא פגיעה בכבוד המקום ולכן הפך את הקללה לברכה לכתוב ברך במקום נאץ , אך הבאים אחריו לא רצו למחוק תיבת נאץ והניחו שתיהן . ואני לא ידעתי מה הכריחו לזה ואדרבה אם לא היתה כתובה לפנינו מלת ברך , אולי חכמי הבקורת היו מוסיפים אותה , כי כבר נודע שמחוק השיר העברי הוא לשנות מה שנאמר בדלת הראשונה עוד הפעם בדלת השניה והמדקדקים קראו לזאת דרך צחות או כפל הענין במלות שונות והחכם הערדער (גייסט דער העבר . פאעזיע , חלק ב' צד 22) היטב דמה אותם המאמרים לשני אחים תואמים וקרא עליהם הכתוב מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד . — והנה אם נניח הפסוק כאשר הוא לפנינו , אז שתי דלתותיו הן משולבות אשה אל אחותה :

„דער פרעפלער ריהמט זיך דער בעזעז ליסטע זיינער זעעלע ,
אונד דער רייבער פרייזט זיך דאס ער דער גאטטהייט שפאטעט "

אולם אם נמחק מלת ברך מן הכתוב , איה איפה כאן הפאראל־לעלליזמוס ? — גם נודע הדבר שמדרך השיר לנתח אותו לנתחיו ולהלקהו למאמרים שוים במדותם והנה רק אם נניח מלת ברך בפסוק

הזה יהיו לכל אחת משתי דלתותיו ארבע מדות כזה :

כי הלל | רשע | על תאות | נפשו

ובצע | ברך | גאץ | י״י

ק

במכתב עתי הנ״ל צד 253 ראו הביא לנו הרב דמדינת אלדענבורג וועכסלער שמו, השערה חדשה על ענין היבום, ובתהלת דבריו מצא דבר זר בעניני העריות כאשר המה בכתובים על ספר תורת משה, כי מאחר שבספר ויקרא נאסר כל שאר בשרו (שם פרשה י״ח וכ׳) מצאנו בספר דברים (פרשה כ״ז) כי ענו הלוים ואמרו ארור רק על השוכב עם אשת אביו, עם אחותו ועם חותנתו, אולם איה בת בנו או בת בתו? איה אחות אביו או אחות אמו? איה דודתו או כלתו ואיה אשת אחיו? וכן האיסור לקחת אשה ובתה או בת בתה, ולצרור אשה אל אחותה איו? וזה הוכחה להרב הנ״ל שאיסורי העריות נתוספו זמן אחר זמן וכן הוא ג״כ רמז להה׳ וועכסלער — כי די לחכימא ברמיזא — להחליף הסדר של חומשי תורה ולהקדים ס׳ דברים זמן רב לס׳ ויקרא.

אולם אנחנו נפלינו על הרב הנ״ל הפלא ופלא, למה לא שם עין הקירתו על הפרשה ההיא טרם הביאו אותה תחת שבט הבקורת, כי אז היה לו לאמור בלבו אסורה נא ואראה מה זה ועל מה זה שהלוים ענו ואמרו ארור רק על האיש מכה רעהו בסתר או יעשה פסל ומסכה ושם בסתר, וכי העושה כל זאת בפומבי ולעיני השמש לא עשה דבר רע ומכעיס עוד יותר מזה? וכן ארור מקלה אביו ואמו, וכי המקלל או המכה או״א לא יהיה בארור? וכן היה לו לשאול את עצמו, למה מזכירים הלויים רק אלה י״א עבירות וכי אין עוד אחרות הראויות שתשרה עליהן המארה? — אם היה שואל את עצמו כן אז בלי ספק היה מוצא שבפרשה ההיא לא דברה תורה אלא כנגד עבירות שנעשו בסתר דווקא, מקום לא שזפתו עין רואה ואין לאל יד יושבי על מדין להכות באגרוף רשע. ואם כן היא אין עוד מקום לקושיתו של הרב וועכסלער למה לא נזכרו בפרשה ההיא כל אותן העריות הנזכרות בספר ויקרא, והלא כל הפרשה הזאת אינה מדברת רק מעבירות של סתר ולכן אינה מזכרת רק אותן העריות שהן בביתו של אדם כאשת אביו או כאחותו וחותנתו, שאינו נחשד להתייחד עמהן והעבירה תוכל בנקל להסתר ולהתעלם מעיני כל חי, לא כן שאר העריות שהן חוץ לביתו. — ועוד יותר נפלא על הרב המבקר הנ״ל למה לא שם עינו לעיין בגדולי המפרשים כרשב״ם והראב״ע שאז מעקרו לא היה מקשה קושיתו, שכן כתב שם הרשב״ם: כל הארורים שנים עשר כנגד י״ב שבטים וכולם עבירות שרגילים להיות בסתר... שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל כי בית דין יענשוהו על הגלויות. הלא תראה אין כתוב כאן ארור שוכב עם אשת רעהו כי מה לך ליכנס בבית אחיהם ולא יליזו עליו, שוכב עם אשת אביו זהו במקום שהוא גדל שם ואין רואה, וכן אחותו וחותנתו,

האם רגילה בבית בתה . ע"כ . וכמו כן כתב ג"כ הראב"ע , ובזה פרה תלונת המחליף , והרמז הרומז לו דברי בקורת לשנות סדר החומשים חלף הלך לו כצל עובר וכענן כלה :

ה

עוד על דבר אחד במכתב עתי הנ"ל אנופף ידי כיום , כי שם (1863 , צד 88) שם גייגער עין בקורת על דיני החליצה ומיאון , ובמאמרו הזה בקש להראות כי כבר בזמן התנאים ירדה מעלת החליצה אחורנית עשר מעלות . באשר כבר חכמי המשנה שמו לנגד עינם המטרה להקל מעל אנשי זמנם כובד דיני החליצה ואת עול סובלם מאשר היה בתחלה . והנה להראותך הקורא הנעים כי עמודי הבקורת ירופפו לפעמים, אעירך על ענין אחד אשר כתב שם החכם הנ"ל :

כי שם דף צ"ה הערה ה' הביא דברי הספרי דברים פרשה כ"ה אשר ז"ל הספרי שם : וירקה בפניו , יכול בפניו ת"ל לעיני הזקנים רוק הנראה לעיני הזקנים , מ כ א ן א מ ר ו . . . חלצה וקראה אבל לא רקקה ר"א אומר חליצתה פסולה , ור"ע אומר חליצתה כשרה . עכ"ל .

ועל זה כתב הרב גייגער שבהשקפה הראשונה פליאה דעת הבנת דברי הספרי הנ"ל , שאיך נקשרים דבריו זה בזה , שלפי שירקה בפניו לאו בפניו ממש כי אם רוק הנראה לעינים מכאן הוכיח ר"ע שאפי' לא רקקה כל עיקר ג"כ חליצתה כשרה , איך תלה זה בזה ? אלא לאו שכוונת הספרי כן היא : ר"ע סבר מאחר שדין החליצה ירד כבר מעלה אחת אחורנית , שגזירת התורה היתה שהיבמה תרוק בפני היבם ממש , כמ"ש וירקה בפניו, אולם ההלכה המאוחרת נטתה מן גזירת הכתוב בענין זה והקילה שדי אם תרוק ר"ק לעיני הזקנים , לכן די ג"כ אם נטה עוד בענין אחר מגזירת התורה שאם לא רקקה כל עיקר גם אז חליצתה כשרה .

והנה על פי הדבו״ים האלה דברי הספרי הנ"ל עומדים לנס ולראיה ברורה שכבר חכמי המשנה סרו מני דרך הסלולה לפנים בישראל בענין החליצה . — אולם ידידי הקורא כל מעיין לא לבד בהשקפה ראשונה כי אם ההולך אחר שורש הדברים והמעיין הדק היטב ימצא שהרב גייגער בעצמו סר מני דרך הטה מני אורח הבנת הספרי כל עיקר ולא ירד כלל לעומק כוונת דבריו .

דהנה ביבמות פרק י"ב משנה ג' חולקים ר' אליעזר ור' עקיבא בדברים שמעכבים החליצה , ר' אליעזר סבר מדכתיב ככה י ע ש ה מזה מוכח כל דבר שהוא מעשה מעכב , לכן אם חלצה וקראה אבל לא רקקה חליצתה פסולה שהרקיקה מעשה היא , אולם ר' עקיבא סבר מדכתיב בקרא ככה יעשה ל א י ש מכאן מוכח שרק דבר שהוא מעשה בגוף היבם כחליצת הסנדל שייך לעיקר דין החליצה ומעכב אבל דבר שלא צותה התורה לעשות בגוף היבם אינו מעיקר החליצה ולא מעכב , לכן חלצה וקראה אבל לא רקקה . מאחר שהרקיקה אינה בפנים של היבם ממש כי אם רוק הנראה לעיני הזקנים חליצתה כשרה .

וע"ז נוסדו דברי הספרי הנ"ל , דאם וירקה בפניו הוה כמשמעו

בפניו-ממש, אז הוה הרקיקה מעשה באיש וגם ר"ע היה מודה שהרקיקה מעקבת; אולם מאחר שההלכה בידינו בהרקיקה שגזרת התורה אינה כי אם לעיני הזקנים, מ כ א ן א מ ר ו חלצה וקראה אבל לא רקקה, ר"א אומר הליצתה פסולה לפי שהרקיקה על כל פנים מעשה היא, ור"ע אומר הליצתה כשרה דלאו מעשה באיש הוא. —

אוצר הקודש

א) בפי' הכתוב „אלה תולדות יצחק בן אברהם, אברהם הוליד את יצחק" הקשו כל המפרשים, רש"י ז"ל פירש מפי חז"ל מה ענין הכפל אברהם הוליד וגו' והראב"ע והרמב"ן העירו ג"כ על זה, ואחוה דעתי הענייה גם אני, ואפרש הכתוב בצירוף אל דברי רז"ל, ואם גם בהשקפה ראשונה יהיו הדברים בעיני הקורא הנעים כדברי דרוש בעלמא, יעיין בהם ויראה כי קרובים הם אל הבנת פשט הכתוב: בברכות סוף פ' מאימתי: תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר והיה שמך אברהם, ר' אליעזר אומר בלאו שנאמר ולא יקרא וגו' והקשו שם אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב וכו'? ותרצו: שאני התם, דהדר אהדרי קרא, דכתיב ויאמר אלהים לישראל וגו' ויאמר יעקב יעקב! ע"כ. וכבר נתחבטו בזה המפרשים מה היא מחלוקת ב"ק ור"א כי בעשה כתיב לאו ועשה: בכתוב? ועוד מה זה הדרי קרא ביעקב אחר שאמר המלאך שלא יאמר עוד שמו יעקב? ועיין במהרש"א ח"א שם, ובפי' הרי"ף בעי"י שם. והנראה שיש חלוק בין שינוי השם אצל אברהם ואצל יעקב: כי לאברהם שינה הקב"ה את שמו הראשון כאשר כרת אתו ואתם בבשרו אות ברית קדש: אני הנה בריתי אתך — ומיד — והיית לאב המון גוים ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם כי אב המון גוים נתתיך! והטעם לדבר למה שנה הקב"ה בעת כזאת את שמו, קרוב הוא מאד, כי מימי אנוש היה להם לקראות בני האדם בשמות עצבים (עיין פירש"י על פסוק אז הוחל לקרא בשם יי', וכן היא ג"כ במדרש) וכל אלה השמות תרח נחור הרן וכו' וכו' הם שמות לקוחים מן האלילים, וגם אברם היא כמו אב-רם, והוראתו מתם כמו אפ-יז אליל המצרים — ולכן קרא שמו כן לרמז על ענין אלהות, וכשנכנס אאע"ה בברית עם הקב"ה לא רצה האל ב"ה שיקרא מכאן והלאה שם הנהוג לקדוש על איש חסידו, ולכן שינה את שמו על דרך מכוון מאד בהבטיחו שיהיה אב רם על כל הברואים—כי אם אב רם כמו שיוכל אדם להיות אשר נטה יי' אליו חסד, ויאמר: אב המון גוים! ולכן הפריד האל ב"ה כנוי של ע"ז רם ונתן בין רי"ש ומ"ם אות ה"א, להורות על רוממות האנושי של המון גוים — נמצא לפי זה שיש כאן שתי טובות שעשה הקב"ה עם בחירו: א') שהסיר מעליו חרפת נעוריו השם המכוער שקראו תרח אביו, ב') שהבטיחו האל ב"ה הבטחה טובה על העתיד והיית אב המון גוים! והנה ב"ק חשב כי עיקר טובת הקב"ה בשמו את שם ידידו היתה הבטחה על העתיד ולכך לא שם עינו אלא על „והיה שמך אברהם!" וכל הקורא לאברהם

אברם כאלו גורע בהבטחה טובה שנתן הקב"ה לא"א , לכך עובר בעשה : והיה שמך וגו' ! אבל הלב שכנגדו גלה לנו זאת ועוד אחרת : לא רק שהבטיחו הקב"ה הבטחה טובה לעתיד , כי גם בזאת הטיב לו שהעביר ממנו חרפת העבר שם האליל אשר נקרא עליו , וא"כ שניהם דוקא : ולא יקרא עוד וגו', וגם : והיה שמך וגו' , ויפה אמר במשפטו שעובר בלאו ועשה — וזה הוא אצל אברהם ; אבל בהוסיף המלאך על שמו של יעקב עוד שם „ישראל" לא היה כאן שום הבטחה על העתיד ולא שום הסרת חרפה על העבר , רק שם לוויי נתוסף לו לכבוד ולתפארת (עיין בירושלמי ברכות שם) , לזה הקורא אותו יעקב אינו עובר לא בלאו ולא בעשה — ומיד אחר שנכנס אברהם בברית נתבשר מאת הקב"ה ששרה תלד לו בן , ואברהם השיב : לו ישמעאל יחיה לפניך ! ועל זה אמר האל ב"ה שגם את ישמעאל יברך אבל את בריתו לא יקים כ"א את יצחק אשר תלד לו שרה למועד הזה בשנה האחרת — כי **ישמעאל** איננו נכון ומוכשר לקיום הברית כי הוא נולד קודם הברית , כן ישפוט שפוט כל הקורא בעין פקוחה כל פרשה י"ז בבראשית שם . — והנה כאשר בא ליחס את ישמעאל (בראשית כ"ה י"ב) קראו בן אברהם, אבל יחס לידתו אחר אמו — כי לא רצה הכתוב לומר אברם הוליד את ישמעאל ; אבל כשבא ליחס את יצחק , ואמר : אלה תולדות יצחק בן אברהם , הוסיף עוד וגלה לנו יתרון גדול של יצחק על ישמעאל ואמר אברהם הוליד את יצחק .

ב) בב"ר פ"ט „בתורתו של ר"מ מצאו כתוב והנה טוב מאוד , והנה טוב מאוד , והנה טוב מות. אמר רשב"נ : רכוב הייתי על כתפו של זקני ועולה מעירו לכפר חנן דרך בית שאן ושמעתי את רשב"א יושב ודורש בשם ר"מ הנה טוב מאד , הנה טוב מות" ע"כ . ויפה העיר על „מצאו כתוב" ביפ"ת : שנמצא כך בספר חדושיו של ר' מאיר על התורה , כי ח"ו לא שינה ר"מ אפילו אות אחת מן התורה והיתה כתיבתו תמה כנתינתה מסיני — ומאד קשה הדבר בעיני כל בעל עיון מאין לו לר"מ לדרוש מכאן שטוב מות ? וביפ"ת שם הביא כמה תירוצים אשר אין רוח החוקר נוחה הימים במחכ"ת — והנה יש מקום אתי להאריך אמרי על כל אלה הדרשות אשר הובאו במקום הרשום על פסוק והנה טוב מאד , אכן כעת ארשום כאן : כאשר שמענו מפי רשב"א דורש בשם ר"מ כן עוד נחזה שדורש בסמוך מפי עצמו „והנה טוב מאד , והנה טובה שינה , וכי שינה טובה מאד , וכו'" וגם על זה קשה מאד מאין לרשב"א לבדד הפסוק על השינה ? — ואת אשר עם לבבי אגיד : מודעת זאת איך הסכינו חז"ל לדרוש לפעמים המלה העברית על ההוראה שיש לשרש המלה בלשון יוני , ומרבים נביא לדוגמא ירושלמי (מעשרות פ"א ה"ב) הפירות עד דיומסין , ואמרו שם שהוא לשון פלגא כמו אחינו המסו את לבבנו , ובאמת הוא לקוח מיפיפיתו של יפת כי בלשון יוני „הומוס" היא פלגא — ועוד אמרו שה לעולה בני , שהוא לשון יוני , ובוטחים על מלת se שהיא בל"י יחס הפעול לנוכח יחיד — וגם על „לא תקפוץ את ידך מאחיך האביון" אמרו שהוא לשון יוני , ובוטחים על „מאחיך" שדרשו אותו כמו „מי אחיך" „me" היא מלת השלילה ביוני : הכ' תקפוץ את ידך שלא תהיה אחיך האביון , כלומר אחיך בדלות , שלא יעשה אותך י"י דל כמותו — וכבר העיר על אלה הרב החוקר הגדול המנוח מו"ה **יחיאל מיכל זקש** ז"ל , וגם אני הצעיר העירותי

דבר על מספר לא מעט במ"ע של הרב החכם הגדול מהרי"ל לעוו הנקרא "בן חנניה" והציע פה רק אחת לדוגמא: במדרש שה"ש "זאת קומתך דמתה לתמר, מה תמר נגזרה עליה שרפה, ולא נשרפה, כך חנניה מישאל ועזריה נגזרה עליהם שרפה ולא נשרפו" והוא תמוה: מה הביא החכמים לדרוש הפסוק על השרפה? אבל האמת שלקחו למלת "קומה" הנמצא בפסוק ההוראה שיש למלה בלשון יוני, ושם ענין "kauma" הוא "שרפה" ולזה תרגמו "שרפתך דומה לשרפת תמר ודרשו מה תמר וכו' — ועוד ידוע ששינו חכמים מעט במבטא המלות היונית, ואמרו "הדיוט" תמורת "אידיוט" — "הגון" תמורת "איגון" לפי השערת החכם הנ"ל בספרו המפואר בייערלאגע וכו' ואומר אני שגם מלת "הנאה" הוא לקוח מן היוני, והוא cunoia משיבת הלב אל דבר מה — ולפי זה נאמר שדרשת ר"מ היא ממלת "והנה" כי heune או cune הוראתו ביוני הוא "קבר" ולזה אמר שהוא מוסב על המות שברא הקב"ה והנה טוב מאד, כי טוב לאדם שימות — ורשב"א שהיה אומר משם ר"מ היטב ידע המקור מאין לו לר"מ לומר כן, , ומן הבאר ההוא דלה גם הוא כי מלת cune או heune הוראתה ג"כ המקום אשר האדם ישן שם, ולזה אמר: והנה טוב מאד: שינה! וכי שינה טוב וכו'. —

ג) הרב המניח החוקר הגדול מהרנ"ק בספרו מורה"ז (שער י"א) כתב "והנה הראיה הגדולה באחדות שני הספרים (עזרא דה"י) היא, שאחר כן בחתום המוחלט ובהפרד הספרים לשנים הכפילו את הפסוקים "ובשנת אחת לכורש... אלהיו עמו ויעל ועשאים חתימה לספר דה"י והתחלה לספר עזרא" ע"כ. ומי יתן ואדע למה זה הוצרכו לכפול הכתובים, ואם לעשות סימן כי ספר דה"י הוא ג"כ מעזרא, למה שנו את טעמם כאן ועשו מה שלא עשו בשום ספר מספרי קדש, כי בכלם סמכו על המסורה שידעי איש מפי איש מי הוא כותב הספר ולא הוסיפו ולא הכפילו בזה ענין למען יקרא שם הכותב על הספר או כדי לסמן יחס ספר אחד אל חבירו? — ועוד למה זה הפסיקו בדה"י באמצע הענין אצל מלת "ויעל" והקרוב אליו והשייך לו "לירושלים אשר ביהודה" נלאו לכתוב על הספר והניחוהו לספר עזרא? — והנה לבי אומר לי כי באמת כבר מצאו המסדרים האחרונים שני ספרים הללו נפרדים ולא מחוברים, והפסק של דה"י היה אצל הפסוק "ובשנת אחת וגו'" שהוא הפסוק "למלאות דבר יי' ... עד רצתה הארץ ... למלאות שבעים שנה" — ולפי שהפסוק הזה הוא מענין הקללות שבתוכחה ולא רצו לסיים בדבר רע, ע"ד שאמר ר' יוסי בר אבין "זה שהוא עומד לקרות בתורה פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב" (מס' סופרים פ' י"א ה"ב) כי אחר אחרון הכל הולך והסוף הוא העושה הרושם הנשאר בנפש הקורא, כמו שנאמר בסי' ד' אצל סוף דבר הכל נשמע" לזה השכימו המסדרים שלא לסיים בפסוק זה "עד רצתה הארץ" ולא מצאו בכל הפרשה ענין נאות לחתום בו, ע"כ בחרו להם התחלת ס' עזרא שהוא המשך הספר מדה"י, וכתבו מתחלת ובשנת אחת, עד שהגיע למלת "ויעל" שהוא ענין טוב וערב על נפש הקורא ובזה חתמו בברוך!

ד) וכן נ"ל בחתום ספר קהלת שהיה סופו: הבל הבלים הכל הבל! ולא רצו לסיים בזאת מפני ג' טעמים: א) לפי שהוא ענין המבהיל לב האדם ונפשו עליו תאבל בשמעו כי הכל הבל ונשמע לו מזה שאין לו שום יתרון מכל מעשיו תחת

המשפט את טוב אם רע תעשהו . ג) לפי שהיה ג"כ דרך הפלוסופים היונים לומר על האדם הבל הבלים כי זה כל האדם ולית דין ; ולזאת רצו גם כאן לנטוע בנפש הקורא כי קהלת לא אמר דבריו כאן ע"ד החכמה והפלוסופיא כ"א רק על דרך היראה והוסיפו יתר באור ופי' הסיום : הבל הבלים הכל הבל ! ואמרו כי יותר מה שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את את העם (והיא דעת אלהים) רצונם שלא היתה כונת קהלת להתפלסף רק להשרים האמונה בלב העם למען תמלא הארץ דעה את ייי, ומה ששמם בלשון שצריך באור היא מפני שבחר לדבר בדרך משל (תקן משלים הרבה) והמשל הוא רק החצון והבאור היא הפנים . כי היתה מגמת קהלת למצוא דברי חפץ , לכתוב דבר המושך את לב הקורא , והיא פעולת המשל , אבל תוכן משליו הוא לכתוב יושר דברי אמת , והם דברי היראה והאמונה . והוסיפו המסדרים ע"ד התנצלות להצדיק את א"ע מה רצו על ככה להוסיף כאן מה שלא היה כתוב בספר ? והראו במשל נפלא מאד כי דבריהם הם דברי החכם עצמו ואין כאן שום הוספה על הענין , ובחרו המשל מהדרבן והמסמרות -- והמסמרות הנטועים אשר זכרו כאן הם המסמרות אשר נטועים בעול הבהמה , וכן אמרו (שבת נ"ע ב') בעול הלך אחר שמלוגי' , ופי' בערוך שני פירושים ולפי הפירוש הראשון היא יתד העול והוא לפי דעתו כמו „שמרוכיו" ובמדרש תלאתי בפי' „מסמרא דעולא" רק שלא ידעתי כעת מקומו . — ואם אמת יהיו המסמרות הנטועים האלה , מסמרות העול אשר על צואר הבהמה מה נעים ומה נאוה סוף הפסוק „כלם נתנו מרועה אחד" כי תכלית הדרבן ביד הרועה כדי שתלך הבהמה ולא תעצל בלכתה ע"כ רודה הוא בה בדרבנו , שהוא לוקח בידו הדרבן למהר מרוצת החורשת כן ישים עול על צוארה לעכבה בהליכתה לבל תטה ימין ושמאל רק תישר תלמיה ולא תסוב בלכתה — וכן הוא ממש בענין החכמה : דברי החכמים הם לרוח ההמון כמו הדרבן לבהמה , ונקרא עוד תלמד כי באמת הם מלמדים את בני אדם לבל יעמדו בעגלות נפשם על נקודה אחת וישקטו על שמריהם , רק יעלו מעלה מעלה על מסלת שדה תרומות השלמות אך כמעט יצא אחד מן העם ויהפך המתוק למר , יטה בהבנת דברי החכם מן הדרך הישר וילך תועה עד כי דרכי מות ידרוך תחת אשר החכם בקש להישירו אל דרך החיים , לזאת דברי החכמים צריכים סדור ובאור נכון אשר לא ישאר עוד ספק ומקום לטעות , וזה הוא העול נגד הדרבן , ומי שסדר ובאר דברי החכם לא הוסיף על כונתו כי אם השלים חפץ נפש החכם , כי הדרבן והמסמרות נתנו מרועה אחד ! והנה עתה „דברי חכמים כדרבנות , וכמסמרות נטועים בעלי אספות (שהם המסדרים אשר יבארו כאן מאמר החכם : הבל הבלים וגו') כלם נתנו מרועה אחד !" וא"כ הוא שהמסדרים הם המישרים הדרך ובלעדם ישכן האדם את עצמו בדבר שאינו מתוקן , יפה אמרו ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים , כלומר להבין לך מאלה אשר גנזו המסדרים ולעשות לך מהם ספר לקרות בו , ויפה העירו על זה במדרש קהלת : מהמה , מהומה ! כל המכניס יותר מכ"ד ספרי קדש מהומה הוא מכניס בביתו ! ואחרי ההלצה הקצרה הזאת הגיעו אל פי' הכתוב „הבל הבלים" ואמרו : סוף דבר הכל נשמע , במה ששם החכם סוף לספרו רצה שיהיה תקועה בנפשך האמת הזאת „את האלהים ירא ... כי זה כל האדם !" אין טוב לאדם בשיי

מלדו רק לקנות שלמות לנפשו בתורה ביראה ובמעשים טובים כי על אלה יביאך אלהים במשפט! אבל חוץ מזה: הבל הבלים הכל הבל! ורק אחר הפירוש הזה אספו ספר קהלת במספר כתבי הקדש, תחלתו וסופו דברי תורה! —

אברהם יפה המכונה **דאקטור היבש**
רב ומגיד בבהכנ"ס חדש בק"ק פראג.

מלחמה ליי צבאות

התלמוד, אוצר הקדש הזה אשר בכל ספרי חכמי העמים אין כמוהו, היה מני אז לבוז ולשנינה בפי אנשי און, וכל המיצר לישראל שלח בתלמוד ידו ויהי למשחית בכפו. ומה עצמו הרעות אשר עברו על אבותינו בדורות עולמים, ע"י איזה דברים אשר מצאו צוררי יהודה בש"ס ומדרשים לשמצה בקמינו. אולם הדור האחרון הזה אשר אנחנו עתה בו, הכביד מכל אשר לפניו, כי תחת אשר הציקו לנו עד כה אויבים זרונים מ ח ו ץ. ואך בני נכר קלעו אבני בלע למול המגדל הנשגב הזה אשר לנו, קמו עתה מתי שוא מ ב י ת להרוס חומה והל, ולקעקע כל הבירה עד היסוד בה, וישאו את רדידו מעליו שומרי החומות, הן המה אנשים מישראל אשר תורת ייי למו ולשון למודים בפיהם, וידם רב להם לכתוב ספרים במועצות ודעת, האנשים האלה קמו לאויבים לנו ויפלסו נתיב לאפס, להלל את יפעת התלמוד ולהוריד ארצה גאון עוזנו. — בימי רעה כאלה, עת משמר לנו, עת מחסה ועוז מפני צר, עת לחזק כל בדק טרם ימצאוהו המתנכלים והיה לפרץ רחב בידיהם. — שומרי תורה, אל דמי לכם, הביאו היש קל איש איש אשר בידו לרפא את בקיעי עיר דוד, כי עוד מעט ו ה ח ל ו ץ הנה בא וכלי מפצו בידו להשחית ולבלע בלי חמלה.

אנכי עובר לפניכם ראשונה, קריינא דאגרתא ליהוי פרונקא! — וכבר החלותי עשות כזה בספרי ע ר ו ג ת ה ב ו ש ם (לבוב תר"ז), ובמאמרים השונים אשר לי בספרי י ר ו ש ל י ם, ובשני המאמרים כ ב ו ד ח כ מ י ם י נ ח ל ו (מגד ירחים. א' צד כ"א) ח ו ק ל י ש ר א ל (מגד ירחים ד' צד מ"ז), ועתה בס' א ו צ ר ח כ מ ה בחרתי, בספר היקר הזה אשר כבודו גדול בישראל, וקוראיו רבים מאד עד קצוי ארץ, אשימה כפעם בפעם מאמרי חז"ל הנותנים יד לפושעים לדבר סרה בתלמוד ובמחזיקים בו, או למלא שחוק פיהם עליו, ועל פי פתרוני משפטם כאור יצא, כי טובים וישרים הם, ורב דעת ותבונה בקרבם. ואתם חכמי ישראל הישרים בלבותם, אם גם אתם כמוני תעשו, עד מהרה יהיה לנו שלום מבית ומחוץ, ושוטני התלמוד יקפצו פיהם. אכן אחי, דרך המלך נלך, דרך האמת הזכה המושלת בכל, כי אך בה נלכוד משנאינו והיו למס, אולם אם בפלפול תבחרו, לעייל פילא בקופא דמחטא, ולשים מעקשים למישור בחזקת

יד החריפות , אם ככה תעשו תחטיאו המטרה , ועוד תזיקו לנו תחת אשר תואילו להועיל , כי המלשינים יאמרו לכם : לאלה דחית בקש , לנו מה אתה אומר ? — את הדברים האלה ראיתי להקדים , ועתה אשימה כה לפניכם את אשר יתן יי' בפי .

א) . א"ר יוחנן מפני מה לא נאמרו נו"ן באשרי ? מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל , שנ' (עמוס ה') נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל וכו' . ארנב"י אפ"ה חזר דוד וסמכה ברוח הקדש שנ' סומך יי' לכל הנופלים , (ברכות ד' ב') . — המובן הפשוט שדחה המשורר הקדוש את הנו"ן והוציא אותה מקהל רעותיה על אשר נכתבה בה מפלת ישראל , יתן באמת מקום למלעיגים , דוד גרש את הנו"ן מהספחת בתוך שירו , על דבר מליצה אשר יצאה מפי נביא יותר משתי מאות שנה אחריו ! — ואם בערה חמתו בו על האות החף מפשע הלזה , מדוע הוריש אותו רק מהשיר הזה ולא משאר המזמורים ההולכים על סדר אלפ"א בית"א כמו סי' כ"ה , ל"ד ול"ז ? — לכן אתי רוח אחרת בפתרון המאמר הזה . אך עלי להקדים שני דברים , א) בימים הראשונים היה מזמור תהלה לדוד שלם בלי חסרון הנו"ן , כאשר עודנו היום בהעתקת השבעים , נאמן יי' בכל דרכיו והסיד בכל מעשיו . ב) אמונת הגואל היתה אבן הראשה לפרץ הרחב אשר נהיה בין ישראל ובין המינים בימי בית שני , ישראל קדושים אמונת אומן בלבם , כי בא יבא משיח אלקי יעקב באחת העתים וישיב הממלכה לבת ירושלים , ועודנו לא בא , כי אף אם ישבו על אדמתם היו משועבדים למלכי נכר , וגם הבית הקדוש לא היה על מכונו כי חסרו בו הארון , אש מן השמים , שכינה , רוח הקדש ואורים ותומים (יומא כ"א ב') ולעומתם אמרו המינים כי אבדה תקותם ואין עוד תוחלת משיח לישראל . והפנה הזאת , היא אמונת המשיח, רבה וגדולה מאד בדת ישראל, כי רק היא הגוהנת לנו כח ואומץ לסבול כל פגע וכל נגע , ורק היא הקושרת כל פזורינו יחד בארבע כנפות הארץ , ובלעדה כבר ח"ו נשקענו בין האומות ואבד כל זכר לנו .

אחר הדברים האלה אומר אני השערה אשר כמעט נושקנקא ראמת חתים עלה , והיא כי גם לפני אנשי כנסת הגדולה היה המקרא נאמן יי' וגו' בתהלה לדוד כמו בהעתקת השבעים , אך הם בחכמתם הוציאו אותו החוצה משום עת לעשות ליי' , כי יראו לנפשם פן יהי כלי תרמית בידי המינים לצודד נפשות בני ישראל ברשתם , באמרם למו , הלא אמר יי' ביד נביאו : נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל , ויי' הלא נ א מ ן ה ו א ב כ ל ד ב ר י ו ! ועתה דעו והכירו כי אין עוד תקוה לכם . — והדרך הזה , לשלוט במקראות כאות נפשם לשם שמים במקום שיש מכשול לטעות , רגיל הוא לאנשי כנה"ג , כעדות חז"ל במכילתא ותנחומא בשלח בי"ח תקוני סופרים . וזה אשר גלה לנו ר' יוחנן במאמר שלפנינו , מפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי ? מדוע נתגרשה הנו"ן מתוך השיר תהלה לדוד אשר מיום גיחו מרחם אתו גולדה ? מפני שיש בה מפלתן של ישראל , יען יש בחרוז הזה בקעה

לשונאי ישראל להתגדר בה, באמרם אפסה כל תוחלת לזרע יעקב, כי נאמן ה' בכל דבריו, והוא דבר בקדשו נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. — והשיר הזה, תהלה לדוד שגור הוא בפי כל, ונאמר בתפלה שלש פעמים יום יום, ובהיות איזה אבן נגף בקרבו, עלול הוא מאד להריח הלושי הרעת מאחרי ה'. ועל זה השכיל מאד ר"נ בר יצחק לאמר, אפ"ה חזר דוד וסמכה ברוה"ק, רצונו, מקרה טהור נתן בפי המשורר הקדוש במליצה השנייה לאות הנו"ן, תשובה נצחת לשאלת המינים, סומך ה' לכל הנופלים, וזה כמעט רוח ממרום ומבטל כל הבלי המכחישים, כי איככה נוכל לאמר על אומה שלמה, אבד סברה ואין עוד תקומה לה, הלא אבינו בשמים חי, ואם נפלנו, אדיר ה' לנו וסומך הוא לכל הנופלים, ומליצת הנביא נפלה לא תוסיף קום, היא רק בדרך הפלגה לגודל המפלה, אבל לא לאורך נצחה.

ב). א"ר המנונא מאי דכתיב מי כהחכם ומי יודע פשר דבר, מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו לישעיהו, חזקי' אמר ליתי ישעי' גבאי, ישעי' אמר ליתי חזקי' גבאי, מה עשה הקב"ה? הביא יסורים על חזקי' ואמר לו לישעי' לך ובקר את החולה וכו', מאי כי מת אתה ולא תחי'? מת אתה בעה"ז ולא תחי' לעה"ב. א"ל מאי כולי האי, א"ל משום דלא עסקת בפרי' ורבי', א"ל משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מינאי בנין דלא מעלי, א"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדת אבעי לך למיעבד ומה דניחא קמי קב"ה ליעבד, א"ל השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מינאי בנין דמעלו, א"ל כבר נגזרה עליך גזרה, א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא, כך מקובלני מבית אבי אבא, אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכות י' א').

עוד מימי שפוט השופטים, היתה מריבת עולם בין החכמים והמושלים בישראל, אלה אומרים לנו הכבוד והעוז כי דבר ה' בפינו, ואלה אומרים לנו הנצח וההוד כי שבט נוגש בידינו, כאשר ספרו לנו חז"ל מן יפתח ופנחס כי מאנו ללכת זה לזה על דבר היתר הנדר, ובימי שאול אנחנו מוצאים יד החכמים שלטת, כי נתן שמואל מלך לישראל ואין פוצה פה נגדו, ואחרי מרה המלך את דברו בענין אגג, הוריד לארץ נזרו והקים את דוד תחתיו. כדבר נתן הנביא רתת באזני דוד, נכנע המלך לפניו ויאמר: חטאתי! — בימי שלמה היתה יד המלך תקיפה, כי אף אם התאנף ה' בו על דבר הנשים אשר לקח (מלכים א' י"א ט') לא ערב אף נביא אחד את לבו להוכיחו על פשעו. וכאשר נקרעה מלכות עשרת השבטים מבית דוד על פי נבואת אחיה השילוני, נתרחקו לבות מלכי יהודה מן הנביאים, וקבלה היתה מסורה מאבות לבנים להראות עוצם גדלם וידם החזקה נגד הוזי שדי ולהשתרר עליהם, אולם הנביאים במעוזם החזיקו, מורא המלך לא עלה על ראשם, ובפה מלא הגידו אשר נתן ה' בפיהם, לא כחדו. את הדבר הזה אנחנו רואים בחזקיהו המלך, כבר צרו צבאות סנחריב את בירת מלכותו, וכסאו נטה

לנסול מבלי קום , והוא לא נכנע ללכת בעצמו אל ישעי׳ , כי אם שלח אליו שריו וכהניו (מלכים ב׳ י״ט ב׳) , וישעי׳ גם הוא לא מחל על כבודו , ויען את השרים , כה תאמרון אל אדוניכם (שם שם ו׳) המלך אינני אדוני כי אם אדוניכם . אולם רצון עליון היה לעשות שלום בין שני הצדיקים האלה , לכן באה מחלה עזה על המלך עד כי נפל למשכב והגיע עד שערי מות , לעת כזאת תחדל כל קנאה ומשטמה , וישעי׳ בענות רוחו הלך לבקר את המלך החולה , במשך הדברים אשר נדברו יחד , הוכיחו ישעי׳ על אשר לא לקח אשה , ואמר לו מלבד אשר אתה מת עתה , הנך מת ושמך נכרת גם מהעולם הבא אחריך (כבאור מליצת עולם הבא פעמים רבות בש״ס כאשר הוכחתי בהקדמתי לספרי הר ציון) , באשר לא תניח בנים לשבת על כסאך , ונחלת השושילתא שלך תכבה עד נצח , ויען אותו המלך , מאנתי להוליד בנים באשר ראיתי ברוח בינתי (המכונה לפעמים בשם רוח הקדש כמו ורוח קדשך אל תקח ממני (תהלים נ״א י״ג) שהוא השכל הטהור לעומת רוח הבהמה) שלא יהי׳ לאל ידי להדריכם בדרך מישור , כי מצב כסאי ברע הוא והנני נאחז כל ימי בסבך מלחמות אשור , ע״ז השיב לו הנביא, מי זה עמד בסוד ה׳ ? עליך לעשות כתורה וכמצוה , וה׳ את הטוב בעיניו יעשה . עתה עלה רעיון חדש בלב המלך ואמר לישעי׳ תן לי את בתך לאשה , ולבי נכון בטוח כי הבנים אשר הלד לי יהיו לברכה בקרב הארץ , באשר אנכי מלך ואוצרי יהי׳ פתוח לכל תוצאות החנוך ואתה חכם ונביא ועתך מספקת להורות בני בתך תורת ה׳ וחקותיו , בעזרת שנינו יגדלו הבנים לגאון ולתפארת , ומלכותי תכון עד עולם , וכאשר אמר לו הנביא , כבר עבר המועד כי הנך נוטה למות , ענה אותו המלך קבלה בידי מאבותי לבל יאמר האדם נואש אף בעמדו על מפתן הקבר , כי טוב ורחום ה׳ ולא ימנע חסדו מנפש תדרשנו .

זאת אשר חזיתי לי בבאור המאמר הזה . ואי״ה לעת אחרת אוסיף לבלע פני הלוט ממאמרים אחרים להז״ל , והיתה תו״תם כבוד . לבוב בחדש הרביעי לשנת תרכ״ד .

א. מענדיל מאהר

פרפראות לחכמה

הערך והיחס מכת העססער לכת הפירושים · ופירוש חדש למלת עססער

מי לא ידע שצבעו של הפירושים לא כצבעו של העססער , לא

לחנם איש לעברו הלך , לא ישבו כשבת אחים גם יחד ונבדלו לשת חברות וכתות , אין זאת כי אם מחמת פירוד הדעת בניהם , אולם אם גם לא לאחדים ברעיוניהם ובדרכיהם היו , אש המריבה לא נתלהבה בלבם ולא נעשו ח״ו אויבים זה לזה , כי סוף דבר במטרתם ובתכליתם נפגשו והיו לאחת . אדרבה יש לנו עדים נאמנים מהרבה מקומות בש״ס שרבותינו חכמי התלמוד אשר לאורם נסע ונלך אף כי יצאו מחל צי הפירושים , הלכו לפעמים ללקוט ולאסוף מגדים ודודאים נתנו ריח על שדי תרומות העססער , ובלי ספק גם המאמר (ב״ב ט״ז ב׳) : אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו וכו׳ הוא אחד ממרגליות הטובות שלקחו מבית גנזי העססער , כי כבר נודע : שהעססער , אשר גם בחכמת הרפואה ידם הדו , העמיקו ברוחב בינתם לחקור ולדרוש מצפוני סגולת האבנים לרפאות בהם תחלואים שונים . עיין ביוסף בן מתתיהו במלחמות (סי׳ ב׳ פ״ח) ועיין גם בס׳ חיי אברהם מהחכם ב. בעער ז״ל הערה תתקפ״א ותמצא שהעססער יחסו מקור החכמה הזאת לאברהם אע״ה והאמינו שממנו באה ע״י קבלת איש מפי איש אליהם , ובזה יובן היטב המאמר הנ״ל . ובהדי שותא אענה אף אני חלקי בפירוש מלת עססער , לפי הנמצא אצל בן מתתיהו שם . שווי ההון היה לאנשי העססער חק ולא יעבור , כים אחד היה לכולם וכהלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלקו , ולהיות שבלשון יונית נקרא השווי isos קרוב מאד שע״כ נקראים עססער .

ולולי דמסתפינא הייתי אומר לפריש בזה גם מלת היסת הנמצא לרוב בדברי הז״ל להשביע את הכופר הכל , ואקדים רק שתי הנחות לבאר זאת בבאר היטב . האחת יוסף בן מתתיה שם מספר שהעססער שומרים עצמם משבועה , ולכאורה דבריו סותרים זה את זה , כי בדף הנזכר הגיד גם מהם כאשר ירצה אדם להכנים כמנהגם ודתם משביעים אותו שיכבד אל עליון על כל , ויתנהג עם העולם במשפט ובצדקה ? אבל המעיין היטב בדברים ימצא שנמנעו רק מלישבע בשם שענשה גדול מנשוא , אבל לא בשבועה סתם או בארור , כזה גם המה נשבעים . שנית : לפי דברי הש״ע (ח״מ סי׳ פ״ז ס״ח) החילוק בין שבועת היסת לשבועת הדיינים , שזאת היתה בשם או בכינוי ושבועת היסת אינה לא בשם ולא בכינוי אלא בשבועה סתם או בארור . ולפ״ז אחשוב שפירוש מלת היסת הוא : שכופר הכל צריך לישבע שבועה שנשבעים העססער , דהיינו שבועה בלא שם .

ב

מעשה ומת אלכסי בלוד ונכנסו כל ישראל לספדו ולא הניחם ר׳ טרפון (הגיגה ח״י א׳)

לפי דעת הגאון מו״ה שי״ר נ״י בספרו ערך מילין דס״נ מעשה שלפנינו היה עוד קודם החרבן , ואלכסי זה הוא Alexa בעל אחות

הורדוס ע״ש. ולבבי לא כן יחשוב, יען שר׳ טרפון אז עודנו באבו רך בימים וצעיר לשנים היה, וזר ורחוק הוא שכל ישראל כבר בימי בחרותו ונערותו סרו למשמעתו. ולכן נ״ל שזה המעשה היה לאחר החרבן בעת גדולת ושלמות של ר״ט היה, ואלכסי זה הוא האיש Elxai אשר יסד לפי המסופר אצל Epiph. h 30 כת חדשה, והנספחים עליו קבלו את שמו, ונקראים: Elkessär. האנשים האלה היו חכמים גדולים ובעלי מדות טובות, לאלהי ישראל דרשו ובמצותיו הלכו, הרבה דברים טובים נמצאו עמם, ובעיני המון עם מאד מאד יקרו, כי הגידו למו גם האותיות אשר תבואנה. מהמון עם נתכבדו בכבוד גדול, אבל לא כן מרבותנו חכמי התלמוד אשר רוח יי׳ דבר בם ומלתו על לשונם, המה שנאו אותם תכלית שנאה, יען לא האמינו כפי אשר יאות לבן ישראל להאמין שיצא חוטר מגזע ישי ויעמוד לנס עמים וחפץ יי׳ בידו יצליח, כי אם אמרו: כבר בא משיח, ועי״ז נחשבו בעיניהם כמהרסי אשיות תורתנו מורשה קהלת יעקב. ור׳ טרפון היה ראש לאויביהם, הוא היה הראשון ששפך חמתו וירה חצי המשטמה עליהם בדברים קשים כגידים, וזה יאמרו (שבת קט״ז) אקפח את בני שאם יבואו לידי שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן, שאפילו אדם רודף אחריו להרגו ונחש רץ להכישו נכנס לבית ע״א ואין נכנסין לבתיהן של אלו, שהללו מכירין וכופרין, והללו אין מכירין וכופרין. ואם על המינים בכלל חרה אפו ושצף קצף גדול, מדוע לא יעשן אפו ביותר על האיש Elxai אשר חטא והחטיא כמסית ומדיח, אשר ממנו לדעת ר״ט פשתה צרעת המינות והיה כשרש פרה ראש ולענה?

מאיר פיין רב בקוטטענפלאן יע״א.

נומל נפשו איש חסד

שמעון הצדיק היה משיורי אנשי כנסת הגדולה (אבות פ״ב)

הנה לדעת קצת היו אכה״ג בזמן אחד ואכן רבו כמו רבו האומרים שלא היו בזמן אחד אלא התחילו לפרוח בימי עזרא, יסדו ותקנו והכינו זמן אחר זמן עד שמעון הצדיק. ומתי היה הצדיק הזה? אלו אומרים בכה: זה היה שמעון הראשון בימי אלכסנדר מוקדן, ואלו אומרים בכה: זה היה שמעון השני בן אנואס בימי פטאלאמעאוס לאגי וניקאטאר, ואחרון מכלם הוא הרב החכם הגדול מוה׳ ליבוש לעף נ״י (בן חנניה שנה ראשונה) אמר שהיה שמעון השלישי החשמונאי — וכלם לא בארו למה שמעון זה נקרא הצדיק? *) וחשבתי למשפט שנקרא צדיק,

---

*) הדרשה תדרוש, דרוש וקבל שכר, ואולם הטעם האמתי למה נקרא שמעון זה „הצדיק" ימצא הבונה בש״ס, כי הוא על שם צדקתו חסידתו

בשביל שהיה צריך לכל הכתות. כי באותו זמן נחלקו הדעות ונתפרדו המחשבות. מהם אומרים שההגיון בתורה והעמק בשרשיה וענפיה יסוד

ופרישתו, על שמחו בפרץ עמו, על בקשו רחמים על אחיו, ועל היותו צופה ורואה עתידות, על הנסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשה לאבותינו בזמנו. ומכל היד החזקה אשר עשה שמעון הצדיק לעיני כל ישראל אציגה אחדים מהם בזה:

1) ת"ר ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק: היה גורל עולה בימין; מכאן ואילך: פעמים עולה בימין, פעמים עולה בשמאל — והיה לשון זהורית מלבין; מכאן ואילך: פעמים מלבין, פעמים אינו מלבין. — והיה נר מערבי דולק; מכאן ואילך: פעמים דולק, פעמים כבה. — והיה אש של מערכה מתגבר, ולא היו כהנים צריכין להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים, כדי לקיים מצות עצים; מכאן ואילך: פעמים מתגבר, פעמים אין מתגבר, ולא היו כהנים נמנעין מלהביא עצים למערכה כל היום כולו. — ונשתלחה ברכה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן שמגיעו כזית יש אוכלו ושבע ויש אוכלו ומותיר; מכאן ואילך: נשתלחה מארה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, וכל כהן מגיעו כפול, הצנועין מושכין את ידיהן והגרגרנין נוטלין ואוכלין (יומא ל"ט א').

2) ת"ר אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר להם בשנה זו הוא מת, אמרו לו: מנין אתה יודע? אמר להם „ביום הכפורים היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ועטוף לבנים, נכנס עמי ויצא עמי; והיום נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ועטוף שחורים. נכנס עמי ולא יצא עמי“ (שם שם ב')

3) בעשרים וחמשה בטבת יום הר גריזים הוא דלא למספד, יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו, ונתנו להם — באו והודיעו את שמעון הצדיק, מה עשה? לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה, ומיקירי ישראל עמו, ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר. אמר להם: מי הללו? אמרו לו: יהודים שמרדו בך!! — כיון שהגיע לאנטיפטרס, זרחה חמה ופגעו זה בזה, כיון שראה לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לו — אמרו לו: מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי! אמר להם: למה באתם? אמרו: אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא תחרב, יתעוך נכרים להחריבו? א"ל מי הללו? אמרו לו כותיים הללו שעומדים לפניך. א"ל הרי הם מסורין בידכם. מיד נקבום בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים, כיון שהגיעו להר גריזים חרשוהו וזרעוהו כרשינה, כדרך שבקשו לעשות בית אלהינו ואותו היום עשאוהו יו"ט (שם ס"ט א').

4) ושוב מעשה בשמעון הצדיק ששמע בת קול מבית קדש הקדשים שהוא אומר בטילה עבידתא (סוטה ל"ג א'). עושה אלה וכאלה בצדק יקרא „הצדיק“ וצדקתו עומדת לעד.

המאסף

פנת הישראלי, וקיום המצות משנה וטפל להגיון. ומהם אימרים כי המעשה רב מכל, השמירה מעולה מדעה והשכל, ו ב ע ב ו ד ה תקרב הנפש. גם מהמה אומרים אהבת הרעים היא עקרת הבית, ואידך פירושא זיל גמור. אולם שמעון הצדיק כלמו והשווס יחד, חברם בברית אחד, ואמר: מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, לכן תקן ולמד על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות הסדים. אין יתרון לזאת על זאת, כלמו יחד דרך החיים ינהלו, כי אם תפול האחת, השניה תעמידנה, והשלישית תקימנה.

התורה מורה לחיים, העבודה מתלהבת לחיים, וגמולת חסדים ממתקת החיים! אמנם דעו נא וראו, כי העטרה שעטרה לנו אמנו האמונה, היא גמילות חסדים, כי גם התורה וגם העבודה אינם מוכתרים בנזר ותפארה, אם לא ילוה עליהם יחד שלישי גמ״ח. הביטו אל האיש, אשר לבו מלא חכמה, ונפשו רותה מרשן עונג דעות רמות ונכבדות, אם סוגר במסגר, ואיננו מפיץ אור חכמתו חוצה לו, להורות לבני גילו איזה דרך החכמה ואיזה מקום בינה, אם תכבדוהו ותוקירוהו, מה הועיל לכם בשכלו הבהיר, אם אומר להכמה אחותי את ותתצב אחותו מרחוק, אם מודע לבינה יקרא והיא סוגרת ומסוגרת על כפית המנעול? הלא על אלה מקונן הנביא (ישעיה כ״ט י״ד), ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר״ כי חיים הם למוצאיהם, ואמרו חז״ל (עירובין נ״ד א׳) אל תקרא למוצאיהם אלא למוציאיהם. והפירוש: דברי חכמים המה כמוצא מים חיים למוצאיהם, אולם רק לאותם המוציאים דבריהם חוצה, וגומלים חסד עם אחיהם להשאיר ברכה אחריהם. ולזה תבינו, כי יקרה בעיני ה׳ עם גמ״ח! —

כתרו נא זעיר והתבוננו אל העבודה, אם היא איננה גמילות חסדים, הלא אם ישפוך אדם שיחו במסתרים, גם שם ה׳ בעיניו יראה ובאזניו ישמע מגמת איש ותאות נפשו, ולמה בכל זאת צוה ה׳ לבנות היכלות, למה לא בא דוד המלך בישראל אהל ביתו ולא נתן שנת לעיניו עד מצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב? למה כאשר הוקם המשכן ונשלמו מלואיו הראה ה׳ פניו אל העם וירא העם וירנו? למה הכינו אבותנו טבח רב, השלימו נפשם והשליכו חייתם מנגד לכונן מקדש אלהינו? אין זאת כי בתי משכנות יה נתכנו לשיר במקהלות, לעורר הלבבות ולהכין נפשות לעבודת ה׳. כי רבים ישנים ונרדמים תנומת הבלים עלי ארץ, ומי מקיצם אם לא השירה והרנה, התפלה והתחנה במקהלות עם במקהלות ברכו ה׳ ממקור ישראל, כי מקור החיים הוא ג״ה בהקבץ אנשים רבים לעמוד ולשרת גומלים חסד איש את רעהו, ולכן גם העבודה לא תכון בלי גמילות הסד.

שאלו נא ודרשו עוד, אם תמצאו מעשה אחד גבר אף נעים אם תוכו לא רצוף גמ״ח. הענוה תכבד בעליה, כי על ידה סובל האדם ונוטה שכמו לעמל, ואיש אשר רוח חן הוצק בשפתיו, הכי נכבד הוא, מדבר בנחת בלי עצב ועצבון, שומעו שמח, פניו יצהלו, כי יגמל חסד,

איש ארך אפים איננו מרגיז רוחו ואיננו שואן בשאון דכיי הכעס, ואיך גומל חסד עם מכיריו ויודעיו — אב נאמן, מה זה מבקש? הלא לגמול חסד עם בניו! ומלך צדיק וישר, אשר בעיניו מזרה כל רע, מה זה דורש? לגמול חסד עם כל החוסים תחת צל ממשלתו! ואל אמת על מה זה ברא תבל ומלואה הארץ וכל צאצאיה? להטיב לברואיו, להחיותם חיים נעימים ומתוקים! לכן כאשר שאל אדון הנביאים. הראני נא את כבודך" לא השיבו הי"ת. אני אל חזק ואמיץ, גדל כח ורב העלילה" כי אם. אני אעביר כל טובי על פניך, וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" והנה ראיתם בעיניכם ובאזניכם שמעתם, כי גמ"ח יסוד מוסד ועל אדניה הטבעו כל מעשים ישרים ונכוחים וכראי מוצק יסודותיה! —

ואם כן איפה מה יקר ומה נכבד המצוה אשר היא בעצמה ג"ח תקרא. והנה ג"ח היא לחיים ולמתים. לחיים לפזר ולתת לאביונים, להלוות עני ודל, למען לא ימוטו ולא יפלו לארץ. אולם רק טוב עין בשם גומל חסד יכונה, ואנשים אשר ברוע לב ומלא הוללות נותנים לדל להמם, אבדו מתנתם ושכרם נופל לצרור נקוב, כי רק „טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל" וטוב עין ישבע ויתענג במתנתו גומל טוב לנפשו; ואם עוכר שארו, שמתעצב במתנתו, אכזרי (משלי י"א י"ז) (וע"ד הלצה אני אומר מה שמתפללים העניים בברכת כהנים ותתן לנו פרנסתנו בנחת ולא בצער, כוונתם שהנותן יתן בנחת ולא בצער). וגמילות חסד עם המתים היא לקבור את המת לכבודו ולהתאבל כל ימי אבל, והאבלות משרשת האמונה בהשארת הנפש אחרי המות, כי לולא זאת למה נתאבל על אבן דומם מושלך לארץ? אולם האבל הוא על הנפש אשר הלכה לעולמה כמאמרם קשה רמה למת כמחט בבשר החי, ומוסב על הנפש אשר מתאבלת בראותה הגוף אשר היה אהלה מלא רמה ותולעה, וכן פי' תי"ט בשם רשב"א (אבות פ"ב מ"ז) ויען כי השארת הנפש יסוד האמונה לכן מת מצוה דוחה כל מצות שבתורה, וכאשר מתו נדב ואביהו אמר משה למישאל ולאלצפן „קרבו שאו את אחיכם". וכאשר נתבונן על מלת קרבו. שהיה יכול לומר גשו או בואו, נמצא שבכוונה אמר משה, כי כאשר נדב ואביהו מתו בקרבם לפני ה', שנכנסו לקדש הקדשים. יראו אחיהם מישאל ואלצפן לקרב אל הקדש פנימה, פן ימותו גם הם כאחיהם, לכן רמז משה באמרו קרבו, אתם אל תיראו לקרב, כי מת מצוה יקר בעיני ה' ודוחה כל המצוות.

והנה מצוה אחת עומדת בין החיים ובין המתים, והוא מצות בקור חולים, כי החולה הוא הדל שבדלים. מי שאין לו צרור כסף בידו, אם חזק הוא מבקש טרף לביתו ונקי כפים לא ייגע לריק, והישן אדמת עפר לא ידע צערו, כי נפשו בצרור החיים צרורה וגוו בארץ טמון לא יצא השערה; אולם השוכב על ערש דוי מר לו מר, עיניו רואות התענונות ויזלו דמעות בלא הפגות, אזניו שומעות שרים בשירים אולם כבדות מלהאזין עליהם. ועוד מר מזה, יש חולה אשר

רואה אשתו ובניו סובבים אותו , באהבתם אותו , ומתאוה לשבת עמהם , להתענג בחברתם , ואיך ידאג ויכאב מכאב לב לעזוב אותם וללכת אל ארץ נכריה , לכן כמה גדול כח המבקרים , אשר ידברו על לב החולה בתנחומות אל כי ה׳ יקמנו מחליו יחייהו ועוד יאושר בארץ , לכן אמר דוד (תהלים מ״א) אשרי משכיל אל דל , המשכיל את פיו לדבר אל לב החולה , ומה יאמר לו ? ביום רעה ימלטהו ה׳ ה׳ ישמרהו ויחייהו יאושר בארץ , והנה אמרינן בשבת ובויקרא רבה פ׳ ליד המבקר את החולה נוטל א׳ מששים בחליו , ומקשים ילכו ששים לבקרו ורפא לו ? אולם מלבד אשר הגוף יש לו צער בנפשו מיראתו על אשתו ובניו ויראתו זאת קשה מחלי הגוף , אולם אם המבקר מדבר תנחומות על לבו , נוטל חלק גדול מכאב לבו [וא׳ מששים דוגמא , כי בששים בטל הטעם] ואם ששים מרעיו באים אצלו לנחמו ולתת מרפא לנפשו האומללה , נוטלים ממנו חולי זה , ואם לבו חפשי מדאגה , גם הרפואה תקל לו , כי לרוב יכבד החולי מכאב לב ומשבר רוח . לכן הוסיף המשורר ואמר ה׳ יסעדנו על ערש דוי אולם אתה האדם כל משכבו הפכת בחליו , אתה תהפוך משכבו לטוב על ידו תנחומותיך .

צבי הירש דושאק רב דק״ק חויכסטעליטץ

וחשב לו הכהן

תקופ״ת וגמטריאות פרפראות לחכמה (לנות פ״ג כ״ג)

אחרי רואי כי מה שתרצתי לנכון (מגד ירחים ה״ד 70) את קושיית התוס׳ (סוטה י״ז ב׳) על פי החשבון הקו״ע אל השערה ; ומה שבאתי השבון (אוצר חכמה שנה ראשונה 59) לתרץ ולבאר את קושיית התוס׳ (שם י״א א׳) גם כן על דרך אמיתי , מצאו חן בעזר אלהי אבותי הקדושים , בעיני רבני והכמי הדור (ראה לדוגמא אוצר הכמה שנה שניה צד 47) , אמרתי אשימה כה נגד אחי ועמי אוהבי תורה והכמה המבינים דברי חכמים והדותם , עוד דבר חדש אשר הנני אלהים בזה , להבין דברי הז״ל על פי מלאכת מחשבת אשר היא ת״ל הכמה ומלאכה . ומי יתן וארשת שפתי תערב לפני מביני מדע המבקרים את הספר ולא את מחברו —

ז״ל הברייתא דר׳ יוסי הגלילי (מדה ט״ו) משני כתובים המכחישים זה את זה וכו׳ כיצד ? וכו׳ כיוצא בו : כתוב אחד אומר (דברים י״ב) כי אם אל המקום אשר יבחר מכל שבטי ישראל ; וכתוב אחד אומר (שם) באחד שבטיך ? בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דה״א כ״א) ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב שש מאות . והלא לא נקנה אלא בחמישים , שנאמר (ש״ב כ״ד) ויקן את חלקת השדה הגורן והבקר בכסף שקלים המשים , מה ת״ל שש מאות ? אלא שהיה דמיו שש מאות זהובים , ונתן המישים מכל שבט ושבט , נמצא המישים לבד

על שבט יהודה, נמצא כל הכתובים כאחד, באחד שעריך וכל שבטיכם עכ״ל.

וז״ל הספרי (פ׳ שלח פ׳ מ״ב מ״ג) כתוב אחד אומר: ויקן דוד את חלקת הגורן בכסף שקלים חמישים; וכתוב אחד אומר: ויתן דוד לארונה במקום שקלי זהב משקל שש מאות, כיצד יתקימו ב׳ מקראות הללו? מקום הגורן בשש מאות, ומקום המזבח בחמשים. רבי אומר משום אבא יוסי בן דוסתאי: כתוב אחד אומר ויקן דוד את הגורן; וכתוב אחד אומר ויתן דוד לארונה היבוסי במקום שקלי זהב משקל שש מאות, כיצד יתקיימו שני כתובים הללו? הן שנים עשר שבטים היו, ולקח מכל אחד ואחד, ונטל חמשים שקל מכל שבט ושבט, נמצא שש מאות שקל מכל השבטים. ר״א אומר: ויקן דוד את הגורן ואת הבקר כמפורש בענין, ומהו מפרש בענין? ויתן דוד לארנון, אבל הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר והעצים בחמשים שקלים׳ עכ״ל.

והנה כאשר נתבונן בעין פקוחה על הקנין המוזכר (דהי״א כ״א) הוא הוא הקנין המוזכר (ש״ב כ״ד) ויפלא מאד הן דוד קנה את כל הגורן אחרי אשר נתברר לו שזה בית האלהים וזה שער השמים, כאשר אמר „זה הוא בית האלהים וזה מזבח לעולה לישראל׳ (דהי״א כ״ב א׳), וכי מדוע הוציא את מקום המזבח מכלל קנייתו את הבית, ופרט בשפתיו שבעדו (בעד מקום המזבח) כסף ישקול חמשים שקלים? מדוע הוציאו מן הכלל? ומה זה ללמד יצא? הלא דבר הוא!

והכהן צדק דאתי (מצד אמו) מדוד, מהפך ודריש בזכותיה דדוד, לדעת כי רוח אלהים דובר בו, וכל מעשיו היו שקולים במאזני צדק. דע כי בהוציאו החשבון המגיע בעד מקום המזבח חמשים שקלים, דבר הלכה למעשה יצוק בו, והודיענו הלכה ברורה ומורין בן. תמן תנינן (זבחים ס״א וס״ב) „תנן התם וכשעלו בני הגולה הוסיפו „עליו ד׳ אמות מן הדרום וד׳ אמות מן המערב כמין גמא וכו׳ אמר רב „יוסף לאו היינו דתניא ויכינו את המזבח על מכונותיו (עזרא ג׳) שהגיעו „לסוף מדותיו! והכתיב (דהי״א כ״א) הכל בכתב מיד י״י עלי השכיל „(ע״כל המקומות הקדושות ומדותיהן נכתבו לדוד, אלמא במקדש „ראשון נמי האי דלא עשאוהו גדול לאו משום דלא נגלה לשלמה „המקום במדותיו, רש״י)?, אלא רב יוסף קרא אשכח ודרש (שנאמר „לדוד ששים אמה במקום המזבח ושלמה לא הבין לדרשו והם דרשוהו „והוסיפו עליו לפי הצורך להם ולששים אמה לא הוצרכו, דאמרינן „לקמן מדת ארכו ורחבו וקומתו אין מעכבין, רש״י) ויאמר דוד זה הוא „בית י״י וזה מזבח לעולה לישראל (שם כ״ב) כי בית, מה בית ששים „אמה אף מזבח ששים אמה (מה בית ששים אמה, כדכתיב ששים „אמה ארכו; אף מזבח עד ששים אמה ראוי לו ומקודש המקום אם „ירצו, רש״י) עכ״ל. והנה עיקר תכלית קניית דוד את הגורן, היה רק למען יפול בחבלו בנעימים המקום הנקרא בית אלהים, והנקרא בשם „בית אלהים׳ הוא העזרה הגדולה ועזרת נשים, ומדתו מצינו במשנה

"עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על מאה ושלשים וחמש" (מדות פ"ב מ"ה) ."כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע על רוחב מאה ושלשים וחמש" (שם שם מ"ו) , ועתה צא והשוב ותכפיל 135 על 135 אמות, ותמצא כי מדת עזרת נשים היתה 18225 אמות מרובעות (קוואדראטעללען) , ואם תכפיל 187 פעמים 135 תמצא כי מדת העזרה הגדולה היתה 25245 אמות מרובעות , העולה סך הכל 43470 אמה על אמה מרובעת .

ועתה צא והשוב גם מדת המזבח , לפי דברי הש"ס היתה מדתו ששים אמות על ששים אמות , ובהכפליך 60 פעמים 60 יעלה בידך 3600 , וכשתכפיל זה המספר שנים עשר פעמים , תמצא 43200 אמות אמה על אמה , נמצא שמקום המזבח בערך חלק $\frac{1}{12}$ מתכונת כל הבית , ואם בעד מקום כל הבית נתן שש מאות שקלים, מגיע בעד מקום המזבח בערך חמשים שקלים , וכן נתן ופורטא לא דק . —

ממוצא כל החשבון הזה נראה כי דהע"ה בפרטו כמה נתן בעד מקום המזבח , השמיענו דבר גדול . לדעת כי ארכו ורחבו הוא ששים על ששים ; דאילו לשיטת שלמה בנו שגודל המזבח הוא ל"ב על ל"ב אמה , לא היה צריך לתת במחיר מקומו כי אם ארבעה עשר שקלים , הן בהכפילך 32 על 32 לא יעלה בידך רק 1024 , ויהיה תכונתו בערך חלק $\frac{1}{43}$ מן 43470 אמות אמה על אמה אשר בעדם נתן 600 שקלים , ולא שדי זוזי בכדי . וזה אמת בס"ד

יוסף כהן צדק

תולדות יאסט

חוק ומשפט הוא לכל עם ועם להציב יד ושם לגדוליהם אשר בארץ , ומצבות עוז יקימו לחכמיהם אשר השכילו בדורם וגרו להם ניר בשדה החכמה , למען לא ימחה שמם מארץ החיים וזכרם לא יסוף מדור דור ; ואנחנו בני ישראל אין לנו נחלת שדה וכרם לשום שמה מצבותינו לחכמינו הגדולים , אשר התנוססו בנו ויהיו למופת בקרב הארץ , ובכל זאת רגשת לבבנו אתנו להשיב תודה לפועלי טוב בקרב עמינו , שפתינו אתנו ומי יעצור בעדינו לשפוך רוח תודתינו בזכרון חיי איש המופת , לכן יקומו מחזיקי עט סופרים לבנות ציון לזכר שם הגדולים ויכתבו מעשיהם ועלילותיהם כל ימי חייהם בספר . וציון הזה יעמוד לדור אחרון ולא יכלנו שני דור ודור , גם בהמיר ארץ ובמוט הרים לא יסוף שם וזכר החכם מתחת שמי ישראל ! האיש המופת הזה אשר בחרנו על עשותו ועל הקימו רבות בארץ להציב לו ציון הלז , הוא הרב הדאקטור ר' יצחק מרדכי יאסט הנולד בשנת 1793—22 פעברואר בעיר בערנבורג בגליל אנהאלט' , אביו היה רוכל מרכולת ולא נמנה בין הסוחרים הגדולים , וי"י הכה אותו בסנורים וירד פלאים , בכל זאת לא השכו אוהביו לקנות ממנו גם אם

השכו לו ארובות שמים , ויכלכל בזה נפשו ונפש בניו הרבים בעוני ובחוסר כל . משנת חמש לחיי הנער עד כי נאסף אביו אל עמיו בשנת 1803 היה מנהל ומורה דרך לאביו העור , הידוע ידע הנער בשחר טל ילדותו כי יעדהו יי׳ להיות מורה דרך לחכמים וסופרים לנהלם לאט לאט דרך נתיבות חושך ומסילות לא נודעו בקורות דברי הימים לישראל ?

בעודנו באבו הרגיש הנער כי לא ממרומי עם הארץ הוא האמונים עלי תולע יד הגורל חלקתו לשבת במחשכים במצולות המחסור והעוני עלי כל מצעדי רגליו ראה כי מזרע היהודים הוא . אכן כאשר קצרה יד הזמן ומשרתיו עושי רצונו באלפי דור להכניע גאון רוח ישראל כי אם תוסיף בזה עוד להחזיק את האמונה והדת ותפיח בו רוח חיים לעמוד לפני כל רוח שואה וסער כן לא יכלה כל יד עמל להכניע רוח יאסט בקרבו , עין יי׳ המשוטטת בכל תשגיח על כל נבחריה , לשים בלבבם זיקי אש למען לא יקפאו מקפאון וקרח הסובבים אותם , תתן להם רוח גבורה לתור להם דרך בין המכשולים הרבים למען לא יכשלו וילכדו, ואם יעביר רוח הזמן עליהם עננה הרת אופל לבלתי יראו בזוהר הרקיע, אז יהינו לעלות על מרום הרים לראות השמש בגבורתה ולהתענג מזיו כבודה .

אחרי מות אביו נאסף אל בית תלמוד תורה אשר יסד בית שמשון בוואלפענביטעל , בעיר הזאת גר גר אבי אמו , ארבעה שנים סבל הנער עוני וחוסר כל , גוו נתן למכים ולחייו למורטים על יד מלמדו אשר נהלו את צאן מרעיתו במקל חובלים כדרך הבוערים בעם , וישקוד כאיש חרוץ על כתבי קודש ותלמוד בבלי , בימים האלה בא בית שמשון תחת השגחת מ . ש . עהרענבערג ויראה אור בהיר בשחקים , ספו תמו המכות והחובלים כענן בוקר , ובשכל ישר ואהבה נהג את צאן אדם על מבועי התורה והתעודה לרוח העת הדרושה להפץ אדם . הדור ! מה רמו דברי הז״ל (נדרים פ״א א׳) הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה ! שימו לבבכם וראו כי בתי ספר המיוסדים על אדני אהבה והכד , על מוסדות דת ואמונה יהיו לגפן אדרת , ואם עוד יד הזמן הנוכחי תאחז בם לא ימוטו לעולם ושם מיסדיהם יקום לדור אחרון , לא כן בתי הוד ברוח ימי קדם המה יבולו יפלו ולא יקומו כי לא ידעו רועי אילים לנהל את צאן קדשם על פי חפץ העת הדרושה לפעולת אדם . מבית הנוך שמשון אחרי בואו תחת יד עהרענבערג יצאו שני המאורות הגדולים , הלא המה הרב הד״ר יאסט נ״ע והרב הד״ר צונץ נ״י , איש ואיש יולד בו ! וירא עהרענבערג כי פור יתפוררו אשיות הבית אם לא יכונן בו סדרים חדשים , וישם עינו ולבו לשנות לטוב הירדים כל הימים ויכרות מהבית הזה מקל חובלים ויטע בו זרע אמת נטעי נאמנים , חוק וזמן נתן יכל הלמודים שלא ישנו את תפקידם ללמוד כדרך הישן כל הדברים הגלמדים בכל בתי הנוך , וגם שפה לנאמנים שפת הארץ הזאת מאז ליושבים עליה למד בתוכו , ועוד שפות זרות נוספות [illegible] הקודש הלק עם ישראל יושבי קדם —

ויהי יאסט בשלושה עשר שנה לימי חיו, התחיל ללמוד שפת אשכנז אל נכון, היא השפה אשר היתה לו לאם הלשונות כל ימי חיו, בה הביע אומר ודברים בין משכילי עם, בה נהיה לאות ולמופת בקרב מביני מדע וחקרי לשון, על ידי חבוריו המסולאים בפז — בבית חנוך זה למד גם הרב החכם יו"ט ליפמאן צונץ הצעיר ממנו לשנה, נפשות היקרות האלה נקשרו יחד, ורוח אחד לשניהם להתחרות בכל עוז להגיע אל מחוז חפצם להאיר עיניהם בתורה ובחכמה בימי נעוריהם. אז נדברו איש אל רעהו בהכמת הדקדוק, אשר לחטא ופשע היו גם השחות הקלות בעיני העם בעת ההיא, קראו ושנו ספרי אשכנז, גם היוסיפון הנעתק ללשון עברית אשכנזית ועוד ספרי עברים הנוגעים לקורות עם ישראל, הנערים האלה גדלו והצליחו ויעשו פרי הלולים בחיק למודים. ויהי היום וירא משגיח הבית לתת את הנער יאסט עת ידי עושה מלאכה מקשר ספרים, אך לא למקשר ספרים יעדהו י"י כי אם למחבר ספרים צוהו! בעת הזאת דרש איש עשיר מאת עהרענבערג לתת לו אחד מבני התלמידים הטובים להיות למורה לבניו ולהכינם אל בית החנוך (גימנאזיום) ויורהו על הנער יאסט, כי בו יראו בניו ברכה בלמודיו, אם אך ישלים עוד את נפשו בלשון רומא ויון. בשמחת לבב שקדו שני הנערים כשנה אחת להגיע אל מחוז חפצם, ויהי יאסט נכון לברוינשווייג, וצונץ נשאר להיות מורה בבית החנוך במדרגה התחתונה, ויבואו שניהם אל מדרגה העליונה בגימנאזיום, הראשון בברוינשווייג וצונץ בוואפפענביטעל. ארבעה שנים היה יאסט בבית איש חסדו, שחר את הגימנאזיום ויהי גם כן למורה לבני אדניו, אך בכל המון טרדותיו לא נפרד משפה הקדושה, היא היתה שעשועיו כל יום ויום, פרט על פי הנבל, וישלח ידו במלאכת הציור, בשנת 1813 למד גם לשון אינגלאנד, איטליה, וצרפת — בשנה הזאת בא אל בית מדרש החכמים בגאעטטינגען וישאר שמה שנה אחת וששה חדשים, בכל עוז שקד בשקידה רבה על ספרי קורות דברי הימים חקרי לשון, פלוסופיא, ומהקרי אלהות, והוק למוד כלה בברלין. מה נעמו לי ימי שבתי בגאטטינגען אמר יאסט בימים ההם השלכתי מעלי הרפת הורפי, הבירותי סיגים אשר הנהלתי לי מלשון אבותי לשון עלגים, והייתי כאזרח בלשון אשכנז — אך זה כל מעיני להיות למורה דרך בחנוך הילדים להסיר מהם לזות שפתים הדוברים עתק עליהם אף בצדק. — (כי באמת מה יתן ומה יוסיף למודי ההכמות לאיש, אם יצברם כעפר ואם יאספם חמרים המרים, אם אך לשון למודים יחסר לו להת דעת לדורשיו ולהורות לשואליו, הלא כל הכמתו תתבלע, ונסרחה הכמתו בעיני כל, אך בזאת יודע איפוא האדם הכמתו, בהגלות נגלות לעיני כל ברוח שפתיו, הדוברים רע יהרישו ידומו ולא יוכיפו לדאבה עוד אותו ועמו ולנבל אותנו באמרי נואץ כי עם ככל הוא ואין לב), ואת אשר נדר הנער שלם בהיותו לאיש! —

רבים מזרע ישראל אשר גדלו עם אחיהם בני יהודה ובצאתם על מסילה הדשה לשאוף רוח היום, יעזבו את עמם ויטשו דרכי אבותיהם

ויאמרו : לא ידענוך ישראל ! רבים כמוהו בלכתם לתור את הארץ מה היא , ובמצאם ארץ חדשה ושמים חדשים , תעבור רוח חדשה בקרבם לאמר אך פה נשב , לא יאבו שמוע לאחיהם המתאבקים עם ילדי הזמן ונותנים יד להושיע למו ; לא כן נפש יאסט , גם כי איה למושב לו בשבת תחכמוני בין נדיבי עמים על אדמת נכר , לא שכח הנות אחיו היהודים, ובחכמתו ותבונתו התאזר כגבור משכיל לצאת לישע עמו בכל מקומות מושבותיהם , וברוח שפתיו הפיץ את שונאיהם מנדיהם ומחרפיהם , לא הסכים לאלה אשר התפארו לפאר את שם ישראל בעשיתם חדשה בסדרי התפלות , כי אמר לא באלה תושע יהודה , כי אם ברוח נכון אם נחדש בקרבנו ללכת בדרכי אלהים חיים , או אז חפצנו בידינו יצליח !— נשא לבבינו אל עוללינו וטפינו לאמנם על דרכי הדת קודש ולהפיח בהם רוח חשק אל התורה והתעודה , אך בזאת נשוב ונבנה את בדקי בית ישראל , וברנה נגיע אל מטרת חפצינו !

אך זאת חכמתינו ובינתינו לעיני העמים , ולכן הקדיש כל ימי חייו משנת 1816 עד שנת 1835 בברלין ועד אחרי ימיו בפ״פ על נהר מאין לחנך את נערי בני ישראל על פי סדר נכון ונשא .

ואלה דברי יאסט האחרונים [בדברי הימים לישראל ומפלגותיהם ח״א במבוא דף ד׳ ו׳] הסבלנות והרוח החזק הן הנה הנסיון האמתי בצדק אשר על ידן יבחן כח האיש וצדקתו , והאדם אשר יחסר לו קשת והרב לצאת את איביו בשער , ואך ברוחו יריב את ריבו , אז יודע ביתר שאת ויתר עז לאיש לבב ואמיץ כח כגבור משכיל — מה נאמנו דברי הן כאלה במרוצת ימיו ! אך רוח חזק וסבלנות נדרשו לו להחזיק במעוזו בשבתו בברלין , אך ברוח גבורה וסבלנות התגבר לקראת השטן אשר ירט הדרך לנגדו , לבלתי המיר את הדרך אשר בחר לו לעלות אל הקודש פנימה , לו היה איש אחר במקומו כי אז הרפה רוחו בצאת הפקודה מהממשלה אשר לא יתערבו עוד תלמידי בית הספר עברים ונוצרים יחדיו , ועליו אמנם עברה ענגה הרת תוגה , אך רוחו לא רפתה בו , גם בחדול בני ישראל משלוח עוד את צעיריהם אל בית הספר הנזכר אך להם לבדם , גם אז לא חלש רוחו בו , וישאר נאמן בברית קדשנו —

אז חקק רוח בקרבו לאחוז בעט סופרים ולכתוב דברי הימים לישראל אשר אסף וקבץ ממקור אמת , ובכל עמלו ויגיעתו הרבה הנדרשה למלאכתו זאת (כי חבר תשעה ספרים בדברי הימים לישראל) לא רפתה ידו ורוחו מידיעות שונות אשר בנה בתבונת כפיו , כי בשנת 1826 חבר בחברת החכם בוקהאיד דקדוק לשון אינגלאנד , וחבר גם כן ספר המלים לספרי שאקספער , הוא היה חבר לשוחרי תושיה בכל מכתבי העתים אשר יצאו לאור עולם בידיעות שונות , אף הוא העתיק ששה סדרי משנה לשפת אשכנז לתועלת בני ישראל , וידבר במכתביו בטוב טעם ודעת על למודי המיטעלאגי בשלש שפות : אשכנז , צרפת , ואינגלית , הוא העתיק ספרי פרידריך הגדול ויכתוב ויערוך משטר וסדר נכון בשפת אשכנז . מה רבו מעשי

יאסט ! סוף דבר לא נח ולא שקט כל ימיו בעצלתים , ועל כלם יתנוססו דברי הימים לישראל , אלה ראו חכמי בית מדרש החכמים (אוניווערזיטעט) בגאטינגען ויסמכוהו בשם דאקטור ! ובכל תוקף תהלתו והכמתו לא התנשא על אחיו המחברים !ז ולא התפאר בפעולתו כי האיש מרדכי יאסט עניו מכל המחברים ! על תשעה ספריו אמר : כי אך נסיון חלשי הוא , ועל דברי הימים אשר כתב ה׳ הערצפעלד אמר כי הוא שם דרך בנתיבות לא נודעו ואשר ערפל כסה את שנות דור ודור ימי קדם וברוח חכמתו האיר לנו את הדרך ויקרא : כי נפלאים מעשי האיש המופת . ובדברי הימים אשר הוציא לאור החכם גרעטץ הוציא משפטו : כי מלאים דבריו חכמה ודעת . — בשום שכל ודעת כתב על דבר התלמוד ! ישפטו השופטים את התלמוד כהפצם , יאמרו כל אשר בלבבם, אך אנכי את משפטי אוציא כי רק הוא לבדו העמוד הימיני אשר אמונתינו נשענת עליו , אך הוא כעמוד ברזל להחזיק בו כאלפי שנים אם נחלה עברה על נפשינו לא ישטפונו מים הזדונים , ואך היא המחזיק את עם ישראל ויקרבם לאחדים ויהיו לנס ולפלא בדברי הימים , לא כן המפלגות אשר התפרדו ממנו וימאסו בו , — גם שקר יענו בו הדוברים עתק , כי הוא ישים מועקה ברעיונות בני אדם לבלתי יגביהו עוף . כי נהפוך הוא , בו יתעורר רוח האדם למעלה ראש , ויגביה כנשר לעוף על כנפי דמיונו במרחבי שמים , כי התלמיד בונה בשמים עליותיו ועל ארץ יסד אגודתו , כגפן אדרת ישלה יונקיתיו לכל רוח , והאוכל מפריו תפקחנה עיניו, אין על עפר משלו בין כל החבורים בארץ . גם הוציא מכתב עתי בלשון הקודש , בהברת ה׳ קרייצנאך בשם ציון לתר״א ותר״ב בו אסף מכל חכמי הדור תורה וחכמה ומליצה והידות על טהרת לשון הקודש , כי אמר על ידו יקרב את בני ארצו אל שפתינו הקדושה הנהשבה להם כמו זרה. מה נפלאו דברי יאסט בשפה העבריה , כאיש אשר אך שפת קודש יודע ידבר בה בצחות לשונו, גם בימי שיבתו לא חדל מללמוד לשון רוסיא ופולין , ויעתיק מלשון רוסיא לאשכנז הסטראפנאי, כל קוראיו יתפלאון עליו — כראות יאסט כי קמו שוטני ישראל וכננו הצם דבר מר לדבר על ישראל ולהרף ולגדף את דתו ומשפטו , ויתאזר החכם הזה עם רעהו החכם הדוריש טובת עמו הוא הרב הדאקטאר צונץ , וידברו במכתביהם את אויבינו בשער אף יכולו , סכרו פי דוברי שקר בגאוה ובוז , וישנאי ישראל ראו כי נגלה קלונם ברבים בדבר הרעות אשר נכלו לעשות לעם יהודה נסוגו אחור משדה הקרב וישימו בעפר פיהם , זאת פעולת שני המאורות הגדולים !

מה נאוו דרכי החכם הזה , לא הכלים אדם מעולם בדבורו . קבל את כל אדם בסבר פנים יפות וידבר אתו באהבה , הוא ראה רוח תבונה באיש ויעזרהו להחזיק במעוז החכמה , לא גרע מדין וריב , אך שלום ושלוה כל ימיו בהברתו התראה ברוח תבונה כאיש היודע תבל ודרכי אנשיה, ועל כלם נעלה טובו וחסדו עם קצרי יד . כי ברוב טובו יסד בעיר פ״פ על נהר מיין ביתו אספת נערות יתומות ישראל העזובות , הוא

הציון הגדול אשר הציב לו בחייו ! על הבית הזה שם יאסט כל ענינו ׳ בו מצא מרגוע מעבודתו , בו ראה את ביתו אחרי מות אשתו המשכלת 1842 בת אחי הרב המפורסם יצחק אייכעל, ולא היה לו בנים ממנה . יושבי העיר התהלה כבדוהו בשנת 1860 וחגגו אתו ביום מלאת חמש ועשרים שנה מיום הוסד הבית הזה , אך הה ! לא ידעו החוגגים אתו כי בעוד חמשה ירחים , לוקח אדרתם מעליהם והחג הזה הוא האחרון לו ! באה השמש לו ויאתה ליל — כי גוע ומת 20 נאוועמבר 1860 , בית הספר אבד את מורהו הטוב והישר , והיתומים אבדו את אביהם , חץ פתאום שלה המות ויכרתהו מארץ החיים , ובני האדם אבדו בו איש יקר מאלף ! החכמה והמדע אבדו כלי יקר וישראל כלי פארו והדרו . ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבא ! !

יוסף אליעזר עפשטיין משאוועל

מזכרת יאסט*)

ב״ה פה פ״פ ענ״מ עש״ק פרשת עקב שנת כת״ר לפ״ק

אל הכהן הגדול מאחיו נכבד ומכובד בקרב ישראל עמו ורוזני ארצו כתרוהו , מורנו ומצדיק הרבים הוא הרב החכם הארון **יוסף כהן צדק** היושב בלבוב !

אלהים עמך גבור החיל ! הנני באתי לדפוק על פתח ביתך לראות לפניך ולהודות לך על כל החסד אשר עשית עמדי זה ימים רבים, ועוד נטית ידך לשלוח לי מפרי הגן אשר נטעת. כבדתני אדוני ואכבד , וטובך תמים נגד עיני . ע״כ מהרתי ונלהצתי להוציא רגלי מכבל האגרות הסובבות אותי מכל צד ופנה וכל הסופרים מחזיקים בי ומבקשים תשובה לאמרותיהם , ואברח בסתר לראותך כרגע ולדבר על לבבך רק למען מצוא חן בעיניך . כי בשגגה נתת בי עון אשר חטא , ואנכי נקי כפים ואין בידי עולה . ואם לא באו תשובותי אשר כתבתי זה פעמים

---

*) אחרי אשר נתתי לפניכם היום קוראים אהובים ונדיבים את תולדות האדם הגדול בענקים דר׳ מרדכי יאסט , מצאתי לנכון להדפיס אחריה גם את מכתבו היקר הזה אשר כתב אלי ירחים אחדים לפני מותו , כי מתוכו נראה רוב אהבתו להשוקדים על מזוזת פתחי התבונה , וכגדולתו כן היתה ענותנותו , וכקטן היה בעיניו אף כי כענק היה בעיני כל קוראי ספריו . גם נראה ממכתבו הזה כי לבו ידע מרת נפשו , וכמעט מזליה חזי כי עד מהרה יעזוב ארץ — תנצב״ה .

המאסף

אל ידך, אין בזה אשמה להחטיאני כי אם אשמת העוברים אשר לא עשו את מצות שולחם, כאשר גם שלוחיך לא ברכוני בספרים אשר קראת בשם: ישועות מלכי, אור זרוע, מצבת עולם אבן נזר, שיר מבחר הפנינים ושיר הגיון בכנור. ולא ידעתי מהם עד עצם היום הזה, ורק מגד ירחים ארבע מחברות נמצאו בידי, והוא מלא על כל גדותיו דברים מועילים וממתקו לחכי, וכמו כן קראתי בשמחה את מאמרך מבוא לספר דברי הימים למלכי צרפת, אשר כתבת, וייטב בעיני מאד מאד כי במצולות חקר קדמוניות צללת והעלית פנינים ואבני חפץ, וככה הבן זקונים אשר שלחת לי אוצר חכמה, הוא נאה לשמו ושמו יאה לו, ואוציא עליהם משפטי לעת מצוא באחד ממכתבי העתים למען דעת כי דור הולך ודור בא והחכמה לעולם עומדת, ואם ריבי חכמי דורנו ישישים המה בימים, (יאריך י״י ימיהם ושנותיהם) ישמחו בידעם כי דור נולד לא אלמן יהיה אם כהן צדק יעמוד במקדש ההכמה לשרת. אשריך כי לאלה זכית בשחרות ימיך בהיותך בן שלש ושלשים שנה, ואקוה כי אחריתך ישגא מאד. מעט הספרים האלה קבלתי, אך שאר הספרים אשר רשמת במגלתך, בחרו להם דרך אחרת ואולי פגשו באגרותי וילוו אליהן ויסעו יחדיו ואלהים יודע איה תקעו אהלם.

ובכן מלא נא ידך מים חיים וזרקם עלי לטהרני. והיה בריתי אתך ואתאבק בעפר רגלי החכמים הגדולים אשר נשאת את שמם על שפתיך, ואצוק מים על ידיהם, אף כי כעת אין בידי מנחה ראויה להגיש לפניך. ובטחתי כי לא נעלמה ממך עבודתי הרבה עד בלי נשוא, הן בבית הספר הגדול הן בבית היתומות אשר בניתי זה י״ד שנה, הן בחברת מבקרי חולים, הן בכתבי לעלי העתים לעם ועם כלשונו, הן בקרוא המגלות אין קץ הנשלחות אלי להעבירן תחת השבט, הן להשיב על האגרות הבאות מכל קצוי ארץ, הן ללהום נגד הקמים עלי במצאם בין אמרי שמץ פסול, הן להוציא לאור ספרים לתועלת התלמידים. מלבד העניים והאביונים הנגשים אלי להמליץ בעדם ולתמכם, ואני זקנתי ושבתי ולא אוכל לצאת כפעם בפעם אף כי ת״ל ככחי אז כחי עתה, הלא עוד מעט ואינני, והרוח תשאני או לשוטט בש״י עולמות או לשכון בתחתיות ארץ, ויבא שמשי ויכבה נרי, ולא אצא עוד מחופתי לרוץ ארח.

ותמהתי על החכמים יודעי ספר השמחים אלי גיל ישישו במצאם בספרים אשר הוצאתי איזה מלה או שורה, אשר לא ישרה בעיניהם, וימהרו לגלות ערותי ולצאת לקראתי ברומה וכידון להראות את גודל חכמתם, או להענוג העוברים בחוצות, למען יתאספו הנערים לדעוך אותי כאש קוצים, ואומרים האח! ואינם שמים אל לבם כי אין אדם אשר לא יחטא, וכי אנכי היחיד והמה הרבים ואין בידי להרחיקם מעלי או לברוח מהם, ועוברים על דברי חכמינו הקדמונים „המלבין פני חבירו כרבים וכו״ ואנכי מימי לא קצפתי על איש הבא להוכיחני על פני והודיתי על האמת ואשפוט על מעשי במדת הדין אם שגיתי ואברך את

המיניחים ובריתי נאמנת להם . אבל אבקש מכל שוחרי תושיה החסד הזה שידבחו בנחת ובלי משטמה באחד מן העלים היוצאים מדי יום ביומו או מדי חדש בחדשו לגלות את החדשות הנמצאות במטמוני קדם , ואנכי אשמע וארצה להם , ולא ילחצוני באגרותיהם להוציא מעט הכסף אשר באמתחתי כי אינני מיורשי קרח ולא קניתי מחצבי הרים לאסוף אוצרות זהב ואבנים יקרות להעשיר אנשי הרצים בעלי הפוסט ללא הועיל :

בכל זאת לא הייתי מונע לשמוע לעצתך ולשלוח לך איזה מאמרים להצדיקני נכח האיש גאטשלאבער (ובטחתי כי כשמו כן הוא : (מברך ה׳ וגם ה׳ יברכהו) אי לתת לו כבוד כראוי לאוהב אמת וצדק , לולא ראיתי אזי חדש מעשה ידי החכם האלוף הנכבר פראפעססאר פינסקער אשר האיר פני תבל בקורות הקראים , וחקירותיו עמוקות מני ים , ואמרתי בלבבי מי אנכי להרת בגבול האדם הגדול בענקים ולהפש בכליו . הלא אליו כל מבקשי אמת , ידרושו , ולמה זה לריק איגע ולחבל איעף ? הלא טוב לי לחסות תחת כנפי הנשר הזה ולהיות עבד לו כל הימים אשר לא אמות כי אחיה , וללמד את בני יהודה קשתו אשר אתו הוא למשוך בעט סופר בשפת עבר , ואנכי אעתיק את תוכן דבריו ללשון העמים , והוא יתמכני לבלתי אכשל , ואוכה לתקן את אשר העויתי ולסקל את המסלה מכל מכשול ואבן נגף , ופרו מעלי הרובים ונאלמו כל המריבים עלי פיהם , וגם המברך ה׳ יברכני לשלום .

הנני עבדך מוקירך כערכך הרם והנשא

מרדכי יוסט

עלה לדוגמא

מהעירותי

לס׳ הפלאה שבערכין מהרב הגאון הגדול מוה׳ ישעיה ברלין ז״ל

אברונגא בעירובין (דף ס״ב א׳) בריאה במוהרק׳ ואברגא , פי׳ רב האי גאון בלשון פרסי שלוחים עכ״ל הערוך , והעיר על זה הגאון הר״ב כן פירש״י ותוס׳ שם עכ״ל . והנה מה שכתב וכן פירש״י הוא ט״ס , כי רש״י ז״ל לא פי׳ כן כמו שהביא שם הר״ב ז״ל בעצמו , דרש״י פי׳ ספסלין וקתידראות . ורק התוס׳ פי׳ כן . גם יש עוד להעיר כי לפנינו בערוך ובגמרא דעירובין איתא **אברוג נא** לא **אברונגא** כמו שהביא הגר״ב . אולם אע״ג דאיהו לא הוי מוליה חזי ,

כי כן הוא לנכון, וכצ"ל, והיא המלה המורה על שלוחים בלשון פרסי, וכמו שהעיר בצדק ידידי ואהובי הרב החוקר הגדול מהר"א יעללינעק נ"י בספרו שפת חכמים, וכן העיר החכם יש"ר בבכה"ע תקפ"ז צד 77.

אברקין הערוך הביא וז"ל בשבת פ' כל כתבי שני סבריקין ושני אבריקין. והעיר הגרי"ב לפנינו איתא נוסחא אחרת עכ"ל. ואני אומר כי לא אל הבבלי כיון הערוך רק להירושלמי, והמלה „בירושלמי" נשמטה בערוך. וכן הוא באמת כמו שהביא הערוך בירושלמי שבת פ' כל כתבי (ה"ה) והרב בעל ק"ע לא ידע הוראת המלה הזאת, וכבר בארתי במגן ירחים ח"ד צד 59.

אברתא בר המג (שבת ק"ט ב') וע"ז העיר הגרי"ב לפנינו איתא **אבדתא**, וכן פירש"י אבדתא, אזוב, וטעות הוא וצ"ל אברתא כי כן הוא להדיא בשבת ק"ט ב' דאזוב האמורה בתורה הוא אברתא בר המג עכ"ל. דברים אלו לא נקראין ולא מתרגמין, כי איה איפא נמצא לפנינו אבדתא? ואם היתה הגרסא לפני הגרי"ב (בשבת ק"ט ב') א ב ד ת א מה זה כי חזר ואמר כי צ"ל א ב ר ת א כי כן הוא להדיא בשבת דף ק"ט, הרי סותר את דבריו? אולם האמת יורה דרכו כי הדברים מקוטעים הם, וכך צ"ל „לפנינו בע"ז דף כ"ט ע"א איתא אבדתא" בדל"ת, וע"ז הביא הרי"ב ראיה לסתור גירסא האמורה בע"ז משבת דף ק"ט ב'. והנה מבלעדי ראיתו משבת שם, עוד לי ראיה אחרת משבת קכ"ח ע"א, אזוב אברתא ע"ש ברי"ש ולא בדל"ת, וההוכחה היותר גדולה כי צ"ל אברתא ברי"ש יען המלה רומית, עיין ביישרענג ח"א צד 127.

אגמא דיקרא והוסיף הרי"ב כי לפנינו איתא מ א ק ר א ד א ג מ א עכ"ל, וכאשר הוא לפנינו בגמרא הוא הנכון עיין בכה"ע תקפ"ז צד 77.

אגן ז"ל הרי"ב בכיצד משתתפין מחוסר כאן או אין עכ"ל הערוך, ולפנינו מחוסר כן או אין עכ"ל הרי"ב. ובמחב"ת שגה בזה כי הציון מכיצד משתתפין מיסב על המאמר שהביא הערוך שם לפני זה „ויש לה אוגנים" ועל המאמר הזה מחוסר כן או אין מצויין בערוך בס"פ הכל שוחטין (כ"ה א') והגרי"ב אגב שוטפיה לא עיין היטב.

אגרוף בעל הערוך הביא המלה הזאת וסיים כדקאמרינן בעלי אגרופין, והעיר ע"ז הגרי"ב וז"ל לא מצאתי לשון זה אלא בפסחים דף נ"ג תודס איש רומי גברא רבה הוה או בעל אגרופין הוה עכ"ל. והעיר על זה ידידי הרב החכם הגדול אוצר בלום מהר"י רייפמאן (ישרון ח"ג צד 120) כי נמצא גם בסנהדרין (כ"א א') ובקידושין (ע"ו ב') בעלי אגרופין עכ"ל. המקומות האלה הביא הערוך בעצמו בריש הערך, וזה כוונת הערוך שסיים „כ ד ק א מ ר י נ ן ב ע ל י א ג ר ו פ י ן" ר"ל כמו שהבאנו למעלה בריש הערך. ותמיה גדולה מאד על הגאון רי"ב שכתב „לא מצאתי לשון זה" והוא מובא בערוך במקומו. וכן ראיתי בספרו מיני תרגומא בפ' משפטים פסוק באגרוף הביא לשון הרמב"ן שכתב כמו שאמרו בעלי אגרופין וכתב גם שם

הגרי"ב לא מצאתי זאת אלא בפסחים דף נ"ג תודוס איש רומי וכו' .

אדר ותרגום גופר קתרוס וכתב על זה הגרי"ב לפנינו בת"א דקרדוס ובתיב"ע דקרדונין ובת"י דקירדינון ובמתורגמין דקירדוס , ובמכלל יופי הביא שתרגם דקדרוס ודברי הערוך מכוונים עם המכלל ע"ש , א"צ לכל אלה להביא ראיה מן המכלל לקיום גירסת הערוך כי כבר מלתי אמורה (ישרון ח"ב צד 32) כי בתרגומים המלה משובשת והנוסחא קדרוס הוא העיקרית כי כן הוא ביוני וברומי ע"ש .

אוון ז"ל הערוך בב"מ פרק השוכר את הפעלים דף צ"א בגמרא שכרו מאוונא לאוונא בב"מ בפ' השוכר את האומנין בגמרא או שנעשית ע"כ . ועל זה כתב הגרי"ב וז"ל הער הביא ב"מ פ' השוכר את הפועלים דצ"א שכרו מאוונא לאיונא לפנינוך מאומן לאומן ואולם בפ' השוכר את הפועלים גם לפני הערוך היתה הגירסא שכרו אומן לאומן אשר הביא הערוך בעצמו ערך אמן ג', ואיך יסתור הערוך את דברי עצמו? ועוד אחרי כי הערוך הביא שני מאמרים ממס' ב"מ א"כ היה לו להקדים פ' השוכר את האומנין שהוא קודם ואח"כ פ' השוכר את הפועלים שהוא מאוחר ? ועוד שהרי שכרו מאומן לאומן הוא שם במשנה דף צ"א , ואיך כתב הערוך בגמרא שכרו מאוונא לאוונא ? לכן נראה ברור שט"ס נפל בערוך וכן צ"ל „אוון בגמרא שכרו מאוונא לאוונא בב"מ פ' השוכר את האומנין בגמרא או שנעשית" כוונתו לדף ע"ט ב' , כי שם הוא לנכון לפנינו בגמ' „שכרו מאוונא לאוונא" וראש המאמר בגמרא שם מתחלת בציון על המשנה או שנעשית . אבל הציון בראש הערך „ב"מ פ' השוכר את הפועלים" שבשתא היא , ויש למחקה . ואחד ואולי הוא הר"ש איקוולטי בחפשו את המאמר שהביא הערוך ולא מצא וציין בצדו „ב"מ פ' השוכר את הפועלים דף צ"א" כי חשב שהערוך כוון למאמר מ א ו מ ן ל א ו מ ן שהוא שם במשנה , אבל הערוך הביא מ א ו ו נ א ל א ו ו נ א וציין לנכון „ב"מ פ' השוכר את האומנין" והוא שם כמו שציינתי בדף ע"ט ע"ב , לכן טעה הגרי"ב שחשב שהציון מוסב למטה למאמר „שכרו מאוונא לאוונא" ולא הבין מלאחריו שהערוך הביא המאמר מקודם ואח"כ ציין מקומו בב"מ פ' השוכר את האומנין , והמלות „בפ' השוכר את הפועלים" הוסיף איזה מגיה שוגה .

אותיאום . כתב הערוך פי' בלשון יוני לאלתר מיד , וכתב הגרי"ב וז"ל בכל המקומות איתא **אותיום** ופרש"י בכריתות מיד ולשון יוני הוא . וכ"כ רש"י ביומא דף ו' ע"א ד"ה כמאן , וה"ו שיהיה הכחשה במילתא דעבידא לגלויא , ואמנם עדות רבינו ועדות רש"י שניהם אמת עפ"י מ"ש התוס' בב"ק דף פ"ג ע"א ד"ה לשון שמענו שמשתנה כעין לשון לע"ז שמדברין אותו לשון צח במדינה אחת יותר מבמדינה אחרת וכו' עכ"ל . וכ"כ הרי"ב בגליון הש"ס (נדה י"ד א') ע"ש . אולם פרפרת נאה היא על פי החידוד והפלפול , אבל לא על דרך האמת , כי נוסחת **אותיאום** היא העיקרית , וכן היתה הגירסא לפני רש"י רק המדפיסים שבשו בגמרא ואח"כ ברש"י והציגו באות ם תמורת ם והמלה יונית ευθεως ευθυς שפי'

זאפארט , זאנגלייך , אוף דער שטעללע . (לא כמו שהביא הרמ״ל) וצ״ל **אוותיום** בגמ׳ כי אותיות **און** המה במקום בלשון *v* יוני . ולפנינו בכריתות י״ז ב׳ אותיום השמיטו גם הוי״ו הראשונה מבלי דעת.

אחד אחידת מגדל שד מגילה ו׳. כתב הרי״ב לפנינו איתא שיר ובע״י גרים ציר . . עכ״ל יש להעיר שלפני הפייטן ביוצר לשבת חנוכה היתה הגירסא **שר** מסבת שם נקראת אחידת מגדל נשיא . מזה נראה ברור שהיתה לפניו הגירסא בגמ׳ **שר** והצ״נ נשיא כדי להשוות החרוז עם נסי במאמר שלפניו..

אפיא בחלק דף ק״א ב׳ אמר קמי׳ רבון דעלמא אי ענית לי כו׳ ואי לא אמינא כל אפיא שוין וכו׳ עכ״ל הערוך . וכתב הרי״ב בגמ׳ שלפנינו ליתא ורק בע״י איתא קצת כנוסחא זו עכ״ל . ונעלם ממנו במח״כת כי המאמר הזה כצורתו הוא בירושלמי סנהדרין פ״י ה״ב . ונשמטה בערוך מלת „ירושלמי״ . — ובדרך אגב אראך עוד קורא נעים מה שנעלם מעינו הבדולח של הגרי״ב בספרו שאילת שלום על השאילתות דר״א גאון פ׳ בראשית סימן ב׳ כתב על מאמר השאילתות תניא א״ר יוחנן צריך האדם שיהא לו שתי עטיפות אחד של חול ואחד של שבת כו׳ לא ידעתי מקומו בש״ם דילן , גם נודע ד״ר יוחנן לא נזכר בשום ברייתא , ודע בב״ר הביאו הילקוט רמז ט״ז איתא ברכו במן כו׳ ברכו בעטיפה כו׳ רב כהנא אמר צריך להחליף , ר׳ יוחנן אומר צריך לערב עכ״ל . ונעלם ממנו שהמאמר הזה הוא בירושלמי פאה פ״ח ה״ז .

אפקריסין . ז״ל הגרי״ב הערוך הביא במ״ק דף כ״ב ר׳ יוחנן אמר אפי׳ מלאין ואפי׳ אפיקרכותו לתוכו ע״כ . שם לא מצאתי אלא בחגיגה פ׳ חומר בקודש דף כ״ו . ודע דבפירוש הר״ש כלים פ׳ כ״ט נרפס ג״כ בפ׳ ואלו מגלחין דף כ״ב והגהתי על נכון גם שם עכ״ל הרי״ב . ואתה קורא נעים פה אראך איך שגגה גדולה יצאה בכאן מלפני השליט הגדול הגאון הרי״ב ז״ל , ואעתיק לפניך לשון הערוך ערך אפיקריסין וז״ל צורר אדם מעותיו עם תפיליו באפיקריסו (ברכות דף כ״ד) ירושלמי בר״פ היה קורא אפיקריסין היה לבוש מפנים , אפקרוסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה (מ״ק פ׳ אלו מגלחין דף כ״ב) ר׳ יוחנן אמר אפילו מלאין ואפילו אפיקרסותו לתוכו עכ״ל הערוך . והנה המאמר האחרון שהביא הערוך בשם ר״י הוא בחגיגה כ״ו ע״א ונשמט בערוך הציון מזה המאמר , וכמצאת זאת השב הגרי״ב כי דציון .מ״ק פ׳ ואלו מגלחין דף כ״ב״ מוסב על מאמר האחרון . לכך כתב כי לא נמצא כן במ״ק ורק בחגיגה ; אולם כל מעיין בצדק ישפוט כי הציון „מ״ק פ׳ ואלו מגלחין״ מוסיב ל מ ע ל ה על המאמר „אפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה״ וזה המאמר הוא במ״ק כ״ב ע״ב . ויותר פלא שבכלים (פ׳ כ״ט מ״א) הביא הר״ש שם אפקירסותו דפרק אלו מגלחין דף כ״ב כמו שהוא באמת שם , והגאון רי״ב כתב גם שם וז״ל : גם בערוך ערך אפיקריסין איתא כך אולם בחבורי הפלאה שבערכין כתבתי דצ״ל בפרק חומר בקודש בחגיגה כ״ו ע״א כי התם בחגיגה איתא כאשר העתיק הערוך

ר' יוחנן אמר אפילו מלאין ואפילו אפייקסותו לתוכו עכ"ל. וזה הפלא ופלא, כי שם בר"ש בנלים לא נזכר כלל המאמר מחגיגה רק ציין אפקרכותו דפ"ק אלו מגלחין, כאשר נמצא באמת שם. אולם הר"ב שם סמך על זכרונו על מ"ש בטעות בספרו הפלאה שבערכין. ולא חש לעיין במ"ק פ' אלו מגלחין דף כ"ב.

ארדב בב"מ פ' השוכר את האומנין דף פ' ע"ב תרקב לכתף עכ"ל הערוך. וכתב הגר"ב לפנינו איתא קב לכתף עכ"ל. קורא יקר! שמע לי ואחוך כי אין כאן שינוי נוסחאות בין הערוך ובין הגירסא שלפנינו, והכי איתא בגמרא שם **ת"ר** קב לכתף, ואותיות ת"ר הוא ר"ת **ת**נו **ר**בנן כנודע, והמעתיק השמיט בערוך שני הקוים שעל מלת ת"ר והקריב מלת **קב** אל **תר** ונעשית **תרקב** וזה ברור.

בעיא סנהדרין דף מ"ד ע"ב ובההוא מעשה דבעי ההוא מוכסא עכ"ל הערוך. וכתב הגר"ב לפנינו איתא כי ההוא מעשה דבעיא מוכסא, ועל מלת בעיא לא פי"ש רבינו כלום, ומי יתן אדעהו עכ"ל. יעויין הקורא בירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ו, ושם איתא כל המעשה מן בר מעין מוכב ע"ש. לכן מעין הוא שם המוכס, וצ"ל כי ההוא מעשה דמעין מוכסא אי דבר מעון מוכסא. וכן בירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב איתא המעשה מן בריה דמעין מוכס ופי' הרב בעל ק"ע בן של אדם אחד ששמו מעון והוא היה מוכס עכ"ל.

דחוון הניאל ו' י"ט ודחוון לא הנעל קדמוהי, וכתב רש"י ודחיין ושלחן במשנה, כך פתר דניש לא הכניסו שלחן לאכול. כתב הגר"ב והנה מ"ש רש"י במשנה לא ידענא פירושו ואולי צ"ל במשתה וכו' עכ"ל. ראיתי בתשובת דונש בן לברט צד 58 (לונדן תרט"ו) שכתב וז"ל: ופתרת (ר"ל מנחם אתה פתרת) ודחון מין כלי זמר המה לפי הענין ונודע כי רחון בספר תוספתא כשולחן ודרוש ושאל ובחן עכ"ל. וכן כתב שם הר"ת בלשון תוספתא הבחונות מענין השלחנות וכן ראיתי ברד"ק שם שהביא ובתוספתא הבחונות של בעלי בתים פי' שלחנות לכן מזה תראה שצ"ל ברש"י בתוספתא במקום המשנה.

זרז א'. מכות דף כ"ג ע"א ובר"ש וישלחו אין מזרזין אלא למזרזין עכ"ל הערוך. וכתב הגר"ב תיבות אלה השנים „ובר"ש וישלחו" צריך תקון קצת עכ"ל, והנה הערוך כיון למדרש פנים אחרים של וישלהו שהביא (בערך הרדס, טג, קטה) ועיין בערך רנק שכתב בספרי במדבר סיני שהוא כענין מדרש וישלחו.

חש ג'. בסוף פ"ק דסוכה מה הדס דהוש בעלים כך לאה אמנו דהושה בבנים עכ"ל הערוך, וכתב הגר"ב לא מצאתי שם רק במדרש רבה פרשת אמור עכ"ל. ובהערותי לפסיקתא כ"י (אשר תצא אי"ה בקרב הימים לאורה) הערותי שהמאמר ההוא הוא בפסקא סוכה אשר בכ"י שלי. ובערוך יש לתקן שצ"ל בסוף פסקא דסוכה, וכן מובא ברש"י יחזקאל כ"ז י"ז וז"ל והביאו בפסיקתא מה הדס רחוש בעלין אף לאה רחושה בבנים עכ"ל. ובהערותי הרחבתי לבאר בהוראת מלת דהוש. (המשך יבא אי"ה)

שלמה באבער

שַׁלְוַת נְוֵה כְפָרִים

שיר השירים אשר בספרי „צִיצִים וּפְרָחִים״

ונלתי

אברהם בער הכהן גאטטלאבער ׃

Die Ruhe
des ländlichen Lebens.

הָכֵן בַּחוּץ מְלַאכְתֶּךָ
וְעַתְּדָהּ בַּשָּׂדֶה לָךְ ׃

(משלי כ״ד כ״ז)

אֲשֶׁר חָמְדוּ שְׁכוֹן בָּתִּים רְצוּפִים
וְלֹא גַנּוֹת · קְרָא אוֹתָם עֲיָרִים ׃
זְנַח אוֹתָם וְנָלִין בַּכְּפָרִים
וְנִבְחַר מִשְׁכּוֹן בָּתֵּי עֲיָרִים ׃

(ר׳ משה אבן עזרא בס׳ התרשים)

Je vous quitte enfin, tristes asiles de l'orgueil et de l'eselavage, villes superbes, ou le vice opprime si souvent la vertu humiliée, ou l'ortient Cieu de tout, ou les sentimens peeieux de la nature sontéttoufés sous le brillant attirail de la folie! Je te revois, Campagne cherie, doux asile du bonheur et de l'innocence!

(Les nuis champetres, par M. de la Vaux)

L'amour et l'amitié me fixent au vilage!

(Florian)

טוֹב שֶׁבֶת בַּכְּפָרִים
מִשֶּׁבֶת בֶּעָרִים

הֵן יִשְׂמְחוּ אִכָּרִים
בָּעֲמָקִים , בֶּהָרִים ,
גַּם רוֹעֵי הָעֲדָרִים
עִם תְּיָשִׁים וּפָרִים ,
מֵאֵל יִקְחוּ פִּתָּם
אַךְ לֹא מִידֵי זָרִים ,
מַיִם לִשְׁתּוֹת בְּעִתָּם
מִסֶּלַע נִגָּרִים .

ו
יֶאֶנְחוּ הַשָּׂרִים
לְקוֹל נֹגְנִים עִם שָׁרִים ,
וְהֵמָּה סְגוּרִים מְסוּגָּרִים ,
וּמִכֹּל עֲבָרִים ,
בַּמַּחֲנִים , בַּמִּבְצָרִים ,
בַּצִּנָּה מְעוּטָּרִים ,
וַחֲלָיִים נֶאֱמָנִים
יוֹבִילוּם לַקְּבָרִים ,
לַחְמָם מְרוֹרַת פְּתָנִים
וְיֵינָם מַיִם מָרִים .

מִשֶּׁבֶת בֶּעָרִים
טוֹב שֶׁבֶת בַּכְּפָרִים .

פֹּה תִרְאֶה הָעַיִן
זֹהַר הַשָּׁמַיִם ,
עַל שְׂפַת מֵי הָעַיִן
וְעַל נַחַל הַמָּיִם ;

זֶה הָאוֹת לָאִכָּר
הַמִּתְהַלֵּךְ בְּתֻמּוֹ ,
כִּי עַל פְּנֵי הַכִּכָּר
אֱלֹהָיו שָׁם עִמּוֹ .

פֹּה לָבְשָׁה הָאֲדָמָה
צֶבַע תְּכֵלֶת וְרִקְמָה ,
וַיֵּיף בְּגָדְלוֹ שָׁמָּה
הָאֶרֶז וְהַשִּׁקְמָה .

פֹּה אֶרֶז יַבִּיעַ ,
שָׁם אֵזוֹב יוֹדִיעַ ,
כִּי בָרָא כֹּל אֵלֶּה
הָאֵל עֹשֵׂה פֶלֶא .

הָעֲמָקִים עָטְפוּ בָר
וְהַצֹּאן לָבְשׁוּ כָרִים ,
שָׁמָּה אֹהֶל יְחֻבַּר
עַל רָאשֵׁי הֶהָרִים .

אִישׁ שָׂדֶה עֲשָׂהוּ
תַּחַת צֵל עֳפָאִים ,
כְּתֹנֶת עוֹר מִכְסֵהוּ
וּרְפִידָתוֹ דְשָׁאִים .

מִתְּיָשָׁיו הָעוֹרוֹת ,
דְּשָׁאָיו הָצִיר הָרָיו ,

וְעַל יְצוּעַ טַל אוֹרוֹת
יִשְׂחַק יִלְעַג לְשָׂרָיו •

סְרוּחִים עַל מִטָּתָם
מַאֲטוּן מִצְרָיִם •
לַיְלָה נִגְזְרָה שְׁנָתָם
וַיִּשְׁנוּ בַּצָּהֳרָיִם •

שׁוֹתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן
ואֹכְלִים כָּרִים מִצֹּאן ׳
וְכָל טוּבָם כְּאַיִן ׳
לֹא יִשְׂבְּעוּ רָצוֹן •

כִּי תֶּרֶב בִּרְכָתָם
לֹא תֶּעֱרַב שִׂמְחָתָם !
זֶה בְּזֵעַת אַפַּיִם
שָׂשׂ בַּעֲמַל יָדַיִם ׳
וְזֶה בַּעֲדִי עֲדָיִים
כְּנֵטֶל לוֹ הַחַיִּים ׳

טוֹב שֶׁבֶת בַּכְּפָרִים
מִשֶּׁבֶת בֶּעָרִים •

בֶּעָרִים הַגְּדוֹלוֹת
לֹא יֶחְדְּלוּ הַקּוֹלוֹת :
שָׁם הַמַּרְכָּבוֹת
וְסוּסִים וּפָרָשִׁים
יָנִיאוּ הַלְּבָבוֹת
יַלְאוּ הָאֲנָשִׁים •

שָׁמָּה לַשַּׁחַת
מְזוֹרָה הָרֶשֶׁת ׳
וְהָעוֹלָה מִפַּחַת
תְּהַלְּפֵהוּ הַקָּשֶׁת •

כִּי בֶצַע מִזֶּה
מְצוּדָתוֹ שְׁטוּחָה
וְהַשֶּׁק מִזֶּה
אַשְׁפָּתוֹ פְּתוּחָה •

גּוּר אַרְיֵה הַבֶּצַע
וְהַתַּאֲוָה לְבִיאָה ׳
מֵהֶם חֲבוּרוֹת פֶּצַע
וְכָל מַכָּה טְרִיָּה •
שָׁם יַחְדָּו יִרְבָּצוּ
בְּנֵי אָדָם יִלָּחֲצוּ •

עַל צְרוֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם
וְשׁוֹכְבוֹת חֵיקֵיהֶם
הָאֲנָשִׁים יִנָּצוּ ׳
וְהַלְּבָבוֹת יֵחָצוּ •

מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה
מִבַּעַד לְצַמָּה ?
כַּשַּׁחַר הִיא יָפָה
וּבָרָה כַּחַמָּה ׳

עֵינֶיהָ כְּיוֹנִים
מְאִירוֹת כַּסַּפִּירִים ׳

אֵלֶיהָ , רְאֵה , פּוֹנִים
סָבִיב בְּנֵי הַנְּעוּרִים

לָהּ יִשְׂאוּ עֵינַיִם
לָהּ יַטּוּ אָזְנַיִם
אַהֲבָתָהּ לָרֶשֶׁת
אֶת שְׁלוֹמָם יַשְׁבִּיתוּ ,
בַּחֶרֶב וּבַקֶּשֶׁת
אִישׁ אָחִיו יָמִיתוּ .

כֹּה יִפְּלוּ בָּרֶשֶׁת
בִּמְשׁוֹאָה וָאֶמֶשׁ
וְהֵמָּה כְּנֵפֶל אֵשֶׁת
בַּל חָזוּ הַשָּׁמֶשׁ .

אָן תֵּלְכוּ הַגְּבָרִים
לַחֲצוֹב לָכֶם קְבָרִים ?
חֲבוּ כִּמְעַט רֶגַע
וְתִרְאוּ הַנֶּגַע :

הִנֵּה שְׁתֵּי עֵינֶיהָ
סָרָבִים וְסַלּוֹנִים ,
וְשׁוֹשַׁנֵּי לְחָיֶיהָ
הֵם חוֹחִים וְקִמְּשׁוֹנִים .

אֵלֶּה שְׁנֵי שָׁדֶיהָ
חַרְבוֹתֵיהֶם בְּיָדֶיהָ ,
וְנֹעַם נְשִׁיקוֹת פִּיהָ
כְּחִצִּים וְקֶשֶׁת רְמִיָּה .

וְאַתָּה , אֲהָהּ , גֶּבֶר ,
הֶאָנַח עַל שֶׁבֶר ,
לְהִצָּיָהּ מַטָּרָה ,
וְאַחֲרִיתְךָ , הָהּ , מָרָה .

וּמָה הַקּוֹל הַזֶּה
מִקָּצֶה מִזֶּה ? —
קוֹל הֲמוֹן אֻמְלָלִים
בְּיוֹם קְרָב וּמִלְחָמֶת
שָׁם נָפְלוּ חֲלָלִים
לְפִי חֶרֶב נֹקֶמֶת ;
כִּי קֶשֶׁר קָשָׁרוּ ,
בְּרִית מַלְכָּם עָבָרוּ .

עַתָּה בְּבוֹא הַקֵּרֶץ
רַבִּים לִקְצוֹת אֶרֶץ
לְהִמָּלֵט שָׁם נָסוּ ,
וְאֵלֶּה הַנִּשְׁאָרִים
הוּבְאוּ לֶעָרִים
לִמְלָאכָה יֵעָשׂוּ .

גַּם חֶבֶר גַּנָּבִים ,
גִּבּוֹרִים וַחֲזָקִים ,
עִמָּם רָצִים וְשָׁבִים
בָּרְחוֹבוֹת , בַּשְּׁוָקִים :
יַעַבְדוּ בְּפֶרֶךְ ,
לְחַזֵּק הַדֶּרֶךְ
לַעֲדֹר הֶהָרִים ,
וְלִבְנוֹת מִבְצָרִים ,

לגדור בַּפֶּרֶץ ,
וְלַחְפּוֹר בָּאָרֶץ ,
וַיְבַקְשׁוּ שָׁמָּה ,
בְּבֶטֶן הָאֲדָמָה ,
הַבַּרְזֶל וְהַנְחֹשֶׁת .
לַעֲשׂוֹתָם כְּבָלִים ,
לֶאֱסוֹר הַנְּבָלִים
יָגְזְרוּ לַבֹּשֶׁת .

שָׁם מִבֵּית הָאֲסוּרִים ,
אֶשְׁמַע בְּכִי תַמְרוּרִים :
קוֹל אֻמְלָל וְדַכָּא ,
כִּי נָפַל בַּחַכָּה
חִנָּם וּבְלִי פֶשַׁע ,
וְרָחוֹק מֶנְהוּ יֶשַׁע .

בְּצֵל סֻכָּתוֹ רַעֲנָן ,
כֻּלּוֹ שָׁלֵו שַׁאֲנָן
יָמִים רַבִּים יָשַׁב ,
לֹא פָחַד וְלֹא חָרַד ,
יַעַן רַע לֹא חָשַׁב
וּבְמַלְכּוֹ לֹא מָרַד .

בְּחִכּוֹ תוֹרַת יְשָׁרִים ,
לֹא מָעַל כָּל מָעַל ,
לֹא לָקַח מִזָּרִים ,
מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ נָעַל ,

עַל דַּם אִישׁ לֹא עָמַד ,
אֶת־כַּסְפּוֹ לֹא חָמַד ,
וְאֶת חֶלְקַת שָׂדֵהוּ ,
וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֵהוּ .

אַף נֵזֶר וַעֲטֶרֶת ,
לֹא הִפְרִיעוּ מְנוּחָתוֹ ,
לֹא נִמְצָא בְּמַחְתֶּרֶת ,
וְלֹא נִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ ,

אָח הָיָה בַּצָּרָה ,
אֶל כָּל נֶפֶשׁ מָרָה ,
לְפִסֵּחַ רַגְלַיִם ,
וּלְעִוֵּר עֵינַיִם ,
וַיְהִי מִשְׁעָן לַשָּׁב ,
הוֹן וּרְכוּשׁ לֹא רָכַשׁ ,
מֵאָלָה וּמִכַּחַשׁ ,
גַּם לֹא נִשְׁבַּע לַשָּׁוְא ,

וְהוּא אָסוּר בַּחֲבָלִים ,
מִתְהַלֵּךְ בִּיגוֹנוֹ ,
שְׁתֵּי עֵינָיו כַּגֶּחָלִים ,
וְלֹא יָדַע עֲוֹנוֹ !

כִּי גַם הַשָּׂרִים ,
שֹׁפְטֵי מֵישָׁרִים ,
גְּבֹהִים עַל גְּבֹהִים ,
אֵינָם כֵּאלֹהִים ,
לָדַעַת לְבָבוֹת ,
אֲלָפִים רְבָבוֹת ,

אֲנָשִׁים וְנָשִׁים ,
לְשָׁפְטָם מְגָשִׁים .

הֵמָּה יִשְׁפּוֹטוּ ,
יְמַהֲרוּ יַחְלִטוּ ,
לְמַרְאֵה עֵינֵיהֶם ,
לְמִשְׁמַע אָזְנֵיהֶם .

זֶה הֶעָנִי קָרָא ,
עֶזְרָתָם בַּצָּרָה ,
וְאֶת צִדְקוֹ הוֹכִיחַ ,
אוּלָם בֹּגֵד בָּגֶד ;
לוֹ נִצָּב מִנֶּגֶד ,
וּכְזָבִים יָפִיחַ .

לְבוּשׁ שָׁנִים ,
עִם עֲדָנִים ,
בְּרֶשַׁע כֶּסֶל ,
יַעַץ זִמָּה ,
וַ עֲלֵי כֶסֶל ,
עָשָׂה פִּימָה .

בְּגוֹבַהּ קוֹמָתוֹ ,
נִצָּב לִקְרָאתוֹ ,
וּבְקוֹלוֹ קוֹל עוֹז ,
עָלָיו יָרִיעַ ,
וְהִנֵּהוּ לָבֹז ,
וְאֵין מוֹשִׁיעַ —

כָּכָה בָּעִיר בְּלוּלוֹת ,
יַחַד כָּל הַקּוֹלוֹת :
פֹּה קוֹל בֶּן בְּלִיַּעַל ,
עַל כִּי מָעַל מָעַל ,
בְּמַקֵּל יַחְבֹּט ,
אוֹ יַכֶּה בְּשֵׁבֶט .
וְשָׁם עָנִי גֹוֵעַ ,
מַר יִזְעַק יְשַׁוֵּעַ ,
וְהוּא מְדֻכָּא מְחֻלָּל ,
בֵּין רְשָׁעִים יִתְבּוֹלָל .
זֶה חֵלֶק הַשָּׂרִים ,
וְנַחֲלָתָם בֶּעָרִים :

קוֹל רֶשַׁע קוֹל זָדוֹן ,
קוֹל מַשַּׁק כְּלֵי נֶשֶׁק ,
קוֹל מַצָּה , קוֹל מָדוֹן ,
קוֹל אַהֲבָה , קוֹל חֵשֶׁק

קוֹל רַעַשׁ וָרַעַם ,
מִגַּלְגַּלֵּי מֶרְכָּבוֹת ,
קוֹל הוֹלֵם הַפַּעַם ,
קוֹל חֹצֵב לֶהָבוֹת .

קוֹל מְפוֹצֵץ אֲבָנִים ,
לִרְגּוֹם בָּם הָאֲדָמָה ,
אַף לִבְנוֹת בִּנְיָנִים .
וּלְהַשְׁבִּית הַדְּמָמָה :

כִּי אַחֲרֵי הַהֶבֶל ,
יִרְדְּפוּ אַנְשֵׁי תֵבֵל ,
עַל כֵּן יִפְרְצוּ פֶּרֶץ ,

גַּם בְּחֻקּוֹת הָאָרֶץ ·

תַּחַת חֵן צְבָעֶיהָ ·
פְּאֵר רִקְמַת דְּשָׁאֶיהָ ·
בְּאֶבֶן רְגָמוּהָ ·
וּשְׁמָמָה שָׂמוּהָ ·

דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ ·
שָׁתוּ עַל נְאוֹת שִׂיחַ ·
תַּחַת הַנִּצָּנִים ·
הֵן יַעֲלוּ הָאֲבָנִים ·
וְכָל עֵשֶׂב פּוֹרֵחַ ·
לֹא יוֹסִיף תֵּת רֵיחַ ·

הֲטוֹב שֶׁבֶת בֶּעָרִים ·
מִשֶּׁבֶת בַּכְּפָרִים ?

וַאֲנִי עָנִי גֹּוֵעַ ·
אִישׁ עִבְרִי · יוֹדֵעַ ·
כִּי בֶעָרִים נַחֲלָתִי ·
רַק בָּשְׁתִּי וְחֶרְפָּתִי ·

שָׁם אֲבוֹתַי לְפָנִים ·
לְתִפְאֶרֶת וּלְגָאוֹן ·
הָיָה הַיּוֹם לְבָנִים ·
לִכְלִמָּה וּלְדֵרָאוֹן ·

אֻמְלָלִים · נִכְשָׁלִים ·
בַּחוּצוֹת נְבוֹכוּ ·
מִפְּנֵיהֶם הַנְּבָלִים ·
רַק לֹא יֵחָשְׁכוּ ·

כָּל מְעַוֵּל וְחֹטֵא ·
חֲדַל אִישִׁים וְנִבְזֶה ·
כַּמְּעִיל גָּאוֹן עֹטֶה ·
בָּעִיר צַלְמֵי יִבְזֶה ·

כָּל נוֹדֵד וָגוֹלֶה ·
כָּל עָנִי כָּל הֵלֶךְ ·
בְּאַוָּתוֹ הוּא עוֹלֶה ·
אֶל קִרְיַת הַמֶּלֶךְ ·

שָׁם יֵשֵׁב יַרְגִּיעַ ·
אַף יַעַשׂ חֶפְצֵהוּ ·
מִי אוֹתוֹ יַפְרִיעַ ?
מִי מִן גֵּו יְגָרְשֵׁהוּ ?

וַאֲנִי רַק אָנִי ·
בְּעֵינֵי כֹל כַּחֵדֶק ·
חֶטְאִי כַּשָּׁנִי ·
לֹא יַלְבִּין כָּל צֶדֶק ·
פֹּה לֹא אֵשֵׁבָה ·
שָׁמָּה לֹא אָעַל ·
וְכָל רֶגֶל גֵּוָה ·
עָלַי תַּשְׁלִיךְ גָּעַל *)

*) מאז כתבתי השיר הזה (זה עשרים ושבע שנים) שנו העתים לטובה כי רחם ה' את עמו וגם בארץ מולדתי האהוביה

מַה חֶפְצִי בֶעָרִים ·
חַיַּי שָׁם מָרִים ?
כְּהֹלֵךְ עַל קְבָרִים ·
אֹבֵד וְתֹעֶה ·
רַק צֵל הֶעָרִים ·
אָנֹכִי רוֹאֶה ·

מַה אָקוּץ בַּכְּפָרִים
שָׁם רֹאשִׁי אָרוּם ?
יַחַד עִם יְשָׁרִים
אֲנִי עֹבֵד וְעֹשֶׂה
וּבְצֵל הַכְּפָרִים
אָנֹכִי חוֹסֶה ·

הֲלֹא טוֹב שִׁבְתִּי בַּכְּפָרִים
מִשִּׁבְתִּי בֶעָרִים ? —

כִּי אֶעֱבוֹד אַדְמָתִי ·
אַט לָעוּל שִׁכְמִי ·
הִיא תָסִיר חֶרְפָּתִי
וְתִתֵּן לִי לָחֶם ·

כַּכָּלָב יְחִידָתִי
אוֹיֵב לֹא יְרַחֵף ;

תַּחַת צֵל קוֹרָתִי
לֹא אִירָא מְגַדֵּף ·

בַּכְּפָר הַדְּמָמָה ·
תְּחַיֶּה כָּל נְשָׁמָה ·
תַּחַת גֶּפֶן וְזַיִת ·
אוֹ קִירוֹת הַבַּיִת ·
הַרְחֵק מֵעַצֶּבֶת ·
מַה נָּעִים שָׁבֶת ·

עֲלֵי מֵי הַשִּׁלּוֹחַ , *)
שָׁמָּה יִמְצָא מָנוֹחַ ·

נפתחו לנו שערי המלוכה ועוד לנו תקות רבות ומבטח עז במלכנו החסיד אלכסנדר השני ירום הודו ותנשא מלכותו ! וברוך משנה העתים !

*) אע״פ שהוא שם ע״פ לנהר ההולך אצל ירושלים , עכ״ז הרשיתי לעצמי לכנות בשם זה כל נהר שקול מימיו בנחת כשמעים , והוא מנהל לאטו . וע״כ נקרא שלוח כמו שְׁלִיחוֹתֶיהָ נטשו עברו ים (ישעי׳ ט״ז ח׳) מפני שהנהר ההוא איננו נהר עצמי ויסודי אבל הוא ענף מנהר אחר וע״כ לא ימהר ללכת כ״כ כמו הנהר העצמי שמימיו ירעשו ויתגעשו . וכן נקרא ג״כ נהר פרטי גיחון מפני שנראה כהולך על גחונו , ובדרז״ל גחין ולחיש לי׳ , ונאמר אצל זה הנהר (בראשית ב׳) ונהר יוצא גו׳ ומשם יפרד וגו׳ ושם הנהר השני גיחון . מכאן שאינו נהר עצמי ע״כ קולו בלאט ילך . —

א· ב· ג·

כְּפְרִי בְּחֶלְקוֹ שָׂמֵחַ ׳
מִשְּׁאוֹן עָרִים בּוֹרֵחַ ;

לְמַעַן רַוּוֹת צִמְאוֹנוֹ
יִשְׁאַב מַיִם בְּשָׂשׂוֹן ׳
נוֹזְלִים לְפֶתַח מְעוֹנוֹ
כְּנָחָשׁ עֲקַלָּתוֹן ׳
סָבִיב בֵּין חָצִיר וָאָחוּ ׳
מְקוֹם שָׁם צִיצִים יִפְרָחוּ ׳
וְרוּחַ צַח מְרַחֶפֶת ׳
רֵיחַ פְּרָחִים שׁוֹאֶפֶת ׳
תּוֹבִיל לְרֵיחַ נִיחוֹחַ ׳
לַכְּפְרִי בְּחֶלְקוֹ שָׂמֵחַ ׳
הַיּוֹשֵׁב שֶׁקֶט ׳ בֶּטַח ׳
עֲלֵי מֵי הַשִּׁלוֹחַ ׃

בְּצֵל גֶּפֶן פּוֹרִיָּה ׳
כֹּרֵם וְיֹגֵב יַרְגִּיעַ ;
נְעִמָה לוֹ דוּמִיָּה
מְנוּחָתוֹ אֵין מַפְרִיעַ ׃

כְּסֻכָּה בְּכֶרֶם בֵּיתוֹ ׳
תַּחַת גַּפְנוֹ וְזֵיתוֹ ׳
בְּשָׁלוֹם יִשְׂבַּע מִטּוּבוֹ
אֵין צְוָחָה וְאֵין פֶּרֶץ ׳
שַׁלְוַת הַשֶּׁקֶט סְבִיבוֹ
נָחָה שָׁקְטָה הָאָרֶץ ׃

אַף אָמְנָה לִרְגָעִים
יִשָּׁמַע קוֹל נְעִים ׳
בּוֹ יִתְעַנֵּג שׁוֹמֵעַ ׳
לַדְּמָמָה הוּא רֵעַ ׃
כִּי קוֹל נְעִים לַדּוּמִיָּה
כְּמוֹ נֶפֶשׁ לַגְּוִיָּה ׃

בֵּין פְּרָחִים מִנֶּגֶד ׳
הַדְּבוֹרָה מְעוֹפֶפֶת ׳
מִמֶּגֶד אֶל מֶגֶד
צוּף דְּבַשׁ הִיא אֹסֶפֶת ׃

וּבְמָצְאָהּ הֶעָסִיס
וּמִתְקוֹ אָכְלָה
לְאוֹת כִּי שׂוֹשׂ תָּשִׂישׂ
בִּכְנָפֶיהָ מְצַלְצֶלֶת ׃

וַעֲלֵי רָאשֵׁי הַבְּכָאִים
הַצִּפֳּרִים יָחֹגּוּ
יַחַד בֵּין עֳפָאִים
יָנוּעוּ יָחֹגּוּ ׃

וְכָל בַּעַל כָּנָף
אִישׁ אִישׁ לְמִינֵהוּ ׳
עַל כָּל בַּד וָעָנָף
יַשְׁמִיעַ קֹלֵהוּ ׃

וְשָׁם מֵעַל הֶהָרִים ׳
שִׁפְעַת מַיִם ׳
בְּמוֹרָד נִגָּרִים

מִמְּקוֹר חַיִּים ׃
קוֹלָם גַּם הוּא עָרֵב
לְכָל הָאִישׁ הַקָּרֵב ׃

אַשְׁרֵיכֶם הָרֹעִים !
אַשְׁרֵיכֶם אִכָּרִים!
מִפְעֲלוֹת אֱלֹהִים
חֲדָשִׁים לַבְּקָרִים
תֶּחֱזֶינָה עֵינֵיכֶם ׃
תִּקְשַׁבְנָה אָזְנֵיכֶם ׃

בַּבֹּקֶר תַּשְׁכִּימוּ ׃
תִּפְתְּחוּ הָעֵינָיִם ׃
כַּתּוֹלָע יַאְדִּימוּ ׃
אָז שׁוּלֵי שָׁמַיִם ׃

רִבְבוֹת קַרְנֵי הָאוֹר
פִּתְאֹם יִתְפּוֹרְרוּ פּוֹר ׃
בִּפְרוֹשׂ שֶׁמֶשׁ כְּנָפַיִם ׃
לָאוֹר בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים ׃

אָז שְׁלַל צְבָעִים ׃
יַעַטְפוּ הַהוּדָאִים ׃
וְכָל שִׂיחַ הָאֲדָמָה
יַעֲטוּ יֹפִי וְזֹהַר ׃
כְּלֶשֶׁם שְׁבוֹ וְאַחְלָמָה ׃
כְּעֶצֶם שָׁמַיִם לָטֹהַר ׃

כְּצֵאת שֶׁמֶשׁ מֵחֻפָּתוֹ ׃
יַעַמְדוּ כָּרְאִי מוּצָק
רְסִיסֵי טַל לְעוּמָּתוֹ ׃
בָּהֶם אוֹרוֹ יוּצָק ׃
אָז יְשַׁלַּח קְרָנָיִם ׃
לְאֶחָד שִׁבְעָה עֵינָיִם ׃

גַּם כָּל רֶמֶשׂ כָּל שֶׁרֶץ ׃
יִלְבְּשׁוּ הַדֶּרֶת צִבְעֵיהֶם ׃
בְּשָׁפְכוֹ אוֹרוֹ עֲלֵיהֶם ׃
כִּרְבִיבִים זַרְזִיף אָרֶץ ׃

וְהִנֵּה צוֹנָה וַאֲלָפִים ׃
מֵרֶפֶת יָצָאוּ ׃
יַחַד הֵנָּה נֶאֱסָפִים ׃
בְּמַרְעִיתָם יִשְׂבָּעוּ ׃

שָׁם יְפַזְּזוּ הַטְּלָאִים ׃
יְרַקֵּד הָעֵגֶל ׃
וְהַפָּרִים הַפְּרָאִים
יְרַקְּעוּ בָרֶגֶל ׃

וּתְיָשִׁים גִּלְהָמִים ׃
אֵת אֵלִים מְאָדָּמִים ׃
וּכְבָשִׂים וַעַתּוּדִים ׃
נְקוּדִים וּבְרוּדִים ׃
בַּדֶּשֶׁא יִרְבָּצוּ ׃
וּלְשׁוֹנָם יֶחֱרָצוּ ׃
יִקְרְאוּ בְגָרוֹן ׃
חֵן זֶה הָעֵדֶר

חוּא יוֹסִיף הָדָר
לְרִקְמַת הַשָּׁרוֹן ·

וְהָרוֹעִים הַיְשָׁרִים ׳
בַּצִּיצִים מְעֻטָּרִים ׳
מִיָּגוֹן רָחָקוּ ׳
מְחַלְלִים בַּחֲלִילִים ׳
יִלְעֲגוּ יִשְׂחָקוּ
לְשַׁלְוַת הַכְּסִילִים :
אַךְ הֵמָּה יִשְׁלָיוּ ׳
מִדֶּשֶׁן יִרְוָיוּ ·

אַךְ הֵמָּה יוֹדְעִים ׳
מָה אַהֲבָה וְדוֹדִים ׳
שְׂפָתַיִם יִשָּׁקוּ ׳
מַחֲלָקוֹת רָחָקוּ ·

מְבָרֵךְ רֵעֵהוּ ׳
בְּפִיו וּלְשׁוֹנוֹ ׳
לֹא יְקַלְלֵהוּ ׳
בְּלִבּוֹ וּרְצוֹנוֹ ·

כִּי הִנֵּה בַּקִּרְיָה
רָאִיתִי שַׁעֲרוּרִיָּה :
מְחַבֵּק רֵעֵהוּ ׳
מְנַשֵּׁק עֲמִיתוֹ ׳
בְּלִבּוֹ יִשְׂטְמֵהוּ ׳
וּמְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ ·

תַּחַת לְשׁוֹנוֹ ׳
דְּבַשׁ וְנֹפֶת ׳
בְּלִבּוֹ וּרְצוֹנוֹ ׳
שְׁאוֹל וְתֹפֶת ·

שָׁמָּה בֶּעָיִרִים ׳
יִרְהֲבוּ הַנְּעָרִים ׳
בְּזָקֵן וְאִישׁ שֵׂיבָה ·
יָשִׁישׁ נְשׂוּא פָּנִים ׳
מוֹכִיחַ לַבָּנִים ׳
גְּמוּלוֹ רַק אֵיבָה ·

שָׁם יִמְשׁוֹל צָעִיר
לַעֲקוֹר וְלִטַּעַת ׳
וְיִשְׁתַּבְּחוּ בָּעִיר
בְּיִתְרוֹן הַדַּעַת ·

שָׁוְא לָכֶם אֱוִילִים ׳
קְרוֹא סֵפֶר תְּעַמְּלוּ !
לָרִיק תִּיגְעוּ כְּסִילִים ׳
רַק נָבָל תְּבַלּוּ ·

בַּסֵּפֶר תִּקְרָאוּ
מִבֹּקֶר עַד עֶרֶב ׳
גַּם עֹנֶג תִּמְצָאוּ ׳
חָכְמַתְכֶם כִּי תֶרֶב ·

מָה רַבָּה חָכְמַתְכֶם ׳
אֵין עֲרוֹךְ אֵלֶיהָ !
קִנְאַתְכֶם ׳ שִׂנְאַתְכֶם ׳
הֵמָּה צֶאֱצָאֶיהָ ·

וּבְאָהֳלוֹ הָרָעָה
הָאִכָּר בְּסֻכָּתוֹ ,
סַפֵּר אֵינֶנּוּ רֹאֶה ,
כִּי אִם עֶדְרוֹ וְשַׂדְמָתוֹ .

אֲבָל צֶדֶק , מֵישָׁרִים ,
אֱלֹהָיו יוֹרֶנּוּ ,
לְכוּ חַכְמֵי הֶעָרִים ,
וְלִמְדוּ מִמֶּנּוּ !

כַּאֲבוֹת בְּנֵי הָאָדָם ,
עַד לֹא הָיוּ לְזַוָּעָה ,
בְּטֶרֶם שָׁלְחוּ יָדָם ,
לֶאֱכוֹל מִפְּרִי תַאֲוָה .

כָּכָה הָרוֹעִים ,
עִם הָאִכָּרִים ,
בְּעֵדֶן גַּן אֱלֹהִים
לָבֶטַח דָּרִים .

הֵמָּה שְׂמֵחִים וְשָׂשִׂים
כִּי עֵדִים צִדְקָתָם ,
וְתִפְאֶרֶת הָעֲכָסִים
לֹא הִפְרִיעָה מְנוּחָתָם .

זֶה יַט מַטֵּהוּ
יְנַהֵל עֶדְרֵהוּ ,
לְעֵת הַצָּהֳרַיִם ,
אֶל עֵין הַמָּיִם .

קוֹלוֹ יַשְׁמִיעַ ,
תְּהִלּוֹת יַבִּיעַ ,
וִינַגֵּן בַּנֵּבֶל .
יָעִידוּ כָּל רֹאָיו ,
כִּי הִפִּיל אֱלֹהָיו ,
בִּנְעִימִים לוֹ חֶבֶל .

וְאֵלֶּה בְּעִתָּם ,
יָרִימוּ אִתָּם ,
אַחֲרֵי כִּי לְפָנִים .
חָרְשׁוּ זָרְעוּ ,
אָבוֹת וּבָנִים ,
עַל שְׂכָרָם בָּאוּ .

בַּחֹרֶב וּבְצִנָּה ,
עָמְלוּ יָגְעוּ ,
עַתָּה בְּרִנָּה ,
אֲלֻמּוֹת יִשָּׂאוּ .

בַּשָּׂדֶה יִשְׁכֹּנוּ ,
כָּל הַיּוֹם יְרַנֵּנוּ ,
לֹא יָדְעוּ אֲנָחָה ,
כִּי בְּכָל עֲבוֹדָתָם ,
אַל מַחְסָם , מְצוּדָתָם ,
יְצַוֶּה אֶת הַבְּרָכָה .

הַבֹּטְחִים בָּאָדָם ,
לְעֵת תָּמוּט יָדָם ,
יֵלְכוּ שָׁחֹחַ .

וּבָאֵל בֹּטֵחַ ,
לָנֶצַח שָׂמֵחַ ,
וַיַּחֲלִיף כֹּחַ .

כִּי שֹׁמֵר אֱמוּנִים ,
לֹא יֵחַת מִשֶּׁבֶר ,
מֵחִצִּים שְׁנוּנִים ,
מִקֶּטֶב וְדֶבֶר . —

בָּעֶרֶב הֵם קָמִים ,
עַל שִׁכְמָם שָׂמִים ,
שַׂקָּם וְיַלְקוּטָם ,
וְלַחְמָם וּפִתָּם .

יַחְדָּו יִסָּעוּ ,
בֵּיתָה יָשׁוּבוּ
מִפִּתָּם יִשְׂבָּעוּ ,
וְלָבֶטַח יִשְׁכָּבוּ .

כִּי לַחְמָם וּפִתָּם ,
בָּעֲמָקִים , בֶּהָרִים ,
וּמֵימָם בְּעִתָּם ,
מִסֶּלַע נִגָּרִים .

אַשְׁרֵיכֶם מְאוּשָּׁרִים ,
בַּחֲצֵרוֹת וּכְפָרִים !
מֵרֵיחַ נִיחוֹחַ ,
נְרָדִים עִם כְּפָרִים ,
תַּחֲלִיפוּ כֹחַ ,
כְּאַיָּלוֹת וַעֲפָרִים .

אַךְ זֹאת הַמְּנוּחָה ,
זֹאת הַמַּרְגֵּעָה ,
תְּעָלָה אֲרוּכָה ,
לְרוּחַ נְכֵאָה .

אִם יַעַשׂ לוֹ בְּרִיָּה ,
אִישׁ בִּשְׁאוֹן קִרְיָה ,
מִבְּשַׂר כְּבָשִׂים וְכָרִים .
וַעֲתוּדִים וּפָרִים ,
יִשְׁתֶּה דַם עֲנָבִים ,
עֲלֵי שִׁיר עֲגָבִים :
וְשָׂחַק וְאֵין נַחַת ,
כִּי שְׁאוֹל לוֹ מִתַּחַת .

אוּלָם שָׁם בַּכְּפָרִים ,
בִּמְעוֹן הָאִכָּרִים ,
אֵין יַיִן לִשְׁתּוֹת וְאֵין שֵׁכָר ,
לֹא דַם עֵנָב מֵאֶרֶץ נֵכָר ,
כִּי אִם לֶחֶם לַאֲרוּחָה ,
וּמַיִם לְנֶפֶשׁ צְמֵאָה ,
אֲבָל שָׁם הַמְּנוּחָה ,
שָׁמָּה הַמַּרְגֵּעָה !

יֶאֱנָחוּ הַשָּׂרִים ,
לְקוֹל נוֹגְנִים עִם שָׁרִים ,
וְיִתְעַנְּגוּ אִכָּרִים ,
בָּעֲמָקִים , בֶּהָרִים .

כִּי טוֹב שֶׁבֶת בֶּהָרִים ,
מִשֶּׁבֶת בֶּעָרִים .

אהל יששכר

בע"ה דרעזדען ה' פ' זאת חקת התורה כת"ר לפ"ק

שלומים רבים יצמחו כרביבים, לכבוד ידיד נפשי ולבבי הרב המפורסם, החכם הגדול, מעוז ומגדול, החוקר המפואר, ועל דברי חכמים הוא עוטה אור, החריף ובקי, משנתו קב ונקי, כש"ת מו"ה **יוסף כהן צדק** נ"י הפותח בחכמתו שערי אוצר חכמה בק"ק לבוב יע"א.

קבלתי מכתבו היקר מיום ט' תמוז ושמחתי בו מאד, בראותי כי עודו מחזיק בתומתו תומת ישרים להפיץ מעיני תורה וחכמה מאשר חננו אלהים ומאשר יקבץ מאת גדולי רבני וחכמי דורנו, יצו י"י את ברכתו בכל משלח ידך כי דברו אתה מבקש. מאמריך לבאר דברי חז"ל המפוזרים בארבעה חלקי מגד ירחים ובאוצר חכמה, קולעים אל מטרת האמת. ושמחה נתן בלבי המבוא לספר דברי הימים למלכי צרפת אשר כתבת, וכאשר יהיה לי עת פנאי אעתיקהו לשפת אשכנז, ויראו גדלו וידעו חין ערכו גם אלה אשר בספרים הכתובים בלשון הקדש לא יהגו. ואודיע לכבודך הרם כי ידידנו הרב החכם הגדול המפורסם דאקטאר צונץ נ"י כתב לי שאיננו עתה בקו הבריאות לשלוח לך כהן צדק שדעתו יפה איזה מאמר חדש. ואם ימצא תרופה לכל מכאוביו אזכירהו לשלוח לך דברים נכבדים. יובן לאדם גדול כמותך שלא בפניו כי זה איזה שבועות בהיות ידידנו הרב החכם המהולל הנ"ל בביתי, דברנו ממך ומפעלותיך, וגם הוא אמר כמוני כי השם אוצר חכמה נאה ויאה לפועל כפך, והבטיחני להיות עזר מצדך תמיד, יתן י"י ויחליף ידידנו החכם הנ"ל כח וגם לי יתן כח לעשות חיל ולא נעזוב את אוצרך הטוב. ואני אנה אני בא? הן רבות טרדותי עתה בנסעי מזה לרפאות את תחלואי כי תש כחי מאד. ובכל זאת מאהבתי אותך ובראותי כי תשתוקק שאהיה בין עוזריך גדולי הדור שיחיו, אשלח לך גרגר אחד מה שעלה על דעתי ליישב הספרי פ' קרח וגם הגמ' מס' ערכין. ואם ימצא חן בעיניך תוכל להדפיסו בשמי, והדפסת מועט דפסת. —

איתא בספרי (וכן הובא בילקוט) פ' קרח על פסוק "ושמרו משמרתך ומשמרת כל האהל אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימותו גם הם גם אתם" כזה "אך אל כלי הקדש, זה הארון וכה"א ולא יבאו לראות כבלע את הקודש, ר' נתן אומר מכאן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע"י עזרא, ר' חנניה בן אחי ר' יהושע אומר אין צריך הרי כבר נאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול? תיכן רמז לשיר מן התורה".

וכבר תמהו בעל ברית הכהונה (ילקוט ד' ליוורנא) ובעל זית רענן על אלו המאמרים ע"ש. וקשה איך נרמז בכתוב הנ"ל אך אל כלי הקדש וגו' שיר מן התורה? אך נעיין תחלה במס' ערכין (י"א ע"א) ושם איתא "ותנא מייתי לה

(דעיקר שירה מן התורה) מהכא : ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו , ממשמע שנא' בכתף איני יודע שישאו , מה ת"ל ישאו ? אין ישאו אלא לשון שירה וכן הוא אומר שאו זמרה ותנו תוף , ואומר ישאו קולם ירונו וגו' חנניה בן אחי ר' יהושע אומר מהכא , משה ידבר והאלהים יעננו בקול על עסקי קול (פירש"י שהיה מלוהו לשורר לפי שמשה לוי היה) רב אשי אמר מהכא (דה"ב ה') ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד . ר' יונתן אמר מהכא : לא ימותו גם הם גם אתם מה אתם בעבודת מזבח אף הם בעבודת מזבח (פירש"י ולא משכחת לוים כשרים בעבודת מזבח אלא בשיר) ע"כ .

ואם נדייק במאמרים אלו נמצא ערבוביא בהם : ברים מייתי תנא ואח"כ עוד תנא אחר והוא חנניא בן אחי ר' יהושע ואח"כ אמורא מן הבתראים רב אשי ולאחרונה רבי יהונתן , ומי הוא ר' יונתן זה ? ואם גם הוא האמורא ר' יונתן הלא הוא חי זמן רב קודם רב אשי , כי היה חבירו של ר' חייא ור' ינאי כידוע ? ולמה הביאו מסדרי הש"ס מאמרו לאחרונה ? ועוד קשה על עקר המאמר של חנני' בן אחי ר"י איך יעלה על הדעת שדברי הכתוב „והאלהים יעננו בקול" המוסבים על מתן תורה יכללו שאו על עסקי שירה ? ודברי רש"י ז"ל מפני שמשה לוי היה במח"כ לא אבין . לכן נלע"ד שמאמר של רב אשי אשר הביא הש"ס אינה דרשה בפני עצמה מנין לשיר מן התורה , רק הוא פירוש על דברי חנני' בן אחי ר"י אשר מלא רב אשי בברייתא , כי רב אשי כבר תמה על דרשה זו „והאלהים יעננו בקול" איך ישבו על עסקי שירה ? לכן פירש הוא את המאמר ואמר שהוא כמין ג"ש קול קול כי כאשר מצינו בדה"י קול הוא שירה כי שם נאמר בפירוש למחצצרים ולמשוררים ; כן דרשינן קול במ"ת על עסקי שירה , ולא נצרך עוד לשנויא דחוקא . . ואחר שפס מסדר הש"ס מאמר של רב אשי בין דברי התנאים לפרש דברי חנניא מסיים ד' הברייתא עצמה עם דברי ר' יונתן שהוא התנא בר פלוגתא דר' יאשיה . וראינו מזה שטעות נפל בספרי ובילקוט ול"ל „ר' יונתן" במקום „ר' נתן" (כאשר מצינו כבר באותה הפסקא של הספרי פלוגתא דר' יונתן ור' יאשי') ועוד חסרים בספרי אלו המלות אשר ישנם בש"ס ולא ימותו גם הם גם אתם מה אתם בעבודת מזבח אף הם בעבודת מזבח ועל זה מוסב המאמר של ר' יונתן מכאן רמז לשיר מן התורה וכו' . גם בלתי מסודרים דברי התנאים אלו בספרי כמו בש"ס ול"ל חנני' בן אחי ר"י קודם ר' יונתן שהיה מוקדם ממנו , וק"ל .

ועוד יש לי איזה דברים לפרש הנוסהאות בספרי ובילקוט של פרשה הנ"ל , רק היום אין לי פנאי להעתיקם למעכ"ת ני' , ואי"ה בשובי מנסיעתי ארחיב הדבור . טרם אחתום מכתבי זה אודיעך כי כבר קדמתי להעלות זכרון מע"כ וזכר אוצרך בלוח דברי הימים של האדון החכם ווערטהיימר ני' לשנת כתר"א עת הכברתי שם מלין על החבורים החדשים אשר יצאו לאור בשנה זאת , ואמרתי שם כי טעמתי טעם לשבח בקראי אוצרך מרוב הדברים אשר יקרים המה . גם בינותי מה שכתב מע"כ ני' להתנצל דברי דודו זקנו הגאון יעב"ץ ז"ל בענין שעות זמניות , ואם אינני כדאי להכריע בין שני הרים גדולים שד"ל וכהן צדק , אך הרואה דברי הגאון הנ"ל יראה כי מע"כ העמיק בהם ביאות .

וכוונת הרב ז״ל לא היתה רק למצוא היתר לאותם השוכבים על ערשותם בשחר, בפרט בשבתות וימים טובים כנהוג בארצות הצפוניים שלא יקראו ק״ש עד סמוך לשעה תשיעית גם בעת הקיץ, וכתב סעד למנהגם שמפשטות הגמרא משמע דהושבין השלש שעות בשוה קיץ וחורף משעה ששית ואילך, וא״כ בדיעבד לא הפסידו ברכות של ק״ש עד שמקשקש הוג בארצנו שעה תשיעית גם בימים הארוכים של קיץ, והביא סניף לדבריו מאמר המדרש, אך הלילה לי לשום אור לחשך והחשך לאור. ומאד נהגיתי בראותי כי לא כאויב כי אם כאוהב עמד מעכ״ת נגד דעת ידידנו הרב החכם הגדול המפורסם שד״ל נ״י ורק את דעתו חוה, וזה הדרך העולה בית אל. יצר לי מאד בראותי המנהג הרע הנהוג בין קצת מבקרי זמננו הרודפים איש את אחיו כשונא, וישכחו כי כולנו בני אדם אשר בחטא החמיתנו אמנו, מלאי חטאים ושגיאות לאלהים ואנשים. כי אראה חכם רודף חכם בדברי בוז, אקרא „אוי לאותה בושה״ וכבר צוח ידידנו הגאון החכם הגדול והמפורסם שי״ר נ״י על דרכם זה, אולם הוא בעו״ה מעוות שלא יוכל לתקון — ומי יתן וימהר מעכ״ת להדפיס ספרו „נועם וחובלים״ אשר אפס קצהו ראיתי ממנו במגד ירחים, אולי יועילו דבריו כאשר יראו דרכי הבקורת האמיתית.

בין הספרים אשר הנני מוסיף לשלוח עתה למעכ״ת, יקבל מאמרי בקרת על ספר היקר דרכי המשנה מידידנו הרב החכם הגדול החוקר מו״ה זכריה פראנקל נ״י, אשר כתבתי בל״א במכתב עתי „ציישריפט דער מארגענלענדישען געזעללשאפט״ ומשם יראה שאני ממוקירי דברי הרב יעב״ץ ז״ל ובאתי שם להלל הבורו לחם שמים, ואם ירצה מעכ״ת לקחת לו עת להעתיק איזה גרגרים ממאמר הבקורת הנ״ל ללשון הקדש ולהציבם במכתב עתי שלו הרשות בידו וגם אנכי אבירהו, למען הפיצו בין הלומדים יצ״ו אשר אינם מכירים בלשון אשכנז. כ״ד מוקירך החפץ בשלומך ובכבודך.

הצעיר **יששכר בעער**

Dr. B. Beer המכונה

ספיקא דגברא דייק

רמב״ם (פ״א מה׳ חגיגה ה״ד) מי שלא הקריב בי״ט הראשון עולת ראייתו ושלמי חגיגתו, הרי זה מקריבן בשאר ימות הרגל, שנאמר שבעת ימים תחוג לי״י אלהיך, מלמד שכולן ראויין להגיגה, וכולן תשלומי ראשון הם. עכ״ל.

וז״ל מרן הכ״מ: מי שלא הקריב בי״ט הראשון וכו׳ בפ״ק דחגיגה (דף ט׳:) ומ״ש וכולן תשלומין דראשון הם (שם) ופסק כרבי יוחנן לגבי

רבי אושעיא, ויש לתמוה על זה דהא רבי אושעיא גדול מר"י דר"ביה הוה? עכ"ל.

וז"ל הרב הלח"מ, וכולן תשלומי ראשון הם וכו' תמה הרב בעל כ"מ ז"ל דר"א גדול מר"י, ואמאי פסק דלא כוותיה? ונ"ל דאין זה ר"א דשנה הברייתות, דאל"כ לא היה לה לגמרא להזכירו אחר ר"י, שהזכיר דברי ר"י ואח"כ דבריו, אלא ודאי ר"א אחר ואמורא הוא בגמ' כמה פעמים, ולכך פסק דלא כוותיה ע"ש.

והאמת היא דר"א היה רביה דר"י (תענית ט' א') ואולם אין מזה הכרע שהוא ר"א האמורא, דכמוהו מצינו אף שר' יוחנן היה רביה דריש לקיש (ב"ב קכ"ט א') וקרי ליה ינוקא (כתובות פ"ד ד') ופעם אר"י קצצתינון רגלוהי דינוקא (מע"לה ז' ב') ועי' רש"י שם; בכל זאת פעם מזכיר הש"ס ר"ל מקמיה דר"י כמו (זבחים ק"ח ב') אר"ל מחלוקת בד' וה' אברים וכו' ור"י אמר מחלוקת באבר אחד וכו' וכן (חולין קי"ג ב') אמר ר"ש בן לקיש: כזית שאמרו חוץ משל בין השינים, ור"י אמר אף עם בין השינים. ע"כ אין מזה הכרע.

אמנם רוח והצלה יעמוד לנו ממקום אחר להכריע: דאיתא (ר"ה ד' ב' וחגיגה י"ז א') אמר ר' אליעזר אמר רבי אושעיא מנין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה? ת"ל בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות, מקיש חג השבועות לחג המצות, מה חג המצות יש לו תשלומין כל שבעה אף חג השבועות יש לו תשלומין כל שבעה. וכתבו התוס' (חגיגה ט' א') ד"ה תשלומין זה לזה, וז"ל: וההוא דלקמן דילפינן תשלומין לחג השבועות מחג המצות כל שבעה, לא מסתבר למימר תשלומין זה לזה כיון דחול גמור היא, עכ"ל. וא"כ ע"כ תקשה ר"א אדר"א, דכאן אמר כולן תשלומין זה לזה, ושם יליף לה תשלומין לעצרת מחג המצות בהקישא? מינה דגם חג המצות תשלומין דראשון כמ"ש התוס', ומדקשיא דר"א אדר"א ש"מ ד תרי ר"א אושעיא הוו.

ונהזי אנן דר"א דיליף תשלומי עצרת מהקישא, ע"כ ר"א רבה הוא, דגרסינן (מ"ק כ"ד ב') דריש ר' ענני בר ששון אפתחא דבי נשיאה: יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן י"ד, שמע ר' אמי ואיקפיד ואמר אטו דידיה הוא? דרבי אלעזר אמר רב אושעיא היא, דאר"א אר"א מנין לעצרת שיש לו תשלומין כל שבעה? שנאמר בחג המצות וגו', והרי ר' אמי תלמיד חבר דרב היה, כמבואר (סנהדרין ל"ו) ש"מ דר' אושעיא דמימרא דעצרת קשיש מיניה טובא, דאיהו רבי אושעיא דברייתא, וא"כ ר' אושעיא רבה ור"י קמו בשיטה, ורדא דכולהו תשלומין נינהו, וע"כ פסק רבינו כוותיה. ואתה אחי הקורא בינה הגיגי!

יוסף כהן צדק

*) מאמרי הקטן הזה נדפס בהמבשר (שנה ראשונה גליון 1) ואולם הגליון ההוא נחלק לדוגמאות, עד אשר לא נשאר אף אחד ממנו בידי, ע"כ הנני מדפיסו שנית באוצרי.

הערה על סגנון לשון התורה

נראה כי לפעמים נכפלו דברים בלשון התורה לפי הנראה בהבטה הראשונה ללא צורך. ופעמים הכפלת הענין במלות שונות על דרך בעלי המליצה והשיר, ונכריה שחשב הגדה מליצית בספור הקורות גרידא, או מן כותב על ספר חקים ומשפטים ומן המוסר אותם לאחרים בעל פה אולם יתגלה למעיין דרך מיוחד בבנין לשון התורה, והוא, כי פעמים מלה אחת נוספת רק לבאר ולפרש או לתרגם המלה שלפניה, ופעמים חלק האחרון מפסוק אחד מבאר ומפרש החלק הראשון מן הכתוב הזה, ופעמים פסוק אחד שלם מבאר תוכן כוונת הפסוק שלפניו. והסבה המכרחת להכפלה כזאת היא מפנים שונים: אם כי נקרא דבר או ענין אחד בתיבה מצרית, וראוי להבנתה שתהיה מתורגמת ללשון עברית, או אם דבור ומאמר נדרש על דרך מליצה ושיר, למען יחקק יותר על לוח לב השומע ויעמוד ימים רבים בזכרונו, כיתד התקועה במקום נאמן, וכן ענין הנמסר במלות קצרות, ומליציות, נחקק בלב השומעים למען לא ישכח מפי זרעם. ועוד בה שלישיה, כי גם לתכלית הזאת ישתמש המדבר או הכותב לפעמים בשמות נושנים, אשר כמעט בעת דבורו או כתבו נשכח הוראתם, אם כי נולדו עתה שמות אחרים להוראה ההיא, או כי השמות הנושנים היו על דרך העברה והעתקה [טראפי] ולא על דרך ההגדה הפשוטה.

ואחרי ההודעה הזאת נערוך לפניך איזה פסוקים וענינים אשר יתבארו ויתיישבו בזה היטב, ויוסר הקושי מהם ותקל הבנתם.

בפסוק אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו (בראשית ט״ו ד׳), מלת דמו הוא פירוש ובאור אל הסגנון בשר בנפשו, ורצונו, לא תאכלו בשר בנפשו, היינו דמו, כי הדם הוא הנפש וכל נפש הבשר בדם הוא.

מצינו באברהם שני כתובים הבאים כאחד הנראים מכפילים ענין אחד עצמו וידומה לשפת יתר, והם (בראשית ט״ו ב׳ וג׳), ויאמר אברם וגו׳ מה תתן לי וגו׳ ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע וגו׳ המאמר הזה נאמר מאברהם במעמד הנשגב בין הבתרים בעת הירמו עשתנותיו ועצמו רגשותיו וגם חם לבו בקרבו ולבו דוי על כי לא היה לשרה ולד, ומרוב שיחו ויגונו ערך תפלתו לפני השם במלות מליציות ובסגנון הנעלה על ההגדה הפשוטה, ולכן כוונת המאמר סתומה מעט ובלתי מובנת בנקל, ובא הכתוב שלאחריו לבאר מאמר אברם שכוון במלת ערירי, שאין לו בן, ובמאמר משק ביתי שאליעזר יורש אותו, ומספר במלות יותר מובנות שכוונת אברם היה לאמר במלות ואנכי הולך ערירי; הן לי לא נתת זרע, ובמלות ובן משק ביתי וגו׳: והנה בן ביתי יורש אותי:

מלאה, מלה מיוחדת על תבואת השדה המתמלאה את הגורן, כמו מלת דמעה על תבואת הכרם, על כי ירכתי היקב תדמענה מלחות הענבים והזתים. והכתוב הכתיב במלות זרות האלה אשר הבנתם לא תודע בנקל, באמרו מלאתך ודמעך לא תאחר (שמות כ״ב כ״ח), באשר כי מתנות הקציר והזלות בסגנון לשונו, יהיה הענין מוטבע בנפש השומע ולא יזח מהרה מעל זכרונו. ואולם בכל זאת נשארה מלת מלאה זרה בהגדה פשוטה, ולכן בכתוב פן תוקדש המלאה (דברים

כ"ב ט') מבאר המלה הזאת במלה המורגלת ומובנת יותר, מה היא המלאה? ומבאר הזרע אשר תזרע.

שעטנז מלה מצרית [שונטנז], ומלות צמר ופשתים יחדיו (שם, שם, י"א) הם רק העתקת מלת המצרית ללשון עברית.

ע"י הכלל הזה תוסר השגה אחת אשר השיגו מקצת דורשי הלשון ויהיה העקוב למישור בדבר השאלה, איך קראה בת פרעה למשה בשם הזה על כי אמתה משכה אותו מן המים, כי אז הראוי להיות נקרא בשם משוי בבינוני פעול, ודמו כי מן הנראה שנקרא כן לפי שהוא משך והוציא את בני ישראל מארץ מצרים, אולם לפי דברינו הוא נכון מאוד. הנה בת פרעה קראה לו שם בלשון מצרית, והוא מו-אושי [מו; מים, אושי; משוך], וכזה המלות: כי מן המים משיתהו, הם רק תרגום מלות המצריות למלות עבריות, וטעם הכתוב (שמות ב' י') ותקרא (בת פרעה) את שמו משה (מו; אושי), ותאמר (רצונו שהוראת שם המצרי הזה הוא בלשון הקדש) כי מן המים משיתיהו.

לדעתי גם הפסוקים ואך את דמכם לנפשתיכם וגו' שופך דם האדם וגו' יתבארו על דרכנו זה (בראשית ט' ה' ו'). כי סגנון הפסוק הראשון על דרך מליצה אשר איננה מובנת בנקל כדברת בני אדם, ואולם הוא עזר וסיוע לזכרון השומעים כאשר זכרנו, ובא הפסוק השני לבאר ולפרש כוונת הקודם לו, למען הקל כוונתו גם להדיוטים.

ובאמצעות הכלל הזה יובנו עוד פסוקים אחרים והכפלת דברים הנראים מיותרים, והמבקר ידרשם מעל ספר וימצא פשר דבר במקרא ושום שכל.

קרא בשם י"י

רבים נסבכו בפסוק: אז הוחל לקרוא בשם ה' (בראשית ד' כ"ו), ופירשו אותו על דרכים שונים, לא תרוה בהם נפש הצמא אשר ערגה נפשו להבנה אמתית. ואענה אף אני חלקי ואומר: קריאה בשם ה' נקרא התוועדות אנשים רבים והתאספם בהמון חוגג לעבודת השם, לכבדו בהודות והלל ולשפוך לפניו שיח ברנה ותפלה בתוך קהל ועדה, או להקריב קרבן לנור בפומבי, וקריאה ענינה גם אסיפה, כמו קריאי העדה, קרואי מועד, מקראי קדש. וזכר כי בימי אנוש החל העם להתאסף יחד בהיכל מיוחד אל תחת כפת השמים בין עלי היער ואלונים רעננים לעבודת האל. וענין זה נזכר באברהם כי בנה מזבח מקדם לבית אל ויקרא בשם י"י (שם י"ב ח') וככפל הספור (שם י"ג ד'), כי שב אברם אל המקום ההוא בעלותו ממצרים אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם אברם בשם י"י, וכן (שם כ"א ל"ג) כי נטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם י"י ואצל יצחק (כ"ו כ"ה): ויבן שם מזבח ויקרא בשם י"י, הרצון בזה כי אברהם ויצחק בנו מזבח והאסיפו שכניו כל ביתם, ועבדיהם וכל הנפש אשר עמו לעבוד השם, להתפלל ולהודות לשמו על כל הטובה אשר עשה עמם ועל אשר הבטיח לעשות עמהם עוד במקהלה והתוועדות כללית. ובזה יתגלה לנו מובן הכתוב (שמות ל"ג י"ט) כי אחרי אשר אמר האלהים אל

משה ידעתיך וגם מצאת חן בעיני, בקש משה הראני נא את כבודך, ועניינו שאל מאת פני האדון השם, שירשהו לראות את כבודו והיינו כבוד בית יי׳ והיכלו, חיל צבא מרום ורבבות הקדש משרתי עליון ומלאכיו עושי רצונו העומדים לפני מלכו של עולם וכל גודל תפארת פמליא של מעלה [וזה המובן בכבוד כאשר תארו הנביאים היכל הקדש לפני ולפנים במרומי שחק, כמו כרסיה שביבין די נור וגו׳ אלף אלפין ישמשוניה ורבו רבון קדמוהי יקומון (דניאל ז׳ י׳), וכן ראיתי את יי׳ וגו׳ וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו (מ״א כ״ב י״ט) וכבודך פה כמו כבוד ישראל (מיכה א׳ ט״ו) שעניינו אצילי בני ישראל, וכן כל כבודה בת מלך (תלים מ״ה י״ד) היינו נשי היכל המלכה ושגניה המיועדים לעבודתה], והבטיח לו האל לעשות רצונו ולמלאות את בקשתו ואמר, אני אעביר כל טובי על פניך והיינו כבוד ביתי והיכלי אשר אויה להביט וקראתי בשם יי׳ לפניכם היינו שיאסוף כל סביבו חיל מלאכיו ורואי פניו למען יתוועדו יחד, ורבבות הקדש במקהלה כללית, היו כורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם לרומם ולנשא את בורא כל. וסיים כי מראה בזה כי חנותי את אשר אחון וגו׳.

ומה שאמר וקראתי בשם יי׳ ולא אמר וקראתי בשמי, כי כן דרך הכתוב כמו ואל משה אמר עלה אל יי׳ (שמות כ״ד א׳).

גדליה ברעבער.

לקוטים מספרי „אוהב סורי״

(בראשית ד׳ ז׳) **אם תטיב שאת**. בתרגום סורי: **הא אן תשפר קבלת**, שיעורו: אם תיטיב דרכך אז תמשול על החטא, כי אחת מהוראות שורש קבל בסורי היא ל׳ התיצבות נגד האויב להלחם עמו עיין Castelli ערך קבל ובלשון רומי obvius fuit ובלשון אשכנז sich widersetzen וזה מסכים יפה עם החלק השני של הפסוק, אם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ, כלומר: לא תוכל להתקומם נגד החטא אם תברוך לפניו ברך. ודוגמא להוראה זו: ומדוע תתנשאו על קהל יי׳.

(שם ו׳ ג׳) **לא ידון רוחי באדם**, בת״ס **לא תעמר רוחי**. שורש עמר בסורי ענינו שכן, וטעם הפסוק לדעתו: לא תשכון רוחי באדם, לפי שבבריאת האדם כתוב ויפח באפיו נשמת חיים, לכן עתה כשעלה על דעת הקב״ה להביא המבול אומר לא ישכון רוחי באדם. והחכם הגדול כמוהר״ר פיליפזאן מביא דעת החושבים כי ידון עומד במקום ידור לשון דירה, כמו בן בר.

(שם — ט״ז) **יצהר**. יש אומרים חלון וי״א אבן טובה (רש״י), בת״ס **זוידנא**, וכן ביחזקאל על פסוק ושים עליה כרים סביב בת״ס **זוידנא כד חדרא**. וידוע כי כרים נגזר מן שורש כרה שענינו חפר (bohren) ומזה נמשך שמלת כרים הונחה להורות על כלים אשר חופרים בה, ומשתמשין בהן לנגוח את המצור ולעשות בו שבר אחר שבר, ולכן נ״ל כי הסורי המעתיק מלת חלון וכרים במלת **זוידנא** בלי שום הפרש, כיון על ענין אחד, כלומר כאן

על השבר, ושם על כלי שעושים בו השבר, א״כ ענין צהר תעשה אין ענינו פתח אלא חלל די שיכנסו בו קרני השמש ויאירו הבית. אולם בכ״ז כשפתח, הוא אומר ויפתח נח את חלון ובאונקלוס ובסורי כותא, כי זה מובן מעצמו שהסיר מכסה השבר ולא החלל עצמו, ולהחזיק דעתי בענין זוידו בענינו כלי שעושין בו שבר והשבר עצמו אביא לך דוגמא במלת שער שענינו פתח העיר, והיא נגזר [לדעת מו״ר רשד״ל בדקדוקו כ״י] מן תרע שענינו לשבור בה שבר אחר שבר.

(שם ח׳ ג׳) וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב. בת״א ותבו מיא מעל ארעא אזלין ותבין. והנה הראב״ע מפרש וישובו למה מהארץ וכוונתו היא תחת שהיו המים על פני הארץ שבו וירדו למטה, ומתחת פני הארץ, אל תהום. ובתרגום הסורי שלפנינו וישובו מעל הארץ, מתורגם והפכו מן ארעא, הטעם שבו מן הארץ, והיה להסורי טעם עצום להעתיק מלת מעל במלת מן, כי באמת שבת חסרון המים, לא היתה השבת המים למטה מארץ לבד אלא גם יבושת המים ע״י השמש, ולכן לא רצה הסורי להעתיק בלשונו מלת מעל הנהוגה בלבד בלשון עברית בהוראתו מן פני, אלא תרגם מן ארעא סתם. ונ״ל כי פירוש הנזכר בשם הראב״ע אינו נכון, כי אם גם בפירושו נראה, כי הוכרח לפרש כמו שפירש ע״י מלות וישובו שלא היתה מתישבת לדעתו על יבושת המים. בכל זאת אין זה הכרח מכל וכל, כי התורה מדברת לפי הדעה המתפשטת בזמן ההוא, שהמטר יורד מן מקוה המים אשר ממעל לרקיע ע״ד שאומר וארבות השמים נפתחו, ולפ״ז יאות לאמר ישובו המים, לא לבד אם שבים ויורדים אל מקוה המים אשר מתחת לרקיע, אך גם אם שבים וחוזרים ע״י הריבתם אל אוצר המים אשר מעל לרקיע. ובענין מלת וישובו, בת״ם, והפכו, והוא לשון שוב ולא לי הפך. וכן על ויוסף שלח את היונה בת״ם והפך שדדה ליונה וכן רבים, וכל האמור אינו דרש, כי לא נמצאו דרש ולא רוח דרש בפשיטא, אלא הוא ביאור הפשוט בעצמו, כי מלת וישובו מעל הארץ בלה״ק אין הוראתה ישובו ממעל לארץ, באופן שיהיה המובן, כדי להיות למטה לארץ. אלא הוראתם ישובו מן הארץ לשוב למעלה או למטה.

(שם — י״א) עלי זית טרף בפיה. בת״ם טרף זיתא תביר מחית בפומה, והוראתו: עלה זית שבור הורידה בפיה, כי טרף לדעת אונקלוס שבור. אולם הסורי תרגם טרפא דזיתא אחידא (לשון אוחז) בפומה, א״כ לדעת הסורי משמעותה של מלת טרף בל׳ עברית אינה שבירה מכל וכל אלא אחוזה, וזה באמת היה בתחלה ענין מלת טריפה בלשון סורית (עיין Castelli המעתיק טריפא ללשון רומית (Ambitus) ושיעורו מקום סביב מתוחם מזה ומתוחם מזה, ולפ״ז יתכן שיאמר טריפא אחידא בפומה, שתרגומו עלה זית, אשר פי היונה סובבת אותו; אולם אונקלוס הרד״ק ואחריהם הרמבמ״ן מפרשים טרף מלשון טריפה ומלשון טרף טרף יוסף, ומורה לדעתם על הקטיפה מן העץ ולא על הלקיחה סתם כגון שלף על פני המים. — מדי דברי בשורש טרף הנני להעירך כי שורש טרף שמקורו נמצא בל׳ סורי יש לו הוראות שונות, ובעברי יש מלה פרטית על כל ענין וענין; והא לך מזה עוד ראיה עצומה, כי לשון סורית היא קודמת בזמן, כי כן דרך הלשונות

שהקודמות בזמן גם מלותיהן מעטות הנה, והלשונות הנשתלשלות הולכות ונרבות במלות אם על ענינים או על מושגים חדשים, אשר לא שערו אבותם, אם גם על ענין ומושג אחר, לכך כדי ליפות המליצה ע״י המלאת מלות שונות על מושגים נפרדים זה מזה במה שהוא.

(שם כ״ה, כ״ט) ע״ק ב״פ מטרף ותת״א משלהי ויש הפרש בין שתי מלות אלו, כי שולא ענינו לי׳ נוח מעבודה וענין טירף הוא בלול ונבוך במשתיונותיו. והנה אונקלוס תרגם מלת עיף בהנחתי הראשונה שהיא רפה וחלש, והסורי הולך אחרי הכוונה, כי היה עשו לא לבד חלש כח, אולם גם נבהל ברוחו מחמת רדיפת החיות, ועל נקלה מכר הבכורה כי המשיל את עצמו אל חיות השדה אשר החן ימיתם פתאום, ולכן אומר הנה אנכי הולך למות, ולמה זה לי בכורה, וכבר הרגיש קצת בכוונה זו רש״י ז״ל באמרו על והוא עיף, ברציחה, כמה דתימא, כי עיפה נפשי להורגים (ירמי׳ ד׳). והנה מליצו טרם עיף נסורי על ויך לב דוד אותו (שמואל ב׳ כ״ד י׳) כי תרגימו והוא מטרף דוד בלבה. וכן בירמי׳ (סוף סימן י״ב) על עיפה נפשי להורגים בת״ם אתטרפת נפשי על קטליא.

(שם — ל״ב) ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות, זהו תשובת עשו אל יעקב שאמר לו מכרה כיום את בכורתך לי. והנה בת״ם על ויאמר עשו: ואמר עשו בנפישה, מלת בנפשה היא בהסקפה הראשונה הוספה לא תועלת, ואדרבה נראה שאמר זה ליעקב עמנו כענין קיום דבריו, כדי שלא יחשוב יעקב, שהיא רוצה לרמותו, אם יסכים תיכף בלי כתיבת טעם, ולכן אומר: בלב שלם הנה אמכור לך את ברכתי, כי מה לי בה, הנני הולך למות, אם אולם יש לומר כי היה חושב הסורי, שלא יתכן שאמר עשו ביזוי זה ליעקב עצמו, קודם שהאכילהו הנזיד מדאגה מדבר שלא יבזהו יעקב עצמו אם ישמע דברים אלה מפיו, וימנע ממנו הנזיד לכן מוסיף הסורי שהאולם הנה אנכי הולך למות אמר עשו בינו לבין עצמו, כלו׳ הרעיון הזה עלה על לבו, ולכן הסכים בגבירה ע״י שבועה, והיתרה הפסוק לכפול ויאמר יעקב השבעה לי, אעפ״י שמלות ויאמר יעקב לפי פירוש הנ״ל נראות כמיותרות אחרי שהוא הנמשך הקודם, וזה לפי שהפסיק ע״י ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות. —

(שם — ח׳) ויגוע בת״ם ואתברה. כלומר ויחלה. כי קשה היה בעיני הסורי לכפול ויגוע וימת כי מה הפרש בין ויגוע ובין וימת, והיא ממש נגד הדרש, שהגויעה היא בלי חולי, וכן כל ויגוע שאחריו וימת, ובת״א ומתהנגיד, והיכי חשב הסורי, כי גם העברי כיון אל חולי, ושרשו גוה כלומר: גוף והעיין בסוף המלה מורה על חולשת הגוף ועל עזיבת כחותיו וזה הכלל נקוט בידך, אם ויגוע עומד בדד בלי וימת מעתיק הסורי למות, ר״ל עזיבת כל כחותיו ואם אחריו וימת, ענינו לדעת הסורי התחלת עזיבת כחותיו, והוא החולי. — והעירני הודי חביבי החכם הר״ר מתתיהו שמחה ראבענער נ״י, אחרי הראיתי לו הסערה הזאת, כי כמה דוגמאות נמצאות בנקרא, אשר העיין הבלה בסופן מהפכת כוונת המלה מחיוב אל השלילה, ונפעולים אל התחלת השלילה, כמו מלת גור, אשר מורה על הוית הדבר וקיומו בזוית מקום, כמו עם לבן גרתי, והפך מורה מלת גרע בעיין על שלילת הדבר, כמו כסותה ועונתה לא יגרע, כלומר לא יחסר, כי גוע

לשון חסרון הויה ; אך לפעמים טעם גרע אינו שלילת גמורה , כי אם הפיכת הדבר מבחינת הטוב אל בחינת הרע , כמו ותגרע שיחה לפני אל , שאין ענינו שתיקה ועזיבת הדבור לגמרי , אבל ענינו עזיבת הדבור מבחינתו הטוב , כלומר דברי הכבוד והיראה הראויים כלפי מעלה לדבר עליו סרה . — (והוא ממש טעם מלת גוע לדעת השירי כשמדמין אותה עם גו כמו שאמרתי שאין ענינו של ויגוע בכ"מ מיתה גמורה ושלילת כח הגו מכל וכל , אבל כשהוא ומחובר עם מלת וימת מורה על הפיכת מלבו הטוב אל מלבו הרע שהיא החולי .) —

וכן הוא לדעת החכם הנ"ל משפט השורש כן וכנע , קב (שטעמו מדה המחזקת דבר) וקבע (שענינו הסרת הדבר בפסוק וקבע את קובעיהם נפש (משלי כ"ב א') מנה (בפסוק וימן ה' דג גדול) ומנע וכן הוא הדין כשהעי"ן היא בתחלת התיבה , כמו דור שהיא דירת קבע , ועדר שהיא שלילת הדבר וחסרונו , כמו איש לא נעדר , ועוד רבים כיוצא בהם . —

אליעזר אליהו איגעל
ראב"ד דק"ק טשערנאוויץ ומדינת בוקאווינא .

ושננתם לבניך

ב"ה יום ו' טו"ב מנחם אב , בעזר השם , לפ"ק פה לבוב ,

אלהים יחנך בני יקירי , המופלג החריף ושנון , החכם השלם כבוד מוה' **ישראל צבי הירש קאצענעלין זאהן** נ"י בעיר הוראדנא אשר בליטא .

אגרתך הנחמדה באה אלי באמצעות כבוד ידידי הרב החריף ובקי הגביר המפורסם החכם המבקר היקר מו"ה יחיאל מיכל זאבלודאווסקי נ"י , מביאליסטאק , ואשמח מאד בשלומך . כי דבריך המה לי למזכרת , וכמור ולבונה מקוטרת , אולם בתוכו ראה ראיתי , כי יפלא בעיניך על כי לא אקח לי מועד להשתעשע בך , ולעירך לך מטעמים ממגד המליצה , ועם איזה חידושים בד"ת , כאשר הסכן הסכנתי מאז . אהובי בני ! הטרם תדע , כי גם עולמי ים זועף , ואניתי חשבה להישבר על משברי גליו , ואחזור כל היום לשוב היבשה . — ואיה איפה היבשה ? — לכן בני יקירי ! אל תקוה לשמוע ממני היום לשון למודים , כי אם אמנם ת"ל לא ערלה שפתי , ולא יבצר ממני להוציא כל רעיון על הגליון במעט אומר ורב הגיון סלה , אולם כמקדם לגן עדן , הכרובים ולהט החרב המתהפכת עומדים לשטן לעצור בעד כל החפץ לבוא שמה בלבוש שק ; כן סוגר לפני היום בדלתים ובריח היכל שפת קודש . ולכה איפה מה אעשה בני ? ובכל זאת בני המודי , באהבתי אותך אקרא לרעיוני הנפוצים אחת הנה ואחת הנה . אשרקה להם ואקבצם בחוזק יד . ולמען כבודך , ולמען למודך , אצלתי לי רגעים אחדים

לערוך לך טורים אחדים להתענג בך כי חמודות אתה לי. ועתה יחל ישראל צבי, יקירי בני, אל ה׳, וכן אקוה גם אני כי עוד ירוח לי, ועוד אחזה בשמחה את פניך היקרים, — הלא תדע בני יקירי כי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי ז״ל, וגם מעיר ווילנא, וכל חמודותי וכספי כמו שבלול תמס הלכו, (זולת אחוז אחד ממנו, אשר השארתי בווילנא למענך ולמען בנותי היקרות אשר נפשי תצא מדי אזכרה בם. אהה ה׳ אלקים! עשה עמי אות לטובה, ואעבר״נא עוד לרוסלאנד לראות את בני אשר בהוראדנא. ואת בתי הבכירה היקרה המשכלת מ׳ יט״ה ליפשיץ אשר בביאליסטאק, ואת בתי היקרה הנחמדה מ׳ האסיע תי׳ אשר בפאניוועז) ויהי כבואי לגאליציען, כל תקותי היו כחזיון לילה, וגם ספרי הגדול „מגן שאול״ — אשר במבחר ימי עלומי אותו טפחתי ורביתי וכל כחותי בו כליתי. עוד לא עלתה בידי להוציאו לאור עולם. הלא תדע בני יקירי, כי ספרי זה הוא תל רב הכמות ורב האיכות, כלול בתוכו חדושים נפלאים ופלפולים נעימים ומפוארים, בש״ס, וביחוד ברמב״ם במקומות מפוזרים, דברים אשר מיד ה׳ עלי השכיל, הנאותים לאחד מן הראשונים ז״ל. ועל כיוצא בזה אמרו בפ״ק דברכות ע״פ והגותי את אשר אחזן — וגם חיבור מוזהר על הירושלמי, אשר פי יקבנו בשם חבת ירושלים, ודוגמאות רבות מחיבורי זה, כבר הוצאתי לאור במ״ע ישרון חוברות א׳ ב׳ ג׳. וכה אראה בנחמה אשר לא בא עוד כבישם הזה על הירושלמי. ידעתי גם ידעתי כי הגאונים בעל ק״ע ופני משה ז״ל קטנם עבה ממתני, ובכ״ז מי זה יכחישני כי בהשלשים מאמרים אשר כבר נדפס ממני במ״ע הנ״ל הראתי לדעת כי לא הטיבו הגאונים הנ״ל לראות שמה, ואך אנכי בעזה״י כוונתי אל האמת, ומקום הניחו לי להתגדר. ומאמרי חבת ירושלים ואהבת ציון אשר יצא לאור עשה לי תל שם עולם. גם הסימן אמת לבדו לויה (סוטה ד׳ ל״ה.) אשר לא פירשו איש מיום חתימת התלמוד עד שקמתי אני ב״ה ופרשתיו, מצא חן ג״כ בעיני כל גדולי הזמן, כי מי יחפוץ להכחיש את האמת. ואני ב״ה אך נכח האמת דרכי, — יעיין במ״ע היקר מגיד ירחים חוברת ד׳. ובמ״ע ישרון הנ״ל. גם יש אתי כ״י מסודר דף על דף חדושים יקרים ונעימים על כל מס׳ בכורות פלפולים ישרים על דברי הרב מהרי״ט אלגאזי ז״ל, ופי יקבנו משפט הבכורה. גם יש אתי חבור נפלא ופי יקבנו מנחת קנאות על כל מס׳ סוטה ועל כל מקומות המוקשים במס׳ הנ״ל ובדברי הרמב״ם ז״ל. גם מאמרים יקרים על המדרשים, בדרך ישרה וסלולה, כל אלה רובצים לפתח תקוה לצאת לאור עולם, ולא הוצאתי מהם בדפוס אף לא אחוז אחד מן החמישים, ורק מה שהביאו גאוני דורנו בשמי. מהם בידיעתי. ומהם בלתי שאלת פי. ויען אהובי בני חמודות אתה לי, לכן ארשים לך בזה כל המקומות אשר באו שם דברי ת״ל. ואתה שים לבך לדעתם, ושננתם שיהיו מחודדים בפיך — ראה בני יקירי בספר מאירי א״ש להגאון הגדול מאור הגולה מו״ה מאיר א״ש ז״ל האבד״ק אונגוואהר אשר במדינת אונגארן תשובה ארוכה אלי בחלק או״ח סימן מ״ד. ואם באו

שם גם דברים ברמז, כי הגאון הנ"ל השיב בקצרה על המאמרים אשר כתבתי אליו, אם תשאלני אבינם לך באר היטב, ואני הייתי אז בזאלקווי אצל כבוד הרב הגאון המפורסם מוהר"ץ חיות ז"ל. ובעת ההיא הדפיס ידידי הרב המאוה"ג מו"ה שלמה גאנצפריד נ"י ספרו פני שלמה על מס' ב"ב. ונלוה שם בראש הספר עלה אחת חידושים יקרים ממני ת"ל. גם בס' שו"ת מוהר"ץ מהגאון חיות ז"ל, ובס' אמרי בינה מהגאון הנ"ל. באו בשמי דברים יקרים ונפלאים, כאשר יראה הרואה, וישמח לבו. גם ראה תראה בספר טורי אבן לרבנו הגאון בעל ש"א ז"ל הנדפס בווילנא שנת תקצ"ח, ונלוה אליו בסופו קונטרס אחרון מחכמי הדור וגדולי ליטא, גם שמה באו בשמי איזה דברים. ואני הייתי אז כבן שבעה עשרה שנה, והגאון הגדול מו"ה אברהם אבלי ז"ל האבד"ק ווילנא באהבתו אותי, צוה על הרב בעל קונטרס אחרון להביא דברים בשמי וכן עשה. ואחרי כן נדפס בווילנא שנת תר"א תוספתא זרעים ומועד מהגאון מו"ה שמואל אביגדור נ"י אשר הוא כעת הגאב"ד דק"ק קארלין והביא הגאון הנ"ל בספרו תנא תוספאה דברים יקרים בשמי עיי"ש — ודע לך בני יקירי! כי לא להתפאר לפניך באתי הפעם וקבצתי כל המקומות לאחדים אשר נדפסו ויצאו לאור עולם בשמי, כי אחת היא לי, אם תתארני בתואר הרב החריף. או הרב הגדול, או הרב הגאון, כי אנכי כבר שבע תארים, ראה מ"ש אלי הגאון המובהק מוהר"ם א"ש הנ"ל בספרו הנכבד מאורי א"ש. ואז תדע כי לא צמא אל תארים אני. אבל כבר אמר החכם „דע כי אל כל אשר אתה פונה אם אינך סופר ומונה אז תקרא ותזעק ואין עונה" כי אך הכסף יענה את הכל — לכן הנני עורך מכתבי זה אליך, ואני נותן לך רשיום להראותו לגאוני וחכמי רוסלאנד, עם המאמרים אשר העתקתי מספרי מ ג ן ש א ו ל, אולי יצאו לעזרתי גאוני וגבירי הדור לתמוך בידי להוציא את ספרי לאור עולם. ואולי אתן העתק ממכתבי זה, בתוך מ"ע היקר א ו צ ר ה ח כ מ ה. העומד לצאת לאור בקרוב. למען יראו גם גאוני וגדולי גאליציען ואשכנז, אשר להם לב רגש אף ממרחק, ואולי יתעוררו להיות בתומכי נפשי להוציא לאור ספרי היקרים בהלכה ואגדה ובקורת, ואני ידעתי כי גואלי חי, ולא אלמן ישראל מגדולים וגבירים ונדיבי לב, המושיטים יד לעזרה מרחוק ומקרוב, ואקוה כי המה יהיו נדרשים לי בדבר הזה, לתת מקום מוצא לכסף על הדפסת ספרי. ואז אקוה כי אושע גם אנכי. אם יצא לאור ספרי הגדול, אשר הכינותיו וגם הקרתיו בעד הייתי אמון עלי תולע — וגם אח"כ בעת הזדובים, עפו כזבובים, והמאות והאלפים, לחפור פירות ולעטלפים; ת"ל לא משתי מתוך אהלה של תורה, והוספתי ת"ל תוספת מרובה על העיקר בספרי הנ"ל, ועתה אין שיור בידי מכל חמודותי ההיו לי ברוסלאנד רק התורה הזאת, לכן אשפוך שיחי לפני גדולי וחכמי תבל בכלל, וגדולי וחכמי אשכנז בפרט, כי יהיו נדרשים לי בדבר הזה, הלא מצער היא ותחי נפשי. ואני תפלה לה' בעד שלומכם והצלחתכם כל הימים אשר נשמת שדי תחייני. וזה החלי:

א) במס' מגילה (ג' א') אמר רב ירמי' ואיתימא רחב"א תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר"א ור"י. תרגום של נביאים, יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי. ונזדעזעה א"י ת' פרסה על ת' פרסה וכו'. ומקשה הש"ס מ"ש אדאורייתא דלא אזדעזעה ואדנביאי אזדעזעה? ומשני דאורייתא מפרשן מילתא, דנביאי איכא מילי דמיפרשן, ואיכא מילי דמסתמן, דכתיב ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדרימון בבקעת מגידו, ואמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא, לא ידענא מאי קאמר (ופרש"י ז"ל שלא מצינו בכל המקרא הספד להדרימון בבקעת מגידו. ויונתן תרגמו לשני הספדים כו' ע"ש) ביומא ההוא יסגי מספדא בירושלים, כמספדא דאחאב בר עמרי, דקטיל יתיה הדרימון בן טברימון, ברמות גלעד, וכמספדא דיאשיה בר אמון דקטיל פרעה חגירא בבקעת מגידו. עכ"ל הש"ס 1) והנה כל איש אשר לו לב מבין יכסוף לדעת. מה חידש לנו רב יוסף באמרו אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר? ובשלמא הש"ס במגילה שפיר הביא דברי רב יוסף לראיה, דבנביאים איכא מילי דמסתמן, מדקאמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר: אבל רב יוסף גופיה לא אמרה לענין זה, ורק על המקרא גופא אמר כן, אם כן מה חידש לנו רב יוסף במאמרו זה? לכן אתה בני וגם אתה קורא נעים! כוף אזניך ושמע יושר דברי אמת, אשר שעלתה ונגליתי בזה בעזה"י. והוא: דהנה זה המאמר מרב יוסף הובא ג"כ במס' מ"ק (דף כ"ח ע"ב) „ת"ר כשמתו בניו של ר"י נכנסו ד' זקנים לנחמו, ר' טרפון, ור"ע כו', עד נענה ר"ע ואמר ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדרימון בבקעת מגידו, ואמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר וכו'. והלא דברים ק"ו ומה אחאב מלך ישראל כו', בניו של ר"י על אחת כמה וכמה ע"ש.

והנה באין ספק שר"ע לא ראה ולא ידע את רב יוסף האמורא, שר"ע קדם לרב יוסף כמה דורות; ועל כרחך שר"ע לא אמר רק המקרא ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד הדרימון בבקעת מגידו ומה אחאב מלך ישראל כו', ור"ע סומך א"ע על התרגום של יב"ע הנודע, והוד האחרון רב

---

1) הנה מקום אתי להליג פה מה שאמר בזה הגאון אדמו"ר רשכבה"ג התנא האלקי מרן **אליהו מווילנא** ז"ל. אשר אנכי הצעיר הוא מתלמידי תלמידיו. וזה"ל: דבאמת כל רואה יתפלא מה זה אשר הוכרו יחדיו שני הספדים האלו של אחאב בר עמרי, ושל יאשיה בר אמון? ואמר הגר"א ז"ל: דהנה במס' (סוכה דף נ"ב ע"א) דריש הש"ס שם האי קרא דזכריה. דההספד יהיה על יצה"ר שנהרג, וקאמר שם דלעתיד לבוא מביא הקב"ה ליצה"ר ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. לצדיקים נדמה להם **כהר**, ולרשעים נדמה להם **כחוט השערה**. הללו בוכין. והללו בוכין כו' ע"ש. והנה במס' ב"ק (פ"ק דף י"ז ע"א) איתא גבי חזקיה מלך יהודה דכתיב ביה: וכבוד עשו לו במותו, ומפרש ר"י שילתו לפניו ל"ו אלף חלוצי כתף, וא"ל ר"נ והלא לפני אחאב עשו כן כו' ע"ש, וכתבו התוס' שם. דלאחאב עשו הספד גדול כדאמרי' בפ"ק דמגילה דף ג' . . . ואע"ג דכתיב ובהעביר הרנה במחנה, ואמרי' בסנהדרין (דף ל"ט) באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בר עמרי רנה, היינו לצדיקים שבדור, אבל עבדיו ואוהביו היו מספידין אותו עכ"ל התוס' שם. והנה בנבואת זכריה הלא נאמר שיהי' הספד **לצדיקים ולרשעים**. כדקאמר שם הללו בוכין. והללו בוכין, לכן הרכיב שני הספדים האלו, דהיינו ההספד שעל אחאב בר עמרי. שהי' הספד לרשעים, וההספד שעל יאשיה בר אמון שהי' צדיק, ולצדיקים ספדו עליו. ודפח"ח ושי"י:

יוסף וחבריו . לא הבינו בהשקפה ראשונה את דברי ר"ע דקאמר ומה אחאב מלך ישראל כו' , כי אחאב מאן דכר שמי' הכא ? ואמנם דברי ר"ע נכונים וברורים . ונשענים על דברי התרגום יב"ע . וזהו שאמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר . ר"ל לא ידענא מאי קאמר ר"ע ומה אחאב כו' . כי בקרא זה לא נזכר אחאב . אבל באמת דברי ר"ע נשענים על התרגום של הפסוק הזה , ועפ"י התרגום יש להבין מעתה את דברי ר"ע דקאמר ומה אחאב כו' . והש"ס במגילה הביא ג"כ זה המאמר לראי' שדברי הנביאים המה לפעמים כספר החתום , עד שאמר רב יוסף כי מבלעדי התרגום לא היינו יודעים מאי קאמר ר"ע . כי עיקר דברי ר"ע נשענים על פי ביאור התרגום . וז"כ וברור בעזה"י 2) וכן בסנהדרין (דף ל"ד ע"ב) אמר ריב"ל

---

2) ומדי דברי בהך ענינא , דמה שהובא במ"ק (דף כ"ח ע"ב) ואמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר . הוא כמו מאמר מוסגר באמצע דברי ר"ע שהוסיפו חכמי הש"ס ז"ל באמצע דבריו לבאר , אליגה לפניך קורא נכבד בקלרה , עיד איזה מקומות בש"ס כיוצא בזה , אשר באו דברי האמוראים באמצע דברי התנאים : לפעמים לביאור הכרחי : ולפעמים להוספת ביאור . ובין כך ובין כך , דין מאמר מוסגר יש להם . והוא . יומא (דף פ"ה) לענין פיקוח נפש שדוחה את השבת . נענה ר"ע ואמר וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה , מעם מזבחי תקחנו למות : מעם מזבחי , ולא מעל מזבחי . ואמר רבב"ח אר"י לא שנו אלא למות , אבל להחיות אפילו מעל מזבחי . ומה זה שספק אם יש ממש בדבריו וכו' . ק"ו לפ"נ שדוחה את השבת ע"ש . והנה עיקר הלימוד דפ"נ דוחה את השבת , הוא רק מדברי רבב"ח אמר ר"י דקאמר לא שנו אלא למית אבל להחיות אפי' מעל מזבחי .
ועי"ן קאי ר"ע באמרו ומה זה שספק כו' : וא"כ יפלא לכאורה , הא ר"ע לא ראה מעולם את רבב"ח שהרי ר"ע קדם לו הרבה דורות . ומבלעדי דברי רבב"ח אין לנו שום לימוד כפ"נ שדוחה את השבת ? אמנם כן הסבה ושמע : ר"ע לא אמר באמת , רק קרא דוכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות . ומעם מזבחי ולא מעל מזבחי . ומה זה שספק כו' והיו באמת דברי ר"ע כספר כחתום , ובא רבב"ח , יבאר את דברי ר"ע הקלרים מאוד ואמר כי ר"ע סמך א"ע על דיוקא דלא שנו אלא למות אבל להחיות אפי' מעל מזבחי , ומה זה שספק כו' . ודברי ר"ע ומה זה שספק כו' , קאי רק על **דיוקא** דלא שנו אלא למות אבל לחיות כו' . ומעתה דברי ר"ע נכונים . וגם ר"ע כריתב תבונתי' סמך א"ע כי איש תבונות ידלנה זה רבב"ח (עיין פסחים ריש דף (כ"ד א')) וחכמי הש"ס הליגו את דברי רבב"ח באמצע דברי ר"ע . כי שם מקומם הנאות להם . באשר שם קיצר ר"ע את דבריו . וזה כפתור ופרח בעזה"י :

עוד במ"ק (דף ט"ז ע"א וע"ב) גבי הא דגזר רבי שלא ישנה אדם לתלמידיו בשוק ויצא ר' חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק . וכאשר שאל רבי אותו מ"ע עבדת הכי ? התנצל ר' חייא לפניו , דכתיב חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה . יא"ל רבי אם קרית , לא שנית , ואם שנית , לא שלשת , ואם שלשת , לא פירשו לך : חכמות בחוץ תרונה כדרבא דאמר רבא כל מי שעוסק בתורה ומבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ ע"ש , ואין ספק שרבי לא ראה את רבא כנודע . אולם אמתת הדבר כך הוא : דלרבי היה ג"כ נודע פירוש הפסוק , דהתי"ו של תרונה , וכן התי"ו של תתן קולה , אינו מוסב לנוכח הלומד , אלא מוסב על החכמה : כי נודע אשר שימוש התי"ו , הוא לזכר לנכח : וגם לנקבה נסתרת . כמו תאכל , תלך , ועיין רש"י ויחי על פסוק אל תחד כבודי . והבן . וזהו שדייק רבי ואמר אם קרית לא שנית ואם שנית , לא שלשת , ואם שלשת לא **פירשו** לך כו' . ר"ל גם אם לומדת משלי ג' פעמים , לא פירשו לך היטיב הכוונה . כי אין הדבר כמו שאתה (ר' חייא) סובר דהתי"ו של תרונה , וכן התי"ו של תתן קולה , היא תי"ו הנכח , לאדם הלומד . אבל היא תי"ו נסתרת לעומת התבונה . דהיינו שהחכמה תרון , ותתן ברחובות קולה להשמיע על האדם הלומד **בסתר** , וזה נכון ומאוד בפי' דברי הגמרא . וחכמי הש"ס הליגו כדרבא כו' . היינו רק להורות **על** הכוונה בפי' הפסוק לדעת רבי . כי כוונת רבי לפי' הפסוק , כדרבא דאמר כל מי שעוסק **כו'**

מאי דכתיב עתה המבלעדי ה' עליתי גו' ה' אמר אלי עלה על הארץ כו' מאי היא ? דשמעיה לנביא דקאמר יען כי מאס העם הזה , את מי השילוח ההולכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו . אמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר , חלף דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד כו' עיין שם , כי גם שם הכוונה כי מבלעדי התרגום לא היו מבין את דברי ריב"ל , כי גם ריב"ל קדם הרבה דורות לר"ב יוסף . ורב יוסף מפרש שם את דברי רבי יהושע בן לוי , הנשענים ג"כ על פירוש התרגום ע"ש כי לא רציתי להאריך וסמכתי על המבין שיבין מדעתו . — ודע דהתוס' בברכות (דף ח' ע"א) ד"ה שנים מקרא ואחד תרגום , כתבו וז"ל י"מ דה"ה ללועזות בלע"ז , הוה כמו תרגום , כי כמו שהתרגום מפרש לע"ה כך הם מבינים מתוך הלע"ז , ולא נהירא , שהרי התרגום מפרש מה שאין ללמוד מן העברי , כדאשכחן בכמה דוכתי , דאמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר . על כן אין לומר בשום לשון פעם שלישי , כי אם בלשון תרגום עכ"ל , והנה דברי התוס' הללו תמוהין בהשקפה ראשונה שהביאו ראיה שאנו למדין מן התרגום במה שאין ללמוד מן העברי , ממאמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא כו' , וזה אינו רק בנביאים , דאיכא מילי דסתימן ; אבל דאורייתא מפרשן מילי , כמבואר במגילה שם , וא"כ אפשר דגם שאר תרגום לע"ז מהני ? ועיין בספר תעיו"ט על הרא"ש ז"ל אות ז' כדחק מאוד בזה . ועי' ג"כ בהגהת תפארת שמואל שם , נראה שגם הוא לא ראה הגמ' סנהדרין דף ל"ד שהבאתי למעלה . ואנכי בעזה"י ישבתי דברי התוס' על נכון בחידושי , בטוב טעם ודעת . אלא שאין כאן מקומו לבא בפלפולים . אולם מ"ש התוס' כדאשכחן בכמה דוכתי , דאמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר , כתב ע"ז הרב החכם רמ"ל בהקדמתו לספר הערוך כי לא נמצא כן רק שני פעמים על פסוק אחד , מגילה (דף ג' ע"א) ומ"ק (דף כ"ח ע"ב) עכ"ל . ובמח"כ נעלם ממנו שנמצא עוד לשון זה במס' סנהדרין (דף ל"ד ע"ב) כנזכר לעיל בדברינו *) ובאמת לשון זה שכתב הרב רמ"ל נגד דברי התוס' , כי לא נמצא כן רק שני פעמים על פסוק אחד , הנה לשון מדברת גדולות כאלה , לא יתכן כי אם ליחיד בדור , אשר כל הש"ס מראשו ועד תומו , עומד לנגד עיניו , וגם אנכי לא הרהבתי בנפשי עוז לכתוב לשון כזה , נגד רבותינו בעלי התוס' ז"ל , אשר אין על עפר משלם זולת הרמב"ם ויתר הראשונים ז"ל , והנה הגאון הגדול ר"י ברלין ז"ל , אשר הי' בקי גדול בדורו , ואסף כמעט כל הש"ס בבלי ומדרשים בחפניו , ובכ"ז הראתי לדעת במכתב עת ישרון ח"א צד 31 , ומחברת שניה צד 80 וצד 81 מה שנעלם מעיני הבדולח של הגאון רי"ב ז"ל . ע"ש

אבל לא שרבי אמר וכדרבא כו' . וגם זה ברור ונכון . ועיין עוד מאמר מוסגר במס' ע"ז (דף י"ז ע"ב) וכדר"ה דאר"ה כל העוסק בתורה ואינו עוסק בגמ"ח דומה כמי שאין לו אלוה ע"ש . ואין ספק כי התנאים לא אמרו דבר זה משמו של ר"ה . אלא שהתנאים דברו בקצרה כענין של ר"ה . וחכמי הש"ס הוסיפו זאת לתוספת ביאור . ועיין עוד מאמר מוסגר סוטה (דף י"ג ע"א) ואין רצוני להאריך , וסמכתי על המבין — ויש אתי ת"ל כהנה וכהנה . —

*) אם זכרוני לא יכזב אדמה כי כבר קדמו בהשגה זו ידידי הגאון החכם הכולל מוה' שי"ר נ"י ואין ספרו ת"י לעיין בו .

המאסף

במאמרי אהבת ציון. ואכן מה נעימה אבתריה! ובכ"ז לפעמים מיד ה' עלי השכיל לפרש ענינים סתומים, כמו הסימן אמת לבדו לויה (סוטה דף ל"ה ע"א) אשר לא פירשו איש מיום חתימת התלמוד עד שקמתי אני בעזה"י ופרשתיו. ואם אמנם במכתב עתי היקר מגיד ירחים (ח"ד נר 37) שדיתי בעלמי· נרגא על הפירוש הנ"ל, אולם כעת שבתי וראיתי בעזה"י, כי עפ"י גירסת העין יעקב שם, אתי שפיר. וקצרתי בזה, כי יודע אני אשר לפני גדולים וחכמים אני דובר. ות"ל מאמרי חבת ירושלים ואהבת ציון מצא חן בעיני כל גדולי דורנו. יואל ד' ויזכני בחסדו להוציא לאור חיבורי אשר את בהלכה ואגדה. או אז אקוה בטח כי ישמחו בם לבות אדירי התורה, ולבות המשכילים אשר יזהירו כזהר הרקיע —

גם הרב רמ"ל בהקדמתו שם הראה בקיאותו לענין שנזכר בהם בש"ס כדמתרגם רב יוסף, וכתב וז"ל: ולמופת אציגה לפניך בשער משפט כל הפסוקים שתרגם רב יוסף הנזכרים בתלמוד כו', כו'. עכ"ל. גם פה נעלם מהרב רמ"ל עוד שני מקומות מאשר בזכרוני נוסף על איפה הבקיאות שלו ואלו הן במ"ס ב"ק (דף ג' ע"ב) אקרא דעובדיהו איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו, ועיין בתוס' שם שהביאו פירוש דלכך עסק רב יוסף בתרגום, משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, והוא היה סגי נהור, לכך היה רוב עסקו בתרגומים. וכל זה לא ראה הרב רמ"ל. ועוד פעם אחד במס' סוטה (דף מ"ח ע"ב) על פסוק כאשר תעשינה הדבורים כדמתרגם רב יוסף (לחד גרסא, ולחד גרסא רב ששת) כיוה דנחזן דבריאתא, וא"כ אי גרסינן בסוטה כדמתרגם רב יוסף כו' כבר תרגם רב יוסף שתי מלות בתורה לא מלה אחת כאשר חשב הרמ"ל, ובאמת גם אי גרסינן בסוטה רב ששת, ג"כ הטעם כמ"ש התוס' בב"ק על רב יוסף שעסק בתרגום לפי שהי' סגי נהור, וא"כ איפה הלא גם רב ששת הי' סגי נהור עיין ברכות (דף כ"ח ע"א) גבי אזלא לנהרא כגנא לייא. וא"ל ר"ש ת"ח דאנא עדיפנא מינך ע"ש, ולכך גם רב ששת עסק בתרגום 4).

ב) שבת (דף מ"ו ע"א) בגמרא, ומי אר"י והאר"י הלכה כסתם משנה ותנן מוכני כו' פי' ומי אר"י דהלכה כר' יהודה, והאיכא סתם משנה כר"ש. לכאורה נראה לפרש דהקושיא הוא לר' יצחק בר יוסף דאמר לעיל משמיה דר' יוחנן דהלכה כר' יהודה, וכן על רבב"ח דאמר לעיל משמיה דר"י, אמרו הלכה כר"ש, וליה לא ס"ל אלא כר' יהודה: וא"כ קשה לי טובא מאי מקשה הש"ס על הנך תרי אמוראי, הא ר' יצחק בר יוסף, ורבב"ח תרווייהו לית להו משמיה דר' יוחנן הך כללא דהלכה כסתם, דהא ר' יצחק בר יוסף קאמר באלו טרפות (דף מ"ג ע"א) משמיה דר' יוחנן לענין ניטלה הכבד דהלכה כדברי

4) שוב ראיתי כי הה"ג החריף ובקי ר' יעקבקא לנדא ז"ל תפסו בזה, במכתבו אליו ועיין בערוך ערך גלד ובהערה שם. אולם בכ"ז עוד נעלם גם מהה"ג ר"י לנדא המאמר מסוטה שהבאתי . . .

ומ"ש הה"ג ר"י לנדא בשם כבוד אביו רבן של ישראל בעל נו"ב ז"ל בפי' דברי הש"ס שבת (דף כ"ח ע"א) אי הכי היינו דמתרגמינן כו'. הדברים מאירים, אולם א"ל לזה, כי ראיתי בספר הלכה לבעל המאור ז"ל שהעיר בלשון אי הכי דשבת, וכתב שכן הוא לפעמים דרך הש"ס והביא שם עוד ראיות לזה . . .

שאומר כזית, ומקשינן שם ומי אמר ר"י הכי, והאמר ר"י הלכה כסת"ם [ומ"ש בכל הספרים שם והאמר רשב"ג אר"י הלכה כסת"ם, הוא ט"ס. וכן ברש"י בחולין שם איתא רק והאר"י הלכה כסת"ם, דהא מפקינן בגיטין (דף פ"א) דרשב"ג לית לי' תשמיה דר"י הלכה כסת"ם, והגאון רי"ב בחגם היו מתירא להגי' בכאן, וכן הגאון הגדול בעל טורי אבן ז"ל בחידושיו למגילה דף כ"ח בד"ה ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה, בתוספות כתב ג"כ אחר הגירסא שלפנינו בחולין, וליתא אלא הדבר ברור כט"ס וצ"ל והאר"י הלכה כסת"ם] ומשני התם בחולין אמוראי נינהו אליבא דר' יוחנן, ע"ש, ור"ל דר' יצחק בר יוסף לית לי' ומשוי' דר"י הלכה כסת"ם. וא"כ מאי פריך הש"ס בשבת על ר' יצחק בר' יוסף מהא דאר"י הלכה כסת"ם, הא איהו לית לי' תשמיה דר' יוחנן, הך כללא דהלכה כסת"ם? וליכא למימר דהקושיא היא על רשב"ג, דאמר אמרו משמיה דר"י הלכה כר"ם, ומשמע אורין ונא ס"ל, אלא כר' יהודה וע"ז מקשה והאר"י הלכה כסת"ם; דהא כבר כתבנו דגם דרשב"ג לית לי' תשמי' דר' יוחנן הך כללא דהלכה כסת"ם, וא"כ קשה טובא מאי פריך הכא על ר' יצחק בר יוסף, ועל רשב"ג מהך כללא דהלכה כסת"ם, הא תרווייהו לית להו תשמי' דר' יוחנן הך כללא? ולא מצאתי מי שהרגיש בקושיא זו. ונראה לי דאה"נ דהו"מ לשנויי הכא דהנך אמוראי לית להו הך כללא, וכדמשני בחולין שם, אלא דהגמרא בעי לאוקימה ויצלתי' דר' יוחנן גם אליבא דידן דקיי"ל הלכה כסת"ם, ות"ה לא תיקשי מהך דתוכני, דהך משנה מתוקמא שלא היה עליה מצות כל בית"ם ומדוקדק היטב לישנא דהש"ס דקאמר משנתינו שלא היה עליה מצות כל בית"ם שלא לשבור דבריו של ר' יוחנן, אשר אין הלשון הזה אומר אלא דרשני! ולהנ"ל נפרש"ם הדבר נכון ומאיר בעז"י. דבאמת אין אנו צריכין לתירוץ זה כלל, והיו יכול לתרץ אמוראי נינהו אליבא דר"י, וכת"ש לעיל אלא דאם היה משני כן, היו נדחים דברי ר' יוחנן מהלכה אליבא דידן, דקיי"ל הלכה כסת"ם. וזהו שדייק וקאמר, שלא לשבור דבריו של ר' יוחנן. וכמדומה אני שכיונתי בזה אל האמת בזה, ואי"ה בחידושי לזמ' שבת גם יתבאר הדבר בארוכה.

ודע דבפרק אלו מציאות (דף כ"ג ע"א) גרסינן איתא ר' יצחק בר יוסף אר"י הלכה כר"י, ור"א בר' אומר רב שבת הלכה כר' יוסי, ופריך שם מי אמר ר"י הכי והאר"י הלכה כסת"ם, ותנן רבו שלימדו חכמה, ע"ש, והשתא מאי פריך שם על ר' יצחק בר יוסף הא ר' יצחק בר יוסף ל"ל כלל תשמיה דר"י הלכה כסת"ם, וצ"ע. ואולם ראיתי בהרא"ש ז"ל שם גרים ר' יצחק בר יהודה אמר ר' יוחנן ע"ש, ולשון הכוגים תרפא, כי עפ"י גירסתו ז"ל אתי שפיר. ויש לי ת"ל עוד בזה דברים יקרים, ויתבאר במקום אחר אי"ה.

ג) בתרגום אונקלוס בפרשת ואתחנן, על פסוק לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו. ובת"א גם לא תוספון על פתגמא וכו', ולא תמנעון מיני'. כע"ב בעיני, כי לשון מניעה אינו נופל רק על החדל ומעכב דבר המצוה כמו והדל מעשות הפסח בפ' בהעלותך, ומפרש שם התרגום, ויתמנע מלמעבד פסחא, משא"כ כאן, שאין הכוונה על המבטל מ"ע לגמרי דבזה לא עבר על בל תגרע, ורק הכוונה על השופט

מלוה ומחסר אחד מתנאיה, על זה נופל לשון גרעון. כמו ספרא בגירא תנא תוספאה (בפ"ק דע"ז) וכגון שאינו מטיל לטלית בת ד' כנפות, רק ג' ציצית. וכמו שפרש"י ז"ל בשם הספרי. או שנותן מתן ד', במתן א'. עיין עירובין (דף ק') אבל כשמבטל המצוה לגמרי לא שייך בל תגרע. וא"כ איך תרגם אונקלוס ולא תמנעון מיני' ? ולע"ג. ואחד מגדולי הזמן הראה לי סיוע לדברי, בתרגום יונתן על התורה שכל את ידיו ותרגם ולא תבצרון מיני'. וזה מכוון ללשון גרעון. וגדולה מזו ראיתי להגאון בעל שאגת ארי' ז"ל, בספרו טורי אבן בחי' למס' ר"ה, שכתב שם דהיכא שבגרעון שהוא מגרע נפסלה המלוה לגמרי, שוב לא שייך בל תגרע ואין כאן רק ביטול מ"ע ודעתו ז"ל דאינו עובר בבל תגרע, רק אם בגרעון זה שהוא מגרע עדיין לא נפסלה המלוה. כמו בעירובין (דף ק') במתן ד' שנתן במתן א'. דקי"ל נתן ד' שנתן במתן א' כיפר והך דספרי שהביא רש"י ז"ל אמר הגאון בעל ט"א ז"ל דאתיא כר' ישמעאל דס"ל בהתכלת דד' ציצית המה ד' מלות. ואין מעכבין זא"ז. (עיין מנחות דף ל"ז ע"ב) אבל לדידן דקי"ל כלהו ארבע חדא מלוה נינהו, ו' עכבין זא"ז, א"כ בעושה ג' ציצית ג"כ ליכא בל תגרע, ורק יש כאן ביטול מ"ע, והגאון ט"א ז"ל הביא שם ראי' נפלאה לדבריו, דאל"כ למ"ד לאו שאין בו מעשה לוקין עליו, ילקה על כל ביטול מ"ע משום לאו דבל תגרע. — עכ"פ דברי הת"א ל"ע בעיני. ולשון התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל, מתוקן יותר —

ד) בפרשת בא, בפסוק בבית אחד יאכל, לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. ובתרגום אונקלוס שם בחבורה חדא יתאכל (בזה תרגם לפי ההלכה) לא תיפקון (או לא תפקינון בקלת הומשים) מן ביתא מן בסרא לברא ע"ש, והנה דברי התרגום לע"ג בעיני. שתרגם שלא כהלכה. דהנה בירושלמי פסחים פ' כיצד צולין, איתא הכי, יש שובר אחר שובר, ואין מוציא אחר מוציא, פי' דלענין שבירת עלם, אם בא אחד ושברו, ובא השני והוסיף שבר על שבר, גם השני חייב. משא"כ במוציא בשר הפסח לחוץ, ושוב הכניסו לבית, והוציאו הוא או אחר שנית פטור. וטעמא דמלתא הוא שכבר נפסל הפסח בהוצאה הראשונה, וכן פסק הרמב"ם ז"ל בה"ל ק"פ והכ"מ ז"ל רומז גם לדברי ירושלמי הנ"ל ע"ש. והגאון המפורסם מוה' זלמן ז"ל מווילנא. אמר דדברי הירושלמי המה מפורשים בספר הורת מפה׳ דלכך בהלאה כתיב לשון יחיד לא תוציא מן הבית וגו'. וגבי שבירה נאמר בלשון רבים ועצם לא תשברו בו. והלא דבר הוא ? אלא שהתורה באה להורות דין הירושלמי, דיש שובר אחר שובר ואין מוציא אחר מוציא אלו דבריו ז"ל המובאים בשמו בספר תולדות אדם. ודפח"ח וש"י. ומעתה נפלא בעיני לשון התרגום שתרגם לא תיפקון, וה"ל לתרגם לא תיפוק, לשון יחיד, כלשון הכתוב לא תוציא. והנה התרגום שינה מלשון הכתוב ותרגמו שלא כהלכה ולע"ג.

ה) בפרשת משפטים את מספר ימיך אמלא. ובת"א ית מנין יומך אשלים עיין יבמות (דף מ"ט ע"ב, ודף נ' ע"א) והוה לי' לפרש ית מנין יומך אסגי, ול"ע. ועי' אוצר השרשים.

ו) בתרגום פרשת נשא בברכת כהנים כד תימרון להון, הנה על מלת כד כבר התעוררו בו ראשונים ואחרונים ז"ל עד כי הגאון הגדול ר' זלמן מרגליות ז"ל רצה אמר שמלת כד הוא ליין פסיק כ"ד יעו"ש. ואני לא אדע מה כל החרדה בכאן על מלת כד שבתרגום. ולע"ד נראה שמלת כד שגורה לבא בתרגום שלא לצורך. והוא או לתפארת המליצה, או הוא טבע בלשון ארמי, כמו אל בערבי, עיין פרשת נשא על פסוק שש עגלות צב, שתרגם כד מחפיין. וגם שם מלת כד היא שלא לצורך. וכן בפ' אחרי על פסוק יעמד חי, ת"א יתקם כד חי. וכן בפ' קרח בפסוק וירדו הם וגו' חיים שאולה, ונחתו כד חיין לשאול, וכן על פסוק השוד והשבר והרעב והחרב תרגם יב"ע כד ארבע ייתון עלך. מכל זה נראה שכן הוא טבע לשון ארמי. ולמה לא התעוררו על כל אלו מלות כד שהבאתי אני, אשר גם שמה המה שלא לצורך, ויש לי בזה תוספת דברים. ואשמעה מה ידברו חכמי הזמן על זה —

ז) ולאשר נשאר עוד מעט דיו בפי עטי, אכתוב לך בני יקירי, עוד איזה דברים קצרים הרשומים בזכרוני. וגם אתה כתבם על לוח לבך.

ברכות דף ז' ע"א תוס' ד"ה שהיא לדוקי וכו' ואי גרסינן הכי עכו"ם ניחא וכו' עכ"ל, לע"ג דהרי מאמר זה איתא ג"כ בפרק חלק (ק"ה ע"ב) ושם מסיק הש"ס בהדיא אפי' במיני לא איבעי ליה למימר הכי. וא"כ מה זה שפלפלו התוס' בדבר המפורש בגמרא דחלק בהדיא ? לכן נ"ל ברור דשם בסנהדרין הך „ואפי' במיני כו'" הוא הוספה מאיזה מגיה לפי מה שראה כאן בתוס' ברכות, אבל רבותינו בעלי התוס' לא יעלימו עיניהם מסוגיא ערוכה בסנהדרין, ופלא על הגאון רי"ב שלא העיר מאומה מזה ולע"ע.

ח) חגיגה כ"ב ע"א תוס' ד"ה כמאן, הר"ר אלחנן אומר דקי"ל כר"י וחיישינן לאיבה, לפיכך מזמנין עכשיו בכל ע"ה, אע"ג דאמרי' בברכות (דף מ"ז ע"ב) אין מזמנין על עם הארץ, וגם רב מנשה בר תחליפא לא רצה לזמן עליהם עכ"ל התוס'. וזה תמוה, כי מאי ראי' מרב מנשה ב"ת יותר משמעתא דהש"ס? ויותר פלא שלא נמצא שם כן אלא כך איתא התם דרמי בר חמא לא רצה לזמן על רב מנשה בר תחליפא אף דהוה תני ספרא וספרי והלכתא ע"ש, לכן ברור שט"ס נפל בתוס' דחגיגה וכך צ"ל „וגם על רב מנשה ב"ת לא רצו לזמן עליו" ופלא על הגרי"ב שלא תיקן זאת.

ט) גיטין (דף כ"ו א') דרב חסדא כל אקלידי הוה מסר לשמעי' לבר מדציבי, דאמר אכלבי דמזיעי בעי שיתין אכלבי דציבי ע"ש. הנה אף שהדברים כפשוטם, מ"מ יש לומר דרב חסדא היה לו עוד כוונה גנוזה במה שלא רצה למסור מפתח העצים לשמעי'. והוא: דהנה ביומא (ע"ה ב') איתא גבי שליו דרב יהודה הוה משכח לה ביני דני, ורב חסדא הוא משכח לה בי ציבי, ופירש"י ז"ל שם שהיו מגליאין להם מן השמים מין שליו ע"ש. ולפיכך לא רצה רב חסדא למסור ומפתח העצים למשרתו, כי כבוד אלהים הסתר דבר, ולא רצה שמשרתו ידע מזה (ואולי מפני טעם זה אמרו ביומא אע"פ שמן יורד מן השמים מניח להביא מן ההדיוט, והיינו בכדי להסתיר את הנס . . .) ומה שאמר אכלבי דחיטי בעי שיתין אכלבי דציבי, הוא רק כעין התנצלות לפני משרתו, לבל ירע לו על שאינו מאמין לו מפתח של אוצר העצים. ובאמת מי זה אשר לא יבין כי טעם קלוש הוא, כי עכ"פ שיתין אכלבי דציבי, מחירם פחות ממחיר חדא אכלבי דחיטי.

י) שבת (דף כ"ד ע"ב) בפיסקא בגמרא : ולא בחלב ולא בחלב , חכמים היינו ת"ק ? ומשני איכא בינייהו דרב ברונא אמר רב ולא מסיימי ע"ש . קשה לי למה דחיק הש"ס , לשנוי בשינוי דחיקא , ולמה לא ניימא בפשיטות : דנחום המדי וחכמים פליגי בפירושא דמילתא דת"ק , דקאמר ולא בחלב , וקאמר נחום המדי דכוונת הת"ק הוא רק שלא להדליק בחלב שאינו מבושל וחכמים אומרים בין במבושל ובין בשאינו מבושל .— ועד"ז מלינו כמה פעמים בש"ס , עיין בפרק כילד צולין (דף פ"ג ע"א) דקאמר ת"ק ועצם לא תשברו בו בו בכשר ולא בפסול , ופליגי ר"י ור"ש בפירושא דדברי ת"ק , דאל"כ תיקשי שם ר"ש היינו ת"ק ע"ש בתוס' . וכה"ג מלינו עוד בפסחים דף (קט"ז ע"ב) ע"ש בתוס' ד"ה והותם בגאולה וכן בפ"ב דסנהדרין , ובריש חזקת הבתים . וכמ"ש התוס' שם ושם . ולא לבד שהש"ס מפרש כן בעצמו , וכדמוכח מכל המקומות הנ"ל , אף גם מלינו להתוס' בעירובין (דף מ"ח ע"א) ד"ה ר"י היינו ת"ק שהקשו כמו כן דלימאי לא ניימא : דר"א ור"י לא פליגי , ורק לפרושי מלתא דת"ק אתו ע"ש . ולע"ג . . .

יא) אמרו חז"ל בספרי פ' עקב , למוד הלכה למוד אגדה , שמתוך כך אתה מכיר מי שאמר והי' העולם . להבין דבריהם ז"ל , נראה דהנה בדרכי הניף , וגם בעסקי משא ומתן , חובת האדם הישר להתבונן בכל דבר בטרם עשיתו , כי אולי שב ואל תעשה עדיף , ואך אם ימצא הדבר נכון , ויראה שכר ט"ב בעמלו , אי אז יקרב לעשות הדבר ההוא ; לא כן במצות ה' , אשר לונו ביד משה עבדו , כלל גדול בהם , להקדים נעשה לנשמע . ונעשה , הוא חלק המעשה ; ונשמע , היא חלק העיון וההתבוננות , כמו שמע ישראל , וכמו השמע חלום לפתור אותו , ובהגיע תור כל מצוה ומצוה , יקרב מיד לעשותה בלב שלם , ואל יחשוב מה בצע לו בעשיתה , רק יאמין בלב שלם כי כל מצות ה' כלם אהובים , כלם ברורים . כלם נתנו , לטובתינו ואשרנו , בזה ובבא . ואף כי אנחנו לא נדע על מה ולמה צוה ה' אותנו לעשות ככה , בכל זאת , חובה עלינו לעשותם , ולהאמין על האל הטוב כי לא על חנם צונו במו . כי מלך טוב , לא יעמיס על עבדיו טרחה שלא לצורך , ולבלי תועלת , ובלי ספק יש בכל מצוה טעם . וכבר אמרו חז"ל סנהדרין (דף כ"א ב') מפני מה לא נתגלו טעמי מצות כו' ע"ש . ובכל זאת , הרשות נתונה לעשות מעיינים ישרים לכל מצוה . כמו שבאו קצתם בגמ' ובמדרשים , ומפני מה אמרה תורה כו' . וכן הרמב"ם ז"ל במו"נ ח"ג טרח ויגע למצוא טעמים נכונים לרוב המצות — והנה הלכה הוא חלק המעשה , ואגדה הוא חלק העיון וההתבוננות בטעם ההלכה והמצוה אשר צונו ה' . ועתה נלעד לנעד הלאה , ונבא אל כוונת הספרי הנ"ל . והוא : דהנה ידוע מ"ש הרמב"ם ז"ל במו"נ ע"פ וראית את אחורי ופני לא יראו . ותוכן דבריו בקצרה : כי הנה א"א לאדם להשיג את הבורא ית"ש , מצד עצמו ומהותו (ולית מחשבה תפיסא בי' כלל) ורק מצד מעשיו הכרנוהו , ומצד פעולותיו נכירהו . וכמאמר הנביא האלהי ישעי' : שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה , וא"א לבירה בלא מנהיג , ומזה נדע ונבין , כי יש נמצא קדמון ממציא כל הנמצאים , ומשגיח על הכל , ומכין מזון לכל בריותיו , מקרני ראמים כו' . וזהו כוונת הפסוק וראית את אחורי וגו' . ר"ל כי אך ע"י המאוחר , תבא אל הקודם , וע"י

המסובב, תגא אל הסיבה, וזה היקש הגיוני נבא מן המאוחר אל הקודם, ד"מ אם יקום איש משנתו, וימצא האדמה לחה ורטובה, ונבלכתו ליסן היי' מורב על הארץ, הנא יבין האיש הקם משנתו (אם אך מוח בקדקדו) כי המטר השקה את כל פני האדמה; וכן אנחנו נכיר את ה', אך מן המאוחר אל הקודם, ומרבבות עולמות העומדים הכן לפנינו, במספר נפלא, מזה נבין כי יש אל חי, אשר הוא קרא הכל אל המציאות. וזהו כוונת הספרי, למוד הלכה, ר"ל בתחלה תלמוד תמיד הלק המעשה, ואח"כ למוד אגדה שהוא חלק העיון. שמתוך כך ר"ל אם תלך תמיד בדרך זה, תבא מן חלק המעשה. אל חלק העיון. והנה אז תכיר ג"כ מי שאמר והיה העולם. כי מן המעשה, ר"ל מן הבריאה, תבא אל סיבת העשיה, שהוא הבורא ית"ש. ומן המסובב דהיינו התבל ומלואה, תבא אל הסיבה שהוא הבורא ית"ש. ונכון בעזה"י —

יב) ולאשר נשאר בזה עוד מעט גליון, אדפיס לך עוד דבר אחד בערוך ערך כרמשא, וז"ל: בפרק ערבי פסחים (דף ק"י) בגמ' לא יפתחו, אמרה לי' שידתין לברי' איזדהר מכרמשא, וכתב ע"ז רי בנימין מוספיא, לא מצאתי מימרא זו בגמ' עכ"ל וכן הרב רמ"ל לא הגיה כלום ע"ז. ובאמת זה המאמר נמצא בגמ' שם (דף ק"א ע"ב) ואולם מפני שלפני הרב רבינו נתן בעל הערוך ז"ל, לא היו עוד דפין בגמ' כנודע, מפני שלא היי' דפוס בעולם. לכן ציין הערוך תמיד רק ריש הסוגיא והפיסקא אשר עליה יסובבו דברי הגמ', והרב המוספיא וכן הרמ"ל בראותם כי הפסקא הוא (בדף ק"י) ושם לא נמצא זה המאמר. לכן חשבו, כי לא נמצא כלל זה המאמר, ואולם באמת הנהו עומד הכן (בדף קי"א ע"ב)

יג) בהא דאמרינן שלהי הוריות דאסיקו ליה לר"מ אחרים, ולר' נתן יש אומרים (ע"ש דף י"ג ע"ב). הנה שם בש"ס הביאו מאמר בשם אחרים, ויחשו אותה הלכה לר"מ, ע"ש בהא דאמרי' שם אחרים אומרים אלו היה תמורה לא היה קרב. וכן מצאתי בפ"ק דשבת בסוגיא דאסקופה (ע' א') דמסייע שם לרב יצחק בר אבדימי בשם ר"מ ממימרא דאחרים שם. אסקופה משמשת ב' רשויות ע"ש ברש"י ז"ל דהסיוע הוא דאחרים היינו ר"מ, אולם לא מצינו בש"ס מאמר בשם יש אומרים אשר נדע כי הוא מר' נתן. ואנכי ת"ל מצאתי בפ"ק דסוטה (י"ג ע"א) לענין קבורת משה רבינו ע"ה, ר' נתן אומר בקברניט של מלכים היה קבור. ובתוספתא דסוטה פ"ד איתא מאמר זה בשם י"א, והיינו כי בעת נסדר התוספתא עדיין היתה השנאה חדשה, ולא רצו להזכיר שמו, וכינו אותו בשם י"א. ואולם בזמן שנסדר הש"ס בבלי, גם אהבתם גם שנאתם כבר אבדה, והביאו הדברים בשם אומרם ר' נתן. ושם אנכי במציאם זו.

ועתה אנא בברכת שלום אניך הדורש שלומך וטובתך כל הימים, ואל שדי יברכך בכל טוב ויהיה בידך אושר ועושר 5)

שאול הכהן קאצינעלין זאהן.

---

5) מאוד ומאוד השמחני בני יקירי אם הודיענו כי מלאכת הספרים היקרים אשר לי כולם נמלו בהבנך, הנא המה המורים היקרים, אשר על ברכיהם גודלתי, וכבבת עיני אותם כבדתי. לכן מאוד אשמח אם תודיעני משלום מורי ורבותי.

מטה דן

א) מאי והטוב בעיניך עשיתי? אר״י א״ר שסמך גאולה לתפלה ר׳ לוי אמר שגנז ספר רפואות (ברכות י׳) ידוע כי הרבה מאמרי חז״ל אינם כמשמען דברים ככתבם כ״א על דרך מליצה ורעיון ציורי, וזה לרוב דרכם בקדש, פעם ילבשו דברי מוסר במעטה הפלא להמשיך לב הקורא והשומע — פעם תתחפש האמת בבגד החידה מטעם כמוס או גלוי, וכבר הקימו זאת לאבן פנת החקירה חכמי דור ודור גדולים חקקי לב, הראשונים כמו האחרונים, מאמתת משפטם תמצא מופת חותך בדברי הגמ׳ (ברכות ה׳) אל תשבו על מטה ארמית א״ד דלא תיגנו בלא ק״ש וא״ד דלא תנסבו גיורתא, וא״ד ארמית ממש ומשום מעשה דרב פפא, הרי לפנינו דעות שונות במאמר אחד, לדעת קצתם המאמר הוא כפי מובן המלות, ארמית ממש, ולדעת אחרים נאמר ע״ד מליצה ודמיון, מבלעדי זאת מי בער יאמר, כי חז״ל אנשי אמונה. אשר האמת היתה תקועה בלבבם כיתד במקום נאמן מבלי נטות ממנה ימין או שמאל, בדו ח״ו ספורים חדשים אשר לא שמעו ולא שערום אבותם ומלבם הוציאו מילין? ועתה כל איש ישאל במאמר המובא בראש, מי הגיד לר״י א״ר או לר׳ לוי שהזקיה גנז ספר רפואות או שסמך גאולה לתפלה? ואם גם נאמר שהיתה להם קבלה איש מפי איש מספר רפואות, מי ספר להם שחזקיה גנזו, ומה גם דברי ר״י א״ר שסמך גאולה לתפלה? לכן אחוה דעי גם אני לבאר מאמר זה: הנה חזקיה חלה למות, והוא לא שאל ברופאים, כ״א קוה שע״י תפלת תחנונים תעלה ארוכה למחלתו, ואל השמים ירחם עליו ויעזרהו, כי בטח בצורו וביוצרו -- מזה בעצמם דברו שני האמוראים ע״ד מליצה במלות שונות: ר״י א״ר יאמר כי הטוב שעשה הזקיה, היה שסמך לגאולה לתפלה, ענינו סמך גאולתו על התפלה, יען ידע כי גאולה מן מחלתו תהיה לו ע״י התפלה לאל חי; ור׳ לוי יאמר אך באופן אחר, שגנז ספר רפואות, שלא בקש רפואה מן הרופאים, וכמעט גנז ספריהם במחשבה אם גם לא בפועל — ועכ״פ יש הפרש מעט בין דבריהם, כי ר״י א״ר אמר שסמך על התפלה, נוכל לומר כי עיקר בטחונו היה בתפלתו אם גם שאל ברופאים, ורצה לומר אמר שלא שאל ברופאים כלל. — אך עוד דבר אחד יש לברר, מדוע קשרו בדבריהם על פסוק והטוב בעיניך עשיתי? וכי לבד זאת עשה לנו בן אחז, ורבות מפעלותיו הטובות יסופרו לנו, וידוע מאמרם ג׳ דברים עשה הזקיה והודו לו? לבאר זאת נקדים יסוד מוסד בחקירת דברי חז״ל, והוא, כי אם הדרשנים והמליצים החדשים יאהבו לדבר צחות בלשון נופל על לשון, אין זה דבר חדש, וכבר היה לעולמים בימי חכמי הגמרא, בפרט במדרשים אדני דבריהם וחידותיהם הטבעו על דמיון מבטא המלות, אף אם החוקות הנה במובן, ואף גם אם מלשונות שונות נולדו, ושפה נכריה מקורן. ולראיה נביא פה איזו מאמרים (ברכות י׳) אר״י משום רשב״י מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה וגו׳?

כנגד דור אביו ? שדר בחמשה עולמים וכו׳ . בלתי ספק המאמר מוסד על דמיון המבטא פ י ה , ופירשו פי ה״א ר״ל חמשה . ומקומות אין מספר דרשו חז״ל על דמיון מלת לה״ק עם מלות יונית כאשר נעיר ע״ז אי״ה במאמר מיוחד — לדוגמא (ע״ז י״א) שני גוים בבטנך א״ת גוים אלא גאים זה אנטונינוס ורבי שלא פסקה מעל שולחנם לא צנון וחזרת ולא קישואין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים — פה שמו עין על מלת געא הוראתה ביונית אדמה ומחובר למלת בבטנך תורה על אכילה , דרשו זו אנטנינוס ורבי שלגודל עשרם לא הסרו פרי אדמה מעל שלחנם כל ימות השנה אף לעת שהם ביוקר — ועל דמיון המבטא ברור מללו (ילקוט בראשית רמז קל״ג) שפגעו גוים את ר׳ אבוה בדרך , ושאלוהו : כתיב ויצו י״י אלהים על האדם , על אדם יצוה שלא יחטא אשה לא נצטותה שלא תחטא ? והשיב כתיב בפסוק לאמר לאיבריו , חוה נבראת מצלעותיו . הנה פה כוון ר׳ אבוה על מלה יונית מעראס : (חלק או אבר) . ועתה נחזור למאמרנו המובא בראש דברנו , ר״י א״ר ור״ל כוונו על דמיון המבטא במלות עשיתי ואסותא בארמית לשון רפואה — ע״ז אמרו והטוב בעיניך עשיתי — הטוב בעיניך אסותא — התפלה היתה בטוב בעיניך , ח״א שסמך גאולה לתפלה וה״א שגנז ספר רפואות כפי אשר בארנו המאמר לעיל . וד״ל .

ב) והשכה יון וכו׳ שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל (ילקוט בראשית רמז מ״ז) רבים וכן שלמים מחכמי הזמן יגעו לבאר מאמר זה , ולדעתי יש לקרות קרן ה ש ו ר , מן בנות צעדה של שור . ונמצא גם במדרש ובילקוט בראשית קל״ג , ולא היה יכול לקרב עם החומה , מפני שהחזק היה השור וגבוה מאד — ושור הוא חומה גבוה ורחב מאד , נראה למרחוק , וקרן הוא ר א ש ה ש ו ר . ועתה יספר לנו המדרש כפי דעתו שלעת מלחמת אנטיוכוס עת צרו על ערי יהודה , אמרו היונים לישראל שיכתבו על קרן השור (היינו על קרן החומה הגבוה הנראית למרחוק) „אין לנו חלק וכו׳“ למען יוכלו היונים לראות כי היהודים בגדו באלהי אבותם , ואז שלום יהיה להם .

דן עהרמאן .

דַּת נֶצַח יִשְׂרָאֵל

כִּי אֲנִי יְיָ לֹא שָׁנִיתִי · וְאַתֶּם בְּנֵי־יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם

(מלאכי ג׳ ו׳)

בַּת עַמִּי · בַּת מֶלֶךְ כְּבוּדָּה וּקְדוֹשָׁה ·
בְּגֵר הָאֻמִּים אֶבֶן הָרֹאשָׁה ·

בָּהּ אֵל מִסְתַּתֵּר מִפָּארָן הוֹפִיעַ ;
לֹא בְּרַעַשׁ יְיָ אַךְ בִּדְמָמָה דַקָּה ,
לֹא בָּעַמִּים אַדִּירִים אַךְ בְּעַם דַּכָּא ,
עַם דַּכָּא — וְרֹאשׁוֹ שָׁמַיְמָה מַגִּיעַ . —

אוּמָּתִי נִשְׂגָּבָה ! לְפָנִים רַבָּתִי ,
רַבָּתִי בַגּוֹיִם בִּמְדִינוֹת שָׂרָתִי ,
לֹא בְחַיִל , לֹא בְכֹחַ כִּי אִם בָּרוּחַ ;
בְּחָכְמָה וָדַעַת הִיא רַבַּת אוֹצָרוֹת !
מֶנָּה יָצְאָה תוֹרָה וְזָרַח אוֹר יְקָרוֹת ,
הִיא הַשֶּׁמֶשׁ — וְהָעַמִּים סַהַר זָרוּחַ ,

עַם יִשְׂרָאֵל , עַם קָדוֹשׁ , עַם גָּבֹהַּ ,
לְמַלֹּא תֵבֵל בְּרוּחוֹ הֵבִיא אֱלֹהַּ ,
וֶאֱמוּנַת שָׁוְא וָהֶבֶל חָדְלָה חָדֵלָה ;
עַם חָכָם , בְּרָקָיו תֵּבֵל הֵאִירוּ ,
בְּזֹהַר דַּעַת אֱלֹהִים אֶרֶץ הִזְהִירוּ ,
מֵאוֹר אֵשׁ דָּת קָרַן עוֹר פָּנָיו סֶלָה .

הַר סִינַי , הַר סְנֶה עֶדֶן בָּאֵשׁ בּוֹעֵר *)
לַשָּׁוְא זֶרֶם , הַזְּמַן הֹלֵךְ וָסֹעֵר ,
לַשָּׁוְא שָׁטְפוּ נְהָרוֹת וְגָאוּ הַמָּיִם ;
בְּקֶרֶב אִישׁ יְהוּדִי בֹּעֵר הִנֵּהוּ ,
בֹּעֵר עַד לֵב נַפְשׁוֹ וְאָכָל הִנֵּהוּ ,
בֹּעֵר לָנֶצַח , עַד בִּלְתִּי שָׁמָיִם .

הַיְּהוּדִי בֶּאֱמוּנָתוֹ , בַּל יִבְגוֹד בֶּגֶד

*) אולי לכן נקרא ההר הזה „סיני" על שם הסנה אשר ראה שם משה בוער באש , אולם שם ההר הר האלהים , בראשונה , והעד : הר האלהים חורבה (שמות ג' א') .

בְּעַד הַקְּדֻשָּׁה, נַפְשׁוֹ יַשְׁלִיךְ מִנֶּגֶד,
עַל מִזְבַּח דָּתוֹ חַיָּיו יָבִיא לָעוֹלָה,
בְּעַד הַתְּמִימָה יִזּ דָּמוֹ עַל צְחִיחַ סָלַע
בְּעַד הַיְקָרָה חֶלְדּוֹ יִקָּלַע בְּכַף הַקָּלַע,
מִלָּתוֹ עַל לְשׁוֹנוֹ, וַיֵּרֶד שְׁאוֹלָה.

הֵן לְפָנִים נִלְחַם, וְהִיא חָגוֹר חֲדָשָׁה,
דָּם שָׁפַךְ כַּמַּיִם בְּעַד דַּת מוֹרָשָׁה,
נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ — וַחֲנִית מָוֶת יָטֶל,
עוֹד לְתִפְאֶרֶת נוֹדָעִים, צִבְאוֹת הַחַשְׁמוֹנָאִים,
גִּבּוֹרִים כָּאֲרָיוֹת, לוֹחֲמִים כִּלְבָאִים,
אָז הַיְּהוּדִי גֶּבֶר עַל מְרוֹמֵי שָׂדֶה קָטֵל.

בְּלִבּוֹ לַהַט אֵשׁ דָּת, בִּימִינוֹ הַחֶרֶב,
חֲנִית זָבַת דָּם בְּיָדוֹ, וְשַׁלְהֶבֶת יָהּ בַּקֶּרֶב,
יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶחָד שְׂפָתָיו נֹאֶמֶת,
וְעֵת גְּוִיָּתוֹ בְּזִרְמֵי דָּמִים מִתְבּוֹסֶסֶת,
אָז אֶבֶן קֹדֶשׁ אֱמוּנָה בְּפִיו מִתְנוֹסֶסֶת,
וּדְבָרָיו הָאַחֲרוֹנִים: „יְיָ אֶחָד הָאֱמֶת"

וּכְמוֹ אָז הַמַּכַּבִּים *) יָרִים עַל נֵס יָהּ,
„מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ" עַל נֵס יָהּ,
נָשְׂאוּ צִבְאוֹת הֶחָיִל אֵלֵי הַגִּבּוֹרִים.
כֵּן הַיְּהוּדִי: יְיָ נִסִּי, לוֹ כְּצִיּוּן עַל מֵצַח,
„מִי כָמֹכָה בָּאֵלִים יְיָ" בְּלִבּוֹ נֶצַח,
מִלְחֲמוֹת יְיָ הוּא נִלְחַם מִדּוֹר דּוֹרִים.

וּכְמוֹ אָז, כַּד הַשֶּׁמֶשׁ לֹא כָלָתָה,

---

*) ר״ת כל מכבי : מי כמוכה באלים יי״ כידוע.

וְאֵשׁ יְיָ ׳ שְׁמוֹנָה יָמִים לֹא כָבָתָה ;
כֵּן הַיְהוּדִי ׳ שְׁמוֹנִים שָׁנָה בִּגְבוּרוֹת ׳
שֶׁמֶן זַיִת זָךְ בֹּעֵר בַּנֵּר נִשְׁמָתוֹ ׳
וְעַד זִקְנָה וְשֵׂיבָה ׳ עַד בֹּא חֲלִיפָתוֹ ׳
תָּמִיד אִשֵּׁי יְיָ בְּעַצְמוֹתָיו עֲצוּרוֹת ׃

וְעֵת לְמַשְּׁאוֹת נֶצַח נִשְׂרַף הֵיכָלוֹ ׳
לִהְיוֹת נַע וָנָד ׳ נָפַל מַר גּוֹרָלוֹ ׳
הָהּ ׳ מְדֵה לַגּוֹלָה יָכִין הַצַּעַד ;
גַּם אָז בְּלִבּוֹ פְּנִימָה מִזְבֵּחַ בָּנָה ׳
עָלָיו יָבִיא קָרְבָּנוֹ רוּחַ נֶאֱמָנָה ׳
זִבְחֵי אֱלֹהִים ׳ לֵב נִשְׁבָּר מִבַּעַד ׃

אֵשׁ תָּמִיד תּוּקַד עַל מִזְבַּח לִבּוֹ ׳
תַּגִּיהַּ חֲשֵׁכָה נוֹרָאָה בְּחֻבּוֹ ׳
וּלְנַפְשׁוֹ פְּנִימָה מִדָּהּ קַרְנַיִם ׳
וְדִמְעוֹת עֵינָיו הֵנָּה כַּשֶּׁמֶן בַּלַּהַב ׳
יַעֲלוּ הַמּוֹקְדָה בְּתַעֲצוּמוֹת וָרַהַב ׳
כֹּה מַשְׁלִימִים בּוֹ יַחְדָו אֵשׁ וּמַיִם ׃

כִּי יֵלֵךְ בְּמוֹ אֵשׁ ׳ אִתּוֹ אֱמוּנָתוֹ ׳
וְכִי יַעֲבוֹר בַּמַּיִם ׳ אִתּוֹ דָּתוֹ ׳
עִמָּהּ שָׂמֵחַ ׳ וְעִמָּהּ תִּדְמַע עֵינוֹ ׃
עַל רֹאשׁ שִׂמְחָתוֹ הִיא תּוֹפַע נְהָרָה ׳
בְּיוֹם כְּאֵב אָנוּשׁ עִמּוֹ הִיא בַּצָּרָה ׳
וְאַף הַמָּוֶת יַפְרִיד בֵּינָהּ וּבֵינוֹ ׃

וְעֵת עַמּוּד עָנָן ׳ יִסַּע מֵאַחֲרֶיהָ ׳
הָאוֹיֵב יִרְדּוֹף וַיֹּאמַר ׃ אַפְאֵהוּ !

עַד חָרְמָה יִרְדְּפוּהוּ רַבִּים קָמִים ׳
אָז עַמּוּד אֵשׁ דָּת לְפָנָיו בַּדֶּרֶךְ ׳
לְאוֹרוֹ יֵלֵךְ בֶּטַח בַּל יִפּוֹל בֶּרֶךְ ׳
אֱמוּנָתוֹ תַּנְחֵנוּ בֶּאֱמֶת וּבְתָמִים ׃

וּכְמוֹ הַצִּפּוֹר ׳ עֵת נֻקְּרוּ לוֹ עֵינַיִם
אָז נְגִינוֹתָיו נֶחְמָדוֹת מְשַׁעַשְׁעוֹת כִּפְלַיִם ׳
קוֹלוֹ עָרֵב וְנָעִים ׳ וּלְשׁוֹנוֹ תָּרוֹן ;
כֵּן הַיְהוּדִי ׳ עֵת עֵינָיו לוֹ נֻקָּרוּ ׳
„נֶצַח לֹא יִרְאֶה אוֹר“ אוֹיְבָיו הִתְפָּאֲרוּ ׳
אָז זִמְרַת יָהּ בְּפִיהוּ רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹן ׃

מִי הֶאֱמִין לְשִׁירוֹ ׳ כִּי יִשְׁמַע שָׁמוֹעַ ׳
יֵלֵךְ בְּגֵיא צַלְמָוֶת ׳ יִתּוֹם לִגְוֹעַ
רוּחוֹ עָשׁוּי לִבְלִי חָת ׳ בַּל יִבָּהֵל ;
וְעֵת עֵינָיו נִגָּרוֹת מַיִם מִי מָדָד ׳
אָז יָקוּם וַיִּתְעוֹדֵד עִם יִשְׁכֹּן לְבָדָד ׳
יָרֹן יַעֲקֹב ׳ אָז יָשִׁיר יִשְׂרָאֵל *)

כִּי בַּת הַשִּׁירָה ׳ אָחוֹת לוֹ קְטַנָּה ׳
בְּהִילָה וְגִילָה ׳ יְנַצֵּחַ עַל שׁוֹשַׁנָּה ׳
יָעִיר כִּנּוֹרוֹ ׳ תָּלוּי עֲלֵי עֲרָבִים ׳
„אֶרֶץ הַשִּׁירָה שְׁכוֹן בְּנֶפֶשׁ שַׁאֲנָנָה ׳
„בְּפִי אֲנָשִׁים רָעִים בַּל תָּבֹא רְנָנָה ׳ *)
אוֹת – כִּי בְּנֵי צִיּוֹן נְעִימִים נֶאֱהָבִים ׃

---

*) כמה שירות רמות ונשגבות המתנוססות כלבני נזר על מצחה בשפת קדש, נולדו בעתה האפלנית (מיטטעלאלטער), עת בלוי בלהות ודמים. —

(* Wo man singt lass' dich ruhig nieder,
Böse Menschen haben keine Lieder.

בְּיוֹם אוֹרָה וְשִׂמְחָה , גִּילַת שְׂשׂוֹנוֹ ,
אָז רוּחַ הַשִּׁיר יְדַבֵּר עַל לְשׁוֹנוֹ
הַיְּהוּדִי יָשִׁיר שִׁיר , תְּהִלָּה וָשֶׁבַח ;
וּלְגֵיא הַהֲרֵגָה , עֵת יָכִין צְעָדוֹ ,
גַּם אָז כִּנּוֹר צִיּוֹן יִקַּח בְּיָדוֹ ,
הָלוֹךְ יֵלֵךְ וְרַנֵּן , יוּבַל לַטֶּבַח .

„חֲזַק חֱזַק ! אָז יֹאמַר אִישׁ אֶל אָחִיהוּ ,
אִם תִּנָּחֵם בִּתָּהּ , אֶת בֵּן אָבִיהוּ ,
לְקוֹהִים לַמָּוֶת , וְדֶמַע בַּל נוֹבֵעַ ,
„בְּדָמִי , בֶּאֱמוּנָתִי אֶחְיֶה , בְּמָרוֹם שָׁמָּה ,
„גְּוִי אַךְ תִּקָּחוּ , בַּל תִּגְּעוּ בַּנְּשָׁמָה "
כֹּה יַבִּיעַ הַיְּהוּדִי בְּעַד דָּתוֹ גוֹוֵעַ .

כֹּה דָּתוֹ הִיא חַיֵּי רוּחוֹ וְנִשְׁמָתוֹ ,
מִנֶּהָ בַּל יָסוּר עַד שׁוּבוֹ לְאַדְמָתוֹ ,
בְּשָׁכְבּוֹ וּבְקוּמוֹ , בָּהּ יֶהְגֶּה סֶלָה ;
וְיַעַן כִּי הָאֱמוּנָה בְּנַפְשׁוֹ גָבְרָה ,
לָכֵן מִצְוַת פִּיהָ בְּעֵינָיו יְקָרָה ,
וְהִיא : „אֱהוֹב אֶת מַלְכְּךָ" תָּמִיד מִלֵּלָה : *)

„אֱהוֹב אֶת מַלְכְּךָ בֶּאֱמֶת וְכַבְּדֵהוּ ,
„הִכָּנַע לִפְנֵי הוֹד מַלְכוּתוֹ וַעֲבָדֵהוּ ,
„כִּי תַחַת אֱלֹהִים הוּא בְּאֶרֶץ הַחַיִּים ,
„רוּחַ יָהּ דִּבֶּר בּוֹ , קָדוֹשׁ לוֹ יֵאָמֵר ,
„מַלֵּא חֵפֶץ לִבּוֹ , הֱיֵה רַק מִנָּמֵר ,
„כִּי לֵב מֶלֶךְ בְּיַד יְיָ כְּפַלְגֵי מָיִם .

---

*) השירה הזאת כתבתי , להוציא מלבן של שונאינו מגדפינו הכותבים בספריהם וטופלים עלינו ועל דתנו שקר וכזב .

לְקַיֵּם אִמְרֵי פִּיהוּ, נַפְשְׁךָ יְחַלֶּה,
וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל תִּמְנַע סֶלָה,
וּבְכָל מָקוֹם אֲשֶׁר תָּבֹא שָׁם בָּרְכֵהוּ!
וְעַל אַדְמַת נֵכָר, עֵת תַּצִּיג כַּף רָגֶל,
גַּם שָׁמָּה הִשָּׁבְעָה, לַמֶּלֶךְ לְדָגֶל״
כֹּה דִבֶּר אֵל שַׁדַּי בְּיַד נְבִיאֵיהוּ.

נְבִיאִים הַקְּדֹשִׁים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הֵמָּה,
וּבִשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם נַפְשָׁם הָרוֹמֵמָה,
יְנָאֲמוּ נְאוּם, בְּפִימוֹ אֵשׁ דָּת בֹּעֶרֶת,
מוֹלַדְתְּךָ הִיא אֶרֶץ הַגָּלוּת שָׁמָּה,
לִסְבּוֹל עוֹל מַלְכוּת הַט שִׁכְמְךָ בִּדְמָמָה,
כִּי בִשְׁלוֹמָהּ לְךָ שָׁלוֹם פְּלֵטָה נִשְׁאָרֶת.

אַהֲבָה לְכָל אָדָם, הָאֱמוּנָה תַּבִּיעַ,
כִּי אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ, בִּשְׁמֵי רָקִיעַ,
וְאֵם אַחַת, אֵם כָּל חַי, הִיא הַתּוֹלָדָה;
אֱהוֹב כָּל אָדָם, כִּי אָחִיךָ הִנּוֹ,
בְּצַר לוֹ אַל תַּעַזְבֵנוּ, עֲמוֹד לִימִינוֹ,
נֶפֶשׁ כָּל אִישׁ בְּעֵינֶיךָ תְּהִי נִכְבָּדָה.

אֱהוֹב כָּל אָדָם מִשָּׂב עַד יֶלֶד,
לְצָרָה, אָח נֶאֱמָן לוֹ תִּוָּלֵד,
וְכִי יִפּוֹל לֹא יֻטַל יָדוֹ תִּסְמְכֶנָּה,
כָּל אָדָם בְּתֵבֵל עָמִית לְךָ וָרֵעַ,
תִּשְׂמַח בְּשִׂמְחָתוֹ וְעִמּוֹ תָּרִיעַ רֵעַ,
נֶצַח: וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹכָה,

אֱהוֹב הַחָכְמָה, חֲסֵה בְּצֵל כְּנָפֶיהָ,

"כִּי רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת יְיָ הִנֵּה ,
"פָּנָיו לֹא יֵרָאוּ , וְרָאִיתָ אֲחוֹרֶיהוּ ,
בַּל הַאֳמֵן , אַךְ : וְיָדַעְתָּ ! תַּבִּיעַ ,
"הַשְׂכֵּל , הִתְבּוֹנֵן , וַחֲקוֹר " הִיא תַּשְׁמִיעַ ,
"דַּע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ " .

מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה , לָהּ תּוֹעֵבָה ,
אַךְ לֵב טָהוֹר וְרוּחַ נָכוֹן אֲהֵבָה ,
בְּעֵינֶיהָ יְקָרָה נֶפֶשׁ רַבַּת תְּבוּנָה ,
"בַּת יַעֲקֹב , בְּאוֹר יְיָ לְכִי וְנֵלֵכָה ,
"אִמְרִי : יְהִי אוֹר , וְתָנוּס הַחֲשֵׁכָה "
כֹּה בְּחָכְמָה פִּיהָ פָּתְחָה הָאֱמוּנָה .

זְרוֹעוֹת שֶׁטֶף הָעֵת עַמִּים לָקְחוּ ,
בַּלָּהוֹת הָיוּ וְאֵינָם , מִלֵּב נִשְׁכָּחוּ ,
סָפוּ , תַּמּוּ , מִן הָאָרֶץ יִכָּחֵדוּ .
גִּבּוֹרִים עַל רִבְבוֹת חָלָל עֹרְרוּ חֲנִיתָם ,
וּלְאֻמִּים בְּאֶרֶץ חַיִּים נָתְנוּ חִתִּיתָם ,
אַיָּם , אֵיפֹה ? עָלוּ בַתֹּהוּ וַיֹּאבֵדוּ .

אַךְ יַעֲקֹב עַם לֹא עָז נִשְׁאַר בָּעַמִּים
אֵיתָן מוֹשָׁבוֹ כַּסֶּלַע בְּלֵב יַמִּים ,
זִרְמֵי הַזְּמַן וְגַלָּיו לוֹ בַּל יוּכָלוּ ,
יַעַן מָה ? יַעַן כִּי גוֹיִם אָז הָיוּ ,
לְבוּל עֵץ סָגְדוּ , עֹבְדֵי אֱלִילִים הָיוּ ,
וְעֵת מַצֵּבוֹתָם נִשְׁבָּרוּ גַּם הֵם נָפָלוּ .

לֹא כָאֵלֶּה חֵלֶק יַעֲקֹב וּכְבוֹדוֹ ,
צוּר חָסָה בּוֹ , לֹא בֶעָפָר יְסוֹדוֹ ,

לֹא בֶעָפָר כִּי אַךְ בְּרוּחוֹ יָהֵל ·
יְיָ אֱלֹהָיו עִמּוֹ , בְּלִבּוֹ זוֹרֵחַ ·
אֵל עוֹלָם קִרְבּוֹ · עַד בְּלִי יָרֵחַ ·
לָכֵן יַעֲקֹב לְעוֹלָם · נֶצַח יִשְׂרָאֵל *)

יעקב צבי שפערלינג .

רוח חיים

א) וממאי דהאי ובא השמש ביאת השמש, והאי וטהר טהר יומא דלמא ביאת אורו הוא, ומאי וטהר טהר גברא וכו' (ברכות ב' א') . יש לדקדק בלישנא דקושיית הגמ' שהוא בפשיטות, כאלו פשטא דקרא וטהר הוא וטהר יומא, ומקשי ודלמא וטהר טהר גברא, הלא אינו כן, אלא פשטא דקרא וטהר הוא וטהר גברא ולא וטהר יומא, כי פירושו של ובא השמש וטהר ע"פ הפשט הוא שאפילו טבל האדם מבעוד יום הוא טמא עד הערב מלאכול בתרומה, היינו עד שתשקע החמה, שאז נראו הכוכבים, אז וטהר גברא שמותר לו לאכול אז בתרומה —

והנה בעל המאור מביא כאן מהגאונים שינוי בגירסא שלפנינו — ומאחר שאנו רואים מזה שהגירסא שלפנינו בענין זה איננה מוחלטת בכל, נפתחו עי"ז כאן שערי ההגהה לחוות השערת דעת לשנות הגירסא כאן גם באופן אחר אם רק יתיישב כל תוכן הענין על ידה כהוגן; — לזאת אציג כאן למשפט הנבונים בעלי תריסין השערה שאולי בכל הענין כאן נתחלפו ע"י המעתיקים המלות „יומא וגברא" זו בזו, היינו שבכ"מ תחת „יומא" צ"ל „גברא" ותחת „גברא" צ"ל „יומא" (אשר מהיכן נצמח היפוך המלות להמעתיקים לא נוכל כעת לדעת הסיבה לזה, כאשר נתעלם מאתנו לרוב גם במקומות אחרות בש"ס והמדרשים מקור סיבת השתהוות משיבושים וחילופי נוסחאות ע"י מעתיקים הנמלאים בכמה מקומות) וכן צ"ל: וממאי דהאי ובא השמש ביאת השמש (פי' שקיעת החמה ונראת הכוכבים) ומאי וטהר טהר גברא (וזה כמו שאנו מפרשים את הכתוב הזה עפ"י הפשט, וכנזכר) דלמא ביאת אורו הוא (פי' שיבא השמש ויאיר בשחרית יום השמיני) ומאי וטהר טהר יומא (פי' שיום השמיני יטהר את האיש בהבאת קרבנותיו. שדינא להביאם ביום השמיני, וא"כ רק ביום השמיני אחרי הבאת קרבנותיו, יהיה מותר לאכול בתרומה ולא קודם, כי מאחר שיש איזה צד לפרש את כונת הכתוב לחומרא, לא נוכל להקל אלא נחמיר לומר שגזירת הכתוב היא שרק השמש שבא ומאיר ביום השמיני, שאז מביא קרבנותיו, מטהר את האיש לאכילת תרומה, ולא שקיעת החמה ונראת הכוכבים של יום השביעי) — אמר רבה בר רב שילא א"כ לימא קרא ויטהר (פי' שהוא הפועל ויוצא לשני, שאז היה אפשר להחמיר ולומר שכונת הכתוב הוא שקאי ויטהר את השמש, שהשמש שבא והאיר ביום השמיני, ונקבע בו הבאת קרבנותיו יטהר

*) נד 96 נ"ל: בְּנֵזֶר הָאֻמִּים אֶבֶן הָרֹאשָׁה

את האים אחר הבאת קרבנותיו הקבועים ביום הזה לאכול בו אז תרומה , ולא קודם לכן) תאי וטהר (פי׳ שהוא בנין הקל , ועומד) טהר גברא (וכפירוש הפשוט הנזכר) כדאמרי אינשי איערב שמשא ואידכי גברא [פי׳ בזמן שבית המקדש היה קיים , היה מורגל בפומייהו דאינשי הדין והלכה הרווחת בישראל „העריב שמשא אוכל בתרומה״ (כדאיתא בנגעים פי״ד מ״ג וביבמות ע״ד ב׳) היינו איערב שמשא ואידכי גברא , על כי בא ושקע השמש ביום השביעי אחר טבילתו מבעוד יום , לכן טהר גברא לאכול בתרומה] במערבא הא דרבה בר״ם לא שמיע להו ובעי להו מבעיא האי ובא השמש ביאת שמשו הוא ותאי וטהר טהר גברא ; או דלמא ביאת אורו הוא ותאי וטהר טהר יומא ? והדר פשטו לה מברייתא מדקתני בברייתא סימן לדבר צאת הכוכבים , ש״מ ביאת שמשו הוא (היינו שקיעת החמה , שאז הוא צאת הכוכבים) ותאי וטהר טהר גברא (שאז הכהנים נכנסים לאכול בתרומתן) .

ב) האורג שני חוטין על הגם (פירש״י אריג הרבה) ועל האימרא (פירש״י תחלת הבגד שאורגין בו ערב מתין אחר לאימרא חייב . רא״א אפילו אחד (שבת ק״ה א׳) . בערוך ערך אמר ג׳ גורס הגם (בת״ס סופית) ופירוש בשם רב האי גאון הוא מקום מעוקם כמין גמ״א יונית חוט אחד לכאן וחוט אחד לכאן בגבוע שנמלא בו סימן או על האימרא , או על הנגור , כלומר שנליירים בבגד כשהוא אורגו כמין אותיות שנמלא כמו כותב עכ״ל . — ואולי צ״ל הנם (בנו״ן וסמ״ך) ופירושו דגל — ואימרא פירושו פורפורא ובגד חשוב (עיין ערוך ערך אמר א׳) ומחמת שדגל ופורפורא הם דברים חשובים לכן מחייבים חכמים באריגת שני חוטים עליהם , ור״א מחמיר יותר גם בחוט אחד . —

ג) אי בטלי דייני גזירפטי (שם קל״ט א׳) פירש״י אי בטל דייני רשעים מישראל שמטין דין בטלי מעל ישראל גזיריפטי נוגשי ישראל עכ״לי והערוך בערך גז ו׳ גורס גאזי דפאטי , ומפרש שוטרים שחובשין בני אדם ולוקחין ממונם עכ״ל . ובערך יהיז מפרשו : רשעים — ובתענית כ׳ א׳ הגירסא ולא גזיריפטי (ביו״ד אחר הרי״ש), ובערוך מביא הגירסא דשם גזי דפטי .

ואולי צ״ל גזוד־פטי או גזודיאפטי והיא מלה מורכבת מלשון יונית ממלת גזא (asag) שאטץ ; אייגנע סוממא געלד ; רייכטהום ; שאטצקאממער אוצר ; מכוס מעות ; עשירות ; גינזך . ומלת (dionthes) בעזיכטיגער ; פיזיטאאר ; שפיאן ; רואה ; חופש וחוקר ; מרגל (מן dionas) אויפזעהער פערוואלטער ; משגיח; פקיד) ולפ״ז גזודיאפטי היא מלשון יונית gazodionthai ופירושה שאטץ-אויפזעהער , היינו הפקידים הממונים על אוצרות הממשלה ואולי היו הם גם ממונים לחקור ולדרוש את כמות עושר בעלי הבתים שבכל עיר ועיר ולישפוט אז לפי אומדן דעתם כמה לקבל מכס לפי ערך גודל רכושם מס לאוצר המלך Fiseal וזהו אי בטלי דייני (רשעי ישראל שמטין דין ושופטים רק לפי אומדן דעתם) בטלי גזודיאפטי , אשר שופטים ושמים את רכוש בעלי הבתים לקבל מהם מס ג״כ לפי אומדן דעתם . וזהו מדה כנגד מדה .

ד) שם קנ״ז א׳ אין יורדין לקורדימא (פירש״י במתניתין שהוא שם הנהר) מ״ט משום פיקא (פירש״י טיט של אותו הנהר מחליק , ובגדי האדם ניסורין במים כשהוא נופל , ואתי לידי סחיטה) . — הערוך ערך פלם כתב

וז"ל בשבת דף קמ"ז אין יורדין לפילומא פי' פילומא בקעה ויש בו מים ותחתיו טיט כמו טפל ואם יבקע ויטבע בו אינו יכול לעלות אלא עד שמתקבצין הרבה בני אדם ומעלין אותו משם . ויש מי שאמר הרוחץ באותו בקעה מלטפן ואותן המים משלשלין מעיו וזה ביקה וכו' — ביקה, בקעה, ע"ן מובלעת שנא' יבקע השיט וכו' — ס"א אין יורדין לקורומא וכו' פי' קוריתא נהר, כמו קרמיון ופינה, פירש אחר קוריתא כמו קרמי דאגמא אין יורדין לתיקן בשבת שמא יטבע בטיט שבאגם וכולם טעם אחד להם עכ"ל. והמוסיף הערוך כתב ע"ז פי' בלשון יוני טיט היון ובצה (ר"ל nelos שלאם מארלאכט) פ"א בלשון יוני נהר מתגבר בשופי (ר"ל elema דיא פלאטה) עכ"ל. וז"ל הרמב"ם בפיה"מ לפלומא קורדימא בו המים ויש בו חמימות לפי שהמים מכונסים בו, והנכנס לשם יזיע והזיעה ביום השבת אסורה עכ"ל. והרע"ב בפי' המשנה הביא הגירסא לפולימא ומפרשו בשני פירושים של הערוך ושל רש"י. והרא"ש גורס קורדימא, ועל פיקא פי' כפירש"י גם כותב שהוא מלשון (נחום ב' י"א) ופיק ברכים עכ"ל.

ואחר דרברבתא איתפלגון בהגירסא ובפירושה של המלה הזאת, הנני להציע פה השערה בענין זה, שאולי צ"ל אין יורדין להור דימא, ולפי ס"א שמביא הערוך לקורימא צ"ל להורימא (ונתחלף להמעתיקים בכתב רש"י ח' על ק') ור"ל שהוא כמין לשון של ים קטן, שיוצא מתוך אגן הים כמין חרוץ ומקוה מים לתוך שפתו, ואשר קרקעיתו איננו עמוק, עד שאפשר לאדם לרחוץ בו וכינויו בשם חור הים (מעער=קלופט), וכן תחת לפילומא או צ"ל לפילימא כי פילא פי' חריץ ובקע, כמו (ב"ב כ"ד א') בפילי דארעא, וע"ד דאיתא ב"ב ק"ג א' שיקעים מלאים מים שעומקם פחות מעשרה טפחים נקראים (גלגי דארעא פירשב"ם ביקועי הקרקע) ופילותא והורימא הוא שם כינוי אחד (ואף שהן מורכבות משתי מלות, הלא מצינו דוגמתן שתי מלות קלות מתחברות למלה אחד ע"א נוטריקון ולשנא קלילא, כמו בתענית ד' א' מאי עורפילא עורו פילי) ומלת פיקה או פיקא (גם אולי תחת פיקה צ"ל פיקס כי כ' על ה' נקל להתחלף בכתב רש"י) הוא מלשון יוני phychos גם phychia (לשון רבים מן phychion) מעער גראז, עשב הים ואמרו הטעם שאין יורדין לחור הים הוא משום עשבים הגדלים בקרקעיתו שהיורד לשם לרחוץ, נדבקים העשבים בקשרי אצבעות רגליו, וא"א שלא יהיו נתלשים ע"י, והוה פסיק רישא ולא ימות, שאפילו לר"ש זה אסור, והוא ע"ד דאיתא (עירובין ק' ב') שאסרם לילך על גבי עשבים לחים בשבת אם לא קיים מתני', ופירש"י שהעשבין נדבקים בקשרי אצבעותיו ונתלשין (ואעפ"י ששם מקיים שלר"ש שרי, יש לחלק שההולך ע"ג עשבים לחים בקרקע יכול להיות לפעמים בלא תלישת העשבים כי רואה אותם ונשמר מלתלשם ולפיכך אף שלפעמים נתלשין בהילוך ושרי כי ר"ש סובר דבר שאין מתכוין מותר; אבל הכא הפיקא והעשבים הם בקרקע הים, ואינו יכול לראותם על שהם תחת המים, אי אפשר שלא יתלשם בקשרי אצבעות רגליו, והוה פסיק רישא וכו' דבזה אפי' ר"ש מודה דאסיר וכדאיתא לעיל דף קמ"ג א')

ה) יצאה בת ראשונה, אמר הללו בעלי פשטן (פירש"י חניות גדולות הכינוי להם באוטלין ומכך משתאות, לפיכך מהרו לצאת וכו') בת שניה, אמר הללו בעלי חביות, בת שלישית, אמר הללו בעלי כדין. בת

רביעית, אמר הללו בעלי לגינין. כת המישית, אשר הללו בעלי כוסות, התהילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה (פירש״י שהיה בית המדרש מתרוקן מאד ונראי הדבר וקשה בעיניו עכ״ל) והערוך בערך פטס כתב בעלי פיטסין הם בעלי חביות גדולות, כלומר יש להם יין הרבה ומשכימין לשתיה, בעלי כדין פחות מהם. לגינין פחות מן הכדים, כוס פחות מן הלגין, כת ששית בעלי מארה, אין להם כלום לא קיימו שמחת יו״ט ולא מלאו בית המדרש שכבר ילאו עכ״ל.

ואולי מלת מארה מלשון יונית Morria ובלשון רומית murrha אאלאבאסטער, איין קיזעלארטיגער האלבעדעלשטיין, דאדוים מאן טרינקגעשירע מאכטע, מין אבן (שמו האלאבאסטער) שהיו עושים לפנים ממנו כלי שתיה ועל שהאבן הזה היה יקר בימיהם, היו גם כלי השתיה שעשו ממנו קטנים ופחותים בגודלם מכפי הכוסות שהיו אז (שהיו מחרסי מזכוכית או ממתכת) ובימנו מכנים בלשון רומית vasa murrhina את כלי החומר הנקראים פארלע. לאנגענע געפעסטע.

ו) חגיגה כ״ו ב׳ (ומנחות ל״ז א׳) וכ״ת שאני עצי שטים דהשיבי ולא בטלי (פירש״י במנחות ולא מקבלי טומאה אגב לפוי של מתכת אי לאו דמגביהין את השולחן) הניחא לר״ל דאמר ל״ש אלא בבלי **אבסלגים** (כ״ה בחגיגה, ובמנחות הגירסא אבסלגום, ופירש״י ל״ש לגבי חיפן בשים דקתני לפוי מבטלו דאזלינן בתר לפוי, אלא בכלי עץ אבסלגים דלא חשיב כ״כ כתשמש) אבל בבלי **מסמים** לא בטלו שפיר (כ״ה בחגיגה, ובמנחות הגירסא אבל כלי מסמם השיבי ולא בטלי ספיר) אלא לר״י דאמר ואפילו בבלי מסמים (ובמנחות הגיר׳ דאמר כלי מסמם) נמי בטלי, מא״ל? וכו׳. (וכן בערוך ערך אבסלגם פירש עלי אבסלגם דזיני, עלי מסימם דיקירי עכ״ל).
הרי לפנינו נוסחאות שונות: אבסלגים, אבסלגום, אבסלגם, מסמים, מסמם, מסימם.

[התוספת בד״ה בכלי אבסלגים כתבו וז״ל: יתכן לפרש שהיא שם עיר וחשובים כלים הבאים משם עכ״ל. ותימה בגוף הענין כלי אבסלגים אינם חשיבים כ״כ ככלי מסמים, ולפיכך בטלי ואזלינן בתר לפויין? ונראה שט״ס כאן וצ״ל ואינם חשובים כלים הבאים משם].

ואולי תחת אבסלגם (שלפי גירסת הערוך) צ״ל אבסלגא או אנטלגא או באות ה בסוף (ונתחלפו להמעתיקים מדמיון צורות האותיות בכתב רש״י א׳ או ה׳ על ס׳ או נ׳ על כ׳ גם ט׳ על ס׳ והיינו אבסלגא בלשון יונית exallage אומטוישונג או אנטלגע antallage אומטויש, פערטוישונג — חליפה, תמורה — ותחת מלת מסימם (שלפי גירסת הערוך) צ״ל **טמיטם** (כי מדמיות צורת ט׳ וו׳ ס׳, בכתב רש״י, נקל להמעתיקים להחליפן זב״ז) והוא בלשון יונית עהרווירדיקייט, קאסטבארקייט, — רייכטהום, — יחשיבות, ומחיר יקר, ועשירות — ולפ״ז הפי׳ ל״ש אלא בכלי **אֶבְּסַלְגֶע** (או **אַנְטַלְגֶע**) הבאים ממדינת הים היינו כלי חליפין שמביאים ממדינת הים, שמוליכם לשם סחורה או תבואה וכדומה, ושם מחליפים אותם על כלים, והכלים שנקנו ע״י חליפין אינם חשובים כל כך, כי המוליך

סחורה או תבואה למדינת הים ומחליפן שם על כלים אינו מקפיד שיהיו הכלים חשובים וטובים כ״כ (טענדלער געפעקטע) כי מביאם למדינתו למוכרם בכדי לקבל מחיר סחורתו שהוליך, אבל בכלי טמיטם וחשיבות וממחיר יקר, דחשיבי, לא בטלי, ולא אזלינן בתר חיפויין.

אמנם מה דאיתא (זבחים ל״ד א׳) מי לא עסקינן בכלי אבסלגיא הבאים ממדינת הים (ופירש״י אבסלגיא עור שלוק וקשה) הנה הערוך בערך אבלוסמוס מביא שם הגירסא בכלי אבלוסמוס, ומפרשו ג״כ כלים של עור קשין ועבין. וכתב ע״ז המוסף הערוך בזה״ל „בנוסחאות דידן גרסינן אבסלגם, ולא יתכן כי אבסלגם בלשון יוני מין עץ, ופירוש אמבוליסמוס (במ״ס) בלשון יוני כלים עשויים מחתיכות עורות או בגדים עכ״ל. ותרגמו ופרשו המערכי לשון embolismos איינגעזעלטע, איינגעוויקעלטע שטיקע עכ״ל. — ואולי תחת אבלוסמוס (שלפי גרסת הערוך והמ״ע) צ״ל אבורסינום (ונתחלפו להמעתיקים ר על ל, גם יו על מ׳, גם האות ו צ״ל אחר אות ב, והאל״ף שבראש המלה נוסף. ולדוגמא עיין בערוך ובמ״ע ערך אברקין, אסכלא, אספר, גם בערך דבר, אפסד, חרדלית והיא בלשון יונית byrsinos (מן byrsa) פאן אבגעצאגענער הויטה פאן פעלל — עור הנפשט מבהמה ושלא נתעבד עדיין, וכלי עור כאלו היו מביאים ממדינת הים, ועל שלא נתעבדו עדיין כראוי, הם קשים ועבים ואולי מזה (ב״ק ס״ו ב׳) שינוי השם כמי מעיקרא קרי ליה משכא (עור הנפשט מבהמה תיכף אחר שחיטתה שהעור עדיין רך) והשתא אבריון (שהוא עולבא בלשון ארמית והוא עור שנתקשה ועושין ממנו דולבקאות וקטבלאות) ע״ש והגירסא שבנוסחאותנו כמו בזבחים בכלי אבסלגיא הבאים ממדינת הים. אולי נשתרבבה בטעות ע״י המעתיקים מחגיגה וממנחות הנזכר לעיל.

ז) טוט אסר וטוט שרי (פירש״י אותו שופר שנדוהו יכול להתיר לו עכ״ל. ור״ל שהשמתא נעשה בתקיעת שופר וקול השופר דומה אל קול הברת „טוט״) (מו״ק ט״ז א׳). ועיין (מנחות ל״ד ב׳) תוס׳ ד״ה טט. — ויש לדקדק על טוט שרי, הלא בהתרת השמתא אין צריך תקיעת שופר, ולפ״ז אין טוט של שופר מתירו? ואולי הוא משל דאינשי ומאמר מליצי ידוע בימיהם היה, ולקוח מלשון נופל על לשון בלשון יונית, היינו כי gigas, giges רעמער, בעשטראפער —, נוקש, מעניש ומייסר — אמנם githos githasos געלעהמט, זאנפטמיטהיג, דעהמיטהיג, אויסגעזעהנט, (מהפעל githeno) נכנע, עניו, שפל, מפויס — וזהו טוט אסר (מההוראה הראשונה) כשנוקש ומעניש הת״ח איזה אדם אז אומר עליו איסור ושמתא — אבל טוט שרי (מההוראה השניה) כשאדם המיוסר והנענש בשמתא עושה תשובה ונכנע ומשפיל א״ע לפני הת״ח ומפייסו, אז הת״ח מתירו מהשמתא תיכף ואינו צריך עכוב והמתנת זמן לזה אחר הפיוס וההכנעה.

ח) מעשה בארטבון אחד שהיה בודק מזוזות וכו׳ (יומא י״א א׳) פירש״י ארטבון שם האיש ואמרי לה שם האומנות. והערוך פירש ארטבין היו קורין אותו על שם עירו, והמוסף הערוך כתב שם אדם אצל הפרסיים והיה נקרא בשם זה מלך ובנה עיר על שמו עכ״ל. ואולי צ״ל בארסבון (כי ס על ט׳ וכ כ על ב, נקל להתחלף להמעתיקים מחמת דמיון צורותיהן) והוא מלשון יוני

איין געפאללינגער, ליבליכער, העפליכער, בעל עשיית טובות, איש חמודות ונעים — והיינו שהיה גם איש אחד שהיה טבעו לעשות טוב וחסד לאחרים, ובין מנהגיו הטובים הי׳ גם זה דרכו הטוב לבדוק מזוזות בבתי ישראל להחליפן על כשרות אם נמצאות פסולות.

ואולי מנהגו זה התחיל לנהוג אחר המעשה המסופר (בב״ר סוף פ׳ ל״ה) ששלח לרבי מרגליות יקרה למתנה, ורבי שלח לו תמורתה מזוזה, וכאשר התפלא על קוטן גמול המתנה היקרה. הודיעהו אז רבי את גודל יקרת ומחיר שוויה של מצות מזוזה. ע״ש. ולכן אולי גם אז והלאה עסק בהמצוה הגדולה הזאת, ולא נסוג אחור גם מפני סכנת עלילות המושל (ר״ל כפירש״י כאן שיאמר עליו כשפים הוא עושה בשערים ובפתחים) וזה על כי נראה שעשיר גדול היה בעת בעושרו שיפחד את המעליל עליו, וכמו שהיה אח״כ באמת שנטל קסדור וממנו אלף זוז בעת שמל או בבדיקת מזוזות.

יהיאל מיכל זאבלאדאווסקי

חקר קדמוניות

(פרק שני, לדוגמא מספרי דורש קדמונית)

ועתה טרם אבוא אל ענין הדריש בעצמו, עוד דבר אדבר, וכתר לי זעיר קורא נכבד! ותראה כי בעזר כל יכול, לא היתה בזה יגיעתי לריק ועמלי לתהו, ואהניה לנפשי, כי תמצא מעט עונג, בהתהלכך אתי מעט הנה והנה בין דברים המפוזרים להוה היום אשר קבצתים פה נגד עיניך. ואידם איגע בצנור אשר יזלו בו מים דלוחים ומרופשים ברפש וטיט העון מעונות ראשונים. מים לא נאמנו, מי באשה וצחנה, אשר מרשמי העונות הזדונים האלה, אוי לנו כי כסתה כלמה פנינו, עוד לא הטהרנו עד היום, ובמליצת חז״ל במה שאמרו (ברכות ו׳ א׳) אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלי לאוגיא נוכל להמליץ ג״כ על העונות האלה אשר הפסידו אמונתנו הקדושה והטהורה, בעת הללה ממלכה ישרה. עודן מישלות בנו בלי הרף, ותחת מעטפות הדישות בכל דור, יקימו המה וישאו ראשן — — והכתמים האלה המלאים הלאה עוד מורשה לנו, מימי בית ראשון ואולי עוד יותר ויותר מארץ מצרים. ארץ לא מטוהרה הואת אשר הרתה וילדה בכל ים אלילים והמנים הדשים לבקרים. ומנהר שיחור נגיד ונפיק מן קדמוהי מצבות ואיטון רבו רבבן כגלי ים ישתקשקון ברחובות קריה, ועל כל תלמי שדה, ומשם נפוצו על פני התבל, כל ממלכה וממלכה, היו כמסיגי גבול, ויעבדו וישתחוו לאלילי מצרים, ויבנו למו היכלות כי האולת תשא בכנפים בכנפי החסידה ותעוף כמו ארגיעה על כל פני הארץ, אהה! גם ליפי נוף ציון וירושלים באו, ויעפרו את קדשי בני ישראל בעפר שקוציהם, וגלוליהם, והן היו בעוכריהן עדי שמום לתל עולם. (עי׳ סנהדרין ס״ד א׳) מה שספרו חז״ל וסמכו על מקרא ונתת פגרי גלוליכם (ויקרא כ״ו). אולם אל תקוה ממני אדון נכבד המשים עין על מאמרי זה, ולא תיחל כי אעביר כל רעתם לפניך

לפרש לך תבונותיהם משליהםהבליהם וכדומה. כי מה לנו ולהם ? ישתחקון עצמות עובדיהם עם גלוליהם יחד, ופגרי עצביהם כבר העלה באשם נמח שמם ונמק זכרם. רק כונתי במאמרי זה להתיר איזה מאמרים קשים במקראי קדש, אשר הם טתומים והתומים בתהלת ההשקפה, וכמו כן איזה מאמרי חז״ל הצריכים ביאור לפרשם, ורק עפ״י הוצעת הדברים האלה, יתיישבו עלי אפנם ונדעם. וכמעט קט, שוב אשוב אליך להתיר ולברר הספק אשר הקשינו לשאול בתחלת הדרוש הזה, ואולי ע״י הוצעות כמו אלה יתבררו ויתלבנו עוד ספקות אחרות במקומות שונות בעזר ההונן לאדם דעת אשר לא יכלתי לפורטם אחת אחת. — ועתה הקשב קורא נעים ושמע. — דע! — כי מעת התבל נבראה, ותהי עוד בשחרות ימיה (וגם עד היום הזה, עוד יש שרש פורה כאשר אבאר עוד א״ה בפרקים הבאים) המציאו הכמי קדם וחרטומי מצרים או מפני תחבולה עמוקה נוראה, או גם להם עוד ירושה, ונחלת אבות מאנוש אבי כל עובדי האלילים בכלל, כעדות הכתוב לדעת רש״י ז״ל (בראשית ד׳) אז הוחל לקרוא בשם ד׳ פרש״י לשון חולין לקרוא את שמות האדם ושמות העצבים בשמו של הקב״ה לעשותן אלילים ולקרותן אלהית, ועין עוד רמב״ם ר״ה עכו״ם שהבאתי לעיל פ״א לחלוק את העולם בשבעה חלקים, הנקראים בערבי אקלים, וישמו בדעתם את הז׳ כוכבי לכת למושלים על אקלימים האלה, כי לא נמצאו עוד בזמנם ככבים יותר, כאשר אתנו היום, ודמו כי הככבים ימשלו במדינתם אשר נחלקו למו כחפצם ורצונם. והככב הזה נקרא אלקי המדינה. וכמאמר הכתוב בפירוש (מלכים א׳ כ׳) ועבדי מלך ארם אמרו אלקי הרים אלקיהם על כן הזקו ממנו ואולם נלחם אתם במישור אם לא נחזק מהם. וכן אמר הנביא האלהי יען אשר אמרו ארם אלהי הרים ד׳ ולא אלקי עמקים וג׳ וכמו כן המציאו בדעתם עוד אלילים קטנים ושרים פחותים למשול רק על איזה בקעה וגבע וכדומה [כמו שאמרו (ע״ז מ״ב הולין מ׳ ע״א) השוחט לשום הרים לשום גבעות כו׳ אמר אביי לא קשיא הא דאמר להר הא דאמר לגדא דהר.] והככבים בממשלתם יוציאו ויגדילו שבעה מיני מתכת בפרט, וכל אחד ואחד פועל ועושה מין מתכת אחת והוא ישבתאי, בעופרת. צדק, בדיל. מאדים, ברזל. חמה, זהב. נגה, נחשת. ככב, כסף חי. לבנה, כסף, וכן כל ככב וככב. יגדיל ויפריא במדינת ממשלתו אשר נחלק לו מינים ממינים שונים ומשונים בתבנית ובמראה, נפרדים בטעם, אשר אין כח בככב אחר לעשות כמתכנתו ותבניתו. ואין כח ביד אחד להסיג גבול רעהו, רק כל איש ואיש יעשה פקודתו במדינת ממשלתו. ומפני זה יסתעף, כי כל חי אשר נולד באקלים זה, קשה מאד עליו לנשוא כח חריצת פעולת ככב אחר. כי כל אקלים ואקלים ועם ועם במקומותם, יש להם מחלות ותחלואים שונות ומשונות וגם יצמחו במקומות האלה, רפואות ותעלות לכל מחלה ונגע ד״מ תחת איזור המשוה, שם החום יגבר מאד, תוציא הארץ ציטראנען ופאמעראנצען, אשר טבעם להקר ולצנן רתיחה הדם, וטבעי בני אדם. אמנם במוצאי צפון ודרום, מרוב הקור יפרו וירבו חיות גדולות ונוראות בשערות

יקרות להעטיף מערומיהן למען יובלו נשוא תוקף הקור, והשערות להם מחסה וצנה. מפני הורף וצנה — וכן כתב בעל (מאור עינים פ׳ י״ג) וז״ל שכן מצינו מומין מטבע הארצות באמרם פ״ב דשבת בבליים ראשם סגלגל תרמודים עיניהם טרוטות, אפרקיים רגליהם רחבות עכ״ל, וכל זה בכח שפע מהכבבים הנקראים אלקי המדינה המושלים עליהם. — והנה לא דבר זה לבד לחרטומי מצרים ואשפי כשדים, אלא אף גם רבים וכן שלמים מבני עמינו חשבו כן, חכמי התלמוד מארי דקבלה, ובעלי הפלסופים. ואתפיש החוט בקצה האחרון, ואביא לי ראיה מדבריהם על דברי, הראב״ע ז״ל אמר (דברים ד׳) דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם כבב ידוע ומזל וכן יש מזל לכל עיר ועיר, והשם שם לישראל מעלה גדולה להיות השם יועצם, ולא כבב עכ״ל וכן כתב בעל מקור חיים פ׳ יתרו במקרא לא תבנה אתהן גזית וז״ל כי הברזל עבדו של מאדים, כי שבעה ככבי לכת יבראו שבעה מיני מתכת, והשמש שהוא הגדול בורא הזהב שהוא המשובח והמעולה שבמתכת *) וכן כל אחד מהשבעה בורא מין אחד מהמתכת, וככב מאדים שהוא הממונה על המלחמות והדם, בורא הברזל, על כן כתיב ותחלליה שהוא חילול אם יעלה על המזבח ברזל ולא לעשותו עם ברזל עבדו של מאדים שנראה כעובד למאדים **) עכ״ל. אמנם כבוד אדוננו הרמב״ם ז״ל אמר כמדבר

---

*) ויש מבינים מזה הטעם המקרא (איוב ל״ז) מצפון זהב יאתה על אלוה נורא הוד. (עיין בביאורי הנקרא שפה לנאמנים דפוס לבוב שנת תרי״ד לפ״ק מ״ש שם) והנה כמה מחכמינו ובראשם הראב״ע והרמב״ן ז״ל אמרו בספר איוב נעתק הלשון עם אחד מכשדי או מארמי, או מפרסי, ונראה אחרי שהדבר כן יוכל להבין מקרא הכתוב הזה היטב כי הם חשבו השמש לאלקי גדול ונורא על כל כוכביו. וכאשר מצינו באמת שכל האומות בני קדם עבדו לשמש ולירח וצבא השמים והעבודות, ומעתה ביאור המקרא כך: אחר שאמר במקרא הקודם שהשחקים היו קודרים בעבים, ולא נראה השמש כלל, ופתאם רוח עברה ותטהרם, ודמה בדעתו שהשמש שהוא אלקי הגדול השמים והודה לדבריו קרא ואמר בעולם ד יוני: מצפין שהיה צפון ונעלם עד כה והוא השמש (או נראה יותר שנתאר השמש בשם צפין ומזה השם בעל צפון ועיין לקמן בפירקים הבאים ובהערה שם ותראה נפלאות בשם הזה.) זהב יאתה, כלומר שמביא הזהב, והוא המעולה שבמתכת, על אלוה נורא — (הזה) הוד! — ועיין ירושלמי פ׳ סוכה שהיה זורק אבוקות של זהב בשמחת בית השאבה. —

**) אמנם על עיקר דברי בעל מקור חיים, יש להעיר כמה לא אלי ולא מרגיש, גברא רבה כמותו, בדבריו, שאומר הטעם, משום הכי צוה השם, שלא ישמע ברזל בהבניתו מפני שהיה נראה כעובד למאדים, ולפי טעמו והערכת דבריו קשה טובא, א״כ מדוע עשו את המזבח גופא של זהב שנראה כעובד לשמש. אשר הוא היה באמת במצרים האליל הגדול (עיין מו״נ ח״ג, בשלישי) אלא באמת ואמתת הענין היותה לנו להאיר עינים דברי חז״ל (מדות פ״ג משנה ד׳.) שלכן אסרה התורה הברזל מפני שהמזבח מאריך ימיו של אדם והברזל מקצר. והנה אנחנו מצינו כ״כ שהקפיד הקב״ה על דבר זה במקרא מפורש

מחכמי העמים, או בעלי אמונת הצאב"ה (מו"נ ג' ל"ז) וז"ל שם, חשבו שזה הצמח מחלק הכבב הפלוני, וכן כל בעלי חיים וכן כל מוצא ייחסוהו לכבב עכ"ל. אולם (במו"נ ב' ה') כתב יותר בהחלטה וז"ל ודע כי כל הפלסופים מסכימים היות הנהגת העולם התחתון נשלמת בכח שופעת עליו מן הגלגל וכמו שזכרנו, ושהגלגלים ישיגו למה שהנהיגוהו ויודעים בו וזה ג"כ נכתב בתורה ונאמר אשר חלק ד' אלקיך אותם לכל העמים ר"ל שהוא שמם אמצעים להנהגת הברואים לא שיעבדו. ואמר בפירוש, ולמשול ביום ובלילה. וענין הממשלה השלטון בהנהגה עכ"ל. מארי דקבלה הוא הזה"ק פ' ויקרא אם זבח שלמים קרבנו כגוונא דא ז' ארצות לתתא, וא"י עלאה מכולא וירושלים עלאה מכלא ישובא וכו' ויתבי דרומא חמי בספרא קדמאי, דאדם דהב מהלך כל אינון ארצות דכולהי משתכח לתתא כגונא דאינון רקיען דלעילא אלין על אילין עכ"ל והנה ספר דאדם קדמאי זה ספר רזיאל וז"ל חכמי ישראל אומרים מן הארץ עד לרקיע ת"ק ואלו נאמרים באמת אלו ז' כככבים שצ"ם חנכ"ל והלקו הרקיע ל"ז מערכות, י"ז ארצות ממשלתם, ובאלו ז' הככבים ידע האדם הנולד בו הן לטובה הן לרעה עכ"ל. — ושם פ' אמור במקרא איש איש כי יקלל אלקיו ונשא חטאו ת"ח כד הוו ישראל במצרים הוה ידעון באינון רברבן עלמא דממנן על שאר עמין, וכל חד וחד, הוה ליה דחלא בלהודוי מניהו, כיון דאתקשר ובקשרא דמהימנותא וקריב לון קב"ה לפולחני' אתפרשו מנייהו וקריבו לגבי מהמנותא עלאה קדישא, ובג"כ כתיב איש איש כי יקלל אלקיו. אע"ג דפולחנא נכראה היא, כיון דאנא פקידת לון ממנא לדברא עלמא מאן דלייט ומבזי לון ונשא חטאו ודאי, דהא ברשותא קיימין ואזלין ומדברין בני עלמא ע"כ (וכבר הבאתי מאמר זהר זה בספרי שפה לנאמנים בהקדמת דף 43, 44, נגד בעל מ"ע ע"ש ותמצא נחת.) וכן בזהר שמות על מקרא ויקם מלך חדש ונעו אלילי מצרים מפניו לאו על אבנין ואעין אתמר, אלא על כל אינון דרגין ממנן עלאין. ע"כ. ידעת חכמינו בעלי התלמוד ז"ל אבאר אי"ה בפרקים הבאים ביתר שאת ויתר עז, ולשומעים ינעם. ומעתה נדע בבירור, שעם ד' בעת יצאתם ממצרים השבו והאמינו עשרת מונים בהבלי

(ד"ה א' כ"ב) ויהי עלי דבר ד' לאמר דם לרוב שפכת, ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי, כי דמים רבים שפכת ארצה לפני, והנה אף כי דוד מלך ישראל הרג כל אלה בצדק ובמשפט ע"י מלחמות אשר קם על נפשו להנקם מאויבי ד', בכל זאת נאמר לו ע"י הנבואה, כי איננו ראוי לו לבנות בית לשם ד' אשר הוא אל רחום וחנון, ורק שלמה בנו יען כי הוא יהיה איש מנוחה, וכמו כן מצינו בזוה"ק פ' פנחס במקרא ושם איש ישראל המוכה, אמר ר"י האי קרא הכי הוה ליה למכתב, ושם איש ישראל אשר הכה פנחס? — ולא המוכה אשר הוכה? — לא נאמר אלא בארח סתים, והכי אמר ר"א, כיון דסלקא קב"ה לפנחס בכהנא רבה, לא בעי לאדכרה ליה לפנחס בקטלניתא דבר נש, דהא לא אתחזי לכהנא רבה, ולכן נכון וקיים טעם חז"ל על הברזל שאסרו הכתוב בכל בנין בית קדשינו. —

תעתועים כמו אלה, כי כבר הורגלו בזה כל זמן היותם בארץ לא מטוהרה הזאת, כאשר העיד ע"ז הנביא אלקי יחזקאל בהוכיחם (יחז' כ' ז') איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו, וגו'. וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי, איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלוליהם לא עזבו, ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. והנה בודאי גם צורת העגל היתה על כונה נשחתה הזאת, יען יצאו בניסן והוא מזל טלה, חשבו שזה המזל, נלאה לראות כובד עבודתם תחת יד אדונים קשים כמו אלה, לכן נהפך הוא למצרים לאויב ונלחם בהם, תחת אשר עד כה, היה אליל מצרים הגדול והנכבד, כנראה מהכתובים (שמות ה' י"ב) הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוני, ולכן עשו להם גם ישראל כתבניתו שור אוכל עשב מנזמי הזהב אשר התפרקו לדבר זה ולעבוד את האליל אפוס אשר היה בעוזרם לפי דעתם ***) וממקור זה יצאו כל התלונות

***) ואולי בחרו להם לאלוקי את השור מאנשי מצרים, על שם יוסף, אשר שמוהו בין האלילים ג"כ לכבודו, כאשר היו מנהגן מעולם, ששמו מלכיהם אשר שמו להם שם במלכותם בין האלילים, זבחו וקטרו להם אחרי מותם. וכמו כן שמו את יוסף הצדיק אשר גמל להם טוב, והקים ארץ ויושביה בשני רעבון, כבדוהו ג"כ לפי דעתם הנשחתה, ושמוהו לתפארת לזכר עולם לו להיות נחשב להם בין אלקי מצרים. וזה כונת (המדרש רבה פ' נ"ו) ד"א מפני מה בקש יעקב אבינו שלא לקבור במצרים שלא יעשו אותו ע"ז כו' כו', ע"ש, ויוסף נקרא שור עוד בימי יעקב שנאמר כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור, הנקרא בלשון מצרים אפוס לכבודו, או אפשר לומר בהפך שכונו שמו לכבוד אלילם מקדם. והוא מזל טלה. וכן דעת (המד"ר שם פ' נ"ו) שעוד בימי יעקב עבדו לשה. והנה אפוס לדעתי הוא מן אבוס בעברי, ונבוא עתה להבין כונת התוספתא פ' ו' דע"א ומביאה הגמ' ג"כ (ע"ז מ"ג א') ר"י מוסיף דמות מניקה וסראפוס והכונה שור אפוס ירצה שור העומד על האבוס. או סר מל' סר בעברי ורצונו אדון אפוס. והוא יוסף, והגמ' בעצמה שם פירשה על יוסף אולם בכונה אחרת שסר ומפיס את כל העולם כלו, ורש"י ז"ל גרס שהפיס כל העולם כולו בשני רעבון ותוס' בשם רשב"ם ז"ל אמרו לו עיין ותדקדק כי אפס תבואה, והנראה לפי דעתי בכונה הזאת כתבתי, וזאת היתה כונת העגל במדבר אשר עשו להם בני ישראל, כי ידוע מטבעי בני אדם, אם המה משועבדים לעם אחר, בראותם שגם אדוניהם, יכבדו איש אחד מאחיהם וישימו לו כבוד גדול אף יסגדו וישתחוו לו, הלא הם עשרת מונים יגדלוהו, ויפארוהו עדי יהי מתנשא לכל לראש — ככה בראותם כי גם המצריים יכבדו את יוסף, ועשו אותו לאלוה כאחד מאליליהם הנכבדים, אז גם הם הגדילוהו, ויעשו להם תבנית אות יוסף לאל ויסגדו אף ישתחוו לו — אמנם באמת גם לפי הנהגתם הזאת, לא עשוהו חלילה במדבר לאלהי במקום השם יתעלה, רק שמוהו למשל ומנהיג לבד אשר בכחו

והמריבות , בהנחמם על יציאתם ממצרים , באמרם נתנה ראש ונשובה מצרים , כי בעבור זה נתנו דופי בארץ כנען אשר הבטיחם השם יתעלה

ותכונתו היה בעוזרם להוציאם מעבדות , לחירות , כמו שאמרו (שמות ל"ב) אלה אלהיך ישראל , אשר העלוך מארץ מצרים . וכן בדבר עשיתו עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו נראה מזה שלא שמו את העגל רק במקום משה המנהיג את העם לבד . ולא במקום השם הנכבד והנורא חלילה — ובזה נבוא בעת להבנת דברי הגמ' (סנהדרין ס"ג ע"א) הסתומים מאד „ אמר ר"י אלמלא וא"ו שבהעלוך נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה , וכו'. אמר לו רשב"י והלא כל המשתתף ש"ש וד"א נעקר מן העולם אלא מה ת"ל אשר העלוך שאיוו אלהות הרבה ע"כ , והנה דבריהם אלה תמוהים מאד בעיני כל מעין , שלפי ראיית הענין תראה מדברי רשב"י יש נותן טעם אחר ואשר בשבילו לא נתחייבו כליה כלשון אלא בכל הש"ס והוסיף ואמר שאיוו אלהות הרבה ואשר יקשה בשעתים קשיתו הראשונה לעצמו והלא כל המשתתף ש"ש ואלהות הרבה בודאי נעקר מן העולם ? — אם לא נאמר רק בדוחק גדול כאילו רשב"י חולק על גוף דברי אחרים , ואומר באמת נתחייבו כליה על שתפו , והוא"ו שבהעלוך שאיוו לאלהות הרבה הוא להגדיל המדורה ולהרבות החיוב , ובכל זאת השם ברחמיו לא מאסם ולא געלם לכלותם . אמנם מי לא יראה וירגיש גודל הדוחק הזה בדבריו ? אך לפי הצעתנו יבואו דברי רשב"י על נכון . וראויים למי שאמרם , ובאמת הוא חולק על אחרים ואומר כל המשתתף ש"ש וד"א נעקר מן העולם , ואילו חטאו ישראל, לא היה להם שום תקומה חלילה, אלא שלא נתחייבו כלל שום כליה. מפני שאיוו אלהות הרבה. וזה ראי' ברורה שלא כפרו חלילה בהשם כלל, רק שמו כחות משתתפים להעדר ההשגחה בעולם התחתון. אולם האמינו בי"י שהוא אדון הכל ובורא כל, והאלהיים הרבה המה רק אמצעיים מושלים לכל עם ועם, אשר דמו כי גם העגל והוא מזל טלה ג"כ כאחד מהם , וכן מצינו (חולין ס' ע"ב) עוים שאיוו אלהיות הרבה, ודברי הגמר' (ע"ז נ"ג ב) מסייע ג"כ כדברי, נשאלם ודילמא בעגל הוא דניחא להו במידי אחרינא לא? ה"ק אלה אלהיך ישראל מלמד שאיוו אלהיות הרבה, ואחרי הדברים והאמת האלה יותרו לנו איזה כתובים אשר היו תמוהים ומעיקנו עד כה , (מלכים א' י"ו) ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם בן נבט, אשר ישאל השואל איך יתכן לומר ויהי הנקל , כאילו חטאת ירבעם היתה נקלה מחטאת אחאב בן עמרי , וכי מה בין זו לזו? שתיהן ע"ז שקולות הן ? וכן (מלכים ב' ג') ויעשה הרע בעיני ד' רק לא כאביו וכאמו ויסר את מצבת הבעל אשר עשה אביו רק בחטאת ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל דבק לא סר ממנה . (וכן מלכים ב' י') וישמד יהוא את הבעל מישראל רק חטאי ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל לא סר יהוא מאחריהם עגלי הזהב אשר בבית אל ואשר בדן . והנה נראה מתהלוכותם כי חטאת ירבעם לא היתה תועבה גדולה כמו של אחאב ושאר מלכי ישראל וא"כ מדוע נשתנו אלו מאלו הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז? אלא שהאמת הוא שירבעם לא עשה ע"א להעביר את העם מאת השם ב"ה ,

לתת להם לנחלה, כי יראו לנפשם פן לא יוכלו לסבול טבעי האקלים וממשלת הככב הזה, ולכן צעקו תמיד על טוב ארץ מצרים, והרגל

ולעבוד חלילה אלקים אחרים, רק עשה להם שני עגלים להורדת השפע מקבל רוחניות אלקי, תמור מקום המקדש אשר עשה שלמה, ואמר ממש כמו שאמר בעגל הראשון (מלכים א' י"ב) אלה אלקיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. שכונתו משפיע ומנהיג, והנה במה שעשה דוקא דמות עגל שהוא מזל טלה ולא אחר משאר צבא השמים? — עשה בערמה לכונה אחרת מיוחדת רק אליו ולשבטו. יען הוא בא מאפרים, להזכיר ג"כ תבנית אות יוסף שהוא היה הגדול והיקר בכל שבטי ישראל וכן פסל מיכה הבא מאפרים היה ג"כ על תבנית אות זה (שופטים י"ז) וכמו כן יהוא אבד ושבר כל מצבות הבעל, והשאיר רק העגלים יען כי הוא היה ממנשה. והשאיר ג"כ תמרור זה לציון לכבודו ולכבוד בית אביו, אמנם אחאב ושאר מלכי ישראל עבדו רק את הבעל, ולא עשו להם כלל תבנית דמות עגל, רק מסכת הבעל ושאר ע"ז וכמו כן מלכי יהודה הנסוגים מאחרי ד' והלכו בדרך מלכי ישראל הרשעים, והשיגו להם גבול בעבודתם לאלילים לא מצינו בשום פעם שעבדו דמות עגל, ורק את הבעל ושאר ע"ז, כי הם לא רצו בכונה לעבוד לעגל, כי הוא היה לתפארת וגדולת אפרים ומנשה, אשר באו מיוסף, רק הלכו כלם בדרך אחאב בן עמרי לעבוד בעל ועשתרות ולעשות אשירות פסלי ותמוני כל צבא השמים, והנה מצינו שגם מלכי יהודה שמו להם לתבנית גדולתם את הארי, יען יהודה סימנו ומזלו היה אריה. וגם האם בבית ראשון היה כדמות ארי, ובזה מדוייק מאד כונת הנביא אלקי הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד. — (ישעי' כ"ט) וז"ל המשנה מדות (פ"ד משנה ז') וההיכל צר מאחריו ורחב מלפניו שנא' הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד מה ארי צר מאחוריו ורחב מלפניו. אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו וכ"כ הרמב"ם ז"ל הל' בית הבחירה פ' ד', משנה ט'. ההיכל הי' בנוי צר מאחוריו ורחב מלפניו. כמו ארי עכ"ל. והנה מכל מה שהבאתי נראה ברור כונתם במעשי העגל, ויבואו הכתובים על נכון, באמרם ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם רק בחטאת ירבעם דבק וכמוהו הרבה אשר יורו על אמתת הענין הזה. והנה גם (הכוזרי מאמר א' ס' צ"ז) הרבה להשכיל ולדבר בענין זה. והבין ג"כ היות העגל על דרך שבארתי וז"ל בתחלת המאמר כי האומות כלם בזמנם היו עובדים לצורות כו' אז גברה המחשבה הרעה על קצת ההמון ההוא הגדול כו' כו'. עד שנצטרפו מהם אנשים לבקש נעבד מורגש, יכונו נגדם כשאר האומות, מבלי שיכחישו באלקות מוציאם ממצרים כו'. ולא היה העון ההוא יציאה מכלל עבודת מוציאם ממצרים אך היה מרי לקצת מצותיו. כי הוא יתב' הזהיר מן הצורה, ורק עשו צורה כו' כו', עם שלא היתה כונת העם לצאת מעבודת אלקית, אך היו חושבים שהם משתדלים בעבודה כו' עכ"ל. הרי מבורר שגם דעתו מן עשיית העגל כי רק להורדת השפע מאת אלוה, ובזה נמתיק כונת הגמ' (סנהדרין ק"ב) ואף אחי' השילוני טעה ותפס. שבאמת יקשה לכל מעיין איך נביא אלקי יתפוס עצמו,

חייהם וטבעם בה — כאשר הרעימו וצעקו בפירוש על א"י המעותד להיות שלהם: ארץ אוכלת יושביה היא. בחשבם שמארים הוא המושל בה, אשר מטבעו להרוג יושביו; אמנם מרע"ה בהיר ד' ידע והרגיש ברע מחשבות העם הזה, אשר נגואלו ברעיונות מגואלות כמו אלה, בארץ הטמאה מצרים, יקוננו בכל פעם, ויבכו למשפחותם אחר תאות ומאויי ארצות הם, וכל לבבם למרע, כי טבעם הורגל ונשתקע באקלים הרע הזה לפי תכונתו וכל תוצאותיו לחיים ולמות — ולזה השכיל מאד נאמן בית ד', בחכמה נפלאה ורבתי להלל ולתאר את ארץ הכנעני המעותדת להם לארץ נושבת באמרו (דברים ח') כי ד' אלקיך מביאך אל ארץ טובה (היא כלל) ארץ נחלי מים, עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר, ארץ חטה ושעורה וגפן תאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש, ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם (הם פרטים) לא תחסר כל בה — (היא כלל) ארץ אשר אבניה ברזל, ומהרריה תחצוב נחשת ואכלת ושבעת וגו'. והנה המקראות האלו יקשו בתחלת ההשקפה לעין משכיל כי אחרי אשר החתים המקרא בכלל שאחר הפרט באמרו לא תחסר כל בה הלא לא יכונו עוד הפרטים לפרש ולפרט ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת. אחרי אשר נכלל כבר בכלל לא תחסר? — ואטו כי הוכלא ליחשב וליזיל? — ולפי דעת מפרשי הפשט שגם זה הוא משבח א"י מדוע איחר בפרטים כמו אלה להביא אותם בכלל הכללים? — אמנם לפי הצעתינו ודעתינו כבר הותר הלחץ והדוחק מהמקראות האלה, כי כונת רועה נאמן, להוציא מלבם מחשבות תעתועים והבליהם אשר נשתרשו בהם עד כה ואמר: ד' אלקיך מביאך אל ארץ טובה, והוא כלל וכונת הדיבור, והולך ומבאר פרטים רבים אשר הוית האדם וטובו תלוי בהם. ולבסוף חותם מאמרו בחותם תכנית, בדברי שבח ותהלה כללית: לא תחסר כל בה! — והכונה כי הארץ הזאת אינה עומדת תחת ממשלת כוכב אחד אשר לא יוכל לסבב או גם לעשות טוב, רק כפי האפשרי בכוחו לבד ולא ביתר הדברים, כי לא יוכל להשיג גבול כבב אחר חבירו. לא כן ארץ כנען, אשר היא יושבת ת"י עליון בפרטית, אשר לו החזק יד לעשות כפי רצונו הפשוט כל טוב ועונג וכל צרכיה, כי יוצר הכל

כי יפלא ויקשה לעי"א? — יהי' על איזה צד שיהיה ואפילו על צד נסיון כאשר הנגי' בעלמה הרגישה בזה? — רק כאשר דברנו נוכל להבין כי בתחלה שם ירבעם העגל רק לסימן גדולתו ולכבוד, בגלל ויוסף אשר היה נזיר אחיו והי' העגל רק כסימן המלך ולויתו, ולכן חתם אחי' השילוני אשר על פי דיבורו הוקם למלך כי ישתחוה לאנדרטא ההוא מפני כבודו של מלך, ואח"כ באו לידי טעות גדול ודמוה להורדת השפע והשגחת השם — ואז התעו אחריו העם לאט לאט עד שעשו העם העגל ג"כ לאל ובעבור זה חטא ירבעם שמור לנצח וחטאתו לא תמחה יען הוא היה הראשון להדיח את ישראל מאביהם שבשמים. ועיין בדברי אברבנאל ותמצא נחת. —

הוא באין מפריע, ולזה הוסיף להם ראיה ברורה וחזקה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת, והם שני מיני מתכת, אשר בודאי אי אפשר להיות המת ממשלת ככב אחד, רק מצד השם בכחו ובהשגחתו כי בידו נאספים כל הכחות כלם, ולכן אמר וברכת את ד' אלקיך, על הארץ הטובה אשר נתן לך, להשכיל ולתת לב, כי אם האלקים בשמים בכל זאת הוא לבדו ימשול על הארץ וגבוה מעל גבוה ישמור כמאמרם ז"ל סנהדרין (פ"ד ע"ג) א"י גבוה מכל הארצות שנאמר וקמת ועלית. והנה מצאנו דברינו ממש בזוה"ק פ' וירא במקרא ותבט אשתו מאחריו, וז"ל ר"א ור"י הוה קיימי יומא חד ועסקי בהאי קרא, אמר ר' אלעזר כתיב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה להם, לא תחסר כל בה, האי בה בה תרי זמנא אמאי? — אלא האי אתמר, דקב"ה פליג כל עמין וארעאין. לממנן שליהן, וארעא דישראל לא שלוט בה מלאכא, ולא ממנא אחרא, אלא איהי בלהידוהו, בגין כך יועיל לעלמא (ט"ס וצ"ל לעמא.) דלא שליט בהוא אתרא, לארעא דלא שליט בהו אחרא. עכ"ל לענינגו

נחמן יצחק הכהן פישמאן.

מספד תמרורים

על מות הרב החכם הדרשן הנשגב ומסורר להלל מוהר"ר
יחיאל מיכל זאקס ז"ל דרשן ומו"נ בעיר בערלין יע"א

קשה סילוקן של צדיקים לפני הקב"ה מצ"ת תוכחות שבמ"ת ומחורבן בית המקדש. (מ"ר קהלת)

מַה־לָּךְ בַּת־עַמִּי חֲגוּרַת שַׂק יוֹשֶׁבֶת
מַה־תִּסְפְּקִי כַּפַּיִם מֶה תִּתְיַפָּחִי ?
מַה־זֶּה מֵעַפְעַפַּיִךְ יָצִיץ צַלְמָוֶת
הַגִּידִי לִי מַה־תֶּהֱמִי תִּשְׁתּוֹחָחִי ?

שַׁלְמָה עֹטְיָה אַתְּ רוּחֵךְ נִפְעָמָה
בָּכֹה תִבְכִּי נַפְשֵׁךְ לָךְ נוּגָה ;
כָּאֵם שַׁכֻּלָה הָהּ לֹא נֻחָמָה
מַר מַר תֵּאָנְחִי מֵאֵין הֲפוּגָה.

מַה־לָּךְ בַּת יַעֲקֹב אֵבֶל תַּחֲגוֹרִי
מַה־זֹּאת נֶעֱצֶבֶת אֻמְלָלָה לְבָתֵּךְ;
מַה־קָּרָה לָךְ אִמְרִי לִי אֱמוֹרִי
אוּלַי אֲנַחֲמֵךְ אוּלַי אֶרְפָּא מַכָּתֵךְ.

דּוֹם בֶּן אָדָם! חֲדַל מֶנִּי חֲסַר טָעַם
עוֹד שֶׁמֶן תָּסִיךְ עַל מוֹקְדָה עַל הַלַּהַב;
בִּלְבָבִי עָרוּךְ תָּפְתֶּה בּוֹעֵר הַפַּעַם
וִיגוֹנִי עַז גַּם מִמַּכְאוֹבֵי רָהַב. —

כִּי גָּדוֹל שִׁבְרִי הָהּ עַתָּה קָרָנִי
אֲנוּשָׁה מַכָּתִי מַה־גָּדוֹל הַלַּחַץ
בְּזַעַם אַפּוֹ הָהּ שַׁדַּי הִכָּנִי
מִי יָנוּד לִי מִי יְרַפֵּא הַמַּחַץ? —

קָדַר יוֹמִי נֵר הֵיכָלִי כָּבָה
אוֹר בֵּית יִשְׂרָאֵל וּגְאוֹן צְבִי;
הַבֵּן יַקִּיר לִי דָּגוּל מֵרְבָבָה
הַמָּוֶת הַמַּר יָשַׁב מִמֶּנִּי שֶׁבִי.

אִם רַבַּת מִנְּעוּרַי אֹיְבַי צְרָרוּנִי
רַבַּת נָשָׂאתִי מְצוּקָה וּתְלָאָה;
עוֹד רָעוֹת עַתָּה צָרוֹת הִקִּיפוּנִי
בִּעֲתַתְנִי פִּתְאוֹם חַתַּת וּבַלָּהָה.

כִּי מִכִּסְאִי עֵת הָשְׁלַכְתִּי תִּפְאַרְתִּי הַהִלָּלָה
וַיְלַהֵט מִקְדָּשִׁי צָר בִּתְשִׁיעִי לַחֹדֶשׁ;
כָּל יְקָר וּסְגֻלָּה עַל מוֹקְדָה עָלָה
גַּם כָּל מַחֲמַדֵּי הֵרַע אוֹיֵב בַּקֹּדֶשׁ. —

אָז עַל נַהֲרוֹת בָּבֶל יָשַׁבְתִּי בָּכִיתִי
לְקָשֶׁה יוֹמִי גַּם פְּלָגָיו יִבְכָּיו ;
עַל עֲרָבִים שָׁמָּה כִּנּוֹרִי תָּלִיתִי
אֶל אַנְחוֹתַי גַּם גַּלָּיו יֶהֱמָיוּ . —

כָּכָה דּוֹמֵם יָשַׁבְתִּי עֵינִי בוֹכִיָּה
בִּנְהִי אֱיֵלִיל כִּי יָרַדְתִּי פְּלָאִים ;
לִבִּי כִּי עֵר גַּם נַפְשִׁי הוֹמִיָּה
אַךְ מִכְּאֵב וָעֶצֶב נִרְדַּמְתִּי לִרְגָעִים .

וַיְעִירֵנִי אָז רוּחַ אֱלֹהִים מִשְּׁנָתִי
„הִנָּחֲמִי בַּת־עַמִּי הָרִימִי מֶצַח ;
מִנְעִי קוֹלֵךְ מִבֶּכִי יוֹנָתִי תַּמָּתִי
אָנֹכִי אֲנַחֲמֵךְ לֹא תִכָּלְמִי לָנֶצַח . —

אַל תֹּאמְרִי נוֹאָשׁ לְזַעַם וְצָרָה
אַל תִּירְאִי כִּי הֵיכָלֵךְ שׁוֹמֵמָה ;
עוֹד רוּחוֹ חַי עוֹד יוֹפַע נְהָרָה
הֵיכַל יְיָ בֵּית יִשְׂרָאֵל הֵמָּה . —

וּבְתוֹךְ הֵיכָלֵךְ שָׂרֵי חָכְמָה וְתוֹרָה
הֵמָּה לָךְ יִהְיוּ הַנֵּרוֹת בַּמְּנוֹרוֹת ;
מִיָּדָם יִשְׁלְחוּ קַרְנַיִם יָפִיצוּ אוֹרָה
בְּרוֹב זוֹהַר יִבְרְקוּ וְהָיוּ לִמְאוֹרוֹת“.

כֹּה נְאוּם יְיָ אָזְנִי שׁוֹמַעַת
וַיַּטִּיף נֶחָמָה לְנַפְשִׁי הָעֲמֵלָה ;
אֶת אַרְצִי עָזַבְתִּי בְּעֵין דּוֹמַעַת
וּבְמַטֶּה גוֹלָה הָלַכְתִּי בָּבֶלָה .

כִּמְעַט נִחַמְתִּי פֹּה מִמַּכּוֹתַי אֵלֶּה
קָרוּנִי אָז לִפְנֵי שָׁנִים אֲלָפִים ·
הִכֵּתִי עַתָּה כִּפְלַיִם הַפְלֵא וָפֶלֶא
יַד שַׁדַּי הוֹיָה כִּי שֹׁמּוּ שָׁמַיִם ! ·

דָּהּ בְּלֹא יוֹמוֹ נִקְטַף יְחִיאֵל
עֵץ חַיֵּיהוּ בְּאִבּוֹ הִכָּה חֵרֶם ;
הַצַּדִּיק אָבַד הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל
מִי יָאִיר הֵיכָלִי מִי יִנְטוֹר הַכֶּרֶם· ? —

כִּי צוֹפֶה לְבֵית יִשְׂרָאֵל מִיכָאֵל הָיָה
עֶבֶד יְיָ כֹּהֵן נֶאֱמָן לַעֲדָתוֹ ·
מִפַּלְגֵי תּוֹרָתוֹ כָּל רוּחַ חַיָּה
וְעַל נֶפֶשׁ שׁוֹקֵקָה כַּטַּל תִּזַּל אִמְרָתוֹ ·

כַּטַּל תִּזַּל אִמְרָתוֹ עַל נֶפֶשׁ שׁוֹמַעַת
וּבְלֵב רֶשַׁע יָרָה זִקִּים וָזַעַם ·
לְשׁוֹנוֹ תַּרְעִיף דֶּשֶׁן מַרְפֵּא נוֹבַעַת
אַף בְּרָקִים רָב מִפִּיו חִצִּים וָרַעַם ·

כִּי עֵת עָלָה בְּמַעֲלוֹת עַל הַבָּמָה לָשׂוּחַ
רוּחַ יְיָ תְּאַזְּרֵהוּ רוּחַ אֵל הַצְּבָאוֹת ·
וַיִּנְאַם נְאוּם כְּנַח עָלָיו הָרוּחַ
וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת ·

הֵן חָנֵף לֹא יָדַע וּלְשׁוֹן עֲרוּמִים
לֹא חָת לֹא זָע לְהַגִּיד לְעַמּוֹ פִּשְׁעוֹ ·
לְנַחֵם לֵב נִדְכָּא נַפְשׁוֹת תְּמִימִים
וּלְהוֹכִיחַ זֵד יָהִיר וּלְגַלּוֹת רִשְׁעוֹ ·

כִּי בְתוֹרַת אֵל חַי שָׂם כָּל מַעְיָנָיו
בֶּאֱמוּנָה הָלַךְ יִרְאַת יְיָ אוֹצָרוֹ ;
מַשְׂכִּיל עַל דְּבַר אֱמֶת גַּם חָכָם וְעָנָיו
אוֹהֵב אֶת אֱלֹהָיו וְחָרֵד לִדְבָרוֹ .

אַךְ לֹא יִרְאָה וְחָכְמָה עִנְדוּ לוֹ עֲטֶרֶת
גַּם זַכּוּת נֶפֶשׁ הֶמְלָה וַחֲנִינָה ;
לְהַשְׂכִּיל אֶל דָּל לְהַשְׁבִּיחַ נֶפֶשׁ סוֹעֶרֶת
לַחֲבוֹשׁ נֶפֶשׁ נַעֲנָה וּלְהַשְׁבִּית כָּל קִנְאָה .

כֹּה הָיָה כֹּה חָיָה פֹּה בְּעֵמֶק הַבָּכָא
בְּרוּחוֹ הֵאִיר חֲשֵׁכָה, וּבְחָכְמָתוֹ אֲפֵלָה ;
בִּלְשׁוֹנוֹ אִמֵּץ נֶפֶשׁ זַכָּה נֶאֱנָחָה
וַיַּרְא כִּי יֵשׁ תִּקְוָה לְיִרְאֵי יְיָ סֶלָה .

פִּתְאוֹם בְּלֹא יוֹמוֹ נִקְטַף יְחִיאֵל
עֵץ חַיֵּיהוּ בְּאִבּוֹ הֻכָּה חֵרֶם ;
מֵאַיִן יָבוֹא עֶזְרִי הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל
מִי יָאִיר הֵיכָלִי מִי יִנְטוֹר הַכֶּרֶם ?

קוֹל נֶחָמָה

נַחֲמִי נַחֲמִי עַמִּי בְּתוּלַת בַּת יְהוּדָה
מְחִי דִמְעָה מִלֶּחִי אַל תִּשְׂאִי קִנָה .
הֵרָגְעִי וְדוֹמִי בַּת־עַמִּי הַכְּבוּדָה
אִם בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי לַבֹּקֶר רִנָּה .

אַל תִּבְכִּי לַמֵּת אַל תַּרְבִּי בֶכִי
חַי הוּא בַּמְּרוֹמִים שָׁם בִּשְׁמֵי גָבוֹהַּ .

חַי חַי הוּא גַּם לָנֶצַח יֶחִי
שָׁם בִּשְׁמֵי מָעַל בְּעֵדֶן גַּן אֱלֹהַּ ׃

שְׂאִי מָרוֹם עֵינַיִךְ שׁוּרִי חוּג שְׁחָקִים
אֵיךְ יַזְהִיר הָרָקִיעַ כְּסַפִּיר לְטֹהַר ;
וּרְאִי הַכּוֹכָבִים אֵיךְ יְנוֹצְצוּ כִּבְרָקִים
אֵיךְ מִמְּסִלּוֹתָם יָפִיצוּ רַב זֹהַר ׃

כֵּן קְדוֹשֵׁי אֵל הוֹגֵי חָכְמָה וְתוֹרָה
מַצְדִּיקֵי הָרַבִּים בְּאֶרֶץ הַשְּׁפֵלָה ׃
לָעַד עֲטוּפִים כַּשַּׂלְמָה אוֹרָה
נֵצַח יָאִירוּ בְּאוֹר הַחַיִּים סֶלָה ׃

לָכֵן לִקְרַאת מָוֶת הָלַךְ מַעֲדַנּוֹת
וּבְבוֹא יוֹמוֹ נַפְשׁוֹ אַךְ צָהֳלָה ׃
וַתִּשְׂחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן לְיוֹם קְטַנּוֹת
כִּי מִבֵּית אֵל אֶל בֵּית אֵל עָלָה ׃

וּכְמוֹ בָּאָרֶץ מַטָּה רַב טוּב פָּעַל
וּמֵרוּחוֹ הֶאֱצִיל חָכְמָה עַל בָּנָיִךְ ;
כֵּן גַּם מִמְּרוֹמִים שָׁם מִשְּׁמֵי מָעַל
יַזְהִיר פִּי שְׁנַיִם בְּרוּחוֹ אֵלָיִךְ ׃

דוד הכהן רפאפורט ׃

הערות שונות

א) בברכות (י"ג ב') : ונאנס בשינה יצא . א"ל ר' נחמן לדרו עבדיה וכו' טפי לא הוה ומצער נפשיה עכ"ל . במנורת המאור נמצא כ"ז בס'

(ה') המדבר על ק"ש שעל מטתו עיי"ש היטב. והוא אמת ויציב ונכון וישר כי בק"ש של שחרית לא יתכן כלל: נאנס בשינה, ועוד יותר לא יתכן כן בר"כ שהיה נוהג כן תמיד. שית לבך להשערה הנפלאה ההיא.

ב) בסדר תנאים ואמוראים כתוב: וכל היכא דאיכא: פשיטא לא צריכא. בא להוסיף קולא על קולא עכ"ל. איה עוד דבר אשר אין לו שחר כדבר הזה. ואנכי לא אפונה, כי תחת: קולא על קולא; צ"ל קושיא על קושיא. וכי ר"ל כל היכא דאיכא לשון: פשיטא ולשון: לא צריכא, זאת אחרי זאת, לא תשוב לשון: לא צריכא אל התירוץ כאשר יחשוב כל קורא, כי אם אל הקושיא. והכונה היא אפוא: והלא הוא מלתא דפשיטא ולמה צריכא? והוא ע"ד: כפל ענין במלות שונות.

ג) עוד שם: וכל היכא דאיכא: תיתי לי, לשון קללה היא עכ"ל. אנכי לא אדע בעת ההיא, כי אם מקום אחד אשר בו: תיתי לי, היא לשון קללה. והוא בע"ז (כ"ט, א'): תיתי לי, דעברי אדר"מ עכ"ל. ע"ש אבל ברוב המקומות אין: תיתי לי כי אם לשון ברכה עיין שבת, (קי"ח ב', וקי"ט, א'): תיתי לו דקיימית ג' סעודות בשבת. תיתי לי דקיימית עיון תפלה. תיתי לי דלא סגינא ד' אמות בגלוי ראש. תיתי לי דקיימית מצות תפלין. תיתי לי דקיימית מצות ציצית. תיתי לי דכי חזינא צורבא דרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן. תיתי לי דכי אתא צורבא דרבנן לקמאי לדינא לא מזיגנא רישי עולי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותיה. עכ"ל. ופי' רש"י: תיתי לי, ישולם שכרי עכ"ל. ובמגלה (כ"ח, א'): תיתי לי דלא אסתכלי וכו'. תיתי לי דלא עבדי וכו', ובבכורות (ל' ע"א) תיתי לי דלא אכלי פירות שביעית כוותך עכ"ל. ופרש"י: תיתי לי, שכר טוב עכ"ל.

ד) בפי' רש"י (נדה כ"ג א', ד"ה לידי גיחוך): שחוק, בכל התבולות הללו עסק ר' ירמיה להביא ר' זירא לידי שחוק, ולא שחק, דאסור לאדם שימלא פיו שחוק (ברכות ל"א), ורבי זירא מחמיר טפי עכ"ל. ונ"ל, כי מה שרבי זירא החמיר טפי בזה מן כל האנשים אשר כגילו, היה בעבור אשר קרהו פעם אחת מקרה לא טוב, כי אכל בשגגה טבל, ככתוב בירושלמי (דמאי פ"א הלכה ג'): ר' ירמיה שלח לרבי זעירא (הוא ר' זירא אשר בבבלי כידוע) חדא מכלא דתאנים דלא מתקנא. והוה רבי ירמיה סבר מימר: מה אפשר דר' זעירא מיכול דלא מתקנא? והוה ר' זעירא סבר מימר: מה אפשר דר' ירמיה משלחה לי מילא דלא מתקנא? בין דין לדין איתאכלת טבל עכ"ל. וידוע גדל דאבון נפש החסידים והקדושים אל-דבר ד' כי יאנה לידם חטא ואון גם מבלי שום לב.

ה) במורה נבוכים (ח"ג פמ"ז): והמפורסם מדעת האומה עד זמננו זה בארצות המזרח וכו' שהנדה תהיה בבית בפני עצמה, וישרפו (יותר נכון לכתוב: וישטפו) המקומות אשר תלך עליהם, ומי שמדבר עמה יטמא, ואפילו אם עבר רוח על הנדה ועל הטהור יטמא. ראה כמה בין זה ובין אומרנו: כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה, ולא יאסר ממנו רק בעילתה כל ימי טומאתה. עכ"ל. וכעין זה כתוב גם באגרת הרמב"ם לבנו המתחלת: דע בני אברהם. וז"ל מחוזק השמירה יהיה לך תמיד מאד מן האנשים השוכנים בין טוניס ובין אלכסנדריאה של מצרים ושוכנים ג"כ בהרי

בארבאריא כי הם יותר טפשים אגלי משאר בני אדם אע"פ שהם חזקים באמונה, והשם ית' עד ודיין עלי שאינם אגלי אלא כדמות הנקראים הכופרים בתורה ואין אצלם זכות מוח כלל וכו' וקצת מהם דיינים יאמינו וינהגו בענין הנדה כמו שיאמינו וינהגו בני מאום להם אומה מן האומות הדרים בארצות הישמעאלים. לא יראו הנדה כלל, ולא יעיינו בקומתה, ולא במלבושיה, ולא ידברו עמה, ואוסרים ללכת בקרקע אשר דרכה כף רגלה עכ"ל. ונ"ל כי גם ההוא לדוקי' דאמר לרב כהנא: אמריתו נדה שרי לייחודי בהדי גברא, אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת? (סנהדרין ל"ז א') היה מן הכתות הנ"ל. אולם קשה לי מאד, מה נאמר איפוא למ"ש הרמב"ן בפירושו על התורה (פרשת ויצא פסוק אל יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך) והנכון בעיני, כי היו הנדות מרוחקות מאד, כי כן שמן מעולם נדות לריחוקן, כי לא יתקרבו אל אדם, ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע וכו' והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם. וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכתא נדה: תלמיד אסור לשאול בשלומה של נדה, רב נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה הוא טמא. אמר ר' יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה. שהוא טמא כמת (צ"ל להפך: כמת שהוא טמא) כך עפרה של נדה טמא. ואסור להנות במעשה ידיה וכו' עכ"ל? מה בין דעת הלזה לדעת רבותינו ר' נחמיה ור' יוחנן? ואיככה נעלמה הברייתא של מסכת נדה מעיני הרמב"ם אשר היו משוטטות בכל ספרי אומת ישראל? ואף כי בברייתא של מסכת נדה אשר לפנינו אין שמץ מכל אשר הביא הרמב"ן, בכל זאת קשה מאד, הלא נאמנה לנו עדות הרמב"ן. כי בברייתא של מסכת נדה אשר היה לפני הקדמונים היה כתוב ככל אשר הביא הוא בשמה? ונ"ל, כי הרמב"ם לא שת לבו לדברי הברייתא ההיא, וחשבה למשבשתא בעבור אשר לא נזכרה בתלמוד כתובות (ס"א א') אלא מאמר: כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה. והמאמר הזה הובא בלי כל מחלוקת עליו. וידידי הרב החכם הגדול מוה' רפאל קירכהיים כתב לי כי בפי' הרמב"ן על התורה דפוס ווינציאה *) אשר בידו חסרים הדברים הנ"ל, והוא פלא. ול"ע עוד בדפוסים שונים וישנים.

ו) בתוס' (ר"ה ל"ג א' ד"ה הא ר' יהודה): והלא היה מפסיד ברכות ציצית ולולב ותפילין ומגלה ונר חנוכה וסוכה והבדלה וקדוש היום וברכות של ק"ש שחרית וערבית עכ"ל. מ"ש: מגלה ונר חנוכה וקדוש היום. הוא תמוה מאד, כי בלי ספק חייב הסומא במגלה ובנר חנוכה בעבור שאף הוא היה באותו הנס כאשר חייבים הנשים בכן בעבור זה. וכן אין כל תמונה כי

---

*) ברמב"ן דפוס ויניציאה שנת ש"ה אשר בידי נמצאו כל הדברים האלה בשלמות אין נגרע דבר. גם יבאו בס' מנורת המאור סי' ק"פ בשלמות מתם אם כי לא הביא שם בפירוש את הרמב"ן, אמנם הרואה יראה כי ממנו לוקח. ובעל מנורת המאור חי סביב לשנת ש' כמו שהוכיח החכם המפואר מהרי"ע נוכן ני' בספרו על המנהגים צד 204 והלאה ונראה א"כ שהיתה כבר לפניו הנוסחא ברמב"ן כמו שהיא לפנינו. ש. ז. ה. ה.

הוא חייב בקדוש היום, בעבור שכל שישנו בשמור ישנו בזכור כאשר חייבים הנשים בעבור זה, ושומא ישנו בשמור, כי גם מ"ד הסובר שסומא פטור מן המצות איננו סובר כן רק במ"ע ולא במל"ת כידוע.

ז) ומאמרים רבים אמרו חז"ל ע"פ נסיון עצמם, יעוין סוטה (ד' ב') כל אחד ואחד בעצמו שיער עכ"ל, ויעוין פי' רש"י שם ובפסחים (קי"ט א'): א"ר אלעזר זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו עכ"ל, וזה אמר ע"פ נסיון עצמו, כי הוא היה עני וחסר מזון (תענית כ"ה א'), והרגיש בעצמו כי בלעדי ממון אין מעמד לרגלי אדם, וביומא (ע"ד ב'): אמר ריש לקיש טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה עכ"ל, ואין כל ספק, כי זה נודע לו בעת דהוה קא סחי רבי יוחנן בירדנא וחזייה ושוור לירדנא אבתריה (ב"מ פ"ד א'), ובילקוט כ"י המובא בכרם חמד (מחברת שביעית לד 221) נוסף על זה עוד: כבר דאיתתא היא עכ"ל, ויעוין בחדושי עין יהוסף על ב"מ (שם). וביומא (שם): אמר ר' יוסף מכאן רמז לסומין שאוכלין ואין שבעין עכ"ל, ומקור מאמרו זה הוא נסיון עצמו, כי הוא היה סומא, כידוע. ומדי דברי בהיות רב יוסף סומא אזכור מ"ש ע"ז בחדושי הר"ן על הרי"ף (קדושין פ"א, מאמר רב יוסף מריש ה"א מאן דהוה אמר לי הלכה כרבי יהודה דאמר סומא פטור מן המצות וכו'), וז"ל רב יוסף פתח ובכתמא הוה (יש ראיות ע"ז בתלמודנו, ובמ"א אברר זה היטב) דאמרינן בהגדה דסמי נפשיה משום דלא מלי קאי דלא לאסתכולי בר מדי' אמות דיליה עכ"ל, וכ"ה בס' מקור חיים (ס"פ שלח) יעו"ש, וכעין זה יסופר במדרש אבכיר (מובא בילקוט פרשת ויחי פסוק בן פורת יוסף) על ר' מתיא בן חרש. עי"ש. ובנדרים (פ"א א'): שלחו מתם וכו' הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה עכ"ל. והנה שלחו מתם הוא ר' אלעזר הנ"ל, ככתוב בסנהדרין (י"ז ב') וקרוב אפוא אשר ר' אלעזר אמר זה ע"פ נסיון עצמו, כי הוא היה עני כנ"ל, ויצאה ממנו תורה וחכמה הרבה עד אשר נקרא בעבור זה: מרה דארעא דישראל (יומא ע' ב' גיטין י"ט ב' נדה כ' ע"ב).

יעקב רייפמאן.

מילי דאגדתא

ואמר ר"ח אמר ר"ה כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום, יקדים לו שלום, שנאמר בקש שלום ורדפהו (תהלים ל"ד), ואם נתן לו ולא החזיר, נקרא גזלן, שנאמר (ישעי' ג' י"ד) ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם (ברכות ו' ב')

בכל אשר אין בהמאמר הזה שום זרות, עוד לא יצא מתחת שבט הבקרת של חופשי עלילות בדברי חז"ל נקי מכל דופי, ופליאותם על לשונם ומדוע יקרא האיש אשר לא חש לענות שלום לרעהו בשם גזלן? האם גזל ומאומה ממנו? הלא יותר היה נאה לכנותו גבה עינים, רחב לבב, גא, כפוי טובה. אשר שם כזה היה נאה לו לפי מדתו. וליכא למימר "כי כן

לפתרונו לקרח , כי כבר נגלה ומבואר לכל מעיין בדרכי חז"ל ודרשותיהם שלא הכתוב מעיד את הדרשה , רק הדרשה גוררת אחריה את הכתוב לקחת רמז הנכלל בו מקופיא, בתור "זכרון לדבר" כידוע לכל משכיל . — ולפשר ראיתי לי בזה , כי על פי הנודע לנו מספרי אגדתנו המנהג משאילת שלום איש לרעהו משנות קדומים , ומנהג ישן נושן הוא נמשך מעת אשר יצאה הארץ תהום ובהו , ואז כל איש הנך בבריאות לבו הרע נגזל לחמוס לעשוק ולגזול כאשר בעיניו , ואין אומר השב . כי לא היה אז שופט ויהלך לעזור בעם בחוקים נמוסיים ומשפטים מדיניים . וכה היו מארבים על הדרכים לשלול שלל ולבוז בז. והיה אז הפחד גדול מאוד על כל הולך דרך מהמון הבודדים והמהלכים . ובראותם מרחוק איש הולך לקראתם יצאה נפשם בקרבם מרוב הפחד והחרדה אולי שודד הוא. והיה דרך המנהגים התמימים הישרים בלכתם לקראת מרחוק איש לרעהו "שלום לכם !" ולהסיר פחדם מעליהם ולהודיעם כי לא יפחדו ולא ירהו מהם כי שלמים הם אתם . ומזה נקבע המנהג לדורות לקרוא איש בשלום אחיו, וכמ"ש כ"ז החכם באמרי בפרושי הנחמד בולל עוללות (ברכות מ"ג) . ועל פי אלה הדברים יצדקו בעיני כל קורא , דברי חז"ל אלה . וזהו אמרם הידוע שחברו שרגיל ליתן לו שלום יקדים הוא לקרוא לו "שלום" ולהיות הזריז לשמח נפש חברו [וכמו שאמרו על ר"י בן זכאי (פי' היה קורא) שלא הקדימו אדם מעולם בשלום . כי הוא היה תמיד הזריז להקדים שלום לכל אדם] אבל אם רעהו קורא לו לשלום והוא איננו משיב לו , הנה בזה הוא מראה פחיתותו וגריעות מדותיו כי איננו שב לשלום חברה , כדרך הגזלנים אשר בימי קדם קדמתה , ובהיותו בלתי שב לקראת רעהו השמח לשומעתו בדברי שלום ורעות , להשיב לו אהבה ולשמח גם את לבבו , הנה בזה נותן מורך בלבב חברו ונפשו בדאגה תתמוגג שולי רעהו זה הבלתי משיב לו שלום איננו שלם עמו ולבבו יקבץ און עליו . ועל פי המדה הגרועה הזאת בהנהגת דברים אמרו בצדק כי הוא נקרא גזלן היפך הכתוב "בקש שלום". — וגררו אחריהם את הכתוב גזלת העני בבתיכם לאסמכתא ולזכר לדבר . וקרוב לאמר כי כונו בהשם "עני" בה"א מענין מענה (ע"מ ראי , דמי) , וטעם בבתיכם ובחוציכם . ורצה לומר (פי' אין שומרין) מעשה נפקיד אחד כו' שלא השיב שלום לאותו הגאון וכעס עליו הרבה "כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום אם קתבתי את רואך בסייף מי תובע דמך מידי" ר"ל כי בזה שלא השיבות לי שלום הנך בעיני כגזלן ובפעתיך משפט מות . ואולי גם כונת המאמר שלפנינו היא גם כן בשואל בדרך . והבן .

צבי הכהן שערשעווסקי מפינסק .

עינות מ"ים

ידידי הנכבד! לשמע אזן שמעתי כי בדעת ידידנו הרב המחבר להוציא לאור בקרוב מחברת אשר תכונה ת"ג כולל קבוצת מכתבים עתיקים שונים

אנשי שם בעניני חכמה ובקורת. שמעתי ואשמח, כי עוד הפעם ירחיב הרב הגדול הזה בנפשו עוז להפיץ דעת להרחיב גבול חכמת ישרון, וילחם ברב כח נגד המונעים הרבים אשר יעמדו לשטן לו מכל עבר, ואהבתו החזקה לחכמת ושפת ישרון תתגבר על כל שטן ומונע, גם נטל העבודה הרבה אשר העמים על שכמו להוציא לאור מדי שבוע בשבוע עלים מיוחדים בעניני הנהגת ותהלוכות עולם לא יפריעהו מהוציא מחשבתו היקרה הנזכרת לפעולת אדם. ומי לא יודהו על כונתו הרצויה ומטרתו הקדושה לטובת האומה בכללה; וגם אני הדל בתורה והצעיר בין מאהביה אשפכה רב תודות אליו, ואל החונן לאדם דעה אתחנן כי ישלח לו עזרו מקודש לבצעות מחשבתו הטובה ולרומם קרנו בכבוד. והנה אף כי נפשי יודעת מאד מך ערכי, בכ״ז מלאני לבי לערוך לפניו מכתב זה כולל איזה ענינים קלי ערך ולבקשהו להביאם תוך אוצרו הנחמד, ומאשר עסקי אלצוני להריץ אליך מכתב, לכן אמרתי לרשום אותם פה להראותם אל הרב המבשר טוב, והיה אם ימצאם ראויים לצרפם אל שאר המכתבים אשר ימלאו אוצרו כפעם בפעם, והיה זה שכרי. —

א) שעה. מלה מצויה לרוב בתלמוד וענינה ידוע חלק ידוע מהזמן (שטונדען) ונמצאת גם במקרא (דניאל ג׳ ו׳) בה שעתא, וכן שם (ד׳ ט״ז) אשתומם כשעה חדא, וגם מורה על זמן סתם כמו שעת הכושר, שעת הדחק וכיוצא. ונ״ל שמקורה עברית. וכבר העיד חכם אחד (שרשי לבנון צד קל״ט) שגם שרש פנה שהוא נרדף בהוראתו עם שרש שעה יתפרש לפעמים בהוראת הזמן, ומזה לפנות בקר (שמות ט״ו כ״ז) לפנות ערב (דברים כ״ג י״ב). ומזה נכנה גם השם פני (פנאי) ע״מ דוי מן דוה יעו״ש. ויש להוסיף על דבריו כי נמצא גם הפעל״ד ממנו בהוראה זאת וכמ״ש (אבות פ״ב) אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה פרוש לכשאמצא עת וזמן כי שמא לא תמצא עת מוכשרת כזאת לעולם ולכן אל תדחה למודך מיום אל יום. וכן מצאתי שמוש פעל זה להוראה זאת גם במקרא והוא (איוב ו׳ כ״ח) ועתה הואילו פנו בי ועל פניכם אם אכזב. והנה שרש פנה נקשר תמיד ביה״ג שאליו או ביחס שממנו כידוע אבל לא ביה״ג שבו, ולכן נ״ל שענינו פה מלשון עת וזמן כלומר קחו מועד להתבונן אודותי ואז תראו אם אכזב. ובכתוב שלאחריו מבאר יותר שבו נא אל תהי עולה ושבו עוד צדקי בה כאומר גם בתחלת ההתבוננות תראו כי אין בי עולה עכ״ד. אמנם כשתשימו לב להתבונן יותר אז תראו גם צדקי בה כי צדקתי כלפיד תבער. והנה החכם הנזכר מפרש גם מלת פניא מלשון עת וזמן ומביא ראיה ממ״ש (שבת ל״ג ב׳) בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא כו׳ ורהוט בין השמשות, א״כ פניא אינו בה״ש, ומתקשה שם בדברי ר״ב מוספיא (המוקשים באמת) ובדברי ת״א על הכתוב בבקר יאכל עד (בראשית מ״ט כ״ז) ועי״ש. ואין הדין עמו בזה כי א״ל שמלות „בה״ש" הן הוספה לפרש מלת פניא. וראיה ממ״ש (מנחות מ״ט ב׳) בפניא דמעלי שבתא ושם היא מקבלת אל דצפרא דמלתא בשבתא. והדבר ברור כי פניא הוא בין הערבים או בה״ש בלחז״ל. וזו היא כונת אונקלוס בצפרא ובפניא יהון מקרבין כהניא קרבניא, ויסוד דרשתו נמצא (ב״ר פצ״ט) ר״פ פתר קריא במזבח, מה הזאב הזה טורף כך היה המזבח טורף את הקרבנות, בבקר יאכל עד את הכבש אחד תעשה בבקר ולערב יחלק שלל ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. ועי׳

(סוף סוכה) ומעשה במרים בת בילגה וכו' היתה מבעטת בסנדלה ע"ג המזבח ואמרה לוקוס לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל פרש"י ז"ל זאב בלי יון (לוקאס) הנה גם היא קראה המזבח בשם זאב. ועי' (זבחים מ"ד א') רב מתרגם "באחסנתיה יתבני מדבחא ולוי מתרגם באחסנתי' ותבני מקדשא, והכונה לתרגום זה, ולפנינו הגרסא כלוי. ואף שלא נמצא בכתוב כ"א שני זמנים בכ"ז אפשר שהוא מפרש ע"ד דרש כי בבקר היינו מתחלת הבקר והכונה כל היום, ולערב היא מתחלת הערב והכונה כל הלילה ע"ד ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ולכן תרגם ובעדן רמשא יהון מפלגין מותר חולקהון משאר קדשיא, וכ"ה בתרגום ירושלמי כפי בתי הנוסחאות יעוי"ש. ומזה יש להעיר עוד הוא כי לפנות בקר תרגום לעדן צפרא ולפנות ערב תרגם למפני רמשא וזה צ"ע קצת. ואשוב לשרש שעה שנכללת בו גם הוראת הזמן במקרא לפ"ד ומזה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה' ט') שכבר העירו המפרשים ומכללם רש"י ז"ל שלא יתכן לפרש ישעו כפי הוראתו הנודעה מענין פניה שא"כ היה ראוי לבא בית"ג שאליו כמו וישע ד' אל הבל, ישעה האדם על עושהו ועוד הרבה. וראב"ע מביא שם בשם הגאון כי אל ישעו כמו אל ישענו, והיה נראה כי כן דעת יב"ע שתרגם ולא יתרחצון במלי שקרא, שאל"כ אין טעם למלת יתרחצון שהוא כמו ישענון בעברית פה, לולא שראיתי בבאור נתה"ש שמביא בשם רד"ק כי שעה לפעמים ענין בטחון ומצא לו חברים במקרא, וא"כ אפשר שזה ג"כ דעת המיוחס ליב"ע. וראב"ע עצמו מפרש ישעו כמו ירפו ובי"ת בדברי כמו בעבור, וזה דחוק. ורש"י ז"ל מפרשו מלשון דבור כמו משתעי בדהז"ל. אמנם האמת שהוא מענין עת וזמן כלומר אל יבלו זמנם בדברי שקר, וכן דעת אונקלוס שתרגם יתעסקון. וכבר מצאנו פעל כזה משם אחר המורה על הזמן כמו לדעת לעות את יעף דבר (ישעיה נ' ד') וכן מפרש פנה כפי מה שבארתי למעלה. ומזה לדעתי גם ואשעה בחקיך תמיד (תהלים קי"ט) אבלה זמני בחקיך (ובתרגום שם ואגמגא באורייתך תדירא, ואינני יודע איך תותאם הוראה זו במלת ואשעה?) וכן ונשתעה ונראה יחדו (ישעיה מ"א כ"ג) הכונה נקח מועד להתבונן היטב ואז נראה עם מי הצדק (לאססען וויר אונז צייט נעהמען) וגם פה אין פרושו מלשון שיחה ודבור. והנה כמו שמצאנו בתוספות הפ"א והעין, ואהי בעיניו כמתעתע, כן נגזר מלשון שעה שענינו עת וזמן פעל „שעשע" ג"כ בתוספת הפ"א והעי"ן (קורצווייל לייט פערטרייבונג) והוראתו קצר אורך הזמן ע"י עסק מה. וכן נ"ל כי גם שרש „געגע" הנמצא בדהז"ל ג"כ מקורו עברי ושרשו געה וענינו קול נהימה בבהמה כמו היגעה שור על בלילו (איוב ו' ה') אמנם נכללה בו גם הוראת הכוסף והתשוקה אל דבר מה והצער בהעדרו כמו הלוך וגעו (שמואל א' ו' י"ב) שהפרות היו משתוקקות וכוספות אל בניהם אשר השיבו מאחריהם הביתה, וע"כ היו מוציאות קול נהימה, ובתוספת הפ"א והעין נעשה „געגע" ותוכן בו רק הוראה זאת לבד כוסף ותשוקה וצער בסבת העדר דבר האהוב, ויאמר גם על אדם. והנה רש"י ז"ל (שבת ס"ו ב') בן שיש (לו) געגועין על אביו נוטל רצועה כו' לועז שם ברמור"ט ועי' מ"ל שם שמלה זאת כוללת שתי הוראות אלה צעקה ותאוה. ועי' בערוך כתב כשיגדל עלב הבן במיתת אביו נוטל רצועה ממנעל אביו הימין וקושרו בשמאל הבן להשקיט לבו ע"כ. ומשונ

ומזה שהבן יש לו חשק וכוסף אל אביו. וכן פרש"י ז"ל שם „ורפואה זו ל"ש בנקבות שאין האב מחבבן כ"כ שיהו מגעגעי' עליו" ולפי"ז לא יתכן לשון המדרש כפי מה שהוא לפנינו (ריש שמות רבה) שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועין על אביו. ול"ל בהפך שכן מצינו באברהם שהיו לו געגועין על ישמעאל בנו ולא רדהו לפיכך יצא לתרבות רעה. עכ"פ הראיתי לדעת כי שתי מלות שעה ומגע אף שלא נמצאות במקרא הן מבחירי לשוננו הקדושה וכבר השתמשו בהן גם כפי הוראתן הנגלאת בדחז"ל. ולא אמנע מהעיר עוד על הוראה אחת בשרש כלה שענינה לדעתי מחשבה ורעיון ומזה לכל תכלה ראיתי קץ (תהלים קי"ט) ומזה ג"כ השם כליה כמו שאחז"ל כליות יועצות, ודבריהם מפורשים במקרא (שם ט"ז ז') אברך ד' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי וכמ"ש רש"י ז"ל, וכן כלו כליותי בחקי (איוב י"ט כ"ז) וכנה מזה ג"כ שם כלי שענינו ג"כ מחשבה ורעיון כמו וכלי כליו רעים (ישעיה ל"ב ז') והנביא דבר פה בל"כ על לשון כי כלי הראשון הוא מנע"ו מגזרת וכל בשליש עפר הארץ ודרך הכלי לקמץ ולמדוד הכל בשעור וקצב מצומצם, והשני הוא מכל"ה מגזרת כלה וכנ"ל. ועד"ז יש לבאר המקרא (שם נ"ד י"ז) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי שהכוונה כל מחשבה שתחשב עליך לרעה לא תצלח, ולשון יוצר נופל על המחשבה. וכבר מוזכר פרוש זה באוה"ש שרש יצר אך בשנוי כי הוא מפרש כלי משרש כלל ישוי"ש. ועפי"ז יתבאר לנו כתוב קשה בתורה (בראשית מ"ט ה') כלי חמס מכרותיהם שלדעתי מכרותיהם מלשון ותכרו על ריעכם (איוב ו') ואם שאיננו ממשקלו והנחת השרש בזה הוא ענין הכירה בעפר והושאל אח"כ על המחשבה הרעה נגד רע היושב לבטח כמו חורש מחשבות, ולכן אמר כלי חמס מכרותיהם, מחשבות חמס מחשבותיהם, כל הגיונם ומחשבתם הוא אך לעשות חמס. — ומדי דברי בבאור לשונות הכתובים אעירך על דברי ראב"ע ז"ל בכתוב מי שם פה לאדם ז"ל „הנה מצאנו אלם כנגד שיחת הפה, ועור כנגד פקח, ונשאר חרש לבדו, ואין אחר כנגדו. והאמת כי מלת פקח כנגד החרש והעור ככתוב פקח אזנים, לפקוח עינים עורות". וכבר קדמוהו רז"ל במדרש שמות רבה וז"ל „ואני עשיתי אלם מי שהפלתי וחרש ועור, ופקח לראיה ופקח לשמיעה ע"כ." ומלת בדו מלבם קריאה זרה במלת פקח, בלי טעם וריח, נגד המסורה הברורה, ודעת חז"ל המיושרה, ואנחנו לאור הקבלה נתנהלה, ולכן לעד לא נכשלה. —

ב) בפיוט הקליר ליום ב' של פסח „לאן לפסח משכו ושחטו, לדקו אוא"ב ביום אחד לא תשחטו" לפי ההשקפה הראשונה יש לפרש קשור שני המאמרים (וכבר מוזכר זה בפרוש הרב רוו"ה שם) עפ"י מ"ש (חולין פ"ג א') במשנה בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחברו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט ואלו הן וכו' ועיו"ש הראשון של פסח. ועי' רש"י שם לפי שבארבעה פרקים אלה הלוקח בהמה דעתו לשחטה מיד. וז"ש לאן לפסח משכו ושחטו, ואחר שכלם שוחטים ביום אחד ולכן לדקו כלומר הכריזו אוא"ב ביום אחד לא תשחטו. וביותר יתכן פרוש זה ע"פי דברי רבי יוסי אחד יום המיוחד בשנה טעון כרוז ובפירש"י ז"ל שם קרי בי' לא תשחטו ע' בפי' רוו"ה הנ"ל. — ויש עוד לפרש דבריו עפ"י דברי התוס' (שם פ"ח א') ד"ה מנין שתקנו על מה שמיהו שם בגמ' להביא ראיה מהכתוב באוא"ב נוהג בקדשים וז"ל „והומאי כ"ד

דלא איירי קרא במוקדשין הא שחוטה כתיב? וא״ל דאצטריך שאם צריך לפסח ואין לו אלא אותו שנשחט בו ביום אביו או בנו דס״ד דאתי עשה דפסח ודחי ל״ת דאוא״ב כו׳ דהא במחובר זמן איכא לאו ועשה ובלאו קרא לא דחי׳ לי׳ עשה יעוי״ש ועי׳ הגהות מהר״י ברלין שהעיר מדברי התוס׳ (זבחים ל״ג) ד״ה לענין, שעשה של פסח שיש בה כרת חמורה ודוחה ל״ת ועשה. עכ״פ היה מקום לבע״ד לחלוק ולומר שאוא״ב אינו נוהג בפסח לולא וי״ו ושור מוסיף על ענין ראשון וז״ש לאן לפסח משכו ושחטו, וא״כ יש עשה שיש בה כרת ובכ״ז אוא״ב ביום אחד ל״ת. אולם כ״ז בדרך חדוד קלת ולשני הפרושים מלת לדקו מחוסרת הבאור כי גם פלוס הרב רוו״ה שהיא כמו הכריזו כלומר לא תגרמו שיעשה אחד עברה הוא דחוק. אבל האמת כי הפייטן יסד כל דברי פיוטו על דברי רז״ל במדרש (וי״ר פכ״ז) פרשת שור או כשב סדר הקריאה ליום זה כאשר יראה המעיין, ושם עה״כ ושור ושה אמר ר״ב בשם ר״ל כתיב יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב״ה שכתב בתורתו לא תקח אם על הבנים ורחמי רשעים אכזרי זה סנחריב שכתוב בו אם על בנים רטשה: ד״א יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב״ה שכתב בתורתו שור או כשב או עז (והינו סוף הענין אוא״ב ל״ת ביום אחד) ורחמי רשעים אכזרי זה המן דכתיב להשמיד להרוג ולאבד (והינו ג״כ סוף הענין מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד) וכונת רז״ל כי טעם מצות שלוח הקן ואסור שחיטת אוא״ב הוא מפאת הרחמנות למנעת רגשי חמלה וחנינה בלבות ב״י וכדעת הרב (מו״נ פ״מ שלישי) ורא״ע ורמב״ן ז״ל (דברים כ״ב ו׳) והפלא שרא״ע שם מביא זה הכתוב בעצמו שהביאו רז״ל במדרש שפן כתב שם „והטעם כי אכזריות הוא בלב להיות אם על בנים רטשה. ובתרגום ירושלמי (ויקרא פ״ב כ״ח) עמי בנ״י היכמא דאבונן רחמן בשמיא כן תהוון רחמנין בארעא. ומפרשים פה מלת צדיק כמו רחום והיא מקבלת אל אכזרי בחלק השני מהכתוב, וידוע דרך הפייטנים לעשות מכל שם פעל ואם הוא ע״ד דרש, ותהיה הוראת מלת צדקו כמו רחמו או היו צדיקים כמו השם שנקרא צדיק בכתוב על גותו אסור שחיטת אוא״ב. ועפ״ז יובנו היטב דברי התוס׳ (מגלה כ״ה א׳) ד״ה מפני וז״ל ק׳ להר״ר אלחנן על מה שיסד הקליר בקדושתא שאנו אומרים ביום ב׳ ש״פ צדקו אוא״ב ל״ת דמשמע שהקב״ה חס על אוא״ב והוא אינו אלא גזרה עכ״ל, וכל הבא ורואה ועומד, פי מאין הוציאו רבותינו בעלי התוס׳ ז״ל כי טעם המלוה הוא מפאת רחמנות, ואין זכר לזה בדבריו וכבר הרגיש בזה מהרש״א ז״ל בחדושי הלכות והשאיר בצ״ע. ולפי הנ״ל צדקו דבריהם כי הוציאו זה ממלת צדקו שהוא כמו רחמו ע״ד דברי המדרש יודע צדיק וגו׳ וזה אמת.

ג) א״ר וא״ת ר״ש בר מרתא גדול ת״ת יותר מבנין ב״ה שכ״ז שברוך בן נריה קיים לא הניחו עזרא ועלה. וא״ר בב״א א״ר ב״ש ב״מ גדול ת״ת יותר מכבוד או״א שכל אותן שנים שהיה יעקב אבינו בבית עבר לא נענש עליהם (מגלה ט״ז ב׳) וראיתי בס׳ טורי אבן הקשה ומאין הוציא שגדול ת״ת מבנין ב״ה או מכבוד או״א אולי שקולים הם? ותרץ כי מלבד בנין ב״ה או כבוד או״א יש ג״כ מצות ישיבת א״י כי ברוך בן נריה היה בחו״ל וכן עבר כותש״ה בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, וא״כ בהכרח שגדול ת״ת יותר מכל אחד מהם, ולכן אף שתצטרף עמו מצוה השניה והיא ישיבת א״י שקיל

ת״ת כנגד שתיהם. ועתה נבא להוכיח כי א״י היתה מקודשת עוד מימי אברהם ומנה שאמר לו השם ביצחק אל תרד מצרימה לפי שהיה עולה תמימה יעו״ש, (ועי׳ מהרש״א ת״א הקשה ג״כ קושיא זו רק על אידך ומימרא דר״ש ב״נ, ובהכרח כוונתו כי על מימרא הראשונה יש ליישב כתירוץ בעל מורי אבן הנ״ל, אך אצל יעקב היה קשה לו כי לא נראה לו שגם בימי האבות היתה ישיבת א״י מצוה, ולכן הוכרח לתרץ שסמך על דברי המשנה ריש פאה ות״ת כנגד כולם. ועי׳ עוד שם שהקשה למה נענש יעקב הא ברצון אביו הלך? ותרוצו שלבסוף י״ד שנה נתקררה דעתו של עשו ושלחה אמו מינקתה דבורה אחריו לשוב, כבר נזכר ברבנו בחיי עה״ת יעוי״ש) ואני הצעיר והדל בתורה ומלאתי עוז וסיוע לדבריו ממאמר רז״ל מפורש במדרש (ב״ר פע״ו) על הכתוב ויירא יעקב ויצר לו ז״ל „אמר כל השנים שהלה הוא יושב בא״י תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א״י, כל השנים שהלה הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכח כיבוד או״א" וכונת רז״ל בעלי המדרש רק על אותן השנים שהיה בבית לבן לא בבית עבר כי גדול ת״ת ושקול כנגד שתי מצות ישיבת א״י וכבוד או״א, ונתבררו דברי הגאון בעל מורי אבן ז״ל אשר תורת אמת היתה בפיהו וד״ת עניים במקום זה ועשירים במקום אחר. ומליצה זו יקרה בעיני מאד. — ויסוד דרשת חז״ל נראה כי היה קשה להם לשון הכתוב כי ירא אנכי אותו, והיל״ל ממנו כפי הכלל הנודע כי יראה הבאה בית״ג שממנו ענינה יראת העונש, וביחס הפעול הוא יראת הכבוד והרוממות שאין לה מקום פה כפי הפשט, וע״כ פרשו כי גם יראת יעקב היתה מזה המין ר״ל הרוממות (עהרפורכט) לפי שהיו ביד עשו שתי מצות אשר היה הוא מעדר מהן, ויתרון לעשו עליו במעלה ובזכות לא בכח ובגבורה גופנית בלבד, וכן דרשו גם על הכתוב אל תירא אותו קאמר אצל עוג שנתירא משה מפני הזכות שהיה בידו מבשר לאברהם כי נשבה אחיו כמ״ש על הכתוב ויבא הפליט זה עוג שפלט ממדור המבול. וכמדומה שברייתא זו האחרונה כבר קדמני הרב רנה״ו ז״ל באחד מספריו אינני זוכר כעת מקומו. — ואגב גררא אומר כי מה שאנו אומרים יה״ר בשני וחמישי אחינו בנ״י הנתונים בצרה ובשביה מקורו ממאמר המדרש שם ויאמר אם יבא עשו אל המחנה והכהו אלו אחינו שבדרום, והיה המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגלות. א״ר הושעיא אע״פי שנשאר לפליטה מתענים היו עלינו בשני ובחמישי,

מאיר יהודה מימון.

הכבוד האמתי *)

שְׁתֵּי אֲחָיוֹת תְּאוֹמוֹת פֹּה בַּחַיִּים
הַמַּכְתִּירוֹת הָאָדָם כָּבוֹד וְתִפְאֶרֶת;

*) נאך בלומויער (העתקתי השיר הזה בשחרות שנותי וימצא בין יתר השירים אשר חברתי במחברתי פרחי אביב וכתבתיה באביב-ילדי — בעיר מולדתי בראדי תקפ״ה עד שנת תקפ״ז לפ״ק. —)

צְדָקָה וּגְבוּרָה הֵנָּה הַשְּׁתַּיִם
כְּאִשָּׁה בַּאֲחוֹתָהּ לוֹ נֵזֶר וַעֲטֶרֶת:
גֹּדֶל מַעֲשִׂים וִיקָרַת מִפְעָלוֹת
הַמָּקוֹר הָאֶחָד הֵמָּה לִשְׁתֵּיהֶן:
אַךְ אִשָּׁה מֵאֲחוֹתָהּ מְאֹד נִבְדָּלוֹת
בְּמַרְאֵה לְבוּשָׁן, וּכְסוּת פְּנֵיהֶן! —

הַגְּבוּרָה בְּעֻזָּהּ וּבְרוֹב יִפְעָתָהּ
תַּבְרִיק גַּם תַּבְעִיר כְּשֶׁמֶשׁ בְּצָהֳרָיִם:
תָּפִיץ גַּם אוֹרָהּ בְּרוֹב גַּאֲוָתָהּ
וְרִשְׁפֵּי־אִשָּׁהּ יְעַוְּרוּ הָעֵינָיִם.
אוּלָם הַצְּדָקָה כַּלְּבָנָה בְּהַדְרָהּ
תָּאִיר כְּבִיבָהּ חֶשְׁכַּת לֵיל תַּגִּיהַּ:
אַךְ עַיִן לֹא מְעַוְּרָה מִיפִי זָהֳרָהּ
רַק בְּנֹעַם יֶשְׁקַט לָאָרֶץ תּוֹפִיעַ! —

זֹאת, כְּמֵי הַזֵּדוֹנִים בְּמוֹרָד נִגָּרִים
בֵּין סְלָעִים וְצוּרִים, בְּקוֹל נוֹרָא יִסָּעֲרוּ:
בְּרַעַשׁ בְּרֹגֶז יְפוֹצְצוּ הֲרָרִים
וּבִשְׁאוֹן וַהֲמוֹן כַּבִּיר, יֶהֱמוּ יֶחְמָרוּ:
וְזֹאת, כְּמֵי הַשִּׁלֹחַ לְאַט תְּהַלּוּכוֹתָם
בֵּין סִבְכֵי נֹעַם, בֵּין נִצָּנֵי רֵיחַ:
וְהַשְׁקֵט וְשַׁאֲנָן יִלָּפְתוּ אָרְחוֹתָם
לְשַׂמַּחַת לֵב הֹלֵךְ, לְגִיל נֶפֶשׁ אֹרֵחַ.

הַמַּיִם הַזֵּדוֹנִים יַרְעִישׁוּן יֶהֱמָיוּן
חֶלְקָהּ טוֹבָה יַשְׁחִיתוּ, יַעֲשׂוּהָ שְׁמָמָה:

וְהַמַּיִם הַשּׁוֹקְטִים יְרַוּוּן יַשְׁקוּן
כָּל צִמְחֵי אֶרֶץ, כָּל צֶאֱצָאֵי הָאֲדָמָה!
זֹאת, עָרִים כַּבִּירִים תַּבֶּה שְׁאִיָּה
וְתִבְנֶה עַל חָרְבוֹתָם אַרְמוֹנֵי־גַאֲוָתָהּ:
וְזֹאת, תִּשְׂמַח בִּלְבָבָהּ בְּשֶׁקֶט וְדוּמִיָּה
אִם דִּמְעוֹת־תּוֹדָה, יָזוּלוּן לִתְהִלָּתָהּ!

זֹאת, בְּעֵט הַבַּרְזֶל בְּעֵט הָעוֹפֶרֶת
תַּחֲצוֹב זִכְרוֹנָהּ לָעַד בַּצּוּרִים;
וְזֹאת, בִּלְבָבוֹת הִיא לַמִּשְׁמֶרֶת
תַּחְצֵב שָׁם, בְּעֵט צֶדֶק וּמֵישָׁרִים.
לְזֹאת, הַמַּשְׂכֹּרֶת תִּהְיֶה בַשְּׁעָרִים
וְאַךְ בֵּין כִּסְאוֹת הַמְּלָכִים מָכוֹן לְשִׁבְתָּהּ;
וְזֹאת, אַף בְּאָהֳלֵי יוֹגְבִים וְאִכָּרִים
וְאַךְ בְּבִרְכַּת יְיָ וְאָדָם, תִּמְצָא מַשְׂכֻּרְתָּהּ!

אַתְּ גְּבוּרָה! מְהֻלֶּלֶת עַד מֶרְחֲקֵי־תֵבֵל!
רוֹחֵב כַּנְפֵי־תְהִלָּתֵךְ כְּרַחֲבֵי שָׁמַיִם;
אוּלָם לַאֲשֶׁר תִּפּוֹל לָמוֹ, אַתְּ לְהֶבֶל
רַק מְתֵי מִסְפָּר הֵמָּה פֹּה בַחַיִּים! —
אָמְנָה אַתְּ צְדָקָה! כְּבוֹד אָדָם בְּמִסְתָּרִים!
בָּךְ נַפְשִׁי בוֹחֶרֶת לָךְ אֶהְיֶה חָבֵר;
יַעַן תְּהִלָּתֵךְ אַךְ צְדָקָה וּמֵישָׁרִים
וְאֵלֶּה בְּיַד כָּל־אָדָם — בְּיַד כָּל־גָּבֶר! — —

מרדכי בן־דוד סטרעליסקער.

כבוד האבנים אצל העמים הקדמונים

להבת אש הברק, גבורת הרעם בגלגל, וקול המון הגשם, אשר פעם ירעו ופעם ייטיבו, נראו להצידים ולהרועים הראשונים יורדים ובאים מראשי ההרים הקדושים בעיניהם (עין הכרמל שנה שלישית גליון 9), ודמו בלבבם כי ההר או אחת אבניו היא המחצין הברקים והרעמים האלה, ויהי גם ההר גם האבן קדוש. ואת כל אלהיהם הציגו בראשונה באות אבן, עד אשר אמנו את ידם להצוב אבנים לפסילים מעשי ידי אמן. על כן רבו אלהי קדם, ביחוד בכנען היא פעניקען, אשר נעבדו בתבנית אבן. ומסתרים רבים ושונים השתרגו על תמונות אבנים עגולות, כי צורת העגול היתה קדושה להקדמונים, באשר העגול מורה על שפוני טמוני סוד כמוס משולל כל תואר ותמונה, ועל הנצח (עטערניטאס) בלי ראשית ובלי תכלית כמו שנאמר בספר „השהות" (Shasta) להודיים: האלהות היא כדור עגול, בלי ראשית ובלי תכלית. וחכם קדמוני צייר תכונת האלהי לאמר: עגול אשר מרכזו בכל והמעגל אין! — ומלבד זאת הורה התמונה הביצית על החמון הוא עמוד השמש בסוד המשפיע, והתמונה המעוקבת על הארץ בסוד המקבל 1).

אות האליל העליון במצרים „בנף" היה כדור לפני ההיכל. בתמונה ביצית היו אבני העירים בארצות הודו בשם מענהירס, ובתואר אחר היו לוחות האבנים בשם דאלמענס במספר שלש, וכן מצבות אבני הקבר מומולי הנמצאים כמעט בכל הארץ.

עוד קדמוני הקדמונים האמינו באבני האויר בשם אעראליטעס, בהאמינם כי השליכם האלהים משמים ארצה בתוך כדור אש למען בנות לאלהיהם מקדשים בקרב בני אדם, ויקראו להן: אבנים חיות.

ובין הפרסיים והמהמדים היה המנהג, ברצותם לגרש רוחות הטומאה ממקום טהור, השליכו בו אבנים קטנות שלש מאות במספר, וכן במין טהרה אצל הפרסים הנקרא בארא‌שנון היה רצפה עם צ"ג אבנים קדושות עם עבודות כונות ותפלות רבות.

במשלי היונים מספרים, כי דיקליון ואשתו פירה אחרי המבול בראו בני אדם בהשליכם אבנים אחורנית, וכי האלילה ארעא היא רעא בהצילה שלשת בניה הגותרים מחמת בעלה שבתאי נתנה לו אבן תחתיהם לאכלה, ואח"כ הקיא שבתאי את האבן הזאת, וויפיטער הביאה לדעלפי, וישמה אצל הפעניקיים „אב-אדיר" ובכל יום ויום יציקו שמן על ראשה. וכן בעיר עמיזה אצל הר הלבנון נעבד אבן לאות החמה. ובס' שבילי עולם ח"א מספר מושבי הררי גאראוו בהודו התיכונית כי בוראה ובורעה ישבעו באבן אחת ומנשיקות פיהם ישקוה ואת שם ווישנה יזכירו. שם אבנים באלה היה בלשונם „סלע-גרם".

---

1) והחכם בעל „מערכי לבן" העיר כי מקור קדושת האבנים הוא האבן המעוקבת (קוביה מ"ז) אשר צורת הנפלא נראה בכל הגויי.

האלילה „זבולה" היא אם התולדה היתה בעיר פעססינים מתוארה בדמות אבן שחורה 2) עקומה ומקוצעה. ובהיכל האלילה „מולדתה" היתה אבן עגולה בשם „בן-און". ומספר לוציאן במאמרו על אלילת סוריא, כי בהיכל בית שמש היה על ראש האלילה אבן מאירה בכל הלילה בשם „מנורה" ומזה המין היתה האבן „נוגה אור" (ווענוס אוראניא) על האי ואו, אשר מתמונתה שם האי גולגי כשם „גלגל" (יהושע ג'). וכן הפרסין הם המבעירין עובדי האש יש להם אבן קדושה בשם אדושט, ועליה המזרק שבו האש הנעבד. ובשאר היכלי האש לחפרסיים היה מקום קדוש להם בשם ארוויזגה, ובו האבן המכובדת ארוויז, ובטרם יגעו בה ירחצו ידיהם ורגליהם וכל בשרם במים.

וכן עבדו הוואנדאלים לאלילם פלינס שר"ל סלע או אבן, והית אצלם מושל על המלחמה להמית ולהחיות. וכן היה אליל הסוריים עלגאבאל שר"ל „אל הגבע" בדמות אבן גדולה, ואחד כהניו היה בתחלת המאה השלישית להנוצרים קיסר רומי נודע בשם העליאגאבאל.

העמים הקדמונים קראו כמעט לכל האבנים הקדושות, אם לאבני גבול בין תחום לתחום, או לשאת אותן כמו קמיעות אל הצוואר, בשם בעטיליען שר"ל מן „בית אל" (בראשית כ"ח י"ה) אשר יצקו שמן על ראשן 3) בעמק הירדן ובאסיה הקטנה עד היום הזה, ויחסו להן חכח לנצח האויבים בים וביבשה, ויקר היה להם רשמי החקויים אשר עליהן, באמרם שהם מכתב אלהים 4). ואחרי כן נהיו אבנים כאלה לגל עד ומצבות זכרון על הברית והשבועה. והארמים קראו להם „יגר שהדותא" (בראשית). אבנים כאלה היו גם עדי המשחת המלכים, כמו שנמצא אצל אבימלך (שופטים ט"ו) ואצל אדוניה (מ"א א' ט'). וכן היו מושלי הגבול כמו האליל בעל הרמון (הערמיז) ומרעיו, כולן בדמות אבנים שחורות ארוכות עגולות וכבדות מאד, וככה נפרצה קדושת האבנים בכל ארצות הקדם עד היום הזה לפי סיפורי כל הנוסעים והתרים, להן ישקו יסגדו אף ישתחוו ויסכו שמן על ראשן כנ"ל.

ככה היתה האבן השחורה אשר בארץ פהריגיען, והאבן השחורה „קבה" אשר להערביים בעיר מעקקה לזכר אברהם וישמעאל, ומאמינים

2) וצבע שחרותה, אמר פורפהיר, מרמז על משכן ערפל. כי מציאות האלהות סתום וטמיר ונעלם כמו מראה השחור החושך והלילה.

3) על כן הוכיחם הנביא (ישעיה נ"ז) „בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה."

4) ככה קראו ההודיים את התורה אשר קבל ברוח מאת האלהים בשם דעווא נאגאר. שר"ל מכתב אלהים. ועיין גבעת המורה לר"ש מיימון בס"ו לראשון, ובדברי ר"מ נרבוני שם, וגם בהמובא ממנו במקור חיים על הראב"ע פי' תלא.

הישמעאלים כי המלאך אשר שמר את עץ הדעת בגן העדן נהפך בעונו לאבן דומם שחורה ונכתמת המונחת במעקקה, ובמשפט היום האחרון ישוב אל כנו בין מלאכי השרת, ברמז אבן מאסו הבונים וגו', משם רועה אבן ישראל. ומקצתם מאמינים כי האבן הזאת היתה חומר היולי גשם הראשיי מהתבל, ע"ד "אבן שתיה" שממנו הושתת העולם וכו'. ובשנת תרט"ו כאשר בקר הש"ר אדוננו משה מונטיפיורי בהיכל אמאר העומד בירושלים במקום בית הבחירה, ראה בתוך במת עין את האבן הנפלאה הזאת תלויה באויר, כי לפי הגדת הישמעאלם רצתה לעלות השמימה אחרי הנביא מחמד. ותעזוב את הארץ ועד השמים לא באה, לכן היא תלויה בין השמים ובין הארץ. ובהדר אפל תחת האבן הזאת הראו לו ארבעה מקומות אשר בהם התפללו אברהם אהרן ושלמה. וגם משיחם. וכן הראו לו מקום תפלת דוד ג"כ אבן שיש מעשה הרש. וכן מספר החכם המשורר הר"ר פראנקל בספרו "ירושלימה" ה"ש צד ר"ס, כי ראה ג"כ בהיכל הזה את האבן הזאת, ומסורה בידיהם שהיא אבן שתיה שממנה הושתת העולם, ושעליה עמד ארון העדות, ועל שמה נקרא כל ההיכל "קוב"ת-סיקרא" שר"ל היכל האבן. להאבן הזאת גם הנוצרים קדוש יאמרו באמונתם כי היא האבן אשר שם יעקב מראשותיו, ועליה עמד מלאך המות בגורן ארנן היבוסי בשעת המגפה בימי דוד מלך ישראל. ויש מאמינים כי סוגרת היא בקרבה את ארון העדות וכל כלי בית המקדש. ולהישמעאלים היא שניה שבקדושה אחר האבן השחורה במעקקה הנ"ל, ומאמינים כי עליה ישב אברהם בהקריבו את יצחק בנו על הר המוריה, וקוראים לה: אחת אבני גן העדן, והראו לפראנקל את רשמי כפות אברהם מחוקים עליו, וכן מספרים הערביאים במעשה מלחמה אברהם נגד מעקקה, כי בכבשו את העיר חנגו בני העם ורצו את אבניה בחוצותיה, וכי נפלו עליו צפרים עפות ולכל אחת ואחת שליש אבנים, אחת בפה ושתים בצפרנים, ועל כל אבן ואבן היה כתוב שם האיש אשר יֵהָרֵג ממנה וכו'. וכן מסופר מאבן המצבה אשר שם יעקב לאשתו רחל בדרך אפרתה, כי לקחוה כהני בית תפלת אליהו אשר להנוצרים אליהם, ותשב האבן בכל לילה ולילה אל מקומה על הקבר 5).

5) עיין בס' נסתרות דר' שמעון בן יוחאי הנדפס בח"ג מס' בית המדרש להר"א יעללינעק נר"ו. בסיפור שם מן מלך רשע ארמילאוס, הורג מלך המשיח בן יוסף, שהוא בריה דשטנא ודאבנא ר"ל בן השטן והאבן. והעיר ע"ז החכם גרעטץ בספרו ח"ה הערה כ"ז כי כוונתו על הסיפור: אומרו היה ברומי אבן של שיש בדמות נערה יפה ונולדה ממנה טיבריוס קיסר רומי וכו' ע"ש עד תומו. והלא המקובלים מלבד אבני שיש טהור נודע עוד בסוד יו"ד ומלכות התוארים: אבן בוחן. אבן הראשה. אבן השתיה. אבן הספיר. אבן שלמה. אבן נגף. אבן משכית. אבנים מפולמות. אבני בוהו וכו' וכו'. ואומר בשערי

וידענו מספורי חכמי תולדות הימים, כמה יגיעות יגעו כהני הנוצרים בימי הבינים, להפריע את העם מעבודות האבנים, ובכל זאת קדושות הנה להם עד היום הזה, כאשר נמצא עוד היום האמונה בין אנשי בריטניה, כי רבים מהשדים המזיקים יושבים באבנים, ויוצאים מהן כפעם בפעם לפזז ולכרכר לנוגה הירח. גם בשאטלאנד התיכונה בגליל פערטה בכפר שקאָנע היה בהיכל הנוצרים אשר בו נמשחו המלכים אבן עתיקה מאד אשר* עליה ישב המלך ביום המשחו, ולפי הגדת בני העיר הוא האבן אשר שם יעקב אבינו מראשותיו בלכתו מבאר שבע חרנה. והאבן הקדושה הזאת נמצאת עתה בלונדן. ונמצא בארץ שווייץ בעמק שעללענען סלע מצוק הנקרא: אבן השטן. ועוד היום נמצא בקויסטנדינה במגרש ארטאקע בבית קברות היהודים מצבת אבן ושמה בלשון ספרדית: לא׳ פיעדרא די לאס מלאכין, שר״ל: אבן המלאכים, כי מלאכי מרום ירימוה כפעם בפעם בעת עלות הקדוש הקבור תחתיה השמימה, ובשובו לרדת אל הקבר יורידוה עליו. ככה יספר לנו החכם פראנקל הנ״ל.

ובאיטליא העליונה יש מין אבן הנקרא בשם: אבן הבריאות בסבת סגולתו ע״ד אבן תקומה. (שבת ס״ו) שפי׳ שם הערוך: אבן ידועה כשתהיה תלויה על אשה הרה איננה מפלת. וכן היעראָמנעגאָן היה שם אבן אשר קסמו בה הקדמונים. והקוסמים מכנים את שד השבת בשם: אבן פועלת. וכן יספר פליניות מאבן הן ושמה פאנעראס המועילה לעבור הנשים. וכן האמינו הקדמונים מאבן אחת ושמה פעאנטיטאס המועלת למקשה לילד. וזכרו מאבן ירוקה בשם פעריטהעם הרופאה רקב עצמות. וישנם סיפורים ממין שד בגערמאניא הנקרא אבן קטנה. הסופר דיסקורידים מדבר מאבן הנשר המגלה את הגנבים. וכן מדברים קצת מהאבן פאנטארבעס המושכת את הזהב, כמו האבן השואבות את הברזל. והאמינו היונים הקדמונים באבן התרנגולים שמו: אבן אלעקטור בסגולתה להבריא להחיות ולהצליח וכו׳. וכן נמצא להנוצרים כתובת קמיעה חרותה על אבן בשם אבראקאס עפ״י פילוסוף אלכסנדרי במאה השנית למספרם ושמו: באזילידעס, והשם בנוי על המספר הנכבד שס״ה בגימטריא השם הנ״ל במספר האלפא ביתא של היונים, והוא בסוד ימות שנת החמה מושב האלהות לפ״ד פיתגורס ברמז המספרים. וכמה נעשה ונפעל בענין אבן הפילוסופים אצל הערביאים והנוצרים, ואשר לר״ק (עיין הראב״ע פ״ וישלח) כיון עליה השם „בת מי זהב״ והדברים עתיקים.

שלמה ראבין.

---

*) הורה כי׳ א״ אבן מאסו וגו׳ והסוד וני׳ ירה אבן פנתה וגו׳ והאבן הזאת תבוקתה והפלה ועננתה אל אבן אחרת וכו׳ וכנגד אבן זאת יש אבן אחרת נקראת אבן גדולה וכו׳ או אבן ונסכית.

דורש קדמוניות

כבר שלחתי לך זה ימים רבים העתק הסליחה אשר נתחברה מר׳ יצחק בר נתן על הגזירה אשר היתה בערי לוידא ויספסהיים, בשנת תתקל״ה לפ״ק. ואתה הלקת אותה בישקב ע״י הנשר גליון 22 משנה השלישית, ועתה בחפשי באמתחתי אמתחת המכתבים אשר לי הנוגעים לקורות אחינו ב״י בימים הקדמונים מצאתי בה קינה אשר עד הנה עודנה בכתובים ואשר נתחברה מפייטן אחד אשר שמו ברוך על הצרות אשר עברו על בית פזורה ישראל באמצע המאה הארבע עשר למספרם על דבר עלילת שקר שהעלילו על אבותינו ז״ל שהשליכו סם בנהרות ובבארות, ועל עלילת שקר כזאת נהרגו אז כמה וכמה קהלות קדושות ובפרט במדינות אשכנז כאשר הראתי לדעת במאמרי על קורות היהודים בק״ק אשפיר״א אשר הואלתי לאור במכתב עתי של החכם המפורסם מהר״ז פראנקעל משנת 1863 ע״ש לד תכ״א והלאה. ועל הקינה הזאת כבר רמז החוקר המפורסם מוהר״ר י״ט ליפמאן צונץ בספרו הנכבד על הפייטנים לד ת״א תכ״ג ותמ״ק וגם תרגם חלק ממנה בלשון אשכנז במליצה נאה ונעימה ובחרוזים באופן שנראה מתוכו רוחב בינתו של האיש היקר הזה גם בחכמת ההעתקה אשר באמת למלאכה גדולה תחשב. והחכם גרעץ אשר נתן מקום להעתקה הזאת בחלק השביעי של ספרו על קורות היהודים לד ת׳ השכיל עמו לעשות בה שינויים רבים והמיר טוב ברע וקלקל כאשר חשב לתקן בשגותו את טעמו של תרגם החכם צונץ כאשר יראה כל מבין. והקינה הזאת מיוסדת על סדר א״ב כפול כאשר תראה מראשי החרוזים ואחריו חתום המחבר את שמו ברוך והוסיף עוד ה׳ טורים ולאחרונה יבא פזמון מראשי דקאים מבונה מהפזמון המתחיל ג״כ במלות האלה אשר יסד ר׳ משולם הכהן ואשר נאמר בשני הראשון לתענית ב׳ ה׳ וב׳ במנהג פולין. ונראה מגוף הקינה נתחברה על גזירה אחת שהיתה באחד לחדש השביעי בשנת יגון ובכי והיא שנת ק״ז לפ״ק, ואיני יודע אנה התגורר המחבר ובאיזה מקום היתה הגזירה הזאת, כאשר ידוע הוא לכל חוקרי קורות אחינו ב״י שבתחלת הגזרה על דבר עלילת השלכת הסם בנהרות לא היתה במדינות אשכנז קודם שנת ק״ח וא״כ טעה החכם ר׳ אליעזר לאנדסהוט בספרו עמודי העבודה לד ל״ן באמרו שהסליחה אני הוא הקונן היא על גזירות שנת 1349, ולא היה לו לרמוז על דברי צונץ שם כי החכם הזה בדקדוק לשונו לא אמר כי אם שמחבר הסליחה הזאת חי בזמן הגזירות האלה ולא יותר, ובלי ספק אמר כן על שמצא גם הוא בהעתק של הסליחה המלות יגון ובכי באותיות גדולות לרמוז על שנת הגזרה, ואם נתחברה הסליחה על גזירת ק״ט בשלמות צריכים אנו לומר שהמלות יגון ובכי אינן רומזות על שנת הגזרה ואז יש לכתבן באותיות קטנות כשאר מלות. ועל אשר הקינה הזאת עוד לא נתפרסמה ע״י הדפוס אמרתי אל נכון לשלחה לך ואתה תקבצה אל אוצר חמדתך ותפילה תחולה, והא לך הקינה.

אני הוא הקונן קינה, קראו למקוננות ותבואנה, עינינו דמעה תרדנה ועפעפינו יזלו מים.

אדברה במר שיחי, לשברי ובושי, אשפכה בצר רוחי, מי יתן ראשי מים.
בת עמי יוכל לנבות, ולא מצאה מנוח, ובכתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים.
בושתי וגם נכלמתי, בעת אשר אשמתי, ותרב רעתי מני המאררים מים.

גבר קנא ואשמה , באוש הרשעה זמומה , הבה נתחכמה לחפור בארות מים
גדל זעם ועברה , אחזוני צירים כמבכירה , וחרדה ומרה כילאם לשאוב מים
דברי עוונות גברו , פיהם עלי פערו , סם המות שמו ויזורו על פני המים
דוברים הוות עלינו להתגולל ולהתנפל עלינו , עכס שמו בכלינו וישליכו אל המים
השביעני במרורים השקני מי המרים בעת נלאו הצרים לשתות את המים
היתה ישראל תאניה , ודמעתה על לחיה, על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים
ויכתתנו דכיתנו למה אלהים זנחתנו הלא נשבעת לנו ממביא המבול מים
ויחתתנו בחלומות באש חגרת חומות כי רכנו האומות אשר שרצו המים
זאת השיב אל לבי כי אין אלוה בקרבי אין מגיד ונביא על אדות באר המים
זכו מנזרים זרע הטהורים ישישים וצעירים באו במעמקי מים
חרשו הפגעים לעתים ולרגעים חרב פתחו רשעים ויהפכו לדם המים
חסידים וצדיקים נכבלו בזיקים המה שקיהם מריקים עד נפש באו מים
טף נשים ואנשים לזבח נגשים קרבו כליל לאישים אזי שטפוני המים
טופלים זה לזה במרץ לכלותנו בארץ איש דמים על הארץ תשפכנו כמים
יחדיו גוי עז ויעלו העריצו סוד ונתיעצו אמוני לאלו ויערלו למבול היה מים
יתלחשו עלי יחד להמיר שם המיוחד לחודש העשירי באחד חרבו המים
כל זאת באתנו כצאן לטבחה נחשבנו הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים
כי חנם לי חפרו לי זדים שיחות כרו לרע עלי גברו מאד מאד המים
למה תביט בוגדים לבול עץ סוגדים לכאן שמך מאגדים אהבה לא יוכלו לכבות המים
לבשו בגדים לבנים יחד נערים וזקנים נשפטים באש ונידונים לקול תתו המון מים
משפט חרון עלי דבורם ושרפו באש עורותם ובשרם במשפטם במספרם לראות
הקלו המים
משטח חרמים לי פרשו הקמים אבל אנחנו אשמים עד יבושת המים
נסחב בלי קבורה מקל תפארה ישים איש תורה *) משען לחם ומשען מים
נשים ילדיהם חונקים בעת שדיהם דובקים במיתותם יונקים סבאם מהול במים
סורו טמא קראו ידוע תדעו ולאו היהודים נכפו וטמאו מעין ובור מקוה מים
סיגי עמק נצרפו ידיהם לא רפו ליחד שמך נשרפו לבל עבור על נפשם זדוני המים
על קידוש שמך דלים והנוגשים אלים וערכו האש על העצים ארזים עלי מים
עשו איש שעיר את הבערה בעיר מחוץ לעיר על באר המים , וישכו המים
פלצות אחזתני ורעדה , בנות על מוקדה אחזום חבלי יולדה אנחתי תבא המים
פנו עלי פיהם ונשרפות אבותיהם נשרוף אתהן ובעליהן וישובו המים
צדיקים להרג מטים כחייבים נשפטים בני פילל ברהטים בשקתות המים
צוד לדומי חנם עלי דבו דינם קנא עמי ועונם מרחפת על פני המים
קהלות הקודש נתנו למרמס ולהדם כי אלו שמך לקדש ויכולו המים
קבלום בבית הלקשים אנשים ונשים שם היו תפושים אין לחם ואין מים
ראה ה׳ והביטה , יד עמך מטה בחרב ובאש נשפטה, רק לשטף מים
רבים מגלרים דקפוס הצרים והלכו ביערים אביונים המבקשים מים
שונה הופשטו ערומים מאנשי הדמים רבו הקמים חומה להם מים
שנת **יגון ובכי** שנת בושתו נחלתי חלקת חמדתי מורק ושוטף במים

*) כאן חסרה מלה אחת או שתים

תביע אליך ותחרם דם עבדך נקדש המשגיר והחרם וזרעו במים
תרו מאד עיני ולא שמעו אזני מריתי פי ה׳ הייתי כאכזב מים
בכי תמימים פעליך מה אספר לנגדך אך להשתפך אליך את לב כמים
ראה נא מעמדנו ואל רוע מעבדינו רחמיך יקדמונו וימתקו המים
וגדור הפרצה העירה והקיצה וקבץ את קהלה וירפאו המים
כי בך תוחלתי ושברי גואלי ומורי לנקום מאויבי ומורי חק חג על פני המים
רבה נפלאות גדולות נורא עלילות תורידם במצולות כמו אבן במים
חי זכור לטובה מעבד ומתחנה הרוצה בתשובה ההופכי הצור אגם מים
יה תראה זאת כפרתי מכאובי וצרתי ותאמר סלחתי ומצוק נבתה מים
אנא לשפוך דמך דרוש אל הרקיע בכל עת ובכל זמן ואל תשטפנו שיבולת מים
לעולה תמימה יה קבל גוף ונשמה וזריקת דמה נקח הכהן מן המים
הזיית דמי תכפר בעים הנבחר כתמיד עולת הבחר קרבו וכרעיו ירחץ במים
נא הגג בכלי ריקם הראהו נקם מעם זדון אשר קם כי היה ברעו אל מים
מור קדוש ישראל פדנו ובנה האריאל ובא לציון גואל ממעייני הישועה נשאבה מים
ומלאכי רחמים משרתי עליון חלו נא פני אל בשעת הגיון אולי יחוס עם עני
ואביון אולי ירחם :

יקירי ערץ נידי צבאות חיות הקודש ומחנות נוראות קרבו נא תפלה בעד סובלי
תלאות אולי יחנן ה׳ צבאות אולי ירחם .

בי אחוזי השר העומד בגורתך במלאכות אדוך בזוהר נגהך בא נא תפלה בעד עם
כמהיך אולי ישמע ה׳ אלהים א״י .

אלי מרומים כוכבי רום מעיני פתחו שערים להעלות תחנוני ובקשו רחמים בעד
פליטת המוני אולי תעלה תחנתם לפני ה׳ א״י.

ומלאכי ערבות בעין גאון וגובה מחנה בני אלהים ברון לתלה והדום הקילו בעד
עם אולי יתן בעפר פיהו יש תקוה א״י .

משרתי עליון מיחדי ואין שני חלו פני שם ברית בינו וביני בשומי אפר לחוני
דמעתי אבית לייני אולי יראה ה׳ בעניי א״י .

המשכילים אשר קוראים תגר על תפלות כאלה כמו מלאכי רחמים ומכניסי רחמים וכיוצא בהן מפני שהן נראין כתפלות אל אמצעים אשר נאסרות לנו בני ישרון , יעיינו פירוש המסביר לר׳ יוספא יוסף בג״ל ופי׳ מג״ע שפה לר׳ רפאל פירשטענטהאל ז״ל על מכניסי רחמים , וגם ידעו שכבר הורה זקן מהר״י ברונא ז״ל בתשובותיו סי׳ רע״ד וז״ל מה שאנו אומרים נא מדה נכונה וכן מדת רחמים ומכניסי רחמים מלה״ר אינו אלא דרך שפלות ועבדות שמדבר בפני המלך כיועציו כדבר למלך והוא כמו כדבר לקרב אל המלך ואין זה דרך אמצעי כלל עכ״ל ועיין גם מה שהביא בן עירי החכם המנוח מוהר״ר יחיאל מיכל זקש ז״ל בספרו על הפייטנים שבספרד לד קנ״ח הערה ג׳ בשם אריכתו בספרו על העולם ותמלא שגם ברעיונותיו של החכם הזה אשר לא מבני ברית היה , עלתה ג״כ מחשבה כזאת .

מאיר ווייענער.

מנעים זמירות ישראל

לכבוד חברת מקיצי נרדמים סוד חכמים ונבונים, מלמדי דעת, ומביני מדע. בעלי אסופות, מפענחי צפונות, מוציאי אור תעלומי מליצות, מלקטי אמרי שכחה בשדי תבונות. ולכבוד רבנים וחכמים מוציאי לאור זמירות ישראל, רחש לבי דבר טוב ונעים.

כל שומעי שפת עבר, ויודעי חין ערכה, כל באי שער כתבי קדש אשר אור נגה עליהם לבא עד תכונתה, ואשר נגלו להם סגולותיה היקרות, יגילו ברעדה על נועם ד׳ עליה. על אור זרוע ליודעיה ומכיריה, יעלזו בכבוד וישישו משוש על הוד והדר יעטרוה, כי בה כל יקר ראתה עינם אף לא כלשונות נכריות כי חיות הנה עשירה במלין העבריה, ואך מעט מרין לאלוה אשר באוצר כלי המדת מקראי קדש על לשון לומדיה והוגיה, כי בנפול עמה, ירדה גם היא פלאים, שבתה להיות לשון מדברת. אבותינו גולה וסורה מארצם אשר אותם נהג חושך ולא אור, מעוני ורוב יגון ומשואת שאון משברי שברם קול צנורם עברו ראשם, נעוו משמוע שפתם נאלמו צחות דבר, ואשר שפתם ברור מללו, הדלו. כאשר שמענו יושבים על נהרות בבל, אומרים לשוביהם השואלים מאתם דברי שיר: איך נשיר שיר י״י על אדמת נכר? כל זאת באתה, ולא נשכחה מכל וכל, שומרים הפקיד י״י לה, חסדם לא עזבו עמה, באשר בה פקודיו הישרים נחקקו, המגידים לאדם מה טוב. בכל דור ודור לא אפסו דורשיה, לעמתה קדוש יאמרו, ונצחיה בניה לעמוד לעולם. עד אשר אנחנו ניני ונכדי מדב״יה, בינים רבות אחריהם, עוד מבינים אותה מתענגים מצוף דבריה, וכמו חלב ודשן תשבע נפשנו עת שפתי רנניה נמלא פינו. ונשתומם על יפיה, ונועמה עליה. ומי זה עלה למרום מעלתה, מי טעם מיערת דבשה, מי יחסה בצל כנפיה, וירוה מנחל עדניה, ולא ישא ברכה לשומריה ולנוטרי כרמיה לדור אחרון? מי הביא לנו העבריה הזאת להיות משתעשעת ומשחקת לפנינו בתבל ארצה, להיות שמחתינו ביום טובה ותנחומותינו בעת צרה, ומלותיה המעטות מכל לשונות העמים, ימצאו לנו לתנות ולבכות בה בעת ימצאנו רעות, ולגיל ולשיש בזאת התורה, ביום שמחת לבינו, ולהטיב לב רע בדברי חזיאל, אשר חזו לנו נכוחות? הן צדיק זה לברכה לנו בית ישראל, בכל דור ודור. — עזרא הסופר מהיר בדת אל, מלאך י״י צבאות, תורה דרשו מפיהו החזיר עטרה שעטרה אמתינו ליושנה, הוא ספר ומנה ושקל כל מלה ומלה כל אות ואות, כל נקוד ותלוי, נקודת הכסף, במסרו לנו המסורה עד כי חכמינו הקדושים, אשר תורת אלהים היתה חשקם, וקדשו זמנם לי״י ולתורתו, באשר היא חיינו ואורך ימינו בזה ובבא, המה הרימו קרן הודנו כמשה מחוקקינו, אשר הנחיל לנו אש דת מסיני, לו יקר וכבוד ישם עולם לא יכרת נתנו, באמרם: „במעט נשתכחה תורה מישראל

עד שבא עזרא ויסדה.״ — כאסוף עמיר גורנה מעומר בנזר פרחים, היא קבצם להיות לאחדים בידינו, ולב איש ישראל מלא תודות והלל לאיש המודות הזה על ברכה השאיר לנו בהשאיר אחריו שפת אבותינו, אשר תקשור לבות בני ישראל בקשר אמיץ עד עולם לא ינתק. לולא איש היקר הזה, מי יודע אם לעת כזאת הגענו לעטרת זהב מעלפת ספירים כספרי כתבי קדש. נער ישראל יאהבם ויחשקם בלבו, כי יבוא שעריהם, הפיחו גנם, יזלו בשמיהם, יאכל פרי מגדיהם ותארנה עיניו. עוד היום אחרי אשר הלכו אבותינו מגוי אל גוי, וממלכה אל אחרת שפתינו אתנו, ולא תמיש מפינו ומפי זרענו ובנינו כנטיעים בגן עדן החכמה, מתנבאים בה במחנה העברים, כאלו רוח נושב על מיתרי כנורי נהרות בבל ומקולם התפעם רוחם. גם הנפש תמלא אור תבין תעודתה בתבל לתכלית מה נשלחה ממרומים ארצה, כי תקח אמרי קדש בהגיגה בם, תראה בני אדם בדורות לפנים מעת אב הראשון נשלח מעדן לעבוד האדמה ולשמרה, בנים יולדו דורות קמו אחריהם, רועי צאן ואנשי מקנה עובדים האדמה, להניק משדיה רק לקיים קשר הגוף עם הנפש, לא יחמדו מותרות, אך להם לאכול ובגד ללבוש, ואך לעתרה מטרת מגמותיהם היתה לשבוע מנעימות נצח בימין י״י. — אבותינו הראשונים צוד ממנו הצבנו, ימי שנותיהם על הארץ, ימי מגורם יקראו, גם משה י״י אמר: „גר אנכי בארץ״, בידעם כי צבא לאנוש עלי ארץ, ולא למען חיים קצרים האלה המעטים ורעים, ולא למען אסוף כחול כסף הושם האדם עלי הארץ. — בעת נגולו כתבי קדש לעינינו, היא כמו נפתחו השמים לפנינו ונשמע קול מלאכי עליון יגלו למוכר אזנינו, לנצור אך חסד ומשפט, ללמוד כי אך צדקה תרומם גוי, ורשעה תאבדהו. בעת עשו בני ישראל הרע בעיני י״י וסרו מהר מדרך הטוב לעקש הישרה, גברה יד איביהם מסביב, ואלהים בשצף קצף נתן למשסה יעקב, וישראל לבוזים; ובשובם עד י״י ברחמים גדולים קבצם ורפאם. — בהגיגנו בדברי נביאנו אשר במקראי קדש, נשיב ברעיוננו לציון מכלל יופי, קרית עוזנו, ונהיה כחולמים לראות יפה נוף, משוש עמה, תשואות מלאה מבאי מועד, בהמון חוגג יעברו בסך, ידדו עד בית אלהים בקול רנה ותודה, נשמע קול מצהלות נושאים בטנא ראשית בכורי אדמתם להתראות לפני אלהים בציון נראה. נשאו שערי פתחי עולם, ויבא בם גוי צדיק. העלם הפותח שערי מקראי קדש, ישוב לפנים לשנות קדם, יראה הרים הגבוהים סביב לירושלים ועם י״י עליהם, נהרו אל הר הקדש. ברוחו יראה ארזי לבנון, עצי ברוש והדהר יחד יושבי בצלם, גם תאנה רמון וזית ירעשו פרים הנחמדים למראה, וטובים למאכל, וכרמי חמר יענו להם קול הידד, מדורכים בגת. גם ערוגת גנים עם כל ראשי בשמים, ונטעי שורק הגפן, יפרחו מטל חרמון והבצלת השרון נותנת ריח נחוח. הגבעות יחגרו גיל והעמקים יעטפו בר. גם זבת חלב ודבש. בא יבא ברנה עם נושאים שי למורה, הלך ילך ובכה על חרבות ירושלים, על הריסותיה ומשבתיה, וישמע קול מבשר, משמיע ישועה, באמור

לציון : מלך אלהיך , עוד נבנית וישבו בנים לגבוליך . מה מתוק להיך קוראם דברי נביאנו , מה יקרו רעיונותיהם , מה שגבו רהשיהם , כי יהם לבבם כי תדרך נפשם עז למחזה שדי ראו , וכה דברם כאש נשקה ביעקב שלהבת יה , כי נשב בם רוח המליצה , ותלהב לב איש ישראל . וכן בכל דור ודור החל רוח השיר לפעם צעירנו , וצלחו עליהם רגשי המליצה להיות זמרת יה בגרונם , ושפתותיהם נוטפות מור עת רהיש לבם דבר טוב ונעים . — כנביאי עליון אשר נתפעלו למחזה שדי ראו, לקול ברקיו אשר האירו תבל , באותם שמים כבגד יבלו , ידם שמש ויאסף נגהו , כסילי השמים לא יהלו אורם , חשך השמש בצאתו , הרים ימישו , מוט יתמוטטו גבעות עולם בלב ימים , פור תתפורר הארץ , נהרות יצמתו , יבשו נאות מדבר , ועל הארץ מעוף צוקה ואפילה מנודח ; ובהפצם שמים חדשים נבראו , הילל בן שחר על ראש הרים בבקר לא עבות יהל , גלה הציר ונראה דשא בגנים , הרים יפצחו רנה , עצי השדה ירננו וימחאו כף , מעינות יהלכון בין ערוגת הבושם, לקול הצפרים כנף רננים נעלסה, בני האדם עלי גיל ישמחו , כן מהודם אשר נאצל על לב קוראי דבריהם בכתבי קדש , יתרועעו אף ישירו בני ישראל , ומצאו דבריהם , ויהיו בפיהם כדבש למתוק ותארנה עיניהם , באורם יראה אור , ורוח י״י אשר דבר בם יכנפם בכנפיו , בדרך היים אשר למעלה למשכיל, וידאו על כנפי רוח בינתם על מפלשי עב, ירקיעו שחקים ברז יחד כוכבי בקר, לדבר נפלאות על אל אלים, ועל כל גבוה יביטו. כי מי זה ישמע הבל נביאים מתנבאים ולא ינבא? מי יראה קול י״י הוצב להבות איש, ויהשוף יערות לעינינו , ירעם בשמים , ולקול ברקיו האירה השכת לילה, ורגע כלו אומר כבוד . ישים סערה לדממה , חדשה תברא בארץ יך שרשיו לבנון , ילכו יונקותיו , שדמות יעשו אוכל , אלוני בשן ירונו, הארץ תתן יבולה, והגפן פריה, תפרח שושנה, והבצלת השרון תריח נהוח . מי זה יחזה מחזות רמות ונשגבות כאלה נטיעים נטע אלהים בגנו, ולא ירחש דבר טוב ונעים — כהמית פורט עלי נבל וכנור יהפך מורשי לבב אנוש, וכזמרת מיטב נגן תאזור גבורה ואין אונים , ותלבש עוז מתני אין איל, ותהפוך לב אבן להקיר מקירת קירותיו הנינה והמלה, כן לקול מדברה כי נאוה ירנין לבינו, וכרן יחד ככבי בקר יצלצלו באזנינו, תפעם רוחינו ותצלח עלינו רוח השיר. — הן כה שיר הוא רוח קודש הלק אלהי ממעל , נאצל ממרומים על אוהביו כצאת השמש בגבורתו , כעדות כתבי קדש על דוד מלך ישראל : „כי רוח י״י דבר בו , ומלתו על לשונו", וכדברי הכם אחד , „אין איש אשר לא נצלה עליו רוח השיר פעם אחת בימיו" מי לא ירחש רגשי קדש כאשר ישא מרום עיניו, ויראה כדורי שמים, מאורי על יזהירו בזהר הרקיע או אל ארץ כי ישים עיניו על אוצר כל המדתה.* כי ישמע קול אלהים בהדר, עת חשרת מים יריקו מטרות עוז וירהצו חצות, בהמות מימי תהומות בסערות סופה, או קול עלה נדף נישא מרוח צח וישק רגבי תלם גנה , שעירים עלי דשא כי יראה, או אגלי טל מציצים מזהר שמש מבין חרכי גביעי שושנה, ירקרק יערות מישמהי

עין, עמקים עטופי בר, וכרים כי ילבשו הצאן, פריצי חיות העשויות לבלי חת, וכבש נער קטן נוהג בו, ירקד על מי מנוחות בנאות דשא, מארז עד אזוב כי יראה, על כל תמורה במדינה, תרועת מלחמה, או מבשרי ישועה, משיבי מלחמה שערה, על כל שמחה, ועל כל תוגה, מפעלות אלהים כי יביט, עת ישיב גמול על גאים, או צדקותיו כהררי עד, כי ישיב ברצונו את ענוים, לעטרם ישועה ורצון כצנה, אז ישיר, יזמר, יהלל, ירנן, ישבח, יתפלא, ישתונן, יקונן, יהגור תאניה עם אבלים, יתאונן על פיד קשה יום, וישמח עם השמחים אלי גיל, ולכל אשר יתפעל למראה עיניו, או למשמע אזניו, אם לשוד אם להסד, תצלח עליו רוח המליצה, ויכתוב רעיוניו ורגשותיו בספר לדור אחרון יהלל יה — וכה אחינו הנפוצים בארצות שונות, אלה בספרד, אלה בצרפת, ואלה באשכנז, ובכל מקומות מושבותם, עשו שירים הרבה בספריהם המשונים, עת רחש לבב דבר טוב. אולם שירי זמרת כנורותיהם, המה נפוצים ומפוזרים, אלה בכה ואלה בכה, זעיר שם, זעיר שם, נחבאים אל הכלים. חלקת משורריהם ספון בארון, באוצר עקד ספרים, ורבים נאבדו בשבולת הזמן, כי שטפם זרדו מצולה, במים אדירים, בים עולם, לא יזכרו ולא יפקדו, ולא יעלו על לב. כאור נגה יעוף ויגיה אך פעם ישריהו תחת השמים ואיננו, וכברק מאיר חשכת לילה עד ארגיעה ואיהו, לכן מה מאד ישמח לבי לקול המבשר, קול דודים דוד החכמה דופק שמעתי, מקיץ נרדמים ומעורר ישנים, מראשית כזאת הודע לנו כי זכרון לראשונים וגם לאחרונים, מעשי כל איש יפקדו, ויצורי משוררי קדם, יתקבצו יחד אל עמק יהושפט, מי הקדיש לבחר בו, ישרקו להם, יתאספו יחדיו מכנפות הארץ צבי למליצה, יענדו זר תפארה משושני הוד ופרחי מליצה ושיר, כי יארו מור ואהלות עלי תלמי הזמרה, כדבורה תאסף חלת דבש ותרד עסים צוף פרחים אך המתוקים לחיך תבחרו לנו ממשוררי בני עבר. שיר השירים אשר לשלמה בן גבירל, וזאת ליהודה הלוי, שירי הראשונים וגם האחרונים, הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא יפרדו, יחדיו יגשו יקימו ידברו, יזמרו וישירו לפנינו, וספריהם יהיו לאחדים בידי צעירי בחורי ישורון. להגדיל ולהאדיר שפת אבותינו ליתן לה שארית ואחרית טובה. אתם תבחרו תאמרו לצפון תני, ולתימן גלה בית נכאתך, ואוצרך הטוב לנו תפתח קדם וימין, ובאו האובדים בארץ ספרד והנדחים בשפאניה, אשר צפוניה בארון, ואך הוא לבדו נשאר שריד י״י, עתה יתחדשו כנשר נעוריהם, אחרי בלותם תהיה להם עדנה, יצאו אור עולם, ובנינו ינקו משוד תנחומי מליצותיהם, ויתענגו מזיו כבוד זמרותיהם: —

עזרה תהיו לשפתנו אתם מאספי ומוציאי לאור זמירות ישראל. ואנכי מחזה שדי אראה, משוררי בני עבר יחד יזמרו לפנינו רגשי קדשם. ספר דוברי צחות אשר לשונם תהלך בארץ כלם נקבצו אחד לאחד נגשו איש לא נעדר. אוצר נחמד לא יסולא בכתם אופיר, נהרי נחלי דבש פלגי אלהים נוזלים מן לבנון כתבי קדש אל תעלת שדי המליצה עולים במעלות השיר נקוו אל מקום אחד. כל צמא לנופת צוף דברי שיר

ימצא חיים, ונערי בני ישראל להתפעל מרוח השיר, וכח בהם לעמוד בהיכל החכמה ישאבו בששון ממעיני הישועה, ומעסים ענבי גפן מראש הר קודש יזרמו, וישבעו ויתענגו ויצליחו לצלוח עליהם רוח השיר, להפיק זממם, מרוח הקודש המרחפת על פני זמירות ישראל, אם חבל נביאים מתנבאים במחנה, נושאים מזמרת הארץ ישמע, מי לא ינבא? גם לב אבן יתרגש על המראה הנפלאה, ויתן אלף תודות למזמרי זמירות ישראל, לדעת כי מאת י״י היתה זאת לרומם קרן שפה עבריה, שפה זאת כליל יופי במשכיותיה, ואבן חן בכלי חמדתה נטמנה, ותלבב ביפיה לב צעירי עמה, ובכל עת משכה בחבלי אהבה דורשיה, והוצקה עליהם רוח דעת מהול בענות חסד, והטף הטיפו בה ונתנו זמירות מכל עברים העברים — זה הלך ילך ובכה נושא משך זרע לצדקה בדמעה, וזה בא יבא ברנה נושא אלומות רגשות ברי לבב. עד אשר שחו כל בנות השיר לפני משוררי קדם, מעת האירה הארץ משמש החכמה, ולבני ישראל אור במושבותם, איש המליצה בוערות בלב בחוריהם וזמרת יה בגרונם, אולם דברי שירים נגנזו, עין אנוש לא שזפתם, כי רוב מדפיסי ספרים שמו אל הבצע עיניהם, ראו כי אין חפץ להמון בשיר ומליצה, והוציאו לאור אולת והבלים הרבה אשר בהם ינקרו עיני העם הזה ובסנורים ילאו למצוא פתח היכל החכמה. — לכן אספת זמירות ישראל היא אוצר נחמד לפני נערי בני ישראל וכלי יקר הוא אשר לא יערכוה פנינים, אם כל המשוררים אשר זמרת יה בגרונם, ומליצותיהם מור ואהלות עם כל אבקת רוכל, יעמדו נגד עיניהם. — העלם מבני עם אלהי יעקב ישא זמירות ישראל בחצנו, בלכתו בדרך, בחקו ישא ספריהם, ורוח השיר יתנוסס בקרבו — הן שפה אשכנזית בשנים עברו אך במדריגה התחתונה היתה, לא היה לה תאר ולא הדר — ואם עברה רוח השיר על אחד מעמה, להבר איזה ספר מליצה בן לילה היה ובן לילה נאבד, והיה כשרט לנפש, אחת אחת פרט על כנור, וכקורא בהרים וכקול הד נפרח ברוח, עד קם גוי אוהביה, זה דור דורשיה וסרו בדיליה וסיגיה יאספו אותם לאגודה אחת, וענקים משנים קדמוניות ידברו עמנו בספר בכל דבר חכמה ומדע ונאוו מדבריהם בחרוזי שיריהם לא תמיש זכרונם עד דור אחרון, ושם עולם להם לא יכרת, כן תתחדש לשון עבריה נעוריה כימי קדם קדמותה, והספרים אשר היו בסתר המדרגה יצאו לאור, נראה מראיהם כי נאוה וקולם כי ערב, כלם מעשה ידי אמן, שכולה אין בהם. כי ירד שריד אדירי עם לרעות בגנים וללקוט שושנים הרוצה להחכים בחורי עמנו ידרים יאמר לתימן גלה ספריך. והרוצה להעשיר שפתינו יצפין יאמר לצפון תני אור הצפון בחדרי אוצרי עקד ספרים, ואשר חכמים ברכה השאירו יאספו, וסוף הכבוד לבוא, כי חכמים כבוד ינחלו ולזכר עולם יהיו — ועתה אתם נפשות זכות, רוחות טהורות ממשוררי עמנו אשר תתהלכו בארצות החיים לפני י״י לשבוע מנעימות בימנו נצח! רחפו נא כנשר יעיר קנו על מעשי ידי העושים באמונה את מעשי אצבעותיכם, ולעשות לכם שם עולם, זה ספר הנקרא על שמכם לכבוד

ולתפארת, למען ישכילו בכל אשר יפנו ולכונן מעשה ידם לעשות תושיה ולהגביר חיל.— ואתם אחי ועמי משכילים בחכמה ומדע אשר בחיים היתם חזקו שפתינו, עורו צפון ובואו תימן, פזורה ישראל מכל עברים הטו שכם אחד לחזק ידי פועלי טוב מוציאי לאור מליצת משוררינו עשו למען שפתינו למען משוררינו, קדושי עליון, למען כבוד עם אברהם העברי הקימו שפה עבריה אחרי נפלה, למען תעמוד ימים רבים כשמש, ועד בלי ירח למשמרת לדורותינו ולהבאים אחרינו. הן כל עם למען משורריו ומליציו יפזר כסף, לעשות להם שם עולם, בעמודי שיש תמונתם יהרתו, למה נגרע אנחנו? כל עם ללשונו ידרוש, מדוע אנחנו נבגוד בלשון קדומים? ראו בזר עמים כספו למען מליציו, מה ראיתם עשו, עשו כמוהם, עת לעשות לי״י וללשונינו, יען בחירי עמינו לעת כזאת להוב בילדי נכרים ישפיקו וישכחו לשון אבותם, באמרם כי הפג טעמה וריחה, יטעמו נא גם ממטעמיה משפת קדשינו נוטפות מור במטעי קדם, פלאות הם, על כן נצרתם עם זו בהרו במו. ויעלזו בכבודה דורשיה ואוהביה, ישישו בהדרת קודש על רב טוב הצפון בקרבה. לכן נשא ברכות ואלף תודות לנוטרי כרם שפת עבר, אז תפרח חבצלת השרון בגנה חמד אלהים, גם שושנת העמקים תתן ריח נחוה כי דובב שפתי ישנים ויקיצו נרדמים לריח מגדי פרי קודש זרע קודש מצבתם.

אוהב חכמים ושמח בכבודם

באלהוב אלול תרכ״ג

זעליג צבי מאנדשיין.

יש אל חי

יֵשׁ אֵל חַי, יָהּ, אָב חַד,
עָל, אִי־קֵץ, עֹז לוֹ עַד! —

אֶל מִי יָם מִי שָׂם חֹק?
מִי זֵר פַּז שָׁת עַל דֹּק?
אִי־זֶה כָּל מַר כָּל טַל, *)
עֵת רִי רָר מִן עָב קַל?
שָׁם רָב אֵשׁ אֶל לֵב הָר

---

*) כָּל מַר, כמו: וְכָל בַּשָּׁלִישׁ.

פֹּה סָג גֵּי עִם פַּשׁ בָּר?
יַד מִי סָר חֹם מִן קֹר,
אַף שָׁת כֵּן עַד הֹר הֹר,
מִי זֶה שָׂם אֶל כָּל גֵּו,
פֶּה, אַף, יָד, דָּם עִם לֵב?
מִי זָן מָן אֶת־כָּל חָי —
פֹּה מִן אָז עַד בַּל דָּי —
בֵּן אוֹ בַת, שָׁר אֵת רָשׁ,
גֵּז גַּם דָּג, פַּר עִם עָשׁ?
הֵן מִי שָׂךְ עַל אֵל קָו, (**
אִם לֹא יָהּ אָז שָׁת צָו!? —
הֹס רַע־לֵב! אִי לָךְ זֵד!
כִּי יֵשׁ אֵל כָּל חָי עֵד.
עַל סָס דַּךְ, סָב אַט אָט,
עַל הֹב זָר, עַל קֵן קָט
גַּם עַל פִּי טַף אוֹ שָׁב
יֶשׁ תָּו עֹז, רָז אֵל רָב.
עַל בֵּץ עָב, עַל גַּל צַח,
עַל גַּן חֵן, עַל כַּר לַח,
עַל כָּל בַּד—נָע בֵּן צֵל —
הֵד לֹא־חֹל, הֵד שֵׁם אֵל! —

יֵשׁ אֵל חַי, יָהּ, אָב חַד,
עָל, אִי־קֵץ, עֹז לוֹ עַד! —

מתתיהו שמחה ראבענער.

(**) עַל אֵל, כיוו: הערים הָאֵל.

באור מקרא קדש

ישעיה כ"ח (ו') וגם אלה ביין שגו וגו' כהן ונביא שגו בשכר וגו' פקו פליליה (ח) כי כל שולחנות מלאו קיא צאה בלי מקום (ט) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (י) כי צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם (יא) כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה (יב) אשר אמר אליהם זאת המנוחה וגו' ולא אבו שמוע (יג) והיה להם דבר ד' צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם למען ילכו וכשלו אחור וגו' (יד) לכן שמעו דבר ד' אנשי לצון מושלי העם הזה וגו' (טו) כי אמרתם כרתנו ברית את מות גו' (כג) האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי (כד) הכל היום יחרש החרש לזרע יפתח וישדד אדמתו (כה) הלא אם שוה פניה והפיץ קצח וכמן יזרק ושם חטה שורה ושעורה נסמן וכסמת גבלתו (כו) ויסרו למשפט אלהיו יורנו (כז) כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמן יוסב כי במטה יחבט קצח וכמן בשבט (כח) לחם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו והמם גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (כט) גם זאת מעם ד' צבאות יצאה הפלא עצה הגדיל תושיה.

המבארים נבוכו בבאור הכתוב (י) ויאמרו בזה צו לצו צו לצו וגו' (כתרגום רמ"ב), ומבין כלם היטיב אשר דבר חכם אחד בבאורים חדשים הנדפסים אל מקראי הקדש אשר יצאו לאור בווילנא, כי צו וקו המה מלות מקוצרות מן צאה וקיא, כאשר באמת פרש כן רש"י ז"ל על גוי קו קו (י"ח ב') אבל מדוע בחר בו הנביא היקר הזה, אשר נתן לו ד' לשון למודים, לדבר פה בלעגי שפה ולשון אחרת? אף אין עוד פותר לנו (כפירש"י ע"פ ואין פותר אותם לפרעה) המשך כל הכתובים האלה וביחוד פסוק (יא) אשר עליו יאמר המבאר כי גם חכמי ישראל גם חכמי העמים לא מצאו מבוא ליישב מליצת הכתוב הסתום הזה וגם בדבריו לא נרפאה עוד חבורת המליצה על מכונה: נוסף לזה גם הכתובים מן כ"ג עד סוף הפרשה אין ענינם נכון, ואין המשלים דומים לנמשלים, כאשר מישרים ישפוט הקורא בבואו עין על דברי המבארים, בפרט בפסוק (כ') כי אין את נפשי להאריך פה בשאלות ודקדוקים. והנני להעריך הנה את הנראה לדעתי, והקורא הישר ישפוט בצדק אם שגיתי בשפטי ואם לא.

מטרת חזוני הנביא הנבחר הזה היתה יהודה וירושלים כאמור בראש הספר אשר חזה על יהודה וירושלים, כי גם יתר הנבואות אשר באו בו על עברת השכנים ויתר העמים יש להם התיחסות עם אליהם, אלה היו צוררי יהודה ואלה שמו המה משענתם נגד רצון הנביא, ואלה נתגלגלו מקורבים, ועי"כ קרא אותם בשם „גי חזיון" (כ"ב א'). וקרוב איפוא לאמור כי גם כנוי אלה (פה ז') שב ורומז אל יהודה וירושלים (פי' הרד"ק). מטרת נבואותי כל הימים, ויאמר כי גם אלה אשר החזון האמתי נפרץ בהם, בכל זאת שגו גם המה ביין ושכר, ומשם ישב דברו אל כהניהם ונביאיהם ויוכיחם על אשר נואשו לנבות מהם נזיר ויבגו בשפטים: כי כל שולחנות מלאו קיא צאה גו' את מי יורה דעה וגו' הלא גמולי מחלב וגו' (אשר רק המה

אינם שכורי מיין, כי גם יונקי שדים המה הלומי יין אותם) ואל כל אשר יבאו מלאים קו לקו צו לצו (קיא צאה כהתעות שכור בקיאו) זעיר שם זעיר שם (אלה פה ואלה פה כדרך הסובאים הנבוכים ונלוזים בכל מעגלותם), אשר גם אם יורו אותם הדרך הטובה והישרה: זאת המנוחה וזאת המרגעה, לא יאבו שמוע (י"ב); את כל אלה יאמרו הנביאים בהתגוללותם להצדיק נפשם בעיניהם, או לפני מורם ישעיה הנביא הגדול המנבא עליהם והמוכיח אותם על אשר יתרשלו להחזיק בדקי יהודה, ולמען באר המלות הזרות צו קו זעיר ולהגיד כי שתי הראשונות הנה לשון עברית משובשת (כי כן נמצאו בתנ"ך רק בדברי שרי מלך אשור (י"א ב') עם כועז ועמקי שפה והאחרונה הוא מלה ארמית, וגם להתם מאת הבקורת על דברי בני הנביאים ההם, כי לא ידברו נחות בלשון למודים כמשפט נביאי ד', יסגיר פסוק (יא) כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה, ויוסף לאמר (יג) כי גם בעת יאלצם רוחם להטיף דבר ד' באזני העם ולהוכיחם בשער, יהיו גם אז דבריהם בלשון עלגים באמרם: הן כלכם צו לצו קו לקו זעיר שם זעיר שם ובדברי חרפות וגדופים ידמו לדכא רוחם ולרכך קשי ערפם ולא יורו להם לאמר: זה הדרך הטוב לכו בו, ובזה ידמו לצאת ידי חובתם, למען לא יבואם שוט השוטף, ויכרתו ברית את מות ועם שאול יעשו חוזה, כי שמו כזב מחסם ובשקר יסתרו, ותהיה זאת סבה למען (ת"י בכן וכן פרשו המפרשים) ילכו וכשלו אחור (יג), ואחרי אשר ייסרם הנביא למשפט בפסוקי (י"ד — כ"ג) יקרא אותם להורות להם משפט התוכחה, וכי לא אך בדברים קשים לבד יוסר העם מבלי לפקוח עיניהם באור השכלה ולזרוע בלבם נטע צדקה בדברים טובים ונחומים, כמשפט הנביא הנעלה הזה, ויוכיח להם כי גם החרש (אשר מגמתו לרכך קושי אדמתו) לא יחרוש כל הימים רק במדה ושעור כפי הצורך, ואחרי שוה פניה יפיץ קצח וכמן יזרק (כ) כל דבר לפי משפטו, וגם הדש הפועל במהלומות גדולות ישים לכל דבר קצב ושעור: את הקצח יחבט במטה וכמן בשבט, ורק תבואת הלחם יודש בחרוץ ואופן עגלה, אפס כי גם זאת לא לנצח רק בזמן ומדה נכונה (כ"ז כ"ח). ומזה ילמדו דעת כי גם ליסר את העם למשפט, אין להם רק ללכת באור אלהי הרוחות וחודר משכיות לבב, אשר אך הוא המפליא עצה ויודע למזג בקצב נכון את הכחות המתנגדים ההמה הקושי והרוך לכונן מזה רפאות תעלה לא כפי העולה על רוחם. (כ"ו כ'). וד' יאר עינינו בתורתו וישם בלבנו אהבתו ויראתו.

אברהם ווארשאווסקי.

סמיכות למאמרי התלמוד

רב נחמן ורב יצחק הוי יתבי בסעודתא א"ל ר"נ לר"י לימא מר מלתא, א"ל הכי אמר ר' יוחנן אין מסיחין בסעודה וכו' בתר דסעיד א"ל הכי אמר ר"י יעקב אבינו לא מת א"ל וכי בכדי ספדי ספדנייא וחנטו חנטייא וקברו קברייא? א"ל מקרא אני דורש, שנאמר וגו' מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים — א"ר יצחק כל האומר רחב רחב מיד נקרי וכו' ביודעה ומכירה וכו' כי הוי מפטרי מהדדי א"ל ליברכן מר וכו' אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעים ממך יהיו כמותך וכו'
(תענית ה' ע"ב)

רבים וכן שלמים אלו מה השיב לו ר' יצחק מקרא אני דורש ושאלתו וכי בכדי וכו' נשארת במקומה, גם לא שמו הקרי לב להבין סמיכות העניינים הבאים במרוצת שיחתן, או בזה אחר זה בגמרא — והטית ושמע פשר דבר העולה ברעיוני להבינך זאת וגם הברכה אשר ברך אותו עת נפרדו איש מעל אחיו ולך קורא נעים משפט הבקיאה — — השלמים האלו כאשר ישבו ללחום לחם שמו אל לבם לתת מחיה לגו ונפש יחד למען לא תגבר הגויה על אחותה הנפש וכעסתה גם כעס כי תשתרר עליה גם תשתרר, ואיכה תירש שפחה גברתה ועל במותיה תדרוך ולה משפט הבכורה? גם נביא ד' אמר (ישעיה ה') והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פועל ד' לא יביטו וגו' כי יסעדו לבם וישתו לרויה גם זמירות ישמעו עלי אוכל ולהשביע נפשם לא ידעו ולא יבינו להכין אותה ולסעדה — — לזאת בקש ר"נ מר"י לאמר לו דבר חכמה להשביע בהלכות נפשו ולקח תבונתו ופרי חכמתו נגד ברכת שמים מעל, ואמר לו בשם ר' יוחנן אין מסיחין בסעודה, הענין בעת אכילתו לא ישיח מאומה דאמירי סכנתא ואסורה *) אבל לבתר דסעדו, היה ר' יצחק בעצמו המעורר ואמר בשם ר' יוחנן יעקב אבינו לא מת הנה מלבד אשר רצה לדרוש בענין תורה שם למטרה להראותו כי נתן היכולת לאנוש עלי ארץ לנהג בנתיבות אל-מות וחי לעולם, ולמעלה זו הגיע יעקב אבינו שלא מת **) וכאשר שאלוהו ר"נ וכי בכדי ספדוהו וחנטוהו? כי השומע הבין שגם לגויתו תקומה לא, ויענהו הדורש: מקרא אני דורש מה זרעו בחיים, הרצון כי כמו עץ אם נקח כל שעיפיו ופארותיו אשר יצאו ממחלבתו ושתילים בארץ ולא יאבד

---

*) ותיבת מסיחין כמו שאחז"ל היסח הדעת — שמלבד הדבור יוכל להזיק בשעת האכילה, גם הרעיון בעניינים לימודים בעת האכילה יוכלו להביא לידי סכנה ע"כ שומר נפשו ירחיק מהם —

**) ומפני זה כאשר חשב כי טרף טרף יוסף לא רצה להתנחם, באמרו כי ארד אבל שאולה, יורד שאול ולא יעל בין החיים — ובחדושי תורה שלי כתבתי ביאור נכון מאוד על מאמרם וימאן להתנחם מכאן שאין מקבלים תנחומין על החי וכסבר שמת.

מהם מאומה בצדק יאמר כי יש לעץ הזה תקוה ולא יכרת לעולם — כן דרך גבר אם כל כחותיו ולחותיו לא יעלו בתהו ויאבדו , לא שחת זרעו , כן בניו שתולים בבית ד' בחצרות התולדה יפריחו , ולא ימותו על פניו , באומנה נאמר על איש הזה כי יתהלך לפני ד' בארצות החיים אף גם כי ילך בדרך כל הארץ ורגבים עליו ידובקו ישארו ליחותיו וכחותיו לעולם — — — — והנה יעקב אשר היתה מטתו שלמה (ערש"י ויחי פסוק ג' וראשית אוני בשם מ"ר וביבמות ע"ו . שלא ראה קרי מימיו) וזרעו נכון לפניו , הנה הוא מתהלך בארץ לארכה ורחבה וחיה יחיה ***) וממנו ילמד האיש החפץ בחיים ונפשו לא תכרת , אף בעת גופו יובל לקברות , לרמה ותולעה לא יהיה לברות — וכאשר כבר הללו החכמים היקרים לעיין בענין יקר הזה לכלות קוצים מכרם ד' צבאות ונשמת שדי תבינם להציל ולפדות בשלום נפשם משחת בלי , השמיעו ברוח בעד לתת גבול לאיש הולך מישרים לכונן דרכו ולזכות ארחו לבל ימעדו קרסוליו , והוא להשמר מדבר דבר לפניו ילך דבר , ולא להזכיר שם רהב הזונה אשר ע"י זה יעורר בו הזכרון ויוכל לבוא לאיזה קרי ויפסיד נפשו וזרעו — — וכאשר נפרדו איש מאחיו א"ל וכו' יה"ר שכל נביעות שבמעיין ממך יהיו כמותך ולא ילך מהם לאבדון מאומה כי אז יהיה לך החיים והשלום עד עולם . והבן .

זעליג הכהן לויטערבאך ·

אוצר כל כלי חמדה

א') עיין בגמ' (ר"ה ט') הסוגיא דמוסיפין מחול על הקדש. והרמב"ם (פ"א מה' שביתת עשור ה"ו) כתב כשם ששבות מלאכה בו בין ביום ובין בלילה , כך שבות לענוי בין ביום ובין בלילה וצריך להוסיף מחול על הקדש בכניסתו וביציאתו , שנאמר ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב , מערב

***) הוא ר' יוחנן אשר ראה עני בשבט עברת הזמן שמתו בניו בחייו ואמר דין גרמא דעשיראה ביר (ברכות ה' : ב"ב קי"ו :) לזה אמר שיעקב אבינו לא מת משא"כ הוא ימות , וכמאמרז"ל (מ"ק כ"ז :) בכו בכה להולך א"ר יהודה להולך בלא בנים וכו' כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו (ר"ל שלא יהלך בארץ להשאר בחיים) ומפני זה אחז"ל (שם כ"ח :) כי נח נפשיה דר' יוחנן פתח עליה ר' יצחק ב"א קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים דכתיב והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים (עמוס ח') ואמר ר' יוחנן זה יומו של יאשיהו כי יאסף בדמי ימיו , ככתוב (מ"ב כ"ג , ד"ה ב' ל"ה) דוגמת השמש הבא בצהרים , וכמו כן הספיד על ר' יוחנן שקשה היום ההוא ג"כ כביאת השמש בצהרים כי אחרי שר' יוחנן מת בלא בנים שעל ידם ישאר שמו וזכרו לדור דורים הנה מתתו כאסיפת קרני השמש בצהרים. ובקבורי שתים עשרה עינות מים אשר אתי בכתובים האחרונים. ואכ"מ.

עד ערב תשבתו שבתכם. וכתב הה״מ מדברי רבינו נראה שאין תוספות מדאורייתא אלא בעינוי אבל לא בעשיית מלאכה לא ביום הכפורים ולא בשבתות, וביומא (דף פ״א) נראה שהדבר במחלוקת דתנאים, וגם בפ״ק דר״ה חולקים ר׳ ישמעאל ור״ע, וידוע דהלכה כר״ע מחבירו. והקשה הל״מ על הה״מ איך כתב בפסק כר״ע הא מקשינן ור״ע האי ועניתם מאי עביד ליה, וקשה מאי פריך הא מבעי׳ ליה לאיסור תוספות בעינוי, הלא משמע דלר״ע ליכא איסור תוספת אפילו בעינוי עכ״ל. וגם בעיני יפלא על הל״מ דמה״כ לא עיין היטב בסוגיא דאמרינן בהדיא דר״ע יליף תוספות דשבת ויום הכפורים משביעית דאמרינן דמוסיפין מחול על הקדש מגלן, והיינו כל מקום שיש בו שבות, ולפ״ז פריך שפיר ור״ע האי ועניתם מאי עביד ליה, דהא יליף כבר תוספות משביעית, וכ״כ התוס׳ בהדיא בד״ה ור״ע דיליף כולהו משביעית? גם קשה על הה״מ דכתב דזהו פלוגתא דתנאי, ואנכי הזוטרא לא מצאתי בזה פלוגתא לא בר״ה ולא ביוה״כ ביומא, אדרבא שתי הסוגיות מוכיחות דכ״ע ס״ל דתוספות בין ביה״כ ובין בשבת ויו״ט דאורייתא, דקאמרינן אל תתמה שהרי מוסיפין מחול על קדש, וכן ביומא אמרינן יכול יהא מוזהר על תוספות עינוי, ודין הוא ומה מלאכה שנוהגת בשבתות ויו״ט אינו מוזהר עליה דהיינו תוספות מלאכה דא״א לומר דמיירי בעצמו של יום דאיך קאמר אינו מוזהר עליה הא אמרינן על עצומו של יום הוא מוזהר, אע״כ מיירי בתוספות ואפ״ה קאמר דנוהגות בשבתות וי״ט, חזינן דאין חלוק כלל בין מלאכה לענוי, בתרווייהו ליתא בתוספות לא עונש ולא אזהרה אלא עשה, וכ״כ הגהת מיימוני. ובלא״ה לא ידענא מה הרעש שהרעישו נושאי כליו על הרמב״ם ז״ל ומנ״ל דהוא חולק על רבו הרי״ף, אדרבה אם נדייק היטב בלשונו, מוכח דגם הוא ס״ל תוספות מלאכה, דדייק וכתב כשם ששבות מלאכה בו ביום ובלילה כך שבות לעינוי, ומדמה עינוי למלאכה, ואתרווייהו כתב שצריך להוסיף מחול על הקדש דהיינו מבעוד יום בין בעינוי ובין במלאכה דהא דנקרא יה״כ שבתון לשבות ממלאכה, כל הפוסקים הרי״ף הרמב״ם והטור ס״ל דשבת ויו״ט ויוה״כ התוספות דאורייתא.

אברהם זוטרא אבד״ק מינזטער.

ב׳) לעתיק פה מה שהשבתי לבני הנקי המופלא והמושלם כ״ה שמואל פאללאק ני׳ בוויען. הנה דעתך בהוראת שורש „שבר״ היא כפי הנראה יש דמיון נסתר מה בינו ובין אלה השמות והפעלים אשר שתי אותיותיהם האחרונות הן ב ר כמו „אבר״ (גליעד אדער פליעגעל) והפעל הנגזר ממנו (איוב ל״ט) יאבר כן. וממנו פעל הב ר על קיבוץ החלקים (פערבינדען) ופעל „שבר״ על פירודם, ופעל „גבר״ (שטארק זיין) על חזוק איברי וחלקי הגוף או ענים אחר, כמו ויגברו המים (בראשית ז׳) ופעל דבר (רעדען) על חיבור חלקי המאמר יחד. או על הכרתת כל אישי משפחה * עדה או עם אחד שהם נחשבים כחלקי או איברי גוף אחד. כמו „ותדבר את כל זרע הממלכה לבית יהודה״ (דהי״ב כ״ב) והשם הנגזר ממנו „דבר״ (זייכע אדער פעסט) המכרית לרוב כל אנשי עיר או משפחה בבת אחת״ ** דעתך זאת בני נכונה ומוטה בעיני עפ״י הכלל שנתן הרב החכם בעל יריעות שלמה, שעיקר השורש לכל השמות

והפעלים הם רק שתי אותיות, והשלישית המחוברת אליהן היא לבדה מורה על ההוראה המיוחדת לכל אחד מהם, מלבד ההוראה העיקרית המשותפת לכלם, אשר עליה מורות שתי האותיות השרשיות, ודרך משל אמר שם בהקדמתו (ו' א') אחר בהונח שם ב ד להוראת ההתבודדות (דעם אלליינזיינס) נוסף עליו א' בראשו להוראת פעל אבד ושם אבידה, יען כי הוא מורה על ההתבודדות והפרדת דבר מה מבעליו תחת שהיה לפנים משותף ומחובר עמו וכו' ע"ש. אבל עוד צריך אני להעיר על מה שכתבתי כבר בביאורי לירמיה (ב' י"ג) עיין (בכורי העתים תר"ד) כי שרש „שבר" יורה בלה"ק ובלשון חז"ל רק על פירוד-חלקי דבר וגוף קשה המחוברים ומדובקים יחד חבור חזק ואמיץ, אבל לא על פירוד חלקי גוף רך כמו בגד ויריעה ודומיהם, כי על זה מורה שרש „קרע" (צעררייסען) ולפ"ז קשה להבין לשון ר"ע מברטנורא (פ"א דב"ק מ"ג) שכתב „ואם הזיקה פרתו של ראובן טליתו של שמעון שדרכה עליו ברשות הניזק ושברתו" תמורת „וקרעתו" כמש"כ הנ"י שם „ונתקרע" אבל בעבור שהיה הרב הרע"ב תושב איטליא, היה מדבר כלשון עמו, האומרים לשון שבירה גם על קריעת דבר רך, וכמו שיאמרו „בֿאנקא ראטטא, צערבראכענע באנק" יאמרו גם „טאסקא ראטטא צעררייסענע טאשען" וכדומה.

חיים יוסף פאללאק מופ"ק טרעביטש.

ג) במסכת כתובות י"ב ב' במנ' ברי ושמא ברי עדיף ע"ש והק' שם הפ"י אמאי איצטריך קרא לאהדורי אבידה בסימנים וכתיב עד דרוש אחיך אותו דרשהו אם הוא רמאי דבלא"ה מהדריה בטביעת עין כיון שטוען ברי ואין אדם מכחישו, והמוצא טוען שמא, ותו דהא לית לי' להמוצא חזקת ממון כמו"ש התוס' כפק דב"מ ע"ש ותרוצו דחוק מאד, דהא אף אם נימא בתר רובא דעלמא מ"מ רק אחד אבד האבידה ומ"מ הא' אחד הבא לפנינו, מהאחד מהרובא דעלמא, ואני המתקתי תירוצו ואין עת האסף פה. ונ"ל לתרץ הקושיא דראיתי בספר או"ח בקיצור תקפו כהן בדף נ"ח ריש ע"א שכתב וז"ל: ועיין בכה"ג שהביא קושיא בשם גדול, למה אמרינן ספק איסורא לחומרא ובספק ממון לקולא לנתבע, ולא אמרינן דהוא כספק איסורא דלא תגזול ומ"ש הך איסור מבאר איסורים? וכ' התומים וז"ל: אבל באמת הקושי' מעיקרא ליתא כי הלאו דל"ת היינו גזל וודאי; אבל גזל בספק אם הוא בידו אין כאן איסור גזל, דכך הלכה נאמרה המוציא מחבירו עליו הראיה, ומי שתפס יכול להחזיק בספק איסור כלל, כמו בספק ממזר וספק מעשר — עכ"ל התומים יעיי"ש. ולפי זה אני אומר דמאן דס"ל ברי ושמא ברי עדיף ס"ע דספק גזל הוי כמו שארי איסורין דהספק לחומרא וכקו' הגאון הנ"ל דהא התובע טוען ברי, והנתבע שמא לכך חייב לשלם משום ספק איסור — אמנם כל זאת בזמן שרוצה להחזיק הממון לעצמו מפאת הספק, אבל המוצא האבידה שאין רצונו להחזיק האבידה לעצמו רק להחזיר האבידה למי שאבדה ואינו מאמין לזה התובע בטביעת עין, כי אולי יבוא אחר ויביא עדים שהאבידה היא שלו — לכן, א"ל דהחזיר האבידה להתובע אף שהוא טוען ברי — והוא שמא, לכן איצטריך קרא לע"י הסימן צריך להחזיר האבידה למי שתובעה כנ"ל בס"ד.

שמעון וויענער אבד"קק לאוואסבערין והגליל.

ד') אמר חזקיה מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה, שנאמר לא יאכל חמץ לא יהיה בו היתר הנאה, ופליגי דר' אבהו וכו' (פסחים כ"א ב') ופירש"י מדקרינא לא יאכל משמע לא יהיה בו היתר המביא לידי שום אכילה. ושם הנאות לידי אכילה הן באות שלוקח בדמים דבר מאכל. ע"כ. הנה דברי רש"י ז"ל דחוקים קצת, כי לא מצינו שיהיה מושג הנפעל, הסבה לפעולה, ולולי דמסתפינא הייתי אומר אם נאמר לא תאכל חמץ (בבנין הקל) האזהרה נקשרת בהאוכל, ועליו ההקפדה שלא יאכל; אכן אם נאמר לא יאכל חמץ, האזהרה נקשרת בהחמץ הנאכל, ועליו ההקפדה שלא יאכל, וא"כ לא יאכל משום אדם שבעולם, למשל אם אמור אומר לראובן „לא תאכל את הבשר המונח על השלחן" אך ראובן אינו רשאי לאוכלו, אבל שמעון ולוי וכל שאר בני האדם רשאים לאוכלו; אכן אם אומר „הבשר הזה שמונח על השלחן, לא יאכל" הנה לא יאכל משום אדם שבעולם. וא"כ נשאל למה לא יאכל חמצו של ישראל משום אדם שלא יוכל למכרו לנכרי או לתתו לגר (הנאות המוזכרות בתורה) אלא ודאי שהחמירה התורה על הישראל שלא לבד שהוא עצמו לא יאכל החמץ אלא גם לא ימכרנו לאחר שאינו מוזהר על אכילתו יען שהחמץ אסור בהנאה. וזהו כונת אמרם לא יהיה לך בו היתר הנאה, הכונה על שהאזהרה נקשרת בחמץ.

וכדוגמא הזה מצאתי ברש"י (שמות י"ב ט"ז) והוא מהמכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם אפילו ע"י אחרים; ובמזרחי הובאה המכילתא בשלמותה „כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה בהם ולא יעשה חבירך ולא גוי במלאכתך" והמזרחי חשבו לדרש גמור ומדאורייתא ומזה קאמר כנגד הרמב"ן שחשבו אך לאסמכתא, הרי משום דנכתבה האזהרה בבנין נפעל ונקשרה במלאכה, ועצם ההקפדה היא שהמלאכה אם בשביל ישראל היא, לא תעשה מאיש יהיה מי שיהיה, ואף מנכרי, ואף שבילקוט הגירסא במכילתא אבל גוי יעשה מלאכתך, מ"מ מדנושא ונותן שם או אינו אלא לא יעשה הגוי מלאכתך ת"ל ששת ימים, הרי שאך על שמצינו שאמר הקרא ששת ימים וגו' לכן אמרינן שיעשה הגוי מלאכתך, אבל בלעדו היינו אומרים שגוי לא יעשה מלאכה בשביל ישראל ומכין לו, הלא אך מאשר נאמר האזהרה בבנין נפעל. ועוד הלא אם עשה ישראל מלאכה בשביל ישראל חבירו, מוזהר חבירו עליו בשביל שנאמרה האזהרה בנפעל.

ועל הסגנון הזה בארתי כונת הגמ' (נזיר מ"ד א') שמה קשה הגמ' לפשוט שהמטמא את הנזיר אינו חייב, והנזיר עצמו שמיטמא הוא שחייב; וכן המשקה לנזיר יין אינו חייב כ"א אם הנזיר עצמו שותה, הנזיר חייב; אכן בענין הגלוח פשוט לדעתם שהמגלח את הנזיר חייב כנזיר עצמו המתגלח, וזה

לדעתי עפ"י עומק פשוטו של מקרא. כי באזהרה ושתית יין, בהזהירו עליהם, ישים פניו אך אל הנזיר כנאמר „חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה" (הנזיר הנזכר לפני זה) וא"כ גם המשקה את הנזיר יין אינו חייב, כאמר „כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבוא" (הנזיר), א"כ אחר המטמא לנזיר אינו חייב; אכן בגלוח, לא ישים פניו אל הנזיר כי אם אל התער, באמרו כל ימי נדר נזרו, תער לא יעבור על ראשו" ואחרי שהתער אינו בר אזהרה, על כרחך הוא כאילו אמר התער לא יובא על ראש הנזיר או כאילו אמר להדיא התער לא יעבור על ראש הנזיר לא על ידי עצמו ולא ע"י אחר. וזוהו כונת אמרם שם „אמר קרא תער לא יעבור על ראשו קרי ביה לא יעבור הוא (כלומר ע"י הנזיר עצמו) ולא יעבור ליה (כמו על ידי) אחר" וכן הגרסא בילקוט. ובכונה נקט יעבור בבנין הקל כלשון הקרא, כי מזה עיקר הוכחתו, כי בקל הפעל יעבור מוסב על התער נושא המאמר, ועי"ז על כרחך הכונה התער לא יובא על ראש הנזיר בין ע"י עצמו בין על ידי אחר. — ולפי"ז לא על נכון הגיה הגאון רי"ב על ולא יעבור לי' אחר וז"ל צ"ל ולא יעביר לי' אחר, ומה שרמז על דברי רש"י, לדעתי אין כונת רש"י ז"ל שכתיב להדיא בנזי' לא יעביר, אלא שכך היא כונת הגמרא. גם מוזר לי על הגאון הנ"ל למה לא הגיה ג"כ על „לא יעבור הוא" שראוי להיות „לא יעביר הוא" ואין להשיב למה נצטרך שם שגמרא לומר שלהכי המטמא אינו כמיטמא משום דכתיב וטמא ראש נזרו, הלא יכול להשיב בפשיטות שלהכי אין המטמא כמיטמא יען שהאזהרה בטומאה הוסבה אך אל הנזיר? זה אינו כי אף אם אך הוסבה האזהרה אלא אל הנזיר היה לנו לרבות מכח קל וחומר גם את המטמא, וכמו שמצינו הרבה בש"ס שמרבה דברים שאינם כתובים להדיא מצד השכל, ולכן השיב שלהדיא מיעט הקרא את המטמא.

דוד הלוי רב דק"ק אמשעלבערג והגליל.

ה') הגאון בעל יד דוד הק' בשבת ע"ה ב' אהא דאמר רב שם היא מילתא דאמרו כו' נוגע במאי ניחא לי' דהלא רב ס"ל דשא"מ אסור, ומשאל"ל ג"כ אסור ס"ל לרב. ומאי מקשה נוגע במאי ניחא לי' הא גם אם לא ניחא לי' עכ"ז חייב לשיטתו? ונ"ל לתרץ, דלכאורה קשה לפי המבואר במג"א בס"י ש"ך, דדין נוגע לא שייך רק בדבר שדרכו לנגוע כו' וא"כ איך אמר רב דבוקע חייב משום נוגע הא אין דרך לנגוע הבהמה ובדבר שאין דרכו לנגוע לא שייך דין נוגע? רק ז"א דהא ניחא לי' דליתזי בית השחיטה כי היכי דליזבנו ניכי' ומגילא דרכו לנגוע, וכל זה להמסקנא—ומשא"כ בס"ד מקשיה הקו' שפיר, וא"כ זהו הפשט והכוונה בדברי רב, והכי קאמר ניחי' דס"ל דשא"מ, ומשאל"ל אסור, מ"מ יקשו עליו נוגע במאי ניחא לי'—כלומר מה בצע יש לו לנגוע הבהמה, מה תועלת יש לו בו, ומגילא אין דרכו לנגוע—ולא שייך נוגע? ומתרץ ניחא לי' דליתזי בית השחיטה—כי היכי דלזבנו

מיני' ומגילה הוי דבר שדרכו לגנוז ושייך בו גניזה — ומיושבת קושית הנ"ל.

יצחק וויענער חופ"ק לוריגין והגליל יצ"ו.

ו') יען קבלתים עלי דברי כבוד ידידי הרב הגאון מוה' חיים יעקב פאללאק נ"י אתמול עמו באהבים, בענין מה שהביא (הגשר שנה רביעית גליון ו') דברי הילקוט (משלי כ"ב ב') „התורה משולשת תנ"ך; ואותיות משולשות אב"ג וכו'" ומפרש הפונה שכ"ב אותיות אלפ"א בית"א עם ה' אותיות מנצפ"ך הכפולות הן יחד כ"ז ונחלקות לשלש ומחלקות של ט' ט'. ונגדו שיש לפקפק על פירושו ממה שאמרו (שבת ק"ד א' ומגילה ב' ב') מנצפ"ך צופים אמרו, עוד יקשה על זה כי אין לפי פירושו ערך ודמיון לאותיות המשולשות עם יתר המשולשים הנחשבים שם בילקוט, ובקשת נוסחא אחרת בשבת פ"ח ע"א (ההוא גלילא לא שם לאותיות שם בשלשה!) לכן נלפענ"ד שיש לפרש גם אותיות משולשות על הדרך שמפורשים שאר המשולשים. כבר פי' הרב מהרש"א ז"ל שם בח"א בטוב טעם ודעת כל הני תליתאי שמזכיר ההוא גלילאה ואמר שנתכוין לחשוב כל הני בנתינת תורה להורות לנו שהם על כונה אחת, דהיינו שהראשון יש לו שום מעלה והשני מוסיף במעלה על הראשון, והשלישי עולה במעלה על גביהן וכו' ע"ש והפוך בדבריו הנעימים. ומעתה כמו כן נ"ל לפרש באותיות המשולשות שבכל אותיות אלפ"א בית"א תמיד האות השלישי מן השנים העומדים לפניו הכי נכבד במעלה מפני שכלול בו מספר השלש על אחת פעמים או מספר שתי האותיות העומדות לפניו ועולות למספר שלש עד האות התי"ו, אשר אחרי כי נתפרדה עמו בבואו בסוף כל הא"ב הקבילה משלש שלש אותיות, תתחבר גם היא על דרך אחרת עם אחות מרעיו אותיות שתים למנה אחת. ובזה יעלה מעלה על האותיות כלנה. ונפרש פרטי הדברים האות הא' לה מעלת האחד באחדים, והאות הב' כפלים במספר כי נכלל בה הא' ב' פעמים. אולם האות הג' מן השנים הכי נכבד כי נכללו בו מספר השנים העולה שלש גם יחד. האות הד' נכלל בה הא' והג'. באות ה' הב' והג'. האות ו' עד השלשה בא בנכללו בו הא' הב' והג'. האות ז' נכללו בה הא' והו', באות ח' נכללו הז' והא'. הט' נכללו בה הג' והו'. וכן במספר העשרה, היו"ד לה המעלה הראשונה במספר הזה, והכ' גם לה כמו להב' במספר האחדים כפלים ליו"ד, הל' תכלול היו"ד והכ', המ"ם תכלל הלמ"ד והיו"ד. הנו"ן תכיל הכ' והל'. הסמ"ך תכלול היו"ד הכ"ף והלמ"ד. העי"ן תכלול הכ' והיו"ד. הפ' נכללו בה הס' והכ'. הצד"י שני המספרים הכוללים במספר העשרה אשר לפניה הסמ"ך והלמ"ד. ובכה תעלינה האותיות מעלה מעלה במספר המאה. הקו"ף לה מעלה הראשונה במספר הזה. הרי"ש לה מנה אחת אפים. השי"ן לה שם בשלשה כי מן המספרים השנים הכלולים בה הכי נכבדה. ואחרי האותיות המשולשות כסדרן, אותיות (כראוי לכונתן לדעת החכם ב"ז באומה"ש) לבית אבותן במספר האחדים, העשירית והמאות, תבא התי"ו לבדה ותתגב בית כתיבות הא"ב ותקרא ותאמר לאחיותיה: ראו! ראו! אנכי אנכי תי"ו אמת אם לך תקרבו אלי אחיותי הרחוקות: אל"ף ומ"ם נהיה יחד כלנו זרע אמת, חותמו של הקב"ה. ואם בהיותכן נפרדות זאת באותיות נראה וזהו באמצע

ומאות מרחוק תעמדו הנה בהתחברכן אלי לא תהיה האמת נעדרת ולא תכשל ברוב האותיות כי אשפיע מטובי עליכן ומכלכו יחד הראש והאמצע והסוף , תכלית כל דבר , תמונת אמת ויהיה בכל שער האותיות שלום ואמת קיים לעד כי אמת מלבן לבני וקושטא קאי (שבת ק"ד ע"א) וד' ינחנו בדרך האמת .

מיכאל אליעזר הכהן רב דק"ק פיסלינג והגליל.

ז) בנב"י מה"ת חי"ד סי' נ"ד הביא הרב הגאון מהר"ש ז"ל בשם אביו רשכבה"ג הרב הגאון ז"ל תירץ על קושי' בעל מ"ל על חכמי אשכנז הובאה במ"ל פ"א מה' ממאו"מ ה"ל י"ד דהא דקיי"ל בן פקועה שהוציא אבר אחד דהחלב אסור הוא דוקא בדליכא ששים בכל הגוף כנגד האבר היוצא הא אם היה ששים בבהמה בבשר וגידין ועצמות כנגד האבר האסור כל החלב מותר מטעם תערובות שנתבטל בס' והקשה המ"ל על דבריהם דאי שייך בזה ביטול הרי יצא חלב זה מחשש איסור תורה דהא פשיטא דאיכא רובא דהתירא וא"כ אין כאן כ"א איסור דרבנן דהא במב"מ רק מדרבנן בעינן ששים וכאן דהוא בעיא דלא אפשיטא בחולין דף ס"ט ע"א הוה לן למיזל לקולא כדין כל ספיקא דרבנן כדין נספק בי"ד ע"כ אולק הרב בעל מ"ל על חכמי אשכנז וסובר כרבינו משולם שכל דבר שתחלת ביאתו לעולם הוא מעורב לא שייך בי' ביטול . אבל הרב הגאון בעל נב"י ז"ל עשה חילוק בין תערובות ברוב ובין תערובות ביטול בס' דדוקא ביטול ברוב לא שייך על הדבר שהוא לעולם בתערובות כיון דביטול אמרינן דהוא מכח אחרי רבים להטות ובעינן שיהא דומיא דסנהדרין שהם וודאי אינם מעורבים מתחלתם , אך בדבר הביטול בששים לאו מתורת רובא אתינן שהרי ומבשא"מ לא מהני רובא משום טכ"ע ואפ"ה בס' בטול והיינו שהביטול אינו עוד בתורת רוב רק שאין בו טעם איסור כלל וא"כ יפה כתבו הז"ל דאף שיש כאן רוב מ"מ כיון שהוא דבר מתחלת בריתו מעורב הרי אין זה דומיא דסנהדרין ולא מהני רוב , אבן אלו ידענו שיש כאן ס' אז בוודאי בטל ולא בתורת רוב רק שאין בזה עוד טעם האיסור . ובסוף כתב ובזה גלותי הרפת המ"ל מעל ח"א עכ"ל. ואני בעניי לא אבין תירוצו , דהא לר"י דסובר מין במינו לא בטל והטעם משום דכתיב ולקח מדם הפר ודם השעיר אע"פ דדם הפר מרובה מדם השעיר קרוא דם השעיר אלמא דמב"מ לא בטל כדאיתא בהקומץ רבה דף כ"ב , ע"א ולכאורה קשה מכ"ל לר"י דמב"מ אינו בטל לעולם , דלמא דווקא ברובא לא בטל אבל בס' בטל א"ו צריכים לומר כדעת הראשונים הר"ן והרשב"א דהפרש בין מב"מ לשא"מ בזה : דבשא"מ ברוב לא בטל כיון דאית בו טעם וצריך ס' להתבטל הטעם , אבל אם יש בו ס' מותר משום דטעם של איסור נתהפך לטעם אחר; אבל במב"מ כל עוד דליכא רובא אסור , כיון דהאיסור הוא בעין, אבל בדאיכא רובא כיון דלא נרגש טעם האיסור אמרינן דבטל ברוב. וכל זה הוא לרבנן , אבל לר"י דמביא ראי' מן המקרא דלא שייך במין במינו ביטול ברוב וע"כ הטעם הוא משום שלא נתהפך לטעם אחר וא"כ אמרינן נמי דלא בטל נמי בס' ולא באלף ולא ברבוי משום דבכל אלה לא נתהפך הטעם לטעם אחר וכ"ז הוא ברוב וא"כ אם מין במינו לא בטל ברוב לא יכול להיות בטל בס'

מה לי אם הטעם משום ולקה מדם הפר או משום שברת רבינו ומשולם סוף סוף לא נתהפך הטעם לטעם אחר ולל״ע. ונא יואילו דורשי אמת להגדיק את אדוננו ורבנו המאיר עינינו בספריו היקרים נב״י ולל״ח.

אברהם בער קודערס רב דק״ק לוסע.

ח׳) זה לא כביר קבלתי תשובה מידידי ש״ב הרב הגאון מהרמ״ל גליק נ״י על איזה חידושי תורה שכתבתי לו ובערס סגר מכתבו כתב אלי קושיא אחת וז״ל: וגם אני אעורר אותך על דברי רש״י (ע״ז ס״ז) דקאמר שם ור״מ לאפוקי ברותה מעיקרא, ופירש״י מוכח שאין מחיים הואיל ואפגמה מקודם שבא לידי נבלה לא חל שם נבלה עלה, אבל היכי דאיתסר מעיקרא שוב לא פקע שום איסור מיניה ע״ש, ול״ע מאד לדעתי, הא גם מחיים היה עלה שם איסור אבר מן החי, והוי כמי איתסר מעיקרא, ורש״י לשיטתו דס״ל דמחזיקינן מאיסור לאיסור אמה״ח לאיסור אינו זבוח ע״ש בחולין דף ע׳ ותוס׳ חולק עיין רשב״א שם. עכ״פ דברי רש״י צריכין נגר ובר נגר עכ״ל.

וזאת תשובתי, מה שהשיב כבוד מרן ידידי על דברי אין עת היום להתמהמה וכו׳ אומנם מה שהקשה מר ידידי על פירש״י בע״ז דף ס״ז שפירש מוכח שאין מחיים הואיל ואפגמה מקודם שבא לידי נבילה לא חל שם נבלה עלה וכו׳ הא גם מחיים היה עלה שם איסור אמה״ח לשיטת רש״י דס״ל דמחזקינן מאיסור לאיסור, יסלח נא לי אדוני במחכ״ת כי לענ״ד אם לא נגר וגם לא בר נגר אנכי, אפרקינה. הכוזרי כתב אף כי הגדרים והסייגים הם עיקרי ושרשי דתנו בכל זאת לא יחשוב אדם בלבו שהגדרים מצות המלך הם, כי זה היה עון חוה שאמרה מפרי עץ אמר אלהים לא תגעו בו ויש חלוק גדול בין מה שצוה הש״י ובין מצות דרבנן. וזהו כוונת הכתוב פ׳ ואתחנן, לא תוסיפו על הדבר לשמור את מצות י״י כלומר אפי׳ לשמור ולהוסיף על מצות י״י אבל לגדור גדרים מעצמך זה לא אסרה התורה, אך לא תאמר שהיא מצות י״י. ואתמה על מע״כ אשר עיניו כיונים על אפיקי ים התלמוד איך הוסיף על פירש״י שהביא במכתבו וז״ל אבל היכי דאתסר מעיקרא שוב לא פקע שום איסור מינה עכ״ל, והאי תיבה „שום" לא מגלאהי בפירש״י אלא מו לא פקע איסור מניה, והפרש הנודע הוא, דבשלמא גבי איסור נבלה כיון דחל בה איסור נבלה לר״מ מו אין הפגם חזק כ״כ להפקיע האיסור, משא״כ גבי איסור אמה״ח דבה אין הפגם מפקיע האיסור ומאמה״ח אלא המיתה כיון שמתה פקע האיסור מה ירצה לומר שגם המיתה אינה מפקיע האיסור אמ״ה לשיטת רש״י שמחזיקן מאיסור לאיסור ואכתי בחזקת איסור אבר מן החי עומדת זה לא היה ולא יהיה בשלמא גבי ספק בשחיטה שפיר מחזקינן מאיסור לאיסור משום שלא יצא עדיין מחזקה ראשונה מפני ספק שנולד בשחיטה משא״כ כאן שיצאה מחזקה איסור אמ״ה ע״י מיתתה ולכלל נבלה לא באה עבור הפגם שברותה מע קדא וזה נראה לענ״ד ברור.

מרדכי צבי פרידלענדער רב דק״ק יענערנהאף.

ט) במדרש על פסוק „ויברך אלהים את יום השביעי וגו' (בראשית ב') וז"ל „ר"י אמר ברכו במן, קדשו במקושש, וברכו בעטיפה, ר"ה אמר צריך להחליף" וכו' (ב"ר פי"א), הנה אף שנראה הפירוש במדרש שרומז על חילוף הבגדים שחייב אדם ללבוש בשבת בגדים נאים ומשונים משל חול, מ"מ דברי תורה המה כפטיש יפוצץ סלע, ורשות נתונה לדורשה בכמה פנים, לכן נ"ל לכוין עוד איזה כונה אחרת בהשבת מלת בעטיפה, והוא עפ"י תנא דבי אליהו מובא בילקוט פ' שלח (רמז תש"ן) בטעם למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית, וז"ל שם „וימצאו איש מקושש עצים, אמר הקב"ה למשה חלל זה את השבת? אמר לפניו רבש"ע בכל יום ויום תפילין בראשו ותפלין בזרועו והוא רואה אותן וחוזר בו עכשיו שאין כו', אמר לו הקב"ה לך וברור להם הדבר שינהגו בו בשבת וביו"ט וזהו ציצית שנאמר ועשו להם ציצית" ע"כ. הרי חזינן דבשביל עובדא דמקושש זכו ישראל ללבוש ציצית אף בשבת ויו"ט, ואפשר שלזה רמז ר"י ג"כ כאן, קדשו במקושש וברכו בעטיפה, ר"ל במצות ציצית, וכן מצינו בכמה מקומות שנקראת מצות ציצית עטיפה בסתם, ואולי עפ"י דברי הילקוט אלו תתיישב ההלכה מה שיקשה לכאורה למה אנו חייבין בציצית בשבתות וימים טובים, הלא מצות ציצית נקראת ג"כ אות, אף דלא כתוב בהו אות בהדיא, מ"מ מקרא מלא דבר הכתוב „וראיתם אותו וזכרתם וגו', למען תזכרו" וגו', ומה"ט אנו פטורין מתפלין להניחם בשבת, משום דכתיב „והיה לאות על ידך" יצאו שבתות וי"ט שהם עצמן אות (מנחות ל"ו ע"ב) וכן הוא בטור וש"ע א"ח (סימן ל"א), אכן עפ"י תנא דבי אליהו הנ"ל שפיר חזינן שנתקבל למשה על פה מפי הקב"ה על חיוב ציצית בשבת וכוון. —

י) במדרש פרשת עקב בטעם למה הזכיר משה רבינו ע"ה זכות שלשת אבות במעשה העגל, וז"ל אמר לפניו משה חשוב אותם כסדום מה אמרת לאברהם כו' וויתרת לו עד עשרה שנאמר לא אשחית בעבור העשרה, ואני מעמיד לך מאלו שמנים צדיקים, אמר לו העמד, אמר לפניו רבש"ע הרי ע' זקנים אהרן נדב ואביהו וכו' הרי שבעים ושבעה, א"ל הקב"ה הא משה היכן עוד שלשה צדיקים וכו' אמר לפניו עשה בזכות שלשת אבות וכו' עד כיון שעמד שלמה התחיל אומר, ושבח אני את המתים" וגו' (קהלת ד') ע"כ, (דברים רבה פ"ג) ובמ"ר פ' תשא יש נוסחא אחרת, אכן בילקוט שם כתוב כאשר הוא לפנינו בפ' עקב, וכפי הנראה נחסרה שם במדרש איזה שורה אחת קטנה, והנה המאמר הזה מוקשה הוא למאד, ועיין בידי משה שתמה, ראשונה, הרי חזינן דבהצלת סדום היה די בעשרה צדיקים לבד כמו שאמר „וויתרת לו עד עשרה" א"כ למה בקש משה רבינו ע"ה על שמונים, ועוד מאי ושבח אני את המתים וגו', הלא הע"ז צדיקים כמי הועילו בזכותם לכפר על עון העגל, אמנם לדעתי נראה כי באמת מה שבקש אברהם אבינו מלפני הקב"ה על הצלת סדום, היה באופן שבאם ימצאון שם עשרה צדיקים ימלטו רק כרך אחד, ואם עשרים ימלטו שני כרכים, ואם ימצאו יותר יצילו כפי השיעור, ור"ל עשרה צדיקים לכל כרך וכרך, כמו שפי' רש"י ז"ל בחומש שם בפרשת וירא, ועיין ברמב"ן עה"ת שם שתמה אנה ומלא רש"י דבר זה. והמפרשים ביארו שרש"י ז"ל הוציא זאת משינוי לשון הכתוב ולדעתי גם המדרש זה מסייע לפרושו, כי אף מאי דקי"ל דשבט אחד אקרי קהל מ"מ

נדון ככלך בפני עצמו, והנה זאת ידוע כי שבט לוי לא חטאו במעשה העגל כלל וא"כ לא היו צריכין לכפרה רק י"א שבטים, ומעתה לא וחשוב ע"ז צדיקים כמו שמנה המדרש, נמצא עולה מספר שבעה לכל שבט ושבט, ולזה שאל הקב"ה הא משה היכן עוד שלשה ר"ל להיות עשרה צדיקים לכל שבט, וע"ז השיב משה זכור לאברהם וליצחק וליעקב, נמצא דזכות ג' האבות גרמה להצטרף לכל שבט ושבט להשלים מנין עשרה צדיקים, ולכך מקיים המדרש כיון שראה זאת שלמה התחיל אומר ושבח אני את המתים וגו' כי אחר הע"ז צדיקים הקיים לא הועילו בזכותן רק להציל כל אחד שבטו, והבן, כי הוא פירוש נחמד במדרש.

יא) קורא נעים אציגה לפניך שלשה דברים ומתמיהים מה שראיתי בספר כלי יקר על התורה, ועל איש גדול ומפורסם כמוהו ראוי להתפלא, כי באמת הוא היה אחד מגדולי הדור וגאוני ארץ שהיו בימיו, ושמשו בכתר הרבנות בק"ק פראג עוד בזמן הגאון של"ה נ"ע, ועיין בסה"ד ובשם הגדולים, שם תמצא מעשה נחמד, וא"כ דעתו פליאה ממני בג' ענינים אלה, ראשונה בפ' מטות בד"ה לא יחל דברו, וז"ל שם בסופו "ומה שהבעל והאב בלשון הפרה והחכם בלשון התרה, לפי שהאשה יותר רשות בעלה עליה וכו' ע"כ השם בלשון המורה על ביטול הנדר מעיקרו כאילו לא היה שם נדר כלל, אבל לשון התרה מורה על דבר שהי' נאסר בו ומתחלה זמן מה ואח"כ הותר כו'" ע"כ, וזה היפך הלכה דבעל או האב מפירין מכאן ולהבא והחכם עוקר הנדר מעיקרו, ועיין בר"ן (נדרים ע"ז ע"ב) ד"ה אר"י שכתב "ולפ"ז משמע לי דמופר שייך מכאן ולהלך ולישנא דמותר בדבר שהיה מותר מעיקרו" ע"ש, ולכך מספקא לה להש"ס (שם ס"ח ע"א) בעל אי מיגז גייז או מקלש קליש, הא אנן קי"ל דנדר שהותר מקצתו הותר כולו, אבל באמת ז"א רק בהתרת חכם כיון דעוקר הנדר מעיקרו, א"כ דמי כאילו ליתא להאי נדר כלל ולכך הותר כולו משא"כ בהפרת הבעל והאב, יעוין בר"ן (שם כ"ז ע"א) בד"ה נראה, ואולי נוכל להטעים איזה כונה אחרת בדברי הרב הנ"ל, מ"מ לשונו מורה כמו שכתבתי כאשר יראה המעיין.

יב) שנית בפ' ראה בד"ה את הברכה, כתב שם בפרושו דלכך אצל הברכה כתיב "אם תשמעו" ר"ל דדי בשמיעה לבד והיינו מחשבה ורצון בעלמא לפי שאף מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, אכן אצל הקללה כתיב "וסרתם מן הדרך" דהיינו במעשה ובפועל ממש, לפי שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, והיא תמיה, דהא בהדי' כתיב בקרא "ללכת אחרי אלהים אחרים" ובע"ז הקב"ה מצרפה מחשבה נמי למעשה, דכתיב "למען תפוש בני ישראל בלבם" (יחזקאל י"ד) יעיין (קדושין ל"ט. חולין קמ"ב ע"א)

יג) והשלישית שם בד"ה "לא תעשון" וגו', ובתוכו הביא דעת המפרשים בשינוי לשון המקראות שכתבו שמה בפרשה, כי מתחלה מדבר על משכן שילה לכך אמר "כי אם אל המקום וגו' לשום את שמו שם, ר"ל שיונח כל דהו בעלמא, ואח"כ מרמז הכתוב על בית עולמים ולפיכך הזכיר "והיה המקום וגו' לשכן שמו שם", לשכן משמע קבע לדורות, וע"ז תמה הוא ואומר "ומ"ש שלשון שימה משמע כל דהו אין דעתי נוחה בפירוש זה שהרי נאמר "ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (דברים ל"א) וכי נוח ד' לשום התורה בפיהם שימה כל דהו, ועיין בפרש"י על פסוק "אשר תשים לפניהם" בפרשת משפטים,

משמע שאיפכא מסתברא שלשון שימה מורה על דבר קבוע שלא יסור לעולם עכ"ד, והנה נעלמה ממנו במח"כ סוגיא מפורשת בש"ס, אר"י נתן משהו שמן ע"ג כזית מנחה פסולה שנאמר לא ישים עליה שמן שימה כל דהו עליה כו' (מנחות נ"ט ע"ב), וע"ז השיב לי אחי הרב הגדול החריף ובקי מוה' מאיר מיימן נ"י, כי יש לתת הבדל בין היכי שמדבר בענין הכמות והשיעור אז יכול להיות שימה כל דהו משמע, אמנם היכי שמדבר בענין הקיום והזמן אז שימה משמע ודאי שפיר לדורות, וראי' מדכתיב „ושמת שמו אברהם וגו'" (נחמי' ט"ז), ואנן קי"ל דכל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה (ברכות י"ג ע"א) והוא ראיה מוכחת עד למאד, אכן באמת יש לי לנגוה ראי' מן המקרא הכתוב בתורה, וישם את הבדים בארון (שמות מ'), והבדים היו צריכין להיות בתמידות בארון, כמו שנאמר „בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו" (שם כ"ה), ועוד יותר במלכים ובירושלים אשר בחרתי וגו' **אשים את שמי לעולם** (מ"ב כ"א), הרי להיפך ממשמעות המפרשים שהביא הרב הנ"ל, וגם לענין הכמות והשיעור מצינו ג"כ „ושמתי את זרעך כעפר הארץ" (בראשית כ"ח), והנה אנכי לא יצאתי בדברי אלה לברר הוראת פועל שימה, כי כפי הנראה תרי ותרי משמע, והרבה פעלים יש אשר מורים על כמה ענינים בכמה פנים, עכ"פ נראה מדלא העיר הרב על הלכה המוכרת ש"מ שנסתלקה ממנו מכל וכל, ובלי ספק המפרשים סמכו דעתם על סוגיא זאת, והוא פלאי.

יעקב מימון.

י"ד) יום אתמול כי עבר הגיעני מכתב עתי העיקר המכונה הנשר (שנה חמישית גליון 5) וראיתי בו שאלה ותשובה מאת הרב ביעגערנדארף, ובמעט כי חזיתי תוכן הדברים אמרתי הלא הדברים האלה גלוים וידועים המה לכל יודעי דת ודין. הן הקושיא מאת הרב דק"ק קאטעשאף על דברי הדג"מ (יו"ד סי' י"ז) דמקשה „אמאי שוחט בשבת שחיטתו כשרה, ניפוק כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד וכו' ותירץ דבהאי גוונא דזמן גורם לא אמרינן כ"מ, ולפ"ז מאי מקשה תוס' (תמורה ל' ב') ד"ה רבא משוחט פסח על חמץ, הלא בחמץ בודאי הזמן גורם, וצ"ע?" הלא הגאון המחבר בעצמו העיר בקושיא זאת בספרו נוב"י חיו"ד סי' ע' וחאה"ע סי' קכ"ט אות ב'. גם הישוב אשר השיב הרב דק"ק יעגערנדארף, אם כי קיצר בכוונתו וגם לשונו מגומגם, שכ' וז"ל „משא"כ השוחט בפסח קודם חצות דפסול" *) דמה ענין קודם חצות פה הלא אנו דנים על שחיטת פסח על חמץ והמה שני ענינים נפרדים ע' פסחים ס' א' ובתוס' שם ד"ה מן, אבל אם דמיוני איננו כוזב כוונתו למה שייסב

*) ראה הערתי אשר העירותי בצדק (הנשר שנה חמישית Nr. 9) וחכמים הזהרו בדבריכם היוצאים מפיכם ומפי עטכם, הלא אז הקורא המבין יבין, אתם תרבו, והכהן צדק ינוח במנוחה שלמה מכל השגות אויביו ואוהביו גם יחד.

המאסף.

נוב"י בעצמו בשני התקיעות האמורים. ולא אשר יישב הרב על קושית הרג"מ, מבואר להדיא בשעה"מ ה' גירושין פ"ג ובנוב"י חיו"ד סי' הנ"ל הביא ג"כ דבריו ופקפק עליהם, והגאון האמתי בספר יד שאול סי' ר"ל הסביר היטב לחלק בין שותף בשבת לשותף על הממון ע"ש.

ודבר פלא רשום מאז בזכרוני בשו"ת מי באר הוצאה קושיא זו (על שעה"מ) הגאון בעמ"ק ספר אהל דוד (ואין הספר ההוא כעת בידי לציין הגליון) והניחה בל"ע ומגיד אחר הביאו קושיא זו הביא קושיא על בעל נוב"י מהד"ת שפלפל בפסק הלכה בהא דאי עביד לא מהני והלא השו"ע חו"מ הכריע בסי' ל"ד דהרמב"ם פסק כרבא עכ"ד, והוא הפלא ופלא דבאותה תשובה שפלפל הגאון הנוב"י בפסק הלכה הביא ג"כ קושיא הנזכרת ויישבה, והגאון אהל דוד בעידנא דעסיק ראה תחלת התשובה ולא סופה — ועוד יותר פלא כי השעה"מ בעצמו הביא קושיא זו מדברי התוס'.

משה ליב כהן דיין דק"ק ניקאלסבורג.

חלקי יי אמרה נפשי

א) תוס' ישנים (יומא כ' א') ר' יוחנן בן תורתא, בפסיקתא מפרש שנתגייר ע"י פרה, אך שם כתוב ר' יהודה בן תורתא עכ"ל. עיין ריטב"א האן כתב ר' יוחנן בן תורתא אמרו בירושלמי שנקרא כן מפני שמכר פרתו לגוי ולא רצתה לחרוש בשבת עד שהלך ולחש לה באזנה עכ"ל הריטב"א. ובאמת בירושלמי שלפנינו לא נמצא. ונראה דמשיגרא דלישנא נקט אמרו בירושלמי, וצ"ל אמרו בפסיקתא וכמ"ש התוס' ישנים. אכן מ"ש שבפסיקתא הגירסא רבי יהודה בן תורתא לא אבין, כי בפסיקתא רבתי (פ' פרה) הגי' ר' יוחנן, ובאמת בכל שני התלמודים ובמדרשים לא מצינו רק רבי יוחנן בן תורתא. ורב הונא ב"ת, ר' אליעזר ב"ת, ורב חנינא ב"ת, ואולם לא רב יהודה. כמו רבי יוחנן בר תורתא שבכאן, ועוד אמר ליה ר' יוחנן בן תורתא: עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין אין משיח בא (ירושלמי תענית פ"ד, בבלי סנהדרין פ' חלק ואיכה רבתי פ' בלע יי') אמרו רבנן ר' יוחנן ב"ת פעם אחת בא לפני ר"ע א"ל עמוד וקרא בתורה וכו' (שמות רבה פ"מ) אמר רב הונא בר תורתא (חולין קכ"ז א'), ורבי אליעזר בן תורתא כתוב בספר יוחסין, אולי הוא אחיו של רב חנינא ב"ת (ע"ש ובסה"ד) מנין לנכסים ר' חנינא בן תורתייא בשם ר' חזקיה (ירושלמי פאה סוף פ"ג) ר' חנינא תורתייא בשם רב ינאי (ירושלמי תרומות סוף פ"ז) רבי חנינא תורתא בשם רבי הושעיא (שם ספ"י וכן בירושלמי (ברכות ספ"ג) תני גרף ש"ר כו' ר"ש בן אליעזר אמר אפילו טרקלין עשר על עשר לא יקרא עד שיכסנו או עד שיניחנו תחת המטה ריב"א בשם ר"ח בר ווא הורי ר' חנינא תרתי' כהדא דרבב"א, וכ' הגאון בעל קרבן עדה והמפרש לירושלמי הורה ר"ח תרתיה כהדא היינו שיכסנו וגם יניחנו תחת המטה, ובמהכב"ת טעו בתרתי חדא דמלת תרתיה אין פירושו שתים

רק הוא שם מקום, והוא תורתא, כדאיתא (ע"ז כ"ו א') רב מנשה הוה אזיל לבי תורתא. או אולי הוא שם משפחה דלעיל והיינו רב חנינא מעיר (או ממשפחת) תורתא, הורה כהדא דרשב"א. ועוד טעה המפרש במחכ"ת בעיקר הדין, דהרי או שיניחנו קאמר. והטעם דבל הבית חשיב כארבע אמות. וכן מפורש בבבלי (ברכות כ"ה ב') ת"ר גש"ר וכו' רשב"א אומר אפילו בית מאה אמה וכו' או שיניחם תחת המטה ע"ש, הבל לא מצריך רשב"א שיניחם (כיסוי והנחה תחת המטה) כלל, ובודאי כמו שכתבתי שהורה ר"ח תרתיה הוא ט"ס וצ"ל תורתא.

והנה בספר מעשיות מובא כל המעשה שנפסקתא בשינוי קצת, ובסוף מבייש הלך ונתגייר ונקרא שמו בישראל רבי חנינא בן תורתא (ע' סדה"ד אות ח') אבל השם של ר' יהודה בן תורתא שמביא התוס' ישנים לא מצאתי. והנכון לומר שהיה כתוב ר"י בן תורתא, והמעתיקים סברו שהוא ר"ת רבי יהודה, ונוסחא זו היתה לפני התוס' ישנים, ובאמת הר"ת ר' יוחנן.

ובהיותי בזה אמרתי להעתיק מה שהערותי בספרי אוצר הקיים, שהא"ז הב"ח וש"ב הש"ך (יו"ד סי' שד"ס) והא"ר והאחרונים (או"ח סי' ד') הביאו דבל הבית חשוב כארבע אמות בשם המרדכי עצמו, שבמחכ"ת ליתא שם כלל, אך מרן הב"י ביו"ד שם כתב כן לפרש דברי המרדכי ע"ש.

וגם על מרן תמהתי למה הוצרך להוכיח זאת מהמרדכי, הלא בירושלמי ובבלי (ברכות שם) וגם (עירובין מ"ב א') מפורש דס"ל לרשב"א דבל הבית חשיב כארבע אמות וכן פסק הרי"ף גיאות להלכה, וכמ"ש הרבינו יונה בפרק מי שמתו.

ורבינו מורינו ומאורנו רש"י ז"ל כתב (ברכות שם) וז"ל מאן שמעית ליה וכו' לא ידענא היכן הוא עכ"ל. ובאמת הוא מפורש בתוספתא (פ"ב דברכות) רשב"א אפי' הבית כולו כעשר אמות וכו' ע"ש וכלשון הירושלמי שהבאתי, וכדאיתא בבבלי (עירובין שם) והיינו משום דתנינן כן בתוספתא.

נתנה ראש ונשובה. הנה בב"ר (פ' ל"ד) מצינו אבא יוסי התורתי אומר, לדעתי ג"כ הכונה לעיר או למשפחת תורתא. וראיתי בב"ר הנדפס בווילנא בשנת תרע"ו, נרשם אצל תיבת התורתי דמות כוכב כזה (*) ולמטה בשולי היריעה כתוב „עיין פסיקתא פ' פרה" הנה כונת המרשים את הכוכב הזה לעובדא דפרה שנמכרה לעכו"ם, ועי"ז נקרא לדעתו תורתא מלשון תורא, וזה טעות כי שם כתוב רבי יוחנן ולא אבא יוסי.

ב) אבל במגע יש אומרים דאפילו המקילין אוסרים (ש"ך יו"ד סי' שב"ע ס"ק ב') ובמטותא מכבודו הן זה דעת רבינא בתלמיד (יבמות ס' ב') רבינא אמר כהני דלטמא באהל מטמאין, ממגע ומשא מי מטמאינהו קרא?

ג) תוס' (שבת קי"ג ב') ד"ה שלא, כדאמרינן במדרש. דע כי מערתם לויקרא רבה (פ' ל"ד) אולם התימה שלא הביאו גמרא מפורשת בירושלמי (שבת פ' ט"ו) שהביאה ג"כ את המאמר הזה.

ד) ערבית בשבת רש"י (מג"א סי' רע"א ס"ק ה'). ראה והשתומם הן הוא בעצמו כתב לעיל (סי' רל"ה ס"ק ה') דביודע שתמשוך סעודתו עד שתחשך אסור, ועי' (סי' רס"ז ס"ק ד') וכמו כן (רל"ב ס"ק ה') משמע מכל שלשת המקומות האלו בספרו שאסור, ובמקום הרביעי התיר. וצ"ע.

ה) ט״ז (יו״ד סי׳ ל״ד ס״ק א׳) ורס״ל פרק גיד הנשה סימן מ״ג כתב שיש לנהוג לאכלו מן הקדירה בכף חדשה, וכיון שחומרא בעלמא הוא, יש לנהוג כרמ״א וכו׳ עכ״ל. והנה ע״ש נפל פה ול״ל פרק כל הבשר סי׳ ס״ג, ע״ש, אבל לשון אא״ז הט״ז קשה, דאא״ז הרס״ל לא כתב כן שם רק אם אין הכף נקי ע״ש; אבל בנקי אדרבה הקיל. והט״ז בעצמו הביא דעת רס״ל כן (לקמן סי׳ ל״ה ס״ק ד׳)?

ו) פס״ר (ריש פ׳ והיה בעת ההיא) תלמוד למדנו רבינו. ולדעתי מלת תלמוד היתה כתובה על הגליון, ובאורה שהדין אם מותר להדליק מנר לנר נמצא בתלמוד, וכונתו לדברי הש״ס (שבת כ״ב א׳) שם מ׳ א׳, פסחים ק״א א׳ מנחות מ״א א׳) והמדפיסים הביאוה פנימה. וכן עשו גם להלן (ריש פ׳ מני אפרים) „תלמוד למדנו רבינו״ וכונתו ג״כ לדברי התלמוד (ירושלמי ובבלי פ׳ הקורא עומד ולמ״ם פי״ד).

יוסף כהן צדק.

ללמוד וללמד

לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה

(ברכות ס״ג ב׳).

רבים מגדולי רבני וחכמי דורנו הי״ו, אשר נפשם באמנה את כבוד אבא מארי הרב וכו׳ נ״י ודגלו עליהם אהבה כאשר דגלם עליו אהבה, הוכיחוני עלפני — לא אחת ולא שתים - - על אשר אמנע בר, ורק לעתים רחוקים יבוא דבר קטן מפרי עטי במכתבי העתים השונים אשר יערוך מר אבא הכהן הגדול מאחיו.

מוסרם זה ינעם לי מנפת צופים, וישמחני עד מאד. והוא לי לאות כי הדברים המעטים אשר הדפסתי באוצר הכמה בהמבשר ובהגישר — וגם לרבות בהצופה להמגיד — הוטבו ת״ל בעיניהם. ואברך ברכת שהחייני וקימני והגיעני לשמוע קול תהלתי מפי רבנים חכמים ונבונים וידועים; וזה יחזק את לבבי להוסיף קחת עט סופר בידי לכתוב בספר זכרון ולחוק בעט ברזל ועופרת את אשר יהגני אלהים בזה.

אולם ששוני זה הוא מהול בעצב, כי לא אדעה במה מה היא הסבה האמיתית אשר הסבה אותם לפקוח עין גם על פעלי הקטן, לקראו — ומה גם להללהו! אולי לא למעני המה עושים לי את זאת כי אם למען אהבתם לאבי עטרת ראשי. בידעם נאמנה כי ישמח האב בשמעו תהלת יוצא חלציו אשר למענם יעמול תחת השמש ולמענם הוא נושא את נפשו; ומי יודע אם הייתי בן איש המוני ולא בן רב גדול וביהודה נודע שמו, וגם הרה לבי וגם ילדתי רעיונים טובים ומועילים מזוקקים שבעתים, אם נשאו חן בעיניהם כהדברים המעטים

הקטנים בכמותם ובאיכותם אשר הוצאתי על פני תבל עד היום הזה ? כי מך ערכי לנגד עיני תמיד , צעיר לימים לתורה ולחכמה אנכי , רק מעט ימי, מעט מזעיר למדתי , והרבה יש לי ללמוד עוד , ומי אנכי כי ארהיב בנפשי ללמד לאיש ? והן גם שב גם ישיש בנו ולבו ראה הרבה תורה וחכמה , לא יחזיק טובה לעצמו , כי לכך נוצר (אבות ב׳ ט׳) ונטל עליו להטות לתבונה אזנו לשמוע בלמודים מכל אדם (שם א׳ ד׳ ; ומי אנכי כי אהרב עד הלום ? על כן בעת תשמענה אזני תהלתי מפי גדולים וטובים ממני , רנה ועצב יתרוצצו בקרבי .

גם הפעם כי אשא אל עט ידי , לא בנפש הפצה אביאה את אמרותי אלה לעיני רואי השמש , כי אם למלאות בזה רצון אבא מארי הי״ו , אשר גזר עלי בפקודת „כבוד אב״ להביא גרגרים אחדים אל אוצר החכמה . ולולא זאת , החשיתי מטוב גם עתה , והשארתים בכתובים . כי חדל להיות לי אורח כרבים מצעירי עמנו הממהרים ללמד בעוד יש להם ללמוד הרבה — הלילה לי , בסודם אל תבוא נפשי . ואדעה כי הממהר לדבר צחות טרם מלא נפשו תורה וחכמה , לא תבוא חכמה בקרבו כל ימי חייו — וקורא אני עליו „אידי דטריד למיפלט לא בלע״ — לעשות רצונו חפצתי , ואוציא מעט תורתי אשר בתוך מעי , ואחוק בזה שנים ושלשה דברים קטנים בכמות ובאיכות , אשר אחשבם ללא רחוקים מהמטרה — ולא אתברך בלבבי לאמר „קלעתי למטרה״ בידעי כי החצים אשר ביד בני הנעורים איננם כחצים ביד גבורי תורה ומדע , ויחטיאו — על פי הרוב — את מטרת האמת . על כן את אשר כתבתי — ת״ל — ואת אשר אכתוב — ברצות י״י דרכי — עד בואי בימים , רק להתלמד עבידי , ללמוד מפי גדולים וטובים ממני אשר קטנם עבה ממתני ; ואף לא ללמד לבני גילי , אשר בלי תפונה יקנאוני בהשגותיהם יכעיסוני בהבלי בקורתיהם . ואקוה כי בבואי בימים , אנחם על אשר אכתוב היום ; כאשר אנחמה עתה על הדברים אשר כתבתי בימים עברו . הן האדם לצעוד מצעדי גבר במסלה העולה בית אל , נוצר , אשרי הצועד צעדים הלאה הלאה ; למי אוי ? למי אבוי ? למאחרים ללכת במסלה הסלולה , וימים רבים יעמדו במקום אחד . והאלהים אשר התהלכו אבותי לפניו , יהיה גם עמדי , על מי מנוחות ינהלני וינחני במעגלי צדק , ושבתי בבית י״י לאורך ימים , ועיני הורי רואות . לישועתך קויתי י״י ! —

א׳) רש״י (במדבר ט״ז א׳) ומה ראה קרח לחלוק עם משה ? נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן עוזיאל שמינהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור. אמר קרח אחי אבא ארבעה היו שנאמר ובני קהת וגו׳ . עכ״ל. והנה לשון רש״י ז״ל אשר לפנינו מוכח כי חמשה בנים היו לקהת , ובאמת לא היו לו כי אם ארבעה ? (שמות ו׳ י״ח) ובני קהת : עמרם ויצהר וחברון

ועזיאל ! ונראה כי חסרה פה מלה אחת וצ"ל „אחי אבא ואבא ארבעה הי
ב') רש"י (שם כ"א ז') ויתפלל משה בעד העם „מכאן למי שמבק
ממנו שלא יהא אכזרי מלמחול" עכ"ל . והנה רבינו הקדוש במשנתו קב
(ב"ק צ"ב א') הוכח הוכיח לו „שאם לא מחל שהוא אכזרי" שנאמר (ברא
כ' י"ז) ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא את אבימלך ; וקשה וכי מדוע
למד רש"י ז"ל את הלימוד שמי שמבקשין ממנו שלא יהא אכזרי מהמקרא
למד רבינו הקדוש ? וכי כעורה זו ששנה רבי ? ולולי דמסתפינא לימרתי
מלה אחת חסרה פה ברש"י , וצ"ל „גם מכאן" היינו שבלעדי ההוכחה
להוכיח כי המתבקש לא יהא אכזרי מלמחול , מהתפלה שהתפלל אברהם א
על אבימלך ; יש להוכיח זאת גם מכאן היינו גם מתפלת משה על הע
שיעביר האדם על מדותיו ולא יהא אכזרי מלמחול .

ג') אלה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראשית ב' ד') במש"ג „תולדו
ב' מלאים דמלאים , וסימן אלה תולדות דין ואלה תולדות פרץ" עכ"ל .
גדול גלו לנו רבותינו בעלי המסורה , והאל הטוב יכפר בעדי כאשר אהיה ה
רכיל מגלה סוד . נודעו דברי חז"ל כי כל הדברים בקומתם ובצביונם נבר
היינו בכל שלמותם ולא חסר כל בם בהבראם , עד אשר נאמר בם כי נ
ואולם חטא אדם הראשון הסב כי אבדו שלמותם . ומתי ישוב להם ה
והדרם ? בשוב לציון גואל ! בעת געולים יגאו גאולים ! — אי לזאת
ארבעה ספרי קדשנו בכל המקום אשר נזכרה מלת „תולדות" היא חסרה
וי"ו , להורות כי חסרה שלמותה ; זולתי בשתי מקומות היא מלאה (בראשית
ורות ד' י"ח) . כי בעת הבריאה היה הכל שלם , ומי הוא זה האיש אשר יו
מבית פרץ אשר יבוא לגאול את שבטי יה ולהשיב שלמות כל הברואים כבראשו
דוד ! על כן בשתי המקומות האלו (היינו בעת ראשית הבריאה ובעת ת
הבריאה) נכתבה מלת „תולדות" מלאה באות וי"ו אחר הת"ו ובאות וי"ו
הלמ"ד , להורות כי בשני העתים האלה היתה ותהי הבריאה שלמה לא ת
כל בה .

ד') כאשר מראש מלתי אמורה , רק לעשות רצון אדוני אב א
את הדברים האחדים האלה לעיני המבקרים , ויען ראש דברו (מאמ
במכתבו העתי אוצר חכמה — אשר שמו נאה לו והוא נאה לשמו — דבר
אמון : והיה אמונת עתיך חסן ישועות חכמת ודעת יראת י"י היא א
(ישעיה ל"ג ו') אימא ביה מלתא זוטרתא , ואבאר בו דברי חז"ל „הכל
שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות ל"ג ב') מודעת זאת כי השם אוצר
על דבר האוצר בקרבו דברים יקרים ומעטי המציאות אשר יובאו
והנה זה הדבר יתכן אצלינו בני האדם , אולם אצלו יתעלה , אשר ל
הארץ איך יתכן שיהיה לו אוצר ? הן הכל הוא שלו ! לו הארץ ומלואה
תבל ויושבי בה ! אולם הכל בידו חוץ מיראת שמים , כי זה הדבר נתן
האדם מובחר יצוריו לבחור לו בטוב ולמאוס ברע , וזה הדבר יחשב לו
כל כלי חמדה . וזה יראת י"י היא אוצרו , כביכול . והבן .

הדברים המעטים האלה הנם לפניך אחי הקורא ! שפוט נא ע
בצדק , אל באפך תוכיחני , ואל תבוא במשפט עמדי , כי צעיר

ם, כשבע עשרה שנותי עלי חלד, וסלח נא לעוני אף כי רב אינני
היא — ואם ייטבו בעיניך ירהיבו בנפשי עוז לצעוד צעדים למעלה
ישכיל. בין כה ובין כה אפרד ממך אחי הקורא בשלום,
הנני מהכהנים המברכים.

דוד כהן צדק.

מפתח האוצר

ויראם את כל בית נכאתו, את הכסף ואת הזהב ואת
הבשמים ואת שמן הטוב ואת כל כליו ואת כל אשר
נמצא באוצרותיו. (מ"ב כ' י"ג. ישעיה ל"ט ב').

אוצר כל כלי חמדה

כולל הערות שונות

3 1761 08117932 7